

Külliye

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences
Cilt/Volume 4 ▪ Sayı/Issue 1 ▪ Mart/March 2023

Cilt/Volume 4 ▪ Sayı/Issue 1 ▪ Mart/March 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Araştırma Makaleleri / Research Articles

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği [60-85]
Investigation of Gender Impact in Cultural Heritage Education: The Example of Sports High Schools
Fikret BADEMCİ & Hicran Hanım HALAÇ

Academic Integration of Kilis 7 Aralık University's International Students into the Higher Education System [86-98]
Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde Okuyan Uluslararası Öğrencilerin Yükseköğretim Sistemine Akademik Entegrasyonu
İbrahim EFE & Muhammed Mücahid DALKILIÇ & Yusuf AVAR

Yönetişim, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri [99-133]
Relationships Between Governance, Innovation and Economic Growth: Examples of Developed and Developing Countries
İlyas Kays İMAMOĞLU & Dilek ÖZDEMİR

Bilgi Yönetimi Süreçleri, Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Süreçleri ve Bilgi Yönetimi Teknolojik Araçları İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma [134-160]
A Quantitative Research on The Relationship Among Knowledge Management Processes, Tacit-Explicit Knowledge Conversion Processes and Knowledge Management Technological Tools
Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN & Tunç Durmuş MEDENİ

Priapos Kültüne Multidisipliner Yaklaşım Açısından Farklı Bir Bakış [161-172]
A Different Perspective of Priapos Cult from Multidisciplinary Approach
Nazlı AKBAŞ & Umut PARLITI & Murat KARAOĞLAN

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Balkan Coğrafyasından Ankara'ya Göçler (1923-1992) [173-196]
Immigrant Settlement to Ankara During the Republican Period (1923-1992)
Yunus PUSTU

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri [197-221]
Portrait of the Governor: Visual Representation of Kavalalı Mehmed Ali Pasha
Tolga UZUN

Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme [222-239]
Developing of Strategy in Turkish Co-Operationism
Muhammet YÜKSEL

2. Transkripsiyon ve Değerlendirme/ Transcription and Evaluation

Mesâî-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin [240-255]
Mesâî-i Lisâniye and Cenab Şahabeddin
Gülçin Tuğba NURDAN

3. Tez Özeti/ Thesis Summary
Dijital Arkeoloji Uygulamaları: Ayanis Örneği [256-281]
Digital Archaeology Implementations: Case of Ayanis
Sefa KÖSE

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Cilt/Volume 4 ▪ Sayı/Issue 1 ▪ Mart/March 2023

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi tarafından yayımlanan **Küllîye**, sosyal bilimler alanında makalelere yer veren, çift kör hakemli bir uluslararası dergidir.

Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Küllîye, published by Faculty of Humanities and Social Sciences at Ankara Yıldırım Beyazıt University, is a double-blind peer-reviewed international journal that publishes articles on humanities and social sciences.

It is published twice a year in March and September.

Küllîye'nin tarandığı dizinler / Küllîye is indexing by: MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Index Copernicus, İdealonline Veri Tabanı, Research Bible, Asos İndeks, Google Scholar, Scilit, TR Dizin.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, etik, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazıların yayın hakları Dergimize devredilmiş sayılır. Bu devir her türlü yayınlanmayı kapsar.

All scientific, ethical, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Publication rights of the articles are deemed to transfer to our Journal. This transfer covers all kinds of publications.

Soru, görüş ve önerileriniz için editörlerimizle iletişime geçebilirsiniz.

For questions, comments and suggestions you may contact with our editors.

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

International Journal of Social Sciences

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. Adnan KADRİC (Bosna-Hersek Tarih Enstitüsü, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
Prof. Dr. Ali TEMİZEL (Selçuk Üniversitesi, Konya)
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Cevat ÖZYURT (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hayri BOZGEYİK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Hysen MATOSHİ (Albanoloji Enstitüsü, Kosova)
Prof. Dr. İrina YUHNova (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. İsmail ÇAKIR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Kerima FİLAN (Sarayova Üniversitesi, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Larisa RATSİBURSKAYA (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Marijan PREMOVİC (Karadağ Üniversitesi, Karadağ)
Prof. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi Üyesi, Makedonya)
Prof. Dr. Osmonakun İBRAİMOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Rahim AY (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Rahman ADEMİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Sait UYLAŞ (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Semra TUNÇ (Selçuk Üniversitesi, Konya)
Prof. Dr. Yusuf ÖZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Yusuf Ziya TAŞKAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Doç. Dr. İsmail BAYER (Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin)
Dr. Leon GOLDSMITH (Otago Üniversitesi, Yeni Zelanda)
Dr. Mohammad AL-AHMAD (Georgetown Üniversitesi, ABD)
Dr. Saeedeh DASTAMOOZ (Alzahra Üniversitesi, İran)
Dr. Thomas PIERRET (Aix Marseille Üniversitesi, Fransa)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir)
Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ (Giresun Üniversitesi, Giresun)
Prof. Dr. Mehmet Erol ALTINSAPAN (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir)
Doç. Dr. Çağatay YÜCEL (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır)
Doç. Dr. Ertan YAKICI (Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Akademisi, Tuzla)
Doç. Dr. Murat ÇELİK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Doç. Dr. Serkan KÜNÜ (İğdır Üniversitesi, İğdir)
Dr. Öğr. Üyesi Alkan USTUN, (Bartın Üniversitesi, Bartın)
Dr. Öğr. Üyesi Cemile Feyzan ŞİMŞEK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Doruk AYBERKİN (Bayburt Üniversitesi, Bayburt)
Dr. Öğr. Üyesi Erdal ÇETİNTAŞ (Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale)
Dr. Öğr. Üyesi Latife ÖZCAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet DAŞTAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı)
Dr. Öğr. Üyesi Mücahide Nihal ENGEL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Nurseli Gamze KORKMAZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin ERDOĞAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan ACAR (Bartın Üniversitesi, Bartın)
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞAYLAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÇİFTÇİ (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis)
Dr. Umut PARLITI (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)

* Bu sayıda yer alan Hakemler, Danışma ve Yayın Kurulu unvan ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

KÜLLİYE
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Sahibi / Owner
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi adına
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR
Dekan V.

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Dr. Öğr. Üyesi Demet SOYLU, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah KADEM, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYDIN, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Baş Editör / Editor-in Chief
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK

Editör Yardımcıları / Co-Editors
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KORKMAZ, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. Sefa KÖSE, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors
Arş. Gör. Dr. Zeynep Elif SUNAR (İngilizce)

Dizin Sorumlusu / Index Manager
Arş. Gör. Esat TOSUN

Adres /Address
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Esenboğa Külliyesi, Dumlupınar Mah.
06760, Çubuk / ANKARA

İletişim / Contact
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK 03129061535
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN 03129061476

Yayın Türü / Publication Type
Sürelî Yayın / Periodical
Yılda İki Sayı Çıkar / Published Twice a Year
E-ISSN: 2717-7351

Yayınlanma Tarihi / Publication Date
Mart / March 2023

Dergi Tasarım / Journal Design
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN
Arş. Gör. Sefa KÖSE

Kapak Tasarım / Cover Design
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin AYAN

SUNUŞ

Değerli bilim insanları, kıymetli okuyucular,

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde çıkardığımız *Külliy*e dergisinin altı aylık bir aranın ardından yedinci sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğu içerisindeyiz. *Külliy*e dergisi olarak bilim dünyasına nitelikli yayın sunma arzusu ve uluslararası standartlarda yayın yapma gayreti içerisindeyiz. Bu bağlamda, küreselleşen dünyada yerelden evrensel doğru yayılan ve insan faktörünü temel alan, niteliği önceleyen, alanında kuram ve yöntem çerçevesinde sosyal bilimlere katkı sağlayacak bir dergi olmayı önemsiyoruz. *Külliy*e'nin önceki sayılarında olduğu gibi, tarafımıza gelen çalışmalara titiz ve nesnel bir şekilde yaklaşarak, alanında uzman hakemlerin incelemesi sonucunda 8 araştırma makalesi, 1 transkripsiyon ve değerlendirme ve 1 tez özetini okurlarımızın istifadesine sunuyoruz.

Dergimizin bu sayısının çıkarılma aşamasında önemli desteklerini gördüğümüz dergi yayın kuruluna, editoryal süreci azami dikkatle takip eden editör ekibine, yazarlarımıza, hakem olarak katkıda bulunan değerli akademisyenlerimize ve DergiPark'a, kısacası gayret gösteren, katkı sunan herkese teşekkür eder saygılar sunarım.

Doç. Dr. Sıddık ÇALIK

*Külliy*e Dergisi Editörü

KÜLLİYE

Cilt/Volume 4 ▪ Sayı/Issue 1 ▪ Mart/March 2023

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Araştırma Makaleleri / Research Articles

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği [60-85]
Investigation of Gender Impact in Cultural Heritage Education: The Example of Sports High Schools
Fikret BADEMÇİ & Hicran Hanım HALAÇ

Academic Integration of Kilis 7 Aralık University's International Students into the Higher Education System [86-98]

Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde Okuyan Uluslararası Öğrencilerin Yükseköğretim Sistemine Akademik Entegrasyonu
İbrahim EFE & Muhammed Mücahid DALKILIÇ & Yusuf AVAR

Yönetişim, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri [99-133]

Relationships Between Governance, Innovation and Economic Growth: Examples of Developed and Developing Countries
İlyas Kays İMAMOĞLU & Dilek ÖZDEMİR

Bilgi Yönetimi Süreçleri, Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Süreçleri ve Bilgi Yönetimi Teknolojik Araçları İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma [134-160]

A Quantitative Research on The Relationship Among Knowledge Management Processes, Tacit-Explicit Knowledge Conversion Processes and Knowledge Management Technological Tools
Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN & Tunç Durmuş MEDENİ

Priapos Kültüne Multidisipliner Yaklaşım Açısından Farklı Bir Bakış [161-172]

A Different Perspective of Priapos Cult from Multidisciplinary Approach
Nazlı AKBAŞ & Umut PARLITI & Murat KARAOĞLAN

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Balkan Coğrafyasından Ankara'ya Göçler (1923-1992) [173-196]

Immigrant Settlement to Ankara During the Republican Period (1923-1992)
Yunus PUSTU

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri [197-221]

Portrait of the Governor: Visual Representation of Kavalalı Mehmed Ali Pasha
Tolga UZUN

Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme [222-239]

Developing of Strategy in Turkish Co-Operationism
Muhammet YÜKSEL

2. Transkripsiyon ve Değerlendirme/ Transcription and Evaluation

Mesâ-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin [240-255]

Mesâ-i Lisâniye and Cenab Şahabeddin
Gülçin Tuğba NURDAN

3. Tez Özeti/ Thesis Summary

Dijital Arkeoloji Uygulamaları: Ayanis Örneği [256-281]

Digital Archaeology Implementations: Case of Ayanis
Sefa KÖSE

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/>

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, *Küllîye*'nin dijitalleştirilmesi, korunması ve erişimi için DergiPark'tan altyapı desteği almaktadır.
Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences receives infrastructure support from DergiPark for the digitization, protection and access to the Külliye.

KÜLLİYE

Yayın İlkeleri

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi tarafından yayımlanan *Külliyeye*, sosyal bilimler alanında makalelere yer veren, hakemli bir uluslararası dergidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Yayımlanacak yazılarda bilimsel araştırma ölçütlerine uygunluk, alana bir yenilik getirme ve başka yerde yayımlanmamış olma şartı aranır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak şartıyla kabul edilebilir. Soru, görüş ve önerileriniz için editörlerimizle iletişime geçebilirsiniz.

1. Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci

Kör hakemlik, bilimsel yayınların en yüksek kalite ile yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların nesnel (objektif) bir şekilde değerlendirilme sürecinin temelini oluşturmaktadır ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilmektedir. Hakem görüşleri, Külliye Dergisi'nin yayın kalitesinde belirleyici bir yere sahiptir.

Külliyeye'ye gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre **çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir**. Çift-körleme yönteminde çalışmaların *yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir*. **Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.**

1.1. İlk Değerlendirme Süreci

Külliyeye'ye gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.

Reddedilen çalışmaların yazarları, gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içerisinde bilgilendirilir. Yayın Kurulu tarafından uygun bulunan çalışmalar için ön değerlendirme süreci başlatılır.

1.2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde editör çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Ayrıca Külliye, yazar rehberine göre makaleyi şekil açısından inceler. Düzeltmesi gerekenler için makale yazarı ile iletişim kurarak talep edilen düzeltmeleri en geç 7 gün içerisinde göndermesini ister. Verilen sürede gönderilmeyen çalışmalar sistemden silinir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.

1.3. Hakem Atama Süreci

Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen editör ve yayın kurulu, Külliye Bilim Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir.

Alanına uygun hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermektedir.

1.4. Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre **6 haftadır**. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından “düzeltme yönergesi” doğrultusunda 10 gün içerisinde tamamlanması zorunludur. Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekliyse birden çok defa düzeltme talep edebilir

2.Yazar Rehberi:

a. Külliye (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi) Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, özel sayılar dışında yılda 2 sayı yayınlanır.

b. Külliye, sosyal bilimler araştırmaları üzerine yazı yayınlayan bir dergidir.

c. Çalışmalarda özgünlük ve alana katkı sağlama ölçütleri aranır.

d. Dergimize makale gönderen/gönderecek üyelerin, kullanıcı kimlik bilgilerine **Orcid Numarası'nı** da eklemeleri gerekmektedir.

e. Külliye Dergisi'ne gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olmalıdır.

f. Külliye Dergisi'ne yayınlanması için makale göndermek isteyenlerin, çalışmalarını <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aybukulliye> adresinde yer alan Makale Takip Sistemi'ne üye olarak, buradan göndermeleri gerekir.

g. Editör Kurulu'nun özel kararı dışında, özetleri 130 kelimedenden az, 200 kelimedenden fazla; ana metni 2200 kelimedenden az, 5000 kelimedenden fazla olan makaleler değerlendirmeye alınmaz.

h. Makalelerle birlikte <http://www.ithenticate.com/> sitesinden alınacak benzerlik raporu (hiçbir filtreleme yapılmamalı) da ek dosya olarak yüklenmelidir. (Yüksek Lisans / Doktora öğrencileri danışmanları aracılığıyla veya herhangi bir öğretim üyesinin hesabı ile benzerlik raporu alabilirler. Bağlı bulunulan üniversitenin iThenticate aboneliği varsa söz konusu siteden ücretsiz olarak benzerlik raporu alınabilir).

i. Herhangi bir yazının **Külliye** Dergisi'nin elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar. Yazılar için telif ücreti ödenmez.

j. Külliye elektronik bir dergidir. Bu yüzden başvurunun yapılmasından yazının yayınlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki tüm işlemler elektronik ortamda DergiPark sistemi içerisinde gerçekleşir.

k. Yayınlanması için **Külliye** Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Bunun için talep edilen telif hakkı formunun da sisteme ek dosya olarak yüklenmesi gerekmektedir.

l. Külliye Dergisi'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.

m. Külliye Dergisi'nin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Rusça, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça dillerinden gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur. Hakemler ve yayın kurulu tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

n. Makale takip sistemine yüklenecek olan makalenin başında **en fazla 200 kelimedenden** oluşan **Türkçe ve İngilizce özet**, 3-5 kelimelik anahtar kelime / keywords; **Türkçe ve İngilizce başlığa** yer verilmelidir. Türkçe ve İngilizce öz çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı, okuyucunun makalenin içeriğini kısa zamanda belirlemesine imkân vermelidir. Yabancı dilde yazılan makalelerde – Türkçe ve İngilizceye ek olarak – makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler yer almalıdır. Yabancı dildeki özetlerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özet, 10 punto olarak yazılmalıdır. Öz ve Anahtar Kelimeler uluslararası standartlara uygun olmalıdır. Bu noktada örnek olarak “TR Dizin Anahtar Terimler Listesi, Medical Subject Headings, CAB Thesaurus, JISCT, ERIC v.b.” gibi kaynaklar kullanılabilir.

- o.** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir **başlık** olmalı, büyük harflerle 12 punto **koyu** yazı karakteriyle ortadan hizalanarak ve **paragraf başı** ve **girinti** olmadan yazılmalıdır. Başlığın mümkün olduğunca kısa olmasına özen gösterilmelidir.
- p.** Makale içerisindeki başlıklar koyu, her bir kelimesinin sadece ilk harfi büyük, sola dayalı olmalı, başka hiçbir biçimlendirmeye yer verilmemelidir.
- q.** Ana metin, IBM uyumlu bilgisayar ve Microsoft Word yazılım programı kullanılarak **beş bin** kelimeyi geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
- r.** Bir makalede sıra ile öz, İngilizce özeti, İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract), ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri mutlaka bulunmalıdır. “Sonuç”, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı; ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara “Sonuç”ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- s.** Makale **yayıma kabul edildikten sonra**, çalışmanın sonuç bölümünden sonra makalenin yaklaşık %5-15'i (500-750 kelimedenden oluşan) kadar İngilizce genişletilmiş özet (extended abstract) bulunmalıdır. Genişletilmiş özet, “öz”de olduğu gibi araştırma ile ilgili amaç, problem, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerini içermelidir. Yayımlanan makalelerin yurt dışında atıf alabilmesi için bu önemlidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuç bulundurmamalıdır. Genişletilmiş özette metin içindeki bilgilere göndermede (Örn. Sayfa 2’de belirtildiği gibi; giriş kısmında da dile getirdiğimiz gibi vs.) bulunulmamalıdır. İngilizce yazılan makalelerde Extended Abstract (Genişletilmiş İngilizce Özet) bulunmasına gerek yoktur.
- t.** Bir araştırma kurumu/kuruluşu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.), söz konusu kurumun/kuruluşun ve projenin adı, varsa, tarihi ve sayısı dipnotla belirtilmelidir.
- u.** Kongre ve sempozyum bildirimlerinde toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.
- v.** **Kitap tanıtımı** ve **çevirilerde** “başlık, anahtar kelimeler ve öz”ün İngilizcesi mutlaka bulunmalıdır. Kitap tanıtımlarında yazının başında, tanıtılacak kitabın kapak resmi ve künyesi (basım tarihi, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri bilgileri) bulunmalıdır. Çevirilerde çeviri yapılan kitabın/yayımların künyesi dipnotla belirtilmelidir.
- w.** Atıf ve kaynakça yazımında dergimizin kurallarına göre hazırlanmayan makaleler düzeltilmedikçe **kabul edilmeyecektir.**

3. Yazım Kuralları

a. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir: Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition’dır. Gerek alıntılamaalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği’nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayım Kılavuzu’nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için lütfen aşağıdaki internet adresine bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>. APA 6’nın Türkçe tercümesi için lütfen tıklayınız.

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	3 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	4 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi	Times News Roman
Yazı Tipi Stili	Normal

Yazı Boyutu (normal metin)	12
Yazı Boyutu (dipnot metni)	10
Tablo-grafik	10
Paragraf Girintisi (İlk Satır)	1 cm
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk (Tablo ve grafiklerde önce ve sonra 0 nk)
Satır Aralığı	(1,15)
Kaynakça	Asılı ve girinti 0,63 cm, Hizalama: Her iki yana yasla, Aralık önce 6 nk, sonra 0 nk, satır aralığı 1,15 cm.

b. Özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi de, yazıyla birlikte gönderilmelidir.

c. Satır sonunda heceleme yapılmamalıdır. Paragraf başlarında “TAB” tuşu yerine “ENTER” veya “RETURN” tuşu kullanılmalıdır. Noktalama işaretleri kendilerinden önceki kelimelere bitişik yazılmalıdır. Söz konusu işaretlerden sonra bir harflik boşluk bırakılmalıdır.

d. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir. Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır ve “DİPNOT” komutuyla otomatik olarak verilir. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı, eserin yayım yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. **Örnek:** (Kaya, 2000, s. 15). Dipnotta kullanılan eser kaynakçaya mutlaka konulmalıdır.

e. Alıntılar: Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve alıntının sonunda kaynağı parantez içinde APA kurallarına göre belirtilmelidir. **Beş** satırdan az alıntılar cümle arasında italik olarak, **beş** satırdan uzun alıntılar ise sayfanın solundan 1 cm içeride ve satır başı girintisi 0,5 cm olacak şekilde blok hâlinde **italik** olarak verilmelidir. Birebir olmayan alıntılarının sonunda sadece parantez içerisinde kaynak gösterilmelidir.

f. Resimler parlak, sert (yüksek kontrastlı) olmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. **Şekil, tablo ve fotoğraflar** yazım alanı dışına taşmamalı, gerekiyorsa her biri ayrı bir sayfada yer almalıdır. Şekil ve tablolar numaralandırılmalı ve içeriğine göre adlandırılmalıdır. Numara ve başlıklar, şekillerin altına ve tabloların üstüne gelecek biçimde yazılmalıdır. Tablo ve şekillerin başlıklarının yalnızca ilk harfleri büyük olarak yazılmalıdır. Tablolar, “Microsoft WORD” programındaki tablo komutuyla yapılmalıdır. Zorunlu durumlarda ise “Microsoft EXCEL” tabloları kullanılabilir. Gerekliğinde açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar, şekil ve tabloların hemen altında verilmelidir. Şekil, tablo ve resimler **on sayfayı** aşmamalıdır.

g. Kısaltma kullanılacaksa Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu’nda belirtilen kısaltmalar esas alınmalıdır.

h. Makalede atıf sistemi olarak APA7 kullanılmalıdır. Makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

4. Kaynak Gösterme

Metin içi göndermelerde (atıflarda) ve kaynakçada **APA7 sistemi** esas alınmıştır.

Doğrudan Alıntı (Metin İçi Alıntı)

Bir kaynaktan doğrudan alıntı yaptığınızda (herhangi bir değişiklik yapmadan bütün sözcükleri kullandığınızda), alıntı yaptığımız kısmı tırnak içine alınız ve metin içi alıntıya sayfa numarasını ekleyiniz. Kullanılabilecek iki temel biçim vardır:

Metin İçi Alıntı 1:

Evsizler, "genelde sorunlar ve evlilik uyumsuzluklarıyla dolu ailelerden geldikleri" için büyürken tipik olarak ihmal edilmişlerdir. (Rokach, 2005, s. 477).

Metin İçi Alıntı 2:

Rokach'ın (2005) belirttiği gibi, evsizlerin "çoğu zaman bakacak kimseleri yoktur ve hiç kimse onları yakından tanımaz" (s. 477).

Birinci seçenek, standart APA metin içi alıntı biçimidir. İkinci seçenek, alıntı yapılan eser için yazarın adı alıntidan önce cümle başında yazıldığında kullanılır.

Uzun Doğrudan Alıntılar

Alıntınız kırk kelimedenden fazlaysa, uzun bir alıntı olarak kabul edilir. Bu aynı zamanda bir blok alıntı olarak da ifade edilebilir.

Uzun Alıntı Kuralları

Normal alıntılardan farklı olan uzun alıntılar için geçerli 4 kural vardır:

1. Uzun alıntıyı göstermek için yazdığınız satırın sonuna iki nokta üst üste koyunuz.
2. Uzun alıntıyı metnin geri kalanından 0,5 cm girinti yaparak yazınız, böylece bir metin bloğu gibi görünür.
3. Uzun alıntıya tırnak işareti koymayınız.
4. Alıntı sonundaki noktayı, normal alıntılarda olduğu gibi, metin içi alıntınızdan hemen sonra değil, atıf parantezinin sonuna yerleştiriniz.

Uzun Alıntı Örneği

Sineklerin Tanrısı'nın sonunda çocuklar davranışlarının farkına vararak şaşırırlar:

Gözyaşları akmaya başladı ve hıçkırıklar onu sarstı. Adada ilk kez kendini onlara teslim etti; tüm vücudunu kasıp kavuran büyük, titreyen keder spazmları. Sesi, adanın yanan enkazının önünde kara dumanın altında yükseldi; ve bu duygudan etkilenen diğer küçük çocuklar da titremeye ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladılar (Golding, 1960, s.186).

Açıklama

Kullandığınız bir kaynaktan kendi kelimelerinizle bilgi yazarken, aşağıdaki gibi başka sözcüklerle ifade edilen kısmın sonuna bir metin içi alıntı ekleyerek kaynak belirtiniz:

Açıklama örneği:

Anne-bebek bağlanması, John Bowlby'nin çalışmalarının yayınlanmasının ardından gelişimsel araştırmaların önde gelen konusu haline geldi (Hunt, 1993).

Not: Yazarın adına bir cümle içinde atıfta bulunursanız, metin içi alıntı parantezinde yazarın adını yeniden eklemek zorunda değilsiniz, bunun yerine yayın yılını adından sonra ekleyiniz:

Hunt (1993), John Bowlby'nin çalışmalarının yayınlanmasından sonra anne-bebek bağlanmasının gelişimsel araştırmaların önde gelen konusu haline geldiğini belirtmiştir.

Açıklama Örneği:

Orijinal bir kaynak:

Evsiz bireyler genellikle sorunlar ve evlilik uyumsuzlukları içinde olan ve ebeveynlerine yabancılaşmış ailelerden gelmektedir. Sık sık fiziksel ve hatta cinsel istismara uğramış, yer değiştirmiş ve birçoğunun evi terk etmesi istenmiş olabilirler veya gerçekten evden kovulmuş ya da alternatif olarak bakım evlerine veya koruyucu ailelerin yanına yerleştirilmişlerdir. Genellikle onlarla ilgilecek kimseleri yoktur ve hiç kimse onları yakından tanımaz.

Kaynakça:

Rokach, A. (2005). The causes of loneliness in homeless youth. *The Journal of Psychology*, 139, 469-480.

Yanlış açıklama örneği:

Evsizler sorunlu ailelerden gelir. Sıklıkla fiziksel veya cinsel istismara uğramışlardır ya da bakım evlerinde yaşamışlardır. Genellikle kimse onlarla ilgilenmez veya onları yakından tanımaz (Rokach, 2005).

Not: Yukarıdaki yanlış örnekte, yazı orijinal kaynağa çok benzemektedir. Yazar sadece birkaç kelimeyi değiştirmiş veya çıkarmış ve fikirleri yeni bir şekilde ifade etmemiştir.

Doğru Açıklama örneği:

Pek çok evsiz, kısmen çocukluklarında istismara veya ihmale maruz kaldıkları için tecrit yaşarlar (Rokach, 2005).

Not: Örnek, orijinal yazı fikrini korur, ancak onu yeni bir şekilde ifade eder.

Tek Yazarlı Kitap (Kütüphane Veritabanından Basılı veya e-Kitap)

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci İlk Harf. (Yayın yılı). Kitabın adı: Verilmişse alt başlık (verilmişse baskı -ilk baskı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Kaynakça

Watson, J. (2012). *Human caring science: A theory of nursing* (2nd ed.). Jones & Bartlett Learning.

Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Açıklama: (Yazarın soyadı, Yıl)

(Watson, 2012); (Karahan, 1996)

Metin İçi Alıntı: (Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası)

(Watson, 2012, s. 70)

İki Yazarlı Kitap (Kütüphane Veritabanından Basılı veya e-Kitap)

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsal baskısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül (,) ve ampersand işareti (&) konulur.

APA 7. baskı kullanılırken yayın yeri gerekli değildir. Kütüphane e-Kitapları için veritabanı gerekli değildir.

Kaynakça:

Taner, R. & Bezirci, A. (1981). *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Gözlem Yayınları.

Açıklama

(Taner & Bezirci, 1981)

Metin İçi Alıntı

(Taner & Bezirci, 1981, s. 57)

İkiden Fazla Yazarlı Kitap (Kütüphane Veritabanından Basılı veya e-Kitap)

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi, İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi., & Son yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsal baskısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül ampersand işareti (&) konulur.

APA7 baskı kullanılırken yayın yeri gerekli değildir. Kütüphane e-Kitapları için veritabanı gerekli değildir.

Kaynakça:

Case, L. P., Daristotle, L., Hayek, M. G., & Raash, M. F. (2011). *Canine and feline nutrition: A resource for companion animal professionals* (3rd ed.). Mosby.

Açıklama:

(Case vd., 2011)
Metin İçi Alıntı:
(Case vd., 2011, s. 57)

Grup veya Kurumsal Yazarlı Kitap (Tüzel Kişi/Kurum) Yazarlı Kitaplar:

Kurumsal Yazar Adı. (Yayın Yılı). Kitabın Başlığı: Varsa Alt Başlığı (Varsa baskı sayısı -ilk baskısı hariç). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Not: Kurumsal Yazar aynı zamanda kitabın yayıncısıysa, Yayıncı adı gerekli değildir. APA 7. baskı kullanılırken yayın yeri gerekli değildir.

Kaynakça:

American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.).

Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu* ().

İlk Açıklama (kısaltmayla birlikte): (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003)

Sonraki Açıklama (kısaltılarak): (NIMH, 2003)

İlk Açıklama (kısaltmasız): (University of Pittsburgh, 2005)

Sonraki Açıklama (kısaltmasız): (University of Pittsburgh, 2005)

Metin İçi İlk Alıntı (kısaltmayla): (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003, s. 5)

Metin İçi Sonraki Alıntı (kısaltmayla): (NIMH, 2003, s. 5)

Metin İçi Alıntı (kısaltmasız): (University of Pittsburgh, 2005, s. 2)

Editör(ler)i Olan Fakat Yazar(lar)ı Olmayan Kitap

Editörün Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Ed.). (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsayı baskısı -ilk baskısı hariç-). Yayınevi (genellikle kısaltılarak).

Birden fazla editörü olan kitaplar için iki veya üç editörlü kitap atf kurallarına bakınız.

Kaynakça:

Leitch, M. G. (Ed.). (2019). *A new companion to Malory*. D. S. Brewer.

Açıklama:

(Editörün soyadı, Yıl) (Leitch, 2019)

Metin İçi Alıntı:

(Editörün soyadı, Yıl, s. sayfa numarası) (Leitch, 2019, s. 55)

Bir kitap (antoloji ya da koleksiyon) içinden giriş, önsöz, sonsöz, bölüm, kısa hikaye, deneme veya makale

Yazarın soyadı, Adının ilk harfi. Varsa ikinci adının ilk harfi. (Yayın yılı). Giriş, önsöz, sonsöz, bölüm, kısa hikaye, deneme veya makalenin başlığı. Editörün adının ilk harfi. Varsa ikinci adının ilk harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Başlığı (varsayı baskısı -ilk baskı hariç-, s. ilk ve son sayfa numarası). Yayınevi.

Not: Birden fazla editör varsa ilk editörün ardından diğerlerinin adının ilk harfini ve soyadını sıralarınız, sonuncusunun adından önce ampersand (&) işareti ekleyiniz.

Bir editör olduğunda (Ed.) olarak belirtilen editörün kısaltılmış biçimi birden fazla olduğunda (Eds.) olarak belirtilir.

Kaynakça:

Stockert, P. A. & Taylor, C. (2014). Sleep. In P. A. Potter, A. G. Perry, J. C. Ross-Kerr & M. J. Wood (Eds.), *Canadian fundamentals of nursing* (5th Cdn. ed., pp. 993-1016). Elsevier.

Not: Herhangi bir editör belirtilmemişse bu kısmı boş bırakabilirsiniz.

Açıklama: (Yazarın soyadı, yıl)

Örnek (İki Yazar): (Stockert & Taylor, 2014)

Metin İçi Alıntı: (Yazarın soyadı, yıl, s. sayfa numarası)

Örnek (İki Yazar): (Stockert & Taylor, 2014, s. 998)

Ceviri Kitap

Çeviri bir kitap söz konusuysa çevirenin/çevirenlerin adı eser adından sonra “Çev.” kısaltması, adının baş harfi ve soyadı ile belirtilir.

Kaynakça:

Fischer, S. R. (1999). *Dilin Tarihi*. Çev. M. Güvenç. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Açıklama: (Yazarın soyadı, yıl)

(Fischer, 1999)

Metin İçi Alıntı: (Yazarın soyadı, yıl, s. sayfa numarası)

(Fischer, 1999, s. 76)

Tek Yazarlı Bir Web Sitesinden e-Kitap

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsayı baskı sayısı -ilk baskı hariç). Yayınevi. URL

Kaynakça:

Nightingale, F. (1860). *Notes on nursing: What it is, and what it is not*. Harrison and Sons. <http://www.gutenberg.org/files/17366/17366-h/17366-h.htm>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) (Nightingale, 1860)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Nightingale, 1860, s. 157)

İki Yazarlı Bir Web Sitesinden e-Kitap

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). *Kitabın adı: Varsa alt başlığı* (varsayı baskı sayısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi. URL

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül ve ampersand işareti (&) konulur.

APA 7. baskısını kullanırken yayın yeri gerekmez. 20 yazara kadar olan yayınların kaynakçasında TÜM isimlere yer verilmelidir.

Kaynakça:

Allen, G. M., & Tozzer, A. M. (1910). *Animal figures in the Maya codices*. Salem. <http://www.gutenberg.org/ebooks/19042>

Açıklama:

(Allen & Tozzer, 1910)

Metin İçi Alıntı:

(Allen & Tozzer, 1910, s. 61)

Üç veya Daha Fazla Yazarlı Bir Web Sitesinden e-Kitap

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsayı baskı sayısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi. URL

Not: Yazarların adları virgülle ayrılır. Alıntı yapılan son yazarın adının önüne virgül ve ampersand işareti (&) konulur.

APA 7. baskısını kullanırken yayın yeri gerekmez.

20 yazara kadar olan yayınların kaynakçasında TÜM isimlere yer verilmelidir.

Kaynakça:

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). *Research methods in psychology* (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

Açıklama:

(Price vd., 2015)

Metin İi Alıntı

(Price vd., 2015, s. 57)

Aık Ders Kitabı (Ücretsiz Çevrimii Ders Kitabı)

İlk Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi, & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın yılı). Kitabın adı: Varsa alt başlığı (varsâ baskı sayısı -ilk baskı hariç-). Yayınevi. URL

Not: APA stili, bir e-Kitap biçimini tanımlamanızı gerektirmez (PDF, Kindle, ePUB). Ancak, derginin bunu veya başka herhangi bir ek bilgiyi eklemenizi istemesi durumunda, yönergeleri dikkatlice okuduğunuzdan emin olunuz.

20 yazara kadar olan yayınlar için referans listesinde TÛM isimleri içermelidir.

Kaynaka:

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). *Research methods in psychology* (2nd Canadian ed.). BCcampus. [https:// opentextbc.ca/researchmethods](https://opentextbc.ca/researchmethods)

Aımlama:

(Price, Jhangiani, & Chiang, 2015)

Metin İi Alıntı:

(Price, Jhangiani, & Chiang, 2015, Ch. 1, Understanding section, para. 5)

Not: Aık ders kitapları genellikle birden çok biçimde (web, PDF, ePUB, Kindle) bulunur. Sayfa numarası olmayan (web) veya yeniden boyutlandırılabilir metin içeren (ePUB, Kindle) bir sürüm kullanıyorsanız, sayfa numarası olmadan alıntı yapınız: yukarıdaki örnekte bölüm, kısım ve paragraf numarası verilmektedir.

Yazarı Olmayan Kitap

Yazarı veya yayıncısı belirtilmemişse, alıntıya alıntı yaptığımız içeriğın başlığı/adıyla atıf yapınız. İeriğın başlığını/adını takiben yayın tarihi ve diğeri alıntı ayrıntılarıyla devam ediniz.

Hatırlatma: bir yazar/yayıncı, örneğın Health Canada gibi bir kuruluş veya şirket olabilir. Eğer yazar olarak bir kişinin adı yoksa, ancak bir kurum veya kuruluşun adı varsa, yazar olarak o kurum/kuruluşun adını yazınız.

Anonim

Eğer bir içeriğın sadece Anonim olarak oluşturulduğu belirtilmişse, normalde yazarın adını koyduğunuz yere "Anonim" ibaresini kullanınız.

Metin İinde

Herhangi bir yazar veya yayıncı verilmediyse, normalde yazarın soyadını gireceğınız yere başlığın kısaltılmış halini kullanınız.

Bir magazinden, gazeteden, dergiden veya ansiklopediden bir makale veya bir kitaptan bölüm ya da kısa hikaye gibi daha büyük bir çalışmanın parçası olan bir kaynaktan alıntı yapıyorsanız, metin içi alıntınızda kısaltılmış başlığı tırnak içine alınız.

Aımlama:

Örnek: ("Birkaç kelime", 2014)

Bir kitap, web sitesi, video vb. gibi bir çalışmanın tamamından alıntı yapıyorsanız, metin içi alıntınızda kısaltılmış başlığı italik yapınız.

Aımlama:

Örnek: (*Birkaç kelime*, 2014)

Aynı Yazarın Aynı Yıla Ait İki veya Daha Fazla Eseri

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla çalışmasını ayırt etmek için yayın yılından sonra (a, b, c, vb.) harfleri eklenir. Bu harfler başlıkların alfabetik sırasına göre verilir. Bu harfler hem metin içi atıflarda hem de kaynakçada belirtilir.

Kaynakça:

Daristotle, J. (2015a). *Title of book used as first source*. Toronto, ON: Fancy Publisher.
Daristotle, J. (2015b). *Title of book used as second source*. Toronto, ON: Very Fancy Publisher.

Metin içi alıntı ve açıklama örneği:

Bu kısım, bu yazar tarafından birincil kaynaktan açıklama yapılmış içeriktir (Daristotle, 2015a).

"Şimdi aynı yazara ait ikinci kaynaktan alıntı yapıyorum." (Daristotle, 2015b, s. 50).

(Klobukov, 2016a, 25), (Klobukov, 2016b, 78); (Klobukov, 2016a), (Klobukov, 2016b)

Bir Web Sitesinden Dergi Makalesi - Tek Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı: Varsa alt başlığı. Derginin adı, Cilt numarası (sayısı -verilmişse-). URL

Kaynakça:

Flachs, A. (2010). Food for thought: The social impact of community gardens in the Greater Cleveland Area. *Electronic Green Journal*, 1(30).
<https://escholarship.org/uc/item/6bh7j4z4>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) (Flachs, 2010)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. sayfa numarası) Örnek: (Flachs, 2010, sonuç bölümü, para. 3)

Not: Bu örnekte sayfa veya paragraf numaraları bulunmuyor, bu nedenle nereden alıntı yaptığınızı belirtmek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Bir Web Sitesinden Dergi Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Dergi Adı, Cilt Numarası (Varsa sayısı), varsa ilk sayfa numarası-son sayfa numarası. URL

Kaynakça:

Freedman, D. H. (2012, June). The perfected self. *The Atlantic*.
http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/06/the-perfected-self/8970/4/?single_page=true

Not: Cilt, sayı ve/veya sayfa numarası verilmemişse, alıntıda bunlara yer verilmeyebilir.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Freedman, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası veya Paragraf Numarası ya da Bölüm Başlığı)

Örnek: (Freedman, 2012, para. 1)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Basılı Dergi Makalesi - Tek Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı: Varsa alt başlığı. Derginin adı, Cilt numarası (sayısı), ilk ve son sayfa numarası.

Kaynakça:

Jungers, W. L. (2010). Biomechanics: Barefoot running strikes back. *Nature*, 463(2), 433-434.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Jungers, 2010)

Metin İi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa numarası) Örnek: (Jungers, 2010, s. 433)

Aynı Yazarın Aynı Yıldaki Eserleri (Dergi makalesi)

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış iki farklı çalışmasını alıntıladığınızda, ayırt etmek için yayın yılından sonra (a, b, c, vb.) harfleri ekleyiniz. Bu harfler başlıkların alfabetik sırasına göre veriniz. Bu harfleri hem metin içi atıflarda hem de kaynakçada belirtiniz.

Kaynakça:

Daristotle, J. (2015a). İlk makalenin başlığı. *Made Up Journal*, 26(39), 18-19.

Daristotle, J. (2015b). İkinci makalenin başlığı. *Another Made Up Journal*, 35(1), 48-55.

Açıklama:

Bu yazarın ilk kaynağındaki içeriğın açıklanması (Daristotle, 2015a).

Metin İi Alıntı:

“Şimdi aynı yazara ait ikinci kaynaktan alıntı yapıyorum” (Daristotle, 2015b, s. 50).

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesinden - Tek Yazar

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Dergi Adı, Cilt Numarası (Sayısı), ilk sayfa numarası-son sayfa numarası

Kaynakça:

Abramsky, S. (2012, Mayıs 14). The other America 2012. *Nation*, 294(20), 11-18.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Abramsky, 2012)

Metin İi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl), s. Sayfa Numarası) Örnek: (Abramsky, 2012, s. 14)

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesinden - İki ila Yirmi Yazar

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi., & İkinci Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Dergi Adı, Cilt Numarası (Sayısı), ilk sayfa numarası-son sayfa numarası

Not: En fazla yirmi yazar adı yazılmalıdır. Yazarların adlarını aralarına virgöl koyarak ayırınız. Listelenen son yazar için virgülden sonra, yazarın soyadından önce bir ve işareti/ampersand (&) ekleyiniz.

Kaynakça:

Gross, A., & Murphy, E. (2010, January/February). Seal of disapproval. *E: The Environmental Magazine*, 21(1), 34-37.

İki ilâ Yirmi Yazar Açıklama ve metin içi alıntı için tıklayınız

Kütüphane Veritabanından DOI’li Dergi Makalesi - Tek Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı:Varsa alt başlığı. *Derginin adı*, Cilt numarası (sayısı), ilk sayfa-son sayfa numarası. <https://doi.org/doi-numarası>

Kaynakça:

Bailey, N. W. (2012). Evolutionary models of extended phenotypes. *Trends in Ecology & Evolution*, 27(3), 561-569. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Bailey, 2012)

Metin İi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Bailey, 2012, s. 562)

Kütüphane Veritabanından DOI’li Dergi Makalesi - İki ilâ Yirmi Yazar

Yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi., & İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Makale başlığı:Varsa alt başlığı. *Derginin adı*, Cilt numarası (sayısı), ilk sayfa-son sayfa numarası. [https://doi numarası](https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010)

Not: Yazarların adlarını aralarına virgül koyarak ayırınız. Listelenen son yazar için virgülden sonra ve son yazarın soyadından önce bir ve (&)işareti/ampersand ekleyiniz.

Kaynakça:

Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A., & Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 3(2), 227-238. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010>

İki ilâ Yirmi Yazar Açıklama ve metin içi alıntı için tıklayınız

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesinden - Yazarı Bilinmeyen

Makale Başlığı: Varsa Alt Başlığı. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). *Dergi Adı*, Cilt Numarası (Sayısı), varsa ilk sayfa numarası-son sayfa numarası.

Kaynakça:

Syria's free army. (2012, June 11). Newsweek, 159(24).

Not: Bu makale için sayfa numarası verilmemiştir.

Açıklama:

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime," Yıl) Örnek: ("Syria's", 2012)

Metin İçi Alıntı

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime," Yıl) Örnek: ("Syria's", 2012, para. 1)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Bir Kütüphane Veritabanından veya Basılı Dergi Makalesi - Anonim İmzalı

Anonim/Bilinmeyen Yazar. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Dergi Adı*, Cilt Numarası (Sayısı), varsa ilk sayfa numarası-son sayfa numarası.

Eğer çalışma sadece Anonim olarak belirtilmişse, yazarın adının olduğu yere "Anonim" ibaresini kullanınız. Eserin yazarı belli değilse ve "Anonim" olduğu belirtilmemişse "Bilinmeyen Yazar" ibaresini kullanınız.

Kaynakça:

Anonim. (2011). I was going to cheat. *Glamour*, 109(2), 166-167.

Açıklama:

(Anonim, Yıl) Örnek: (Anonim, 2011)

Metin İçi Alıntı

(Anonim, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Anonim, 2011, s. 166)

Basılı Ansiklopedi veya Sözlük Maddesi - Bilinen Yazar

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi. varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (cilt numarası, s. maddenin ilk ve son sayfa numarası). Yayınevi adı genellikle kısaltılarak.

Kaynakça

King, P. N., & Wester L. (1998). Hawaii. In *The world book encyclopedia* (Vol. 9, pp. 88-110). World Book.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (King & Wester, 1998)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası)
(King & Wester, 1998, s. 90)

Basılı Ansiklopedi veya Sözlük - Grup Yazarı

Topluluk/Grup Adı. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi. varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı (Varsa cilt numarası, s. maddenin ilk ve son sayfası veya s. maddenin bir sayfası. Yayınevi adı genellikle kısaltılarak.

Kaynakça:

Chambers Harrap. (2007). Crop circles. In U. McGovern (Ed.), *Chambers dictionary of the unexplained* (p. 27). Chambers.

Açıklama:

(Topluluk Yazarı, Yıl) Örnek: (Chambers Harrap, 2007)

Metin İçi Alıntı:

(Topluluk Yazarı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Chambers Harrap, 2007, s. 27)

Kütüphane Veritabanından Çevrimiçi Ansiklopedi veya Sözlük - Bilinen Yazar – DOI'li

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa - ilk baskı hariç- baskısı). [https://doi-numarası](https://doi.org/doi-numarası)

Kaynakça:

Stonard, J. (2016). Wall, Jeff(rey). In Grove art online. <https://doi.org/10.1093/gao/9781884446054.article.T096536>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yılı) Örnek: (Stonard, 2016)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yılı, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası) (Stonard, 2016, para. 1)

Not: Sayfa numaraları veya paragraf numaraları belirli olmadığında alıntınızın nereden geldiğini belirlemek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Kütüphane Veritabanından Çevrimiçi Ansiklopedi veya Sözlük - Bilinen Yazar - DOI olmayan

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa - ilk baskı hariç- baskısı, birden fazla ise cilt numarası, s. sayfa aralığı). Yayınevi.

Kaynakça:

Maher, J. (2010). Work and mothering. In A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of motherhood* (Vol. 3, pp. 1278-1283). SAGE.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yılı) Örnek: (Maher, 2010)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yılı, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası)

Örnek: (Maher, 2010, s. 1279)

Not: Sayfa numaraları veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntınızın nereden geldiğini belirlemek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Web Sitesinden Çevrimiçi Ansiklopedi veya Sözlük - Bilinen Yazar

Yazarın soyadı, adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa - ilk baskı hariç- baskısı). URL'den alınma tarihi.

Kaynakça:

Beck, J., & Foley, D. (2015). Music composition. In *The Canadian encyclopedia*. Retrieved January 20, 2020, from <https://thecanadianencyclopedia.ca/en/article/music-composition>

Açıklama:

(Birinci Yazarın Soyadı & İkinci Yazarın Soyadı, Yılı) Örnek: (Beck & Foley, 2015)
Metin İçi Alıntı:

(Birinci Yazarın Soyadı & İkinci Yazarın Soyadı, Yılı, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası) (Beck & Foley, 2012, para. 1)

Bir Web Sitesinden Cevrimici Ansiklopedi veya Sözlük – Grup/Topluluk Yazarı

Topluluk Yazarının Adı. (Yayın yılı). Madde Başlığı. Editörün adının baş harfi, varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı (Ed.), Ansiklopedi veya Sözlük Adı. (varsa -ilk baskı hariç- baskısı). URL'den alınma tarihi.

Kaynakça:

Merriam-Webster. (n.d.). Plagiarism. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved January 18, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plagiarism>

Açıklama:

(Topluluk Yazarı, Yıl) Örnek: (Merriam-Webster, t.y.)

Metin İçi Alıntı:

(Topluluk Yazarı, Year, s. sayfa numarası veya bölüm adı ve paragraf numarası)

Örnek: (Merriam-Webster, n.d., The Kidnapping Roots of Plagiarize section)

Not: Bu girdinin yalnızca bölüm başlıkları vardır, bu nedenle alıntıya yalnızca bu bilgiler dahil edilebilir.

Yayımlanmış Tez

Yazarın soyadı, Adının baş harf(ler)i (Yıl). *Tezin başlığı* (..... tezi). Yer: Kurum adı. Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Kaynakça:

Miranda, C. (2019). *Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development* (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. PQDT Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: Miranda (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Miranda, 2019)

Yayımlanmamış Tez

Yazarın soyadı, Adının baş harf(ler)i (Yıl). *Tezin başlığı*. (Yayımlanmamış tezi). Yer: Kurum adı. Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Kaynakça:

Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Virginia.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: Harris (2014)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yıl) Örnek: (Harris, 2014)

Konferans Sunumları ve Bildiriler

1. Konferans Sunumu

Kaynakça:

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

Açıklama:

Evans et al. (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Evans et al., 2019, p. 13)

2. Konferans Sunum Özeti

Kaynakça:

Cacioppo, S. (2019, April 25–28). Evolutionary theory of social connections: Past, present, and future [Conference presentation abstract]. Ninety-ninth annual convention of the Western Psychological Association, Pasadena, CA, United States. <https://westernpsych.org/wp-content/uploads/2019/04/WPA-Program-2019-Final-2.pdf>

Açıklama:

Cacioppo (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Cacioppo, 2019, p. 8)

3. Dergide Yayımlanan Konferans Bildirileri

Kaynakça:

Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., & Matthews, M. D. (2019). *Cognitive and noncognitive predictors of success. Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

Açıklama:

Duckworth et al. (2019)

Metin İçi Alıntı:

(Duckworth et al., 2019, p. 11)

4. Kitap Olarak Yayımlanan Konferans Bildirileri

Kaynakça:

Kushilevitz, E., & Malkin, T. (Eds.). (2016). *Lecture notes in computer science: Vol. 9562. Theory of cryptography*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-49096-9>

5. Kitap Bölümü Olarak Yayımlanan Konferans Bildirileri

Kaynakça:

Bedenel, A.-L., Jourdan, L., & Biernacki, C. (2019). Probability estimation by an adapted genetic algorithm in web insurance. In R. Battiti, M. Brunato, I. Kotsireas, & P. Pardalos (Eds.), *Lecture notes in computer science: Vol. 11353. Learning and intelligent optimization* (pp. 225–240). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05348-2_21

Basılı Devlet Belgesi

Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı. (Yayın yılı). *Belgenin Başlığı: Varsa alt başlığı* (varsa -ilk baskısı hariç- baskısı). Yayınevi Adı.

Kaynakça:

Health Council of Canada. (2007). *Canadians' experience with chronic illness care in 2007*.

Not: Belgeyi oluşturan devlet dairesi, ajans veya kurul aynı zamanda yayıncıysa, yayıncının belirtilmesi gerekli değildir.

Açıklama:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl) Örnek: (Health Council of Canada, 2007)

Metin İçi Alıntı:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl, s. Sayfa Numarası)

Örnek: (Health Council of Canada, 2007, s. 4)

Bir Web Sitesinden Devlet Belgesi

Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı. (Yayın Yılı, Ay gün). *Belgenin Başlığı: Varsa Alt Başlığı* (varsa -ilk baskısı hariç- baskısı). Yayınevi Adı. URL

Kaynakça:

Ontario Ministry of Children and Youth Services. (2010, April 27). *Your preschool child's speech and language development*.
http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/spechlanguage/brochure_preschool.aspx

Not: Belgeyi oluşturan devlet dairesi, ajans veya kurul aynı zamanda yayıncıysa, yayıncının belirtilmesi gerekli değildir.

Açıklama:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl)

Örnek: (Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010)

Metin İçi Alıntı:

(Devlet Dairesi, Ajansı veya Kurulu'nun adı, Yıl, Bölüm Adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

(Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010, By Age Five section, para. 4)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, nereden alıntı yaptığınızı göstermek için bölüm başlığını ve o bölümdeki paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Basılı Gazete Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün)

Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Gazete Adı*. Bölüm Sayfası.

Kaynakça:

Aulakh, R. (2012, Haziran 13). From surviving to thriving. Toronto Star, GT1, GT4.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Aulakh, 2012)

Metin İçi Alıntı

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Aulakh, 2012, s. GT1)

Bir Kütüphane Veritabanından Gazete Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün).

Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Gazete Adı*, s. varsa bölüm sayfası.

Kaynakça:

Schachter, H. (2012, June 18). What does it take to be a good team player? *The Globe and Mail*, B7.

Not: Bir makale soru işareti veya ünlem işareti (!) ile bitiyorsa, başlığın sonuna nokta eklemenize gerek yoktur.

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Schachter, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Schachter, 2012, s. B7)

Yazarı Bilinmeyen Gazete Makalesi

Makalenin başlığı: Varsa Alt başlığı. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). *Gazete Adı*, s. Bölüm Sayfası.

Not: Makalenin yazarı yoksa ve makale "Anonim" olarak belirtilmişse, normalde yazarın adını koyacağınız yere "Anonim" yazınız. Anonim kelimesini yalnızca makale özellikle bu şekilde anılıyorsa kullanınız.

Kaynakça:

Get on board for train safety. (2012, Haziran 17). Toronto Star, A14.

Açıklama:

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime", Yıl) Örnek: ("Get on board", 2012)

Metin İçi Alıntı:

("Başlıktan bir, iki veya üç kelime", Yıl, s. Sayfa numarası) Örnek: ("Get on board," s. A14)

Not: Kaynakçada makaleyi açıkça tanıtmaya yetecek kadar, başlıktaki ilk kelimelerden birini veya birkaçını seçiniz. Metin içi alıntıda da makalenin başlığından aldığınız kelimeleri çift tırnak işareti ile belirtiniz.

Bir Web Sitesinden Gazete Makalesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. *Gazete Adı*. URL

Kaynakça:

Aw, J. (2012, June 12). Stopping the soda bulge: Why we need to consider restricting sugary beverages. *National Post*. <https://nationalpost.com/health/stopping-the-soda-bulge-why-we-need-to-consider-restricting-sugary-beverages>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Aw, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Aw, 2012, para. 1)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Bir Haber Web Sitesinden Web Sayfası

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Yayın Yılı, varsa Ay Gün). Makalenin başlığı: Varsa alt başlığı. Haber Sitesinin Adı. URL

Not: BBC News, HuffPost, CNN vb. çevrimiçi haber kaynaklarında yayınlanan makaleler için bu formatı kullanınız.

Kaynakça:

Tucker, E. & Miller, Z. (2020, Jan. 18). Dems gear up to make case for Trump's removal. HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/dems-gear-up-to-make-case-for-trumps-removal_n_5e23569ec5b6321176149dbe

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Tucker & Miller, 2020)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Tucker & Miller, 2020)

Not: Bu veride sayfa numarası yoktur, bu nedenle sayfa numarası yerine paragraf numarası kullanılır.

Röportajlar ve E-posta

Not: Röportajlar ve e-posta, APA tarzında kişisel iletişim olarak kabul edilir. Çalışmanızın metninde bunlara atıfta bulunulabilir, ancak kaynakçada yer verilmez. Atıfı, röportaj veya e-postadaki bir alıntı veya açıklamanın hemen ardından koyunuz.

Görüşülen veya e-posta gönderen kişinin Adının Baş Harfi. Biliniyorsa İkinci Adının Baş Harfi. Soyadı, kişisel iletişim, görüşmenin yapıldığı veya e-postanın alındığı Ay Gün, Yıl)

Açıklama ve Metin İçi Alıntı:

"Infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (J. D. Black, personal communication, May 30, 2013)

Not: Görüşülen kişinin adı alıntılanan ya da açıklaması yapılan içeriğin başında belirtiliyorsa metin içi alıntıda yeniden tekrar etmenize gerek yoktur.

J. D. Black explained that "infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (personal communication, May 30, 2013).

Not: Yayınlanmış röportajlar birçok kaynak türünde (dergi, gazete vb.) yer alabilir. Yayınlanmış röportajlardan alıntı yaparken, yayımlandığı kaynak türüne ilişkin yönergeleri/kuralları uygulayınız.

Kütüphane Veritabanından Kitap İncelemesi (Başlıklı)

İncelemenin yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yayın yılı). İncelemenin Başlığı. [*İncelenen Kitabın Başlığı: Varsa Alt Başlığı*, Kitabın Yazarının adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı]. Web sayfasının başlığı, URL.

Kaynakça:

Bell, M. S. (2006, December 31). Are you my mother? [Review of the book *Let the northern lights erase your name*, by V. Vida]. The New York Times Book Review, <https://www.nytimes.com/2006/12/31/books/review/Bell.t.html?ref-review>

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı) Örnek: (Bell, 2018)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı) Örnek: (Bell, 2018)

Kütüphane Veritabanından Kitap İncelemesi (Başlıksız)

İncelemenin yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yayın yılı). [İncelenen Kitabın Başlığı: Varsa Alt Başlığı, Kitabın Yazarının adının baş harfi. Varsa ikinci adının baş harfi. Soyadı]. Derginin adı, cilt numarası (baskı numarası), ilk ve son sayfa numarası. Varsa <https://doi> numarası.

Kaynakça:

McKinley, A. (2018). [Review of the book *Criminal investigative failures*, by D. K. Rossmo]. *Salus Journal*, 6 (1), 82-84.

Açıklama:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı) Örnek: (McKinley, 2018)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın soyadı, Yayın yılı, Sayfa numarası) Örnek: (McKinley, 2018, s. 83)

Bir Magazinden veya Dergiden Elde Edilen Görüntü

Not: Grafikler, Çizelgeler, Çizimler, Haritalar, Tablolar ve Fotoğraflar için geçerlidir

Şekil X. Resmin açıklaması veya resmin başlığı. "Makalenin Başlığı"ndan bir kesit, Makale Yazarının İlk Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. Soyadı, yıl, gün, (magazin için) veya yıl (dergi için), Magazin veya Dergi Başlığı, cilt numarası, sayfa(lar). Telif hakkı sahibinin adına göre telif hakkı yılı.

Not: Görselle ilgili bilgiler, Çalışmanızda görselin hemen altına yerleştirilir. Resim değiştirilmişse, kaynak bilgisinden önce "Kimden" yerine "Uyarlandı" ifadesini kullanınız.

Örnek:

Şekil 1. Egzersiz Yapan Adam. A. N. Green, ve L. O. Brown tarafından "Yoga: Stretching Out,"tan uyarlanmıştır, 2006, Mayıs 8, Sports Digest, 15, s. 22. Telif Hakkı 2006 Sports Digest Inc.

Bir Web Sitesinden Elde Edilen Resim/Görüntü

Not: Grafikler, Çizelgeler, Çizimler, Tablolar ve Fotoğraflar için geçerlidir

Şekil x. Resmin açıklaması veya varsa resmin başlığı. "Web sayfasının başlığı"ndan Yazarın/Üreticinin Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. Varsa soyadı tarafından uyarlanmıştır, varsa yayın tarihi, Web sitesinin başlığı. URL'den web sitesini en son görüntülediğiniz ay, gün, yıl. Telif Hakkı Sahibinin Adına göre Telif hakkı tarihi.

Not: Görselle ilgili bilgiler, çalışmanızda görselin hemen altına yerleştirilir. Görüntü değiştirilmemiş ancak yeniden üretilmişse, kaynak bilgiden önce "... dan uyarlandı" yerine "... dan" kullanınız.

Örnek:

A	B	C
7	55	9
--	~	~
İii	==	66

Şekil 2. Semboller Tablosu. G. A. Black tarafından Case One Study Results'tan uyarlanmıştır, 2006, Strong Online. <https://www.strongonline/casestudies/one.html>. Telif Hakkı 2010 G.L. Strong Ltd.

Türkiye İstatistik Kurumu - Çevrimiçi Belge

Türkiye İstatistik Kurumu. (Yayın yılı). Belgenin başlığı: Varsa alt başlığı (No. Varsa Rapor Numarası). URL

Not: Yayıncı ve yazarın her ikisi de TÜİK (veya herhangi bir istatistik kurumu) olduğundan, alıntılanan ifadenin bir parçası olarak TÜİK'i belirtmeniz gerekli değildir.

Kaynakça:

Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle Gençlik, 2018 (No:30723) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Gençlik-2018-30723>

Açıklama:

(TÜİK, YIL) Örnek: (TÜİK, 2019)

Metin İçi Alıntı:

(TÜİK, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (TÜİK, 2019, s. 1)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) - Yazılı Belge

Türkiye İstatistik Kurumu (Yayın yılı). Belgenin başlığı: Varsa alt başlığı (No. Varsa Rapor Numarası). Ankara.

Not: Yazar ve yayıncının her ikisi de Türkiye İstatistik Kurumu olduğundan, yayıncının adı alıntıdan çıkarılır.

Kaynakça:

Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle Gençlik, 2018 (No:30723). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Gençlik-2018-30723>. Ankara, AÇIK.

Açıklama:

(Türkiye İstatistik Kurumu, Yıl) Örnek: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019)

Metin İçi Alıntı:

(Türkiye İstatistik Kurumu, Yıl, s. Sayfa Numarası) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019, s. 1)

Bir Web Sitesinden Devlet Belgesi

Devlet Kurumu, Ajans veya Kurulunun Adı. (Yayın Yılı, Ay Gün). Belgenin başlığı: Varsa alt başlığı (varsa baskısı -ilk baskı hariç-). Yazardan farklıysa yayıncının adı. URL

Ontario Ministry of Children and Youth Services. (2010, April 27). Your preschool child's speech and language development. http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/brochure_preschool.aspx

(Devlet Kurumu, Ajans veya Kurulunun Adı, Yıl) Örnek: (Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010)

(Devlet Kurumu, Ajans veya Kurulunun Adı, Yıl, Bölüm adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa paragraf numarası)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Bireysel Yazar Tarafından Oluşturulan Bir Web Sitesinden Sayfa veya Bölüm

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının İlk Harfi. (Web sayfasının en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). *Sayfa başlığı: Varsa Alt başlığı.* Web sitesi adı. URL
Kaynakça:

Kmec, J. (2012, March 13). Where's the Boss? And What Counts as "Work"? The Society Pages. <https://thesocietypages.org/socimages/2012/03/13/wheres-the-boss-and-what-counts-as-work/>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Kmec, 2012)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, Bölüm Adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

Örnek: (Kmec, 2012, para. 1)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Bir Şirket veya Grup Yazarı Tarafından Oluşturulan Bir Web Sitesinden Sayfa veya Bölüm

Şirket/Grup/Kuruluşun Adı. (Web sayfasının en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün).
Sayfa başlığı: Alt başlık (varsa). URL

Kaynakça:

Canadian Cancer Society. (2013, April 14). Cancer research. <http://www.cancer.ca/en/cancer-information/cancer-101/cancer-research/?region=on>

Açıklama:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, Yıl) Örnek: (Canadian Cancer Society, 2013)

Metin İçi Alıntı:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, yıl, Bölüm adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

Örnek: (Canadian Cancer Society, 2013, Behavioural research section, para. 2)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.

Yazarı Bilinmeyen Bir Web Sitesinden Sayfa veya Bölüm

Sayfa başlığı: (varsa) Alt Başlığı. (Web sayfasının en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Web Sitesinin Adı. URL

Kaynakça:

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Veya sayfanın güncellenebileceğini vurgulamak için bir alma tarihi ekleyiniz:

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia. Retrieved January 20, 2020, from <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Açıklama:

(Kısaltılmış başlık, Yıl) Örnek: (Timeline: Environmental, t.y)

Metin İçi Alıntı:

(Kısaltılmış başlık, Yıl, Bölüm adı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa Paragraf Numarası)

Örnek: (Timeline: Environmental, t.y, Canadian National Parks Act section)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz. Bu örnekte, ilgili başlığın altında yalnızca bir paragraf olduğu için paragraf numarasına gerek yoktur.

Bir Web Sitesinden Rapor veya Belge – Kurumsal veya Grup Yazarı

Şirket/Grup/Kuruluşun Adı. (Raporun en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Raporun başlığı: Varsa alt başlığı (No. Varsa Yayın Numarası). Yazardan farklıysa Web Sitesinin Adı. URL

Kaynakça:

College of Nurses of Ontario. (2009). Practice standard: Ethics (Pub. No. 41034).
http://www.cno.org/docs/prac/41034_Ethics.pdf

Not: Yayın numarası yerine bölüm veya kısım numarası olsaydı, Bölüm numarası da başlıktan sonra yayın numarasıyla aynı yerde yer alırdı: (Bölüm xx) veya (Kısım xx).

Açıklama:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, Yıl) Örnek: (College of Nurses of Ontario, 2009)

Metin İçi Alıntı:

(Şirket/Grup/Kuruluşun Adı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (College of Nurses of Ontario, 2009, s. 4)

Kaynakça:

Magowan, A. (2013). Career resources at the library [Class handout]. Moodle.
<https://moodle.columbiacollege.bc.ca/login/index.php>

Açıklama:

(Eğitmenin Soyadı, Yıl) Örnek: (Magowan, 2013)

Metin İçi Alıntı:

(Eğitmenin Soyadı, Yıl, s. Sayfa Numarası) Örnek: (Magowan, 2013, s. 2)

Tüm Web Sitesi - Bir Şirket, Kurum veya Grup Tarafından Oluşturulan

Kurum/Grup/Kuruluş Adı. (Sitenin en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Web sitesinin başlığı. URL

Not: Genel olarak bir web sitesinden bahsederken, kaynakça veya metin içi alıntı kaynağı belirtmeniz gerekmez.(Aşağıdaki açıklamaya bakınız)

Kaynakça:

Jam Jar. (t.y.). Jam Jar Commercial. <http://www.jam-jar.ca/commercial>

Açıklama:

(Kurum/Grup/Kuruluş Adı, Yıl) Örnek: (Jam Jar, t.y.)

Not: Bu web sitesinde herhangi bir yayın tarihi bulunmadığı için tarih bilgisi t.y. olarak yazılmıştır. (tarih yok).

Metin İçi Alıntı:

(Kurum/Grup/Kuruluş Adı, Yıl, bölüm adı kısmı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa paragraf numarası belirtilir) Örnek: (Jam Jar, t.y., Our Story section)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığınız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.. Bu örnekte, seçilen başlığın altında yalnızca bir paragraf olduğu için paragraf numarasına gerek yoktur.

Bir web sitesinden genel olarak bahsedilmesi (Siteden hiçbir özel bilgi kullanılmaksızın)

Örnek: Tasarım ekibi Jam Jar için bir web sitesi oluşturdu (<https://www.jam-jar.ca/>).

Not: Bir web sitesinden belirli bir bilgi alınmadıysa, kaynak girişi veya metin içi alıntı atfı oluşturmayınız. Bunun yerine, metin içinde web sitesinin adını belirtiniz ve url'yi parantez içine alınız.

Tek Yazar Tarafından Oluşturulan Web Sitesi

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. Varsa İkinci Adının Baş Harfi. (Sitenin en son güncellendiği/yayınlandığı yıl, varsa Ay Gün). Web sitesinin başlığı. URL

Not: Genel olarak bir web sitesinden bahsederken, kaynakça veya metin içi alıntı kaynağı belirtmeniz gerekmez.

Kaynakça:

Mabillard, A. (2011, December 29). Shakespeare online. <http://www.shakespeare-online.com/>

Açıklama:

(Yazarın Soyadı, Yıl) Örnek: (Mabillard, 2011)

Metin İçi Alıntı:

(Yazarın Soyadı, Yıl, Bölüm Adı kısmı, para. Bölümde birden fazla paragraf varsa paragraf numarası) Örnek: (Mabillard, 2011, Elizabethan Fashion Faux Pas section)

Not: Sayfa veya paragraf numaraları belirli olmadığında, alıntı yaptığımız yeri belirtmek için bölüm başlığını ve paragraf numarasını belirtebilirsiniz.. Bu örnekte, seçilen başlığın altında yalnızca bir paragraf olduğu için paragraf numarasına gerek yoktur.

Bir web sitesinden genel olarak bahsedilmesi (Siteden hiçbir özel bilgi kullanılmaksızın)

Örnek: Amanda Mabillard maintains the Shakespeare Online website (<http://www.shakespeare-online.com/>).

Not: Bir web sitesinden belirli bir bilgi alınmadıysa, kaynak girişi veya metin içi alıntı atfı oluşturmayınız. Bunun yerine, metin içinde web sitesinin adını belirtiniz ve url'yi parantez içine alınız.

İki veya Daha Fazla Yazar/Editör için Metin İçi Alıntı tıklayınız

Anonim

Eğer bir içeriğin sadece Anonim olarak oluşturulduğu belirtilmişse, normalde yazarın adını koyduğunuz yere "Anonim" ibaresini kullanınız.

Kaynakçada Alfabetik Sıra

Çalışmaları alfabetik sıraya koyarken, kaynakların önündeki belirlilik ibarelerini dikkate almayınız (İngilizce için "the", "a" veya "an" gibi veya diğer diller için buna benzer belirlilik ibarelerini).

Başlık bir sayı ile başlıyorsa, sayıyı latinize edilmiş gibi alfabetik olarak sıralayınız. Örneğin, iş hayatında başarılı olmanın 5 yolu başlığı, sanki Beş kelimesiyle başlamış gibi B altında alfabetik olarak sıralanır.

Tarihi olmayan kaynaklar

Tarih belirtilmemişse, normalde tarihi koyduğunuz yere (t.y.) baş harflerini kullanınız.

Ayrıca, Wikipedia sayfası vb. yerlerde olduğu gibi içeriğin tarihini belirlemek zor ise (t.y.) baş harflerini kullanınız.

Sayfa numarası olmayan kaynaklar

Çevrimiçi materyaller gibi bazı içerikler için sayfa numaraları verilmeyebilir. Bu durumda:

Kaynakça

Normalde sayfa numarası olan fakat hiçbiri belirtilmeyen bir alıntının sayfa numarasını alıntıda da atlayınız.

Metin İçi Alıntı - Doğrudan Alıntı Yapma

Makalenizin metninde doğrudan alıntı yaparken, eğer varsa sayfa numaralarını da ekleyiniz. Sayfa numarası verilmemişse:

- Sayfa numarası yerine paragraf numarasından önce "para" kelimesini ekleyerek belirtiniz. Örnek: (Smith, 2012, para. 3)
- Başlıklar varsa, başlığın adını, ardından "bölüm" kelimesini ve bulunduğu bölüm içindeki paragrafın numarasını veriniz. Örneğin: (Smith, 2012, Tartışma bölümü, para. 3)
- Sadece bir paragraf varsa, yazarın soyadını ve yılını belirtiniz sayfa numarasını atlayınız.

Başlığı olmayan kaynaklar

Nadiren bir içeriğin başlığı olmayabilir. Belirli bir başlığı olmayan bir içerikten alıntı yapıyorsanız köşeli parantez içinde içerikten alınmış bir belirtici(kesit) yazınız. Bu kesiti, normalde başlığı koyduğunuz yerde parantez içine koyunuz.

Veritabanı Adı Olmayan kaynaklar

Kütüphanenin ana sayfasındaki arama çubuğundan bir makale bulursanız, makalenin hangi veritabanından olduğundan emin olamazsınız çünkü bu, birçok farklı veritabanında arama yapar.

Veritabanının adını birkaç yolla bulabilirsiniz:

Yöntem 1. Arama sonuçları listesinde makalenin başlığına tıklayınız. Bu sizi makalenin açıklamasını ve diğer faydalı bilgileri içeren bir sayfaya götürecektir. Bu bilgi listesinin en altına gidiniz ve en altta listelenen "Veritabanı"nı görebilirsiniz.

Yöntem 2. Veritabanının adını, arama sonuçları listesinde makale başlığının hemen altındaki bilgi özetinde de bulabilirsiniz. Şu şekilde bir veri görünecektir:

A Cross-National Study of Evolutionary Origins of Gender Shopping Styles: She Gatherer, He Hunter?

By: Dennis, Charles; Brakus, J. Joško; Ferrer, Gemma García; McIntyre, Charles; Alamanos, Eleftherios; King, Tamira. Journal of International Marketing. Dec2018, Vol. 26 Issue 4, p38-53. 16p. 1 Diagram, 3 Charts. DOI: 10.1177/1069031X18805505. , Database: Business Source Complete

Veritabanının adının en sonda listelendiğine dikkat ediniz.

Başka Bir Kaynakta Alıntılanan Eserler

Bazen bir kitabın, makalenin veya web sitesinin yazarı, o kaynaktan bir alıntı veya başka bir ifadeyle başka bir kişinin çalışmasından bahseder. Okumakta olduğunuz makalede adı geçen esere birincil kaynak adı verilir. Okuduğunuz makaleye ikincil kaynak denir.

Örneğin, Brown'ın (2014) yazdığı ve Snow'un (1982) bir makalesinden alıntı yaparak makalenize eklemek istediğiniz bir makalesini okuduğunuzu varsayalım. Kaynakçada sadece ikincil kaynak (Brown) için alıntı yapacaksınız. Kaynakçada birincil kaynak (Snow) için bir alıntı yapmıyorsunuz. Metin içi alıntı için, birincil kaynağı (Snow) belirleyiniz ve ardından ikincil kaynağı (Brown) "aktaran" yazınız. Birincil kaynağın yayın yılını biliyorsanız, metin içi alıntıya ekleyiniz. Aksi takdirde, atlayabilirsiniz. Aşağıdaki örneklere bakınız:

Metin içi alıntı örnekleri:

Snow (1982, aktaran Brown, 2014) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, öğrencilerin %75'i öğretmenlerin gece ödevi vermemesi gerektiğine inanmaktadır.

Not: Snow'un makalesinin yayın tarihine sahip değilseniz, şu şekilde belirtirsiniz:

Snow tarafından yapılan bir araştırmaya göre (aktaran Brown, 2014), öğrencilerin %75'i öğretmenlerin gece ödevi vermemesi gerektiğine inanmaktadır.

Aslında, öğrencilerin %75'i öğretmenlerin gece ödevi vermemesi gerektiğine inanmaktadır (Snow, 1982, aktaran Brown, 2014).

Snow (1982, aktaran Brown, 2014), "gece ödevlerinin birçok öğrenci için büyük bir stres kaynağı olduğu" sonucuna varmıştır (s.34).

Kaynakça alıntı örneği:

Brown, S. (2014). Trends in homework assignments. *Journal of Secondary Studies*, 12(3), 29-38. <http://doi.org/fsfsbit>

İki veya Daha Fazla Yazar/Editör için Metin İçi Alıntı

Yazar/Editör Sayısı	İlk kez Açıklama	İkinci ve daha sonrasındaki Açıklama	İlk Kez Alıntı	İkinci ve daha sonrasındaki Alıntı
İki	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011, s. 57)	(Case & Daristotle, 2011, s. 57)
Üçten beşe kadar	(Case, Daristotle, Hayek, Smith, & Raash, 2011)	(Case vd., 2011)	(Case, Daristotle, Hayekm, Smith, & Raash, 2011, s. 57)	(Case vd., 2011, s. 57)
Altı veya daha fazlası	(Case vd., 2011)	(Case vd., 2011)	(Case et al., 2011, s. 57)	(Case vd., 2011, s. 57)

21 veya Daha Fazla Yazar Olduğunda

21 veya Daha Fazla Yazar Olduğunda:

Kaynakça

İlk on dokuz yazarı, ardından parantez içerisinde üç nokta (. . .) ve ardından son yazarın adını yazınız.

Kaynakça Kalnay, E., Kanamitsu, M., Kistler, R., Collins, W., Deaven, D., Gandin, L., Iredell, M., Sha, S., White, G., Woollen, J., Zhu, Y., Chelliah, M., Ebisuzaki, W., Higgins, W., Janowiak, J., Mo, K. C., Ropepelewski, C., Wang, J., Leetmaa, A., ... Joesph, D. (1996). The NCEP/NCAR 40-year reanalysis project. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 77(3), 437-471. <https://doi.org/fg6rf9>

Açıklama (İlk yazarın soyadı vd., Yıl) Örnek: (Nilsson vd., 2016)

Metin İçi Alıntı (İlk yazarın soyadı vd., Yıl, s. alıntı yapılan sayfa numarası) Örnek: (Nilsson vd., 2016, s. 103)

KÜLLİYE

Publishing Principles

Külliyeye, published by Faculty of Humanities and Social Sciences at Ankara Yıldırım Beyazıt University, is a double peer-reviewed international journal that publishes articles on humanities and social sciences. The articles to be published are required to fulfil with scientific research criteria, to bring contribution to the field and not to be published elsewhere. Papers presented at a scientific meeting/conference can be accepted if they are not published before. It is published twice a year in March and September. For questions, comments and suggestions you may contact with our editors.

1. Blind Referee and Evaluation Process

Blind referee is a method applied for the publication of scientific publications with the highest quality. This method forms the basis of the objective evaluation process of scientific studies and is preferred by many scientific journals.

Referee opinions have a decisive place in the publication quality of Külliye Journal.

All works sent to the complex are evaluated by **double-blind** according to the following stages. In the double-blind method, the author and referee identities of the studies are hidden. **For this reason, the authors are asked to delete their names when uploading their articles to the system.**

1.1. Initial Evaluation Process

The works sent to Külliye are first evaluated by the editor. At this stage, works that do not comply with the purpose and scope of the journal, which are weak in terms of language and expression rules in Turkish, English and other languages, contain scientifically critical errors, have no original value and do not meet publication policies.

The authors of the rejected works are informed within one month at the latest from the date of submission. Preliminary evaluation process is initiated for the studies approved by the Editorial Board.

1.2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the editor examines the sections of the studies, introduction and literature, method, findings, conclusion, evaluation and discussion in detail in terms of journal publication policies and scope and originality. In addition, Külliye examines the article in terms of form according to the writer's guide. For those who need correction, they contact the author of the article and ask that they send the requested corrections within 7 days at the latest. Works that are not sent within the given time are deleted from the system. The studies deemed appropriate are included in the process of appointing referees.

1.3. Referee Appointment Process

Referees are assigned to the works according to their content and the areas of expertise of the referees. The editor and editorial board reviewing the study suggests at least two referees from the Complex of Scientific Committee or Referee Pool according to their area of expertise or may suggest new referees suitable for the field of study.

Arbitrator suggestions appropriate to the field are evaluated by the editor and the works are sent to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any processes and documents about the work they evaluate.

1.4. Reviewer Evaluation Process

The period given to the referees for the referee evaluation process is **6 weeks**. The correction suggestions from the referees or editors are required to be completed by the authors within 10 days in accordance with the "correction directive". Referees can decide the suitability of a study by examining its corrections, and may request corrections more than once if necessary.

2. Author Guide

- a.** Journal of *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) is an international double peer-reviewed journal, and two issues are published annually except for special issues.
- b.** Journal of *Kulliye* publishes research articles on social science field.
- c.** Criteria of originality and contribution to the field are requested in studies.
- d.** Members who submit/will submit articles to our journal should also add the Orcid Number to their user credentials.
- e.** Articles submitted to *Kulliye* should not have been published anywhere or accepted for publication.
- f.** Those who want to submit an article for the publication to the Journal of *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) have to submit their work as a member of the Article Tracking System at <https://dergipark.org.tr/en/pub/aybukulliye>.
- g.** Except for the special decision of the Editorial Board, the abstracts of articles less than 130 words or more than 200 words and the main text less than 2200 words or more than 5000 words are not taken into consideration.
- h.** Along with the articles, the similarity report (no filtering should be done) from <http://www.ithenticate.com/> have to uploaded as an additional file. (M.Sc. / Ph.D. students can get a similarity report through their supervisors or the account of any faculty member. If the affiliated university has an iThenticate subscription, a similarity report can be obtained free of charge from this website).
- i.** The uploading of any article to the electronic system of the Journal of *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) is accepted as an application for the publication of the article. At the same time, the evaluation process of the article begins. No copyright fee is paid for the articles.
- j.** *Kulliye* is an electronic journal. For this reason, all the processes from the application to the publishing stage of the article take place electronically.
- k.** The printing and publishing rights of the articles sent to *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) for publication are transferred to the journal. These articles cannot be published, reproduced and used without showing the source without permission from the journal administration.
- l.** Any legal, economic and ethical responsibility that may arise from the articles sent to *Kulliye* (Ankara Yildirim Beyazit University International Journal of Social Sciences) belongs to their authors even if the article is published. The journal does not accept any liability.
- m.** The publication language of *Kulliye* Journal is Turkish. However, articles from English, Russian, German, French, Arabic and Persian languages are also evaluated. It is published by the referees and the editorial board, if deemed appropriate.
- n.** At the beginning of the article, which will be uploaded to the article tracking system, Turkish and English abstracts consisting of maximum 200 words, 3-5 words keywords; Turkish and English titles should be included. Turkish and English abstracts should reflect the purpose, scope and results of the study and allow the reader to determine the content of the article quickly. Articles written in a different language - except Turkish and English - should include title, abstract and keywords in the article language. Attention should be paid to avoid language mistakes in abstracts in a different language. In the abstract, the sources used, figures and table numbers should not be mentioned. The abstract should be written in 10 font size. Abstract and Keywords must be following international standards. At this point, sources such as "TR İntex Key Terms List, Medical Subject Headings, CAB Thesaurus, JISCT, ERIC etc." can be used.
- o.** It should be a title that is compatible with the content and expresses it best. It should be written in capital letters with a font size of 12 and bold, no heading and indent. Care should be taken that the title is as short as possible.

- p.** The titles in the article should be bright, only the first letter of each word should be capitalized, left-aligned, and no other formatting should be included.
- q.** The main text should be written not exceeding 5000 words by using an IBM compatible computer and Microsoft Word software program.
- r.** An article should include abstract in Turkish and English, an extended abstract in English, sub-sections of the main text, bibliography, and if applicable appendix. "Introduction" and "Conclusion" sections must be found. The "conclusion" should be in line with the purpose and scope of the research; it should be given in outline and essence. In the preparation of the article, valid scientific methods should be followed. Information such as the subject of the study, its purpose, scope, the reason for its preparation etc. should be provided in a sufficient and orderly manner. Issues not mentioned in the text should not be included in the "Conclusion". Primary and intermediate titles and subheadings can be used to provide a specific order.
- s.** After the article is accepted for publication, an extended abstract in English approximately 5-15% (consisting of 500-750 words) of the article should be added following the conclusion of the study. The extended abstract should include the purpose, problem, method, findings and conclusion information related to the research, as in "abstract". This is important for your article to be cited abroad. It should not contain any findings or results that are not included in the research text. In the extended abstract, reference should not be made to the information contained in the text (e.g. as stated on page 2; as mentioned in the introduction part, etc.). There is no need extended abstract for articles written in English.
- t.** In the studies supported by a research institution/organisation (BAP, TÜBİTAK, Ministry of Development, etc.), the name, date and number of the institution/organisation and the project, if any, should be indicated in footnotes.
- u.** The name, place and date of the meeting should be specified in the congress and symposium papers.
- v.** The English of "title, keywords and abstract" must be present in book introduction and translations. The cover image and identity of the book (date of publication, number of prints, and place of publishing information) to be introduced and it should be at the beginning of the article. The identity of the translated book/publication should be indicated in the footnotes.
- w.** Articles that are not prepared according to the rules of our journal in citation and bibliography will not be accepted unless they are corrected.

3. The Writing Rules

a. The papers should be written in Microsoft Word program, and page structures should be arranged as follows: The format used for citing is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. Both in quotations and the bibliography, the authors should follow the rules and format specified in the American Psychological Society Publication Guide published by the American Psychological Association. For detailed information, please see <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>.

Paper Size	A4 Vertical
Top Margin	3 cm
Bottom Margin	3 cm
Left Margin	4 cm
Right Margin	3 cm
Font	Times News Roman
Font Style	Normal
Font Size (regular text)	12
Font Size (footnote text)	10

Table-Chart	10
Paragraph Indent (First Line)	1 cm
Paragraph Spacing	6 pt, then 0 pt (0 pt before and after in tables and charts)
Line Gap	(1,15)
References	Hanging and indentation 0.63 cm, Alignment: Snap to both sides, 6 pt before spacing, then 0 pt, line spacing 1.15 cm.

- b.** For articles that use a special font, the used font should be sent with the paper.
- c.** Spelling should not be done at the end of the line. "ENTER" or "RETURN" keys should be used at the beginning of the paragraph instead of the "TAB" key. Punctuation marks should be written adjacent to the words before them. One letter space should be left after the signs.
- d.** Details such as page number, header and footer should not be included in the articles. Footnotes are used only for explanations that are required and are given automatically with the "NOTE" command. Citations here should be arranged in brackets with the surname of the author, the year of publication of the work and the page number. For example: (Kaya 2000: 15). The study used in the footnote must be stated in the bibliography.
- e.** Quotations: Direct quotations in the article should be given in quotation marks, and the source should be stated in parentheses at the end of the quotation according to APA rules. Citations less than five lines should be given in italics between the sentence, and citations longer than five lines should be given in italics with 1 cm inside the left of the page and with a line break indent of 0.5 cm. When you are in text citation and it is not a direct quote, all that is required in parentheses is a reference to the author and year of publication.
- f.** Pictures should be bright and in high quality. Besides, the rules given for the figures must be followed. Figures, tables and photographs should not extend beyond the writing area; if necessary, each should be on a separate page. Figures and tables should be numbered and named according to their content. Numbers and titles should be written below the figures and above the tables. Only the first letters of the titles of the tables and figures should be written in capital letters. Tables should be made with the table command in the "Microsoft WORD" program. In compulsory situations, "Microsoft EXCEL" tables can be used. If necessary, explanatory footnotes or abbreviations should be given just below the figures and tables. Figures, tables and pictures should not exceed ten pages.
- g.** If the abbreviation is used, the abbreviations specified in the Turkish Language Institution Writing Guide should be taken as the basis.
- h.** APA7 must be used as a citation system in the article. There must be a bibliography at the end of the article.

4. Citation Rules

Quoting (In Text)

When you quote directly (i.e. use the exact words) from a source, enclose the words in quotation marks and add the page number to the in-text citation. There are two basic formats which can be used:

In-Text Quote 1:

The homeless were typically neglected growing up since they "commonly come from families who are riddled with problems and marital disharmony" (Rokach, 2005, p. 477).

In-Text Quote 2:

As Rokach (2005) notes, the homeless "often have no one to care for them and no one knows them intimately" (p. 477).

Option one is the standard APA in-text citation format for quoting. The second option is used when the author's name for the work being cited is written in the lead in sentence before the quote.

Long Quotations

If your quotation contains more than forty words, it is considered a long quotation. This can also be referred to as a block quotation.

Rules for Long Quotations

There are 4 rules that apply to long quotations that are different from regular quotations:

1. Place a colon at the end of the line that you write to introduce your long quotation.
2. Indent the long quotation 0.5 inches from the rest of the text, so it looks like a block of text.
3. Do not put quotation marks around the quotation.
4. Place the period at the end of the quotation before your in-text citation instead of after, as with regular quotations.

Example of a Long Quotation

At the end of *Lord of the Flies* the boys are struck with the realization of their behaviour:

The tears began to flow and sobs shook him. He gave himself up to them now for the first time on the island; great, shuddering spasms of grief that seemed to wrench his whole body. His voice rose under the black smoke before the burning wreckage of the island; and infected by that emotion, the other little boys began to shake and sob too. (Golding, 1960, p.186)

Paraphrasing

When you write information from a source in your own words, cite the source by adding an in-text citation at the end of the paraphrased portion as follows:

Paraphrasing

Mother-infant attachment became a leading topic of developmental research following the publication of John Bowlby's studies (Hunt, 1993).

Note: If you refer to the author's name in a sentence you do not have to include the name again as part of your in-text citation, instead include the year of publication following his/her name:

Hunt (1993) noted that mother-infant attachment became a leading topic of developmental research after the publication of John Bowlby's studies.

Paraphrasing Examples:

Original Source:

Homeless individuals commonly come from families who are riddled with problems and marital disharmony, and are alienated from their parents. They have often been physically and even sexually abused, have relocated frequently, and many of them may be asked to leave home or are actually thrown out, or alternatively are placed in group homes or in foster care. They often have no one to care for them and no one knows them intimately.

Source from:

Rokach, A. (2005). The causes of loneliness in homeless youth. *The Journal of Psychology*, 139, 469-480.

Example: Incorrect Paraphrasing

The homeless come from families with problems. Frequently, they have been physically or sexually abused, or have lived in group homes. Usually no one cares for them or knows them intimately (Rokach, 2005).

Note: In this incorrect example the writing is too similar to the original source. The student only changed or removed a few words and has not phrased the ideas in a new way.

Example: Correct Paraphrasing

Many homeless experience isolation in part due to suffering from abuse or neglect during their childhood (Rokach, 2005).

Note: The example keeps the idea of the original writing but phrases it in a new way.

Book with One Author (Print or eBook from Library Database)

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Example:

Watson, J. (2012). *Human caring science: A theory of nursing* (2nd ed.). Jones & Bartlett Learning.

Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Watson, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Watson, 2012, p. 70)

Book with Two to Twenty Authors (Print or eBook from Library Database)

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors.

Place of publication is not required when using APA 7th edition. For library eBooks, the database is not required.

Example:

Case, L. P., Daristotle, L., Hayek, M. G., & Raash, M. F. (2011). *Canine and feline nutrition: A resource for companion animal professionals* (3rd ed.). Mosby.

In-Text Paraphrase:

(Case & Daristotle, 2011)

In-Text Quote:

(Case & Daristotle, 2011, p. 57)

Book with Two to Twenty Authors (Print or eBook from Library Database)

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors. Place of publication is not required when using APA 7th edition. For library eBooks, the database is not required.

Source:

Case, L. P., Daristotle, L., Hayek, M. G., & Raash, M. F. (2011). *Canine and feline nutrition: A resource for companion animal professionals* (3rd ed.). Mosby.

Book with Two to Twenty Authors In-Text Paraphrase & In-Text Quote see

Book With Group or Corporate Author

Name of Corporate Author. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

Note: If the Corporate Author is also the publisher of the book, omit the Publisher Name. Place of publication is not required when using APA 7th edition.

Example:

American Psychological Association. (2010). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.).

Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu* ().

First Time Paraphrased with abbreviations: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003)

Second and Subsequent Times Paraphrased:(NIMH, 2003)

First Time Quoting without abbreviations: (University of Pittsburgh, 2005)

Subsequent Times Paraphrased): (University of Pittsburgh, 2005)

First Time Quoting: (National Institute of Mental Health [NIMH], 2003, p. 5)

Second and Subsequent Times Quoting: (NIMH, 2003, p. 5)

In-text Citation without abbreviations: (University of Pittsburgh, 2005, p. 2)

Book with Editor(s), but no Author(s)

Editor's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Ed.). (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher Name often shortened.

For a book with more than one editor, follow name conventions for a Book with Two to Twenty Authors.

Example:

Leitch, M. G. (Ed.). (2019). *A new companion to Malory*. D. S. Brewer.

In-Text Paraphrase:

(Editor's Last Name, Year) Example: (Leitch, 2019)

In-Text Quote:

(Editor's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Leitch, 2019, p. 55)

Chapters, Short Stories, Essays, or Articles From a Book (Anthology or Collection)

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of chapter, article, essay or short story. In Editor's First Initial. Second Initial if Given. Editor's Last Name (Ed.), Title of book (edition if given and is not first edition, pp. first page number-last page number). Publisher Name often shortened.

Note: If you have more than one editor list their name(s) after the first editor listed in the book, giving their initials and last name. Put an ampersand (&) before the last editor's name.

When you have one editor the short form (Ed.) is used after the editor's name. If you have more than one editor use (Eds.) instead.

Example:

Stockert, P. A. & Taylor, C. (2014). Sleep. In P. A. Potter, A. G. Perry, J. C. Ross-Kerr & M. J. Wood (Eds.), *Canadian fundamentals of nursing* (5th Cdn. ed., pp. 993-1016). Elsevier.

Note: If there is no editor given you may leave out that part of the citation.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) **See** chart here for in-text rules for 2 or more authors.

Example (2 authors): (Stockert & Taylor, 2014)

In-Text Quote:

Author's Last Name, Year, p. Page Number) **See** chart here for in-text rules for 2 or more authors.

Example (2 authors): (Stockert & Taylor, 2014, p. 998)

eBook From a Website with One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Example:

Nightingale, F. (1860). Notes on nursing: What it is, and what it is not. Harrison and Sons.
<http://www.gutenberg.org/files/17366/17366-h/17366-h.htm>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) (Nightingale, 1860)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Nightingale, 1860, p. 157)

eBook From a Website with Two to Twenty Authors

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

No place of publication is required when using APA 7th edition.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors. **See**

eBook From a Website with Three or More Authors

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Note: Authors' names are separated by commas. Put a comma and an ampersand (&) before the name of the last author cited.

No place of publication is required when using APA 7th edition.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors.

Example

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). Research methods in psychology (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

In-Text Paraphrase

(Case et al., 2011)

In-Text Quote

(Case et al., 2011, p. 57)

Open Textbook (Free Online Textbook)

Last Name of First Author, First Initial. Second Initial if Given, & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of book: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher. URL

Note: APA style does not require you to identify the format of an eBook (PDF, Kindle, ePUB). However, be sure to read your assignment guidelines carefully in case your instructor would like you to include this or any other extra information.

Must include ALL names in the reference list for publications with up to 20 authors.

Example

Price, P.C., Jhangiani, R., & Chiang, I. A. (2015). *Research methods in psychology* (2nd Canadian ed.). BCcampus. <https://opentextbc.ca/researchmethods>

In-Text Quote

(Price, Jhangiani, & Chiang, 2015, Ch. 1, Understanding section, para. 5)

Note: Open textbooks are often available in multiple formats (web, PDF, ePUB, Kindle). If you are using a version without page numbers (web) or with resizable text (ePUB, Kindle), follow the advice on citing with no page numbers: the example above provides the chapter, section, and paragraph number.

Book without an Author

If no author or creator is provided, start the citation with the title/name of the item you are citing instead. Follow the title/name of the item with the date of publication, and then continue with other citation details.

Remember: an author/creator may be an organization or corporation, for example Health Canada. If you don't have a person's name as the author, but do have the name of an organization or corporation, put that organization/corporation's name as the author.

Anonymous

If and only if an item is signed as being created by Anonymous, use "Anonymous" where you'd normally put the author's name.

In-Text

When you have no author, use a shortened version of the title where you'd normally put the author's name.

If you're citing something which is part of a bigger work, like an article from a magazine, newspaper, journal, encyclopedia, or chapter/short story from a book, put the shortened title in quotation marks in your in-text citation:

Paraphrase:

Example: ("A few words," 2014)

If you're citing an entire work, like a book, website, video, etc., italicize the shortened title in your in-text citation:

Paraphrase:

Example: (*A few words*, 2014)

Two or More Works by the Same Author With the Same Year

When you are citing two different sources that share the same author and year of publication, assign lowercase letters after the year of publication (a, b, c, etc.). Assign these letters according to which title comes first alphabetically. Use these letters in both in-text citations and the Reference list.

Example:

Daristotle, J. (2015a). Title of book used as first source. Toronto, ON: Fancy Publisher.

Daristotle, J. (2015b). Title of book used as second source. Toronto, ON: Very Fancy Publisher.

Example In-Text Quote and paraphrase:

This is paraphrased content from the first source by this author (Daristotle, 2015a). "Now I am quoting from the second source by the same author" (Daristotle, 2015b, p. 50).

Book Review From Library Database (No Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi> number if given:

Example:

McKinley, A. (2018). [Review of the book Criminal investigative failures, by D. K. Rossmo]. *Salus Journal*, 6(1), 82-84.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year of Publication): (McKinley, 2018)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year of Publication, Page Number) Example: (McKinley, 2018, p. 83)

Book Review from a Website (with Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). Title of Review. [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Title of Website, URL

Example:

Bell, M. S. (2006, December 31). Are you my mother? [Review of the book *Let the northern lights erase your name*, by V. Vida]. *The New York Times Book Review*, <https://www.nytimes.com/2006/12/31/books/review/Bell.t.html?ref-review>

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

Journal Article From Library Database with DOI - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi number>

Example:

Bailey, N. W. (2012). Evolutionary models of extended phenotypes. *Trends in Ecology & Evolution*, 27(3), 561-569. <https://doi.org/10.1037/rev0000126>

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Bailey, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Bailey, 2012, p. 562)

Journal Article From Library Database with DOI - Two to Twenty Authors

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given., & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi number>

Note: Separate the authors' names by putting a comma between them. For the final author listed add an ampersand (&) after the comma and before the final author's last name.

Example:

Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A., & Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 3(2), 227-238. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010t>

Take the following examples as a basis for in text paraphrase and in-text citation.

In-Text Paraphrase and In-Text Quote **see**

Journal Article From a Website - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number if given). URL

Example

Flachs, A. (2010). Food for thought: The social impact of community gardens in the Greater Cleveland Area. *Electronic Green Journal*, 1(30).
<https://escholarship.org/uc/item/6bh7j4z4>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) (Flachs, 2010)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. Page Number)

Example:

(Flachs, 2010, Conclusion section, para. 3)

Note: In this example there were no visible page numbers or paragraph numbers, so you can cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from.

Journal Article In Print - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number.

Example:

Jungers, W. L. (2010). Biomechanics: Barefoot running strikes back. *Nature*, 463(2), 433-434.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Jungers, 2010)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page number) Example: (Jungers, 2010, p. 433)

Works by the Same Author with the Same Year (Journal article)

When you are citing two different sources that share the same author and year of publication, assign lowercase letters after the year of publication (a, b, c, etc.). Assign these letters according to which title comes first alphabetically. Use these letters in both in-text citations and the Reference list.

Example:

Daristotle, J. (2015a). Name of first article. *Made Up Journal*, 26(39), 18-19.

Daristotle, J. (2015b). Title of second article. *Another Made Up Journal*, 35(1), 48-55.

In-Text Paraphrase and In-Text Quote:

Paraphrasing content from first source by this author (Daristotle, 2015a). "Now I am quoting from the second source by the same author" (Daristotle, 2015b, p. 50).

Magazine Article From a Library Database or in Print - One Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number.

Example:

Abramsky, S. (2012, May 14). The other America 2012. *Nation*, 294(20), 11-18.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Abramsky, 2012)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Abramsky, 2012, p. 14)

Magazine Article From a Library Database or in Print - Two to Twenty Authors

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given., & Last Name of Second Author, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number if given.

Note: Must spell out up to twenty author names. Separate the authors' names by putting a comma between them. For the final author listed add an ampersand (&) after the comma and before the final author's last name.

Example:

Gross, A., & Murphy, E. (2010, January/February). Seal of disapproval. *E: The Environmental Magazine*, 21(1), 34-37.

In-Text Paraphrase In-Text Quote **Two to Twenty Authors see**

Magazine Article From a Library Database or in Print - Unknown Author

Article title: Subtitle if any. (Year of Publication, Month Day if Given). Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number if given.

Example:

Syria's free army. (2012, June 11). *Newsweek*, 159(24).

Note: No page numbers were provided for this article.

In-Text Paraphrase:

("One two or three words from title," Year) ("Syria's," 2012)

In-Text Quote:

("One two or three words from title," Year) ("Syria's," 2012, para. 1)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Magazine Article From a Library Database or in Print - Signed Anonymous

Anonymous. (Year of Publication, Month Day if Given). Article title: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number if given.

Note: If and only if the work is signed "Anonymous", use Anonymous where you'd normally put the author's name. If the work has no named author but is not signed "Anonymous", follow the example for Unknown Author.

Example

Anonymous. (2011). I was going to cheat. *Glamour*, 109(2), 166-167.

In-Text Paraphrase

(Anonymous, Year) Example: (Anonymous, 2011)

In-Text Quote

(Anonymous, Year, p. Page Number) Example: Anonymous, 2011, p. 166)

Magazine Article From a Website

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of article: Subtitle if any. Name of Magazine, Volume Number(Issue Number if given), first page number-last page number if given. URL

Example:

Freedman, D. H. (2012, June). The perfected self. *The Atlantic*.
http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/06/the-perfected-self/8970/4/?single_page=true

Note: If no volume, issue and/or page numbers are provided, skip them in the citation.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Freedman, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number or Paragraph Number or Section Heading)

Example: (Freedman, 2012, para. 1)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Online Encyclopedia or Dictionary From Library Database - Known Author - No DOI

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary

(edition if given and is not first edition, volume number if there is more than one, page range).
Publisher Name.

Example:

Maher, J. (2010). Work and mothering. In A. O'Reilly (Ed.), Encyclopedia of motherhood (Vol. 3, pp. 1278-1283). SAGE.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Maher, 2010)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number)

Example: (Maher, 2010, p. 1279)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from.

Online Encyclopedia or Dictionary From Library Database - Known Author - With DOI

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (edition if given and is not first edition). [https://doi number](https://doi.org/10.1093/gao/9781884446054.article.T096536)

Example:

Stonard, J. (2016). Wall, Jeff(rey). In Grove art online. <https://doi.org/10.1093/gao/9781884446054.article.T096536>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) Example: (Stonard, 2016)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number)

Example: (Stonard, 2016, para. 1)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from.

Online Encyclopedia or Dictionary From a Website - Known Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (edition if given and is not first edition). Retrieved date from URL

Example:

Beck, J., & Foley, D. (2015). Music composition. In The Canadian encyclopedia. Retrieved January 20, 2020, from <https://thecanadianencyclopedia.ca/en/article/music-composition>

In-Text Paraphrase:

(First Author's Last Name & Second Author's Last Name, Year) Example: (Beck & Foley, 2015)

In-Text Quote:

(First Author's Last Name & Second Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number) (Beck & Foley, 2012, para. 1)

Online Encyclopedia or Dictionary From a Web Site - Group Author

Name of Group Author. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (edition if given and is not first edition). Retrieved from date URL

Example:

Merriam-Webster. (n.d.). Plagiarism. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved January 18, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plagiarism>

In-Text Paraphrase

(Group author, Year) Example: (Merriam-Webster, n.d.)

In-Text Quote

(Group author, Year, p. page number or section name and paragraph number)

Example: (Merriam-Webster, n.d., The Kidnapping Roots of Plagiarize section)

Note: This entry has only section headings so only this information can be included the citation.

Encyclopedia or Dictionary Entry In Print - Known Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (Volume number, pp. first page of entry-last page of entry). Publisher Name often shortened.

Example:

King, P. N., & Wester L. (1998). Hawaii. In *The world book encyclopedia* (Vol. 9, pp. 88-110). World Book.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (King & Wester, 1998)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. page number or section name and paragraph number)
(King & Wester, 1998, p. 90)

Encyclopedia or Dictionary In Print - Group Author

Name of Group Author. (Year of Publication). Title of entry. In Editor's First Initial. Second Initial if given. Last Name (Ed.), Name of encyclopedia or dictionary (Volume number if any, pp. first page of entry-last page of entry or p. page number for one page entry). Publisher Name often shortened.

Example:

Chambers Harrap. (2007). Crop circles. In U. McGovern (Ed.), *Chambers dictionary of the unexplained* (p. 27). Chambers.

In-Text Paraphrase:

(Group Author, Year) Example: (Chambers Harrap, 2007)

In-Text Quote:

(Group Author, Year, p. Page Number) Example: (Chambers Harrap, 2007, p. 27)

Unpublished Thesis

When a dissertation or thesis is unpublished, include the description “[Unpublished doctoral dissertation]” or “[Unpublished master’s thesis]” in square brackets after the dissertation or thesis title.

In the source element of the reference, provide the name of the institution that awarded the degree.

Example:

Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Unpublished thesis]. University of Virginia.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Harris, 2014)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Harris, 2014, p. 56)

Published Thesis

A dissertation or thesis is considered published when it is available from a database such as ProQuest Dissertations and Theses Global or PDQT Open, an institutional repository, or an archive.

If the database assigns publication numbers to dissertations and theses, include the publication number in parentheses after the title of the dissertation or thesis without italics.

Include the description “Doctoral dissertation” or “Master’s thesis” followed by a comma and the name of the institution that awarded the degree. Place this information in square brackets after the dissertation or thesis title and any publication number.

In the source element of the reference, provide the name of the database, repository, or archive.

The same format can be adapted for other published theses, including undergraduate theses, by changing the wording of the bracketed description as appropriate (e.g., “Undergraduate honors thesis”).

Include a URL for the dissertation or thesis if the URL will resolve for readers (as shown in the Miranda and Zambrano-Vazquez examples).

If the database or archive requires users to log in before they can view the dissertation or thesis, meaning the URL will not work for readers, end the reference with the database name (as in the Kabir example).

ed dissertations or theses.

Examples:

Kabir, J. M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty* (Publication No. 10169573) [Doctoral dissertation, Wilmington University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Miranda, C. (2019). *Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development* (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. PQDT

Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>

Zambrano-Vazquez, L. (2016). *The interaction of state and trait worry on response monitoring in those with worry and obsessive-compulsive symptoms* [Doctoral dissertation, University of Arizona]. UA Campus Repository. <https://repository.arizona.edu/handle/10150/620615>

In-Text Paraphrase:

Kabir (2016), Miranda (2019), and Zambrano-Vazquez (2016)

In-Text Quote:

(Kabir, 2016; Miranda, 2019; Zambrano-Vazquez, 2016)

Conference Presentations and Papers

1. Conference Presentation

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

In-Text Paraphrase:

Evans et al. (2019)

In-Text Quote:

(Evans et al., 2019, p. 13)

2. Conference Presentation Summary

Cacioppo, S. (2019, April 25–28). Evolutionary theory of social connections: Past, present, and future [Conference presentation abstract]. Ninety-ninth annual convention of the Western Psychological Association, Pasadena, CA, United States. <https://westernpsych.org/wp-content/uploads/2019/04/WPA-Program-2019-Final-2.pdf>

In-Text Paraphrase:

Cacioppo (2019)

In-Text Quote:

(Cacioppo, 2019, p. 8)

3. Conference Proceedings Published in the Journal

Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., & Matthews, M. D. (2019). *Cognitive and noncognitive predictors of success. Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

In-Text Paraphrase:

Duckworth et al. (2019)

In-Text Quote:

(Duckworth et al., 2019, p. 11)

4. Conference Proceedings Published as Books

Kushilevitz, E., & Malkin, T. (Eds.). (2016). *Lecture notes in computer science: Vol. 9562. Theory of cryptography*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-49096-9>

5. Conference Proceedings Published as Book Chapters

Bedenel, A.-L., Jourdan, L., & Biernacki, C. (2019). Probability estimation by an adapted genetic algorithm in web insurance. In R. Battiti, M. Brunato, I. Kotsireas, & P. Pardalos (Eds.), *Lecture notes in computer science: Vol. 11353. Learning and intelligent optimization* (pp. 225–240). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05348-2_21

Newspaper Article From a Library Database

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of Newspaper, p. SectionPage if given.

Example:

Schachter, H. (2012, June 18). What does it take to be a good team player? *The Globe and Mail*, B7.

Note: If an article ends with a question mark or exclamation mark (!), you do not need to add a period to mark the end of the title.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Schachter, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) (Schachter, 2012, p. B7)

Newspaper Article From a Website

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of Newspaper. URL

Example:

Aw, J. (2012, June 12). Stopping the soda bulge: Why we need to consider restricting sugary beverages. *National Post*. <https://nationalpost.com/health/stopping-the-soda-bulge-why-we-need-to-consider-restricting-sugary-beverages>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) Example: (Aw, 2012)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number)

Example: (Aw, 2012, para. 1)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Webpage From a News Website

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given). Title of article: Subtitle if any. Name of News Website. URL

Note: Use this format for articles published in online news sources such as BBC News, HuffPost, CNN, Salon etc.

Example:

Tucker, E. & Miller, Z. (2020, Jan. 18). Dems gear up to make case for Trump's removal. HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/dems-gear-up-to-make-case-for-trumps-removal_n_5e23569ec5b6321176149dbe

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Tucker & Miller, 2020)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Tucker & Miller, 2020)

Note: This entry has no page numbers, so a paragraph number is used instead.

Newspaper Article In Print

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year of Publication, Month Day if Given).

Title of article: Subtitle if any. Name of Newspaper, SectionPage.

Example

Aulakh, R. (2012, June 13). From surviving to thriving. Toronto Star, GT1, GT4.

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year) Example: (Aulakh, 2012)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year, p. Page Number) Example: (Aulakh, 2012, p. GT1)

Newspaper Article with an Unknown Author

Title of article: Subtitle if any. (Year of Publication, Month Day if Given). Name of Newspaper, p. SectionPage.

Note: If instead of having no author, the article is signed as being written by "Anonymous", put the name "Anonymous" where you'd normally put the author's name. Only use the word Anonymous if the article is specifically credited that way.

Example:

Get on board for train safety. (2012, June 17). Toronto Star, A14.

In-Text Paraphrase

("One two or three words from the title", Year)

Example: ("Get on board", 2012)

Note: Choose one or more of the first words from the title, enough to clearly identify the article in the Reference list. Use double quotation marks around the words from the title of an article in the in-text citation.

In-Text Quote:

("One two or three words from the title", Year, p. Page Number)

Example: ("Get on board," p. A14)

Note: Choose one or more of the first words from the title, enough to clearly identify the article in the Reference list. Use double quotation marks around the words from the title of an article in the in-text citation.

Interviews and E-mail

Note: Interviews and e-mail are considered personal communications in APA style. They are cited within the text of your assignment, but do not get an entry on the References list. Put the citation right after a quote or paraphrased content from the interview or e-mail.

(First Initial of Person Who Was Interviewed or sent the e-mail. Second Initial if known. Last Name, personal communication, Month Day, Year interview took place or e-mail was received)

Example:

"Infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (J. D. Black, personal communication, May 30, 2013)

Note: If the name of the person who was interviewed is mentioned in the sentence leading into the quote or paraphrased content, you do not need to repeat it in the in-text citation.

J. D. Black explained that "infections are often contracted while patients are recovering in the hospital" (personal communication, May 30, 2013).

Note: Published interviews can appear in many types of sources (magazines, newspapers etc.). When citing published interviews, follow the guidelines for the type of source it was published in.

Book Review From Library Database (No Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Name of Journal, Volume Number(Issue Number), first page number-last page number. <https://doi> number if given

Example:

McKinley, A. (2018). [Review of the book Criminal investigative failures, by D. K. Rossmo]. *Salus Journal*, 6(1), 82-84.

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year of Publication): (McKinley, 2018)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year of Publication, Page Number) Example: (McKinley, 2018, p. 83)

Book Review from a Website (with Title)

Author of Review's Last Name, First Initial. (Year of Publication). Title of Review. [Review of the book Title of Book: Subtitle if Any, by Book Author's First Initial. Second Initial if Given Last Name]. Title of Website, URL

Example:

Bell, M. S. (2006, December 31). Are you my mother? [Review of the book Let the northern lights erase your name, by V. Vida]. *The New York Times Book Review*, <https://www.nytimes.com/2006/12/31/books/review/Bell.t.html?ref-review>

In-Text Paraphrase

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

In-Text Quote

(Author's Last Name, Year of Publication) Example: (Bell, 2018)

Image Reproduced From a Magazine or Journal

Note: Applies to Graphs, Charts, Drawings, Maps, Tables and Photographs

Figure X. Description of the image or title of the image. From "Title of Article," by Article Author's First Initial. Second Initial. Last Name, year, day, (for a magazine) or year (for a journal), Title of Magazine or Journal, volume number, page(s). Copyright year by name of copyright holder.

Note: Information about the image is placed directly below the image in your assignment. If the image has been changed, use "Adapted from" instead of "From" before the source information.

Example:

Figure 1. *Man exercising*. Adapted from "Yoga: Stretching Out," by A. N. Green, and L. O. Brown, 2006, May 8, *Sports Digest*, 15, p. 22. Copyright 2006 by Sports Digest Inc.

Image Reproduced From a Website

Note: Applies to Graphs, Charts, Drawings, Tables and Photographs

Figure x. Description of the image or image title if given. Adapted from "Title of web page," by Author/Creator's First Initial. Second Initial. Last Name if given, publication date if given, Title of Website. Retrieved Month, day, year that you last viewed the website, from url. Copyright date by Name of Copyright Holder.

Note: Information about the image is placed directly below the image in your assignment. If the image has not been changed but simply reproduced use "From" instead of "Adapted from" before the source information.

Example:

A	B	C
7	55	9
--	~	~
iii	==	66

Figure 2. *Table of symbols*. Adapted from Case One Study Results by G. A. Black, 2006, *Strong Online*. <https://www.strongonline/casestudies/one.html>. Copyright 2010 by G.L. Strong Ltd.

Page or Section from a Website Created by a Corporate or Group Author

Corporation/Group/Organization's Name. (Year webpage was last updated/published, Month Day if given). Title of page: Subtitle (if any). URL

Example:

Canadian Cancer Society. (2013, April 14). Cancer research. <http://www.cancer.ca/en/cancer-information/cancer-101/cancer-research/?region=on>

In-Text Paraphrase:

(Corporation/Group's Name, Year) Example: (Canadian Cancer Society, 2013)

In-Text Quote:

(Corporation/Group's Name, year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

Example: (Canadian Cancer Society, 2013, Behavioural research section, para. 2)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the paragraph number to identify where your quote came from.

Page or Section from a Website Created by an Individual Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year webpage was last updated/published, Month Day if given). Title of page: Subtitle (if any). Website name. URL

Example:

Kmec, J. (2012, March 13). Where's the Boss? And What Counts as "Work"? The Society Pages. <https://thesocietypages.org/socimages/2012/03/13/wheres-the-boss-and-what-counts-as-work/>

In-Text Paraphrase:

(Author Last Name, Year) Example: (Kmec, 2012)

In-Text Quote:

(Author Last Name, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section) Example: (Kmec, 2012, para. 1)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the paragraph number to identify where your quote came from.

Page or Section from a Website with an Unknown Author

Title of page: Subtitle (if any). (Year webpage was last updated/published, Month Day if given).
Name of Website. URL

Example

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia.
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Or, to emphasize that the page could be updated, include a retrieval date:

Timeline: Environmental movement (n.d.). The Canadian Encyclopedia. Retrieved
January 20, 2020, from
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/timeline/environment>

Note: For further explanation of retrieval dates, see the Tips section on this page.

In-Text Paraphrase:

(Shortened title, Year) Example: (Timeline: Environmental, n.d)

In-Text Quote:

(Shortened title, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one
paragraph in section)

Example:

(Timeline: Environmental, n.d, Canadian National Parks Act section)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph to identify where your quote came from. In this example, there is only one paragraph under the specific heading, so no paragraph number is needed.

Report or Document from a Website – Corporate or Group Author

Corporation/Group/Organization's Name. (Year report was last updated/published, Month Day if given). Title of report: Subtitle if given (Pub. No. Publication Number if given). Website Name if different from author. URL

Example:

College of Nurses of Ontario. (2009). Practice standard: Ethics (Pub. No. 41034).
http://www.cno.org/docs/prac/41034_Ethics.pdf

Note: If there was a chapter or section number instead of a publication number, it would be included after the title in the same place as the publication number: (Chapter xx) or (Section xx).

In-Text Paraphrase:

(Corporation/Group's Name, Year) Example: (College of Nurses of Ontario, 2009)

In-Text Quote:

(Corporation/Group's Name, Year, p. Page Number) Example: (College of Nurses of Ontario, 2009, p. 4)

Government Document From a Website

Name of Government Department, Agency or Committee. (Year of Publication, Month Day). Title of document: Subtitle if given (edition if given and is not first edition). Publisher if different from author. URL

Example:

Ontario Ministry of Children and Youth Services. (2010, April 27). Your preschool
child's speech and language development.
[http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/
speechlanguage/brochure_preschool.aspx](http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/brochure_preschool.aspx)

In-Text Paraphrase:

(Name of Government Department, Agency or Committee, Year) Example: (Ontario
Ministry of Children and Youth Services, 2010)

In-Text Quote:

(Name of Government Department, Agency or Committee, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

(Ontario Ministry of Children and Youth Services, 2010, By Age Five section, para. 4)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph to identify where your quote came from.

Entire Website - Created by a Corporation, Institution or Group

Corporation/Group/Organization Name. (Year website was last updated/published, Month Day if given). Title of website. URL

Note: To mention a web site in general, do not create a reference list entry or an in-text citation.

Example:

Jam Jar. (n.d.). Jam Jar Commercial. <http://www.jam-jar.ca/commercial>

In-Text Paraphrase:

(Corporation/Group Name, Year) Example: (Jam Jar, n.d.)

Note: Since this website does not include any publication date, the date information is written as n.d. (no date).

In-Text Quote:

(Corporation/Group Name, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

Example: (Jam Jar, n.d., Our Story section)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from. In this example there is only one paragraph under the specific heading, so no paragraph number is needed.

General mention of a web site

(No specific information from the site is used)

Example: The design team created a web site for Jam Jar (<https://www.jam-jar.ca/>).

Note: If no specific information is drawn from a web site, do not create a reference list entry or an in-text citation. Instead, mention the name of the web site in-text and include the url in brackets.

Entire Website - Created by Individual Author

Author's Last Name, First Initial. Second Initial if Given. (Year website was updated/published, Month Day if given). Title of website. URL

Note: To mention a web site in general, do not create a reference list entry or an in-text citation.

Example:

Mabillard, A. (2011, December 29). Shakespeare online. <http://www.shakespeare-online.com/>

In-Text Paraphrase:

(Author's Last Name, Year) Example: (Mabillard, 2011)

In-Text Quote:

(Author's Last Name, Year, Section Name section, para. Paragraph Number if more than one paragraph in section)

Example: (Mabillard, 2011, Elizabethan Fashion Faux Pas section)

Note: When there are no visible page numbers or paragraph numbers, you may cite the section heading and the number of the paragraph in that section to identify where your quote came from. In this example there is only one paragraph under the specific heading, so no paragraph number is needed.

General mention of a web site

(No specific information from the site is used)

Example: Amanda Mabillard maintains the Shakespeare Online website (<http://www.shakespeare-online.com/>).

Note: If no specific information is drawn from a web site, do not create a reference list entry or an in-text citation. Instead, mention the name of the web site in-text and include the url in brackets.

No Author

If no author or creator is provided, start the citation with the title/name of the item you are citing instead. Follow the title/name of the item with the date of publication, and the continue with other citation details.

Note: an author/creator won't necessarily be a person's name. It may be an organization or corporation, for example Health Canada or a username on a site such a YouTube.

In-Text

If no author or creator is provided, use a shortened version of the title where you'd normally put the author's last name.

If you're citing something which is part of a bigger work, like an article from a magazine, newspaper, journal or encyclopedia, or chapter or short story from a book, put the shortened title in quotation marks in your in-text citation.

Example, paraphrasing: ("A few words", 2014)

If you're citing an entire work, like a book, website, video, etc., italicize the shortened title in your in-text citation

Example, 'paraphrasing: (*A few words*, 2014)

Anonymous

If and only if an item is signed as being created by Anonymous, use "Anonymous" where you'd normally put the author's name.

Alphabetical Order in References List

When putting works in alphabetical order, ignore initial articles such as "the", "a", or "an". For example the title *The best of Canada* would be alphabetized as if it started with the word *best* instead of the word *The*

If the title begins with a number, alphabetize it as if the number was spelled out. For example the title *5 ways to succeed in business* would be alphabetized under *F* as if it had started with the word *Five*.

No Date

If no date is provided, use the initials n.d. where you would normally put the date.

Also use the initials n.d. if the date of content is difficult to determine, such as on a Wikipedia page.

No Page Numbers

Page numbers may not be provided for some items, such as online materials. If this is the case:

References List

If a citation would normally include page numbers but none are provided, skip the page numbers in the citation.

In-Text Citation - Quoting Directly

When quoting directly in the text of your paper, you would normally include page numbers if they were given. If there are no page numbers given:

- Indicate the paragraph number instead of the page number with the word "para." before it. For example: (Smith, 2012, para. 3)
- If there are headings, give the name of the heading, followed by the word "section" and the number of the paragraph within the section it is from. For example: (Smith, 2012, Discussion section, para. 3)
- If there is only one paragraph, provide the author's last name and the year and omit the page number.

No Database Name

If you find an article through the search bar on the main library page, you might be unsure which database the article is from, because this searches across many different databases.

You can find the name of the database a few ways:

Method 1. Click on the title of the article in the search results list. This will bring you to a page with a description of the article as well as other useful information. Scroll down to the bottom of this list of information, and you should see "Database" listed near the bottom.

Method 2. You can also find the name of the database in the summary of information just below the title of the article in the search results list. It will look something like this:

A Cross-National Study of Evolutionary Origins of Gender Shopping Styles: She Gatherer, He Hunter?

By: Dennis, Charles; Brakus, J. Joško; Ferrer, Gemma García; McIntyre, Charles; Alamanos, Eleftherios; King, Tamira. *Journal of International Marketing*. Dec2018, Vol. 26 Issue 4, p38-53. 16p. 1 Diagram, 3 Charts. DOI: 10.1177/1069031X18805505. , Database: Business Source Complete

Notice the name of the database is listed at the end.

Works Cited in Another Source

Sometimes an author of a book, article or website will mention another person's work by using a quotation or paraphrased idea from that source. The work that is mentioned in the article you are reading is called the primary source. The article you are reading is called the secondary source.

For example, suppose you are reading an article by Brown (2014) that cites information from an article by Snow (1982) that you would like to include in your essay. For the reference list, you will only make a citation for the secondary source (Brown). You do not put in a citation for the primary source (Snow) in the reference list. For the in-text citation, you identify the primary source (Snow) and then write "as cited in" the secondary source (Brown). If you know the year of the publication of the primary source, include it in the in-text citation. Otherwise, you can omit it. See below for examples.

Examples of in-text citations:

According to a study by Snow (1982, as cited in Brown, 2014), 75% of students believe that teachers should not assign nightly homework.

Note: If you don't have the publication date of Snow's article, you just omit it like this:

According to a study by Snow (as cited in Brown, 2014), 75% of students believe that teachers should not assign nightly homework.

In fact, 75% of students believe that teachers should not assign nightly homework (Snow, 1982, as cited in Brown, 2014).

Snow (1982, as cited in Brown, 2014) concluded that "nightly homework is a great stressor for many students" (p.34).

Example of Reference list citation:

Brown, S. (2014). Trends in homework assignments. *Journal of Secondary Studies*, 12(3), 29-38. <http://doi.org/fsfsbit>

In-Text Citation For Two or More Authors/Editors				
Number of Authors/Editors	First Time Paraphrased	Second and Subsequent Times Paraphrased	First Time Quoting	Second and Subsequent Times Quoting
Two	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011)	(Case & Daristotle, 2011, p. 57)	(Case & Daristotle, 2011, p. 57)
Three to Five	(Case, Daristotle, Hayek, Smith, & Raash, 2011)	(Case et al., 2011)	(Case, Daristotle, Hayekm, Smith, & Raash, 2011, p. 57)	(Case et al., 2011, p. 57)
Six or More	(Case et al., 2011)	(Case et al., 2011)	(Case et al., 2011, p. 57)	(Case et al., 2011, p. 57)

When You Have 21 or More Authors	
When a journal article has twenty-one or more authors: References List List the first nineteen authors followed by three spaced ellipse points (. . .), and then the last author's name.	
Example	Kalnay, E., Kanamitsu, M., Kistler, R., Collins, W., Deaven, D., Gandin, L., Iredell, M., Sha, S., White, G., Woollen, J., Zhu, Y., Chelliah, M., Ebisuzaki, W., Higgins, W., Janowiak, J., Mo, K. C., Ropepelewski, C., Wang, J., Leetmaa, A., ... Joesph, D. (1996). The NCEP/NCAR 40-year reanalysis project. <i>Bulletin of the American Meteorological Society</i> , 77(3), 437-471. https://doi.org/fg6rf9
In-Text Paraphrase	(First author's last name et al., Year) Example: (Nilsson et al., 2016)
In-Text Quote	(First author's last name et al., Year, p. Page number quote is from) Example: (Nilsson et al., 2016, p. 103)

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği*

Fikret BADEMCİ * & Hicran Hanım HALAÇ**

Özet

Kültürel miras aktarımının sürdürülebilir olmasında eğitim, tanıtım ve farkındalık artırma çalışmaları rol oynamaktadır. Bu çalışmaların özellikle genç bireylere yönelik yapılması gerekmektedir. Gençlerin gelecekte topluma yön verecek ve kendilerinden sonraki gelecek nesle model olacakları unutulmamalıdır. Bu bağlamda toplum içerisinde ön planda olan kişilerin kültürel miras farkındalık düzeylerinin yüksek olması toplumun farkındalığının yükselmesini sağlayacaktır. Günümüzde sporcuların toplum tarafından model alındığı göz önüne alındığında genç sporcuların kültürel mirasları tanımları ve aktarımında rol almaları önemlidir.

Çalışmanın amacı spor lisesi öğrencilerinin kültürel miras farkındalık düzeylerini arttırmak ve bu tür çalışmalarda cinsiyet etkisini incelemektir. Çalışmanın kapsamını Türkiye'deki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi spor liselerinin öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmaya Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden eşit sayıda olmak üzere toplam 210 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 105 tanesi erkek, 105 tanesi kız öğrencidir. Çalışmada ön test – son test deneysel desen tercih edilmiştir. Testler arasında katılımcılara sosyal medya üzerinden paylaşılan infografiklerle müdahale edilmiştir. Testlerden gelen veriler IBM SPSS STATISTICS 22 adlı programa aktarılarak frekans değerleri incelenmiş ve bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Sonuç olarak uygulamanın her iki cinsiyetteki katılımcıların farkındalık düzeylerini arttırdığı ve cinsiyetin katılımcıların farkındalıklarının artması üzerinden istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Farkındalık, Spor Lisesi, Cinsiyet.

Investigation of Gender Impact in Cultural Heritage Education: The Example of Sports High Schools

Abstract

Education, promotion, and awareness raising activities play a role in the sustainability of cultural heritage transfer. These studies should be carried out, especially for young individuals. It should not be forgotten that young people will shape society in the future and will be a model for the next generation. In this context, the high level of cultural heritage awareness of the people who are at the forefront of society will increase the awareness of the society. Considering that today's athletes are taken as models by society, it is important for young athletes to get to know their cultural heritage and play a role in its transmission.

The aim of the study is to increase the cultural heritage awareness levels of sports high school students and to examine the effect of gender in such studies. The scope of the study consists of the students of official sports high schools affiliated with the Ministry of National Education in Turkey. A total of 210 students, including equal numbers from 7 geographical regions of Turkey, participated in the study. 105 of the participants are male, and 105 of them are female. A

* Bu çalışma "Genç Sporculara Sosyal Medya Üzerinden Video Infografiklerle Kültürel Miras Tanıtımına Yönelik Bir Uygulama Örneği" adlı doktora tezinden üretilmiş olup Eskişehir Teknik Üniversitesi BAP komisyonu tarafından kabul edilen 20DRP070 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

* Bağımsız Araştırmacı. Türkiye, e-mail:fikretbademci@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4860-9416>

** Prof. Dr. ,Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı, Eskişehir/Türkiye, e-mail:hhalac@eskisehir.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-8046-9914>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Bademci, F. & Halaç, H. H. (2023). Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi:

Spor Liseleri Örneği. *Küllüye*, 4(1), 60-85. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1260704.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
6 Mart 2023	17 Mart 2023	Araştırma Makalesi	60-85
<i>6 March 2023</i>	<i>17 March 2023</i>	<i>Research Article</i>	

pretest-posttest experimental design was preferred in the study. Between the tests, the participants were intervened with via infographics shared on social media. The data from the tests were transferred to the program called IBM SPSS STATISTICS 22, the frequency values were examined, and the independent sample t test was applied. As a result, it was seen that the application increased the awareness levels of the participants of both genders, and the gender did not show a statistically significant difference over the increase in the participants' awareness.

Key Words: Modernity, post-modernity, globalization, secularization, religion-society relation.

Extended Abstract

Education, promotion, and awareness raising activities play a role in the sustainability of cultural heritage transfer. These studies should be carried out, especially for young individuals. It should not be forgotten that young people will shape society in the future and will be a model for the next generation. In this context, the high level of cultural heritage awareness of the people who are at the forefront of society will increase the awareness of the society. Considering that today's athletes are taken as models by society, it is important for young athletes to get to know their cultural heritage and play a role in its transmission.

The aim of the study is to increase the cultural heritage awareness levels of sports high school students and to examine the effect of gender in such studies. The scope of the study consists of the students of official sports high schools affiliated with the Ministry of National Education in Turkey. A total of 210 students, including equal numbers from 7 geographical regions of Turkey, participated in the study. 105 of the participants are male, and 105 of them are female. A pretest-posttest experimental design was preferred in the study. Between the tests, the participants were intervened with via infographics shared on social media.

The scope of the infographics used in the study consists of 18 cultural heritages in Turkey that are protected by UNESCO: Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia, Great Mosque and Hospital of Divriği, Historic Areas of Istanbul, Hattusha: the Hittite Capital, Nemrut Dağ, Hierapolis-Pamukkale, Xanthos-Letoon, City of Safranbolu, Archaeological Site of Troy, Selimiye Mosque and its Social Complex, Neolithic Site of Çatalhöyük, Bursa and Cumalıkızık: the Birth of the Ottoman Empire, Pergamon and its Multi-Layered Cultural Landscape, Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape, Ephesus, Archaeological Site of Ani, Aphrodisias, Göbekli Tepe. Arslantepe Mound cultural heritage could not be included in the study because it was included in the World Heritage List after the implementation phase of the research started. The contents of the information to be included in the infographics were determined by comparing the information provided in the cultural heritage promotional videos on YouTube.

The data from the tests were transferred to the program called IBM SPSS STATISTICS 22, the frequency values were examined, and the independent sample t test was applied. As a result, it was seen that the application increased the awareness levels of the participants of both genders. It was determined that these increases were at different rates in each question. While it was seen that the rate of correct answer increase of the female participants was higher than the male participants in the cultural heritages which are Great Mosque and Hospital of Divriği, Historic Areas of Istanbul, Hattusha: the Hittite Capital, Nemrut Dağ, Xanthos-Letoon, Pergamon and its Multi-Layered Cultural Landscape, Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape, and Archaeological Site of Ani, it was determined that the correct answer increase of male participants was higher than female participants in the cultural heritages which are Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia, Hierapolis-Pamukkale, City of Safranbolu, Archaeological Site of Troy, Selimiye Mosque and its Social Complex, Neolithic Site of Çatalhöyük, Bursa and Cumalıkızık: the Birth of the Ottoman Empire, Ephesus and Aphrodisias, Göbekli Tepe. In addition, according to the results of the independent sample t-test, it was seen that gender did not show a statistically significant difference over the increase in the awareness of the participants. Although it is seen in the research that the gender of the participants does not affect the results of the application,

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

the preparation of future studies by determining the interests of the genders will contribute positively to the increase in the number of correct answers.

Giriş

Kültürel miras, gelenekler ve eserler yoluyla gelecek nesillere aktarılan ve gelecek nesillerin yeni katkılarıyla birlikte sürekli olarak yeniden oluşturulan bir sosyal süreç olarak tanımlanmaktadır. (Pendlebury vd., 2009; Tait & While, 2009; While & Short, 2010; Avrami vd., 2000; Vakhitova, 2014; 218). Bu mirasların korunması uygarlığın bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve toplumların sorumlulukları olarak algılanmaktadır (Tapan, 2014; Jagielska-Burduk vd., 2021). İnsanların kültürel miraslarını korumalarının ve geleceğe aktarmalarının yolu onları tanımalarından geçmekte; bu durum da bireylerin kültürel miras farkındalıklarını arttırmayı beraberinde getirmektedir (Copeland, 2004; Asatekin, 2004; Stone, 2004).

Bireylerde ve dolayısıyla toplumlarda kültürel miras bilincinin artırılmasında eğitim önemli bir rol oynamaktadır (Jagielska-Burduk vd., 2021). Örgün ve yayın eğitimdeki kültürel miras eğitiminin eksikliği kültürel miras bilincinin topluma yayılmasına engel olmaktadır (İslamoğlu, 2018; 20; Tapan 2014). Eğitimin tüm kademelerinde gençlerin kültürel miras bilinçlerinin oluşması ve farkındalıklarının artmasına yönelik uygulamaların olması gerekmektedir (Uçankuş, 2000).

Kültürel miras bilincinin topluma yayılmasında önemli rol oynayan bir diğer faktör ise toplumda göz önünde bulunan kişilerin miras farkındalık çalışmalarında aktif rol almasıdır. Çünkü bu kişiler toplum tarafından güvenilir, inandırıcı ve ikna edici olarak görülmekte ve bireylerin tutum ve davranışlarını etkilemektedirler (Farren, 2018). Bireylerin sosyal motivasyonları konusunda katkı sunan sporcular toplum için rol model olarak nitelendirilebilirler (Milanovic vd., 2015). Sporcuların reklamlarda marka yüzü olarak görev alması bu düşünceyi desteklemektedir (Keat, 2011; Farren, 2018). Bunun yanı sıra sporcuların kültür elçileri olarak kültürel miras tanıtım çalışmalarında görev alması aynı zamanda yarışmanın ötesinde sosyal bir olgu olan sporun temel amaçlarının gerçekleşmesine katkı sunacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı spor lisesi öğrencilerinin kültürel miras farkındalıklarını arttırmak ve bu süreçte katılımcıların cinsiyetlerinin sonuç üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmanın nicel veri toplama grubunu Türkiye'deki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı spor liseleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya 7 farklı coğrafi bölgeden 105 tanesi erkek 105 tanesi kız olmak üzere toplam 210 spor lisesi öğrencisi katılmıştır. Ön test – son test deneysel desenin tercih edildiği çalışmada testler arasında sosyal medya platformu Instagram üzerinden UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunan Türkiye'deki 18 kültürel mirasla ilgili infografikler paylaşmak suretiyle öğrencilere müdahalede bulunulmuştur. Testlerden gelen veriler frekans ve bağımsız örneklem t testine tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Materyal ve Metod

Çalışmada ön test – son test deneysel desen tercih edilmiştir. Bu desen türünde testler arasında katılımcı gruba müdahale söz konusudur (Creswell, 2017; Karasar, 2017). Uygulanan desende bağımlı değişken olarak katılımcının cinsiyeti belirlenmiştir. Bu değişkenle cinsiyetin, yapılan uygulamanın sonuçları üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Çalışmada nicel veri için çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Eskişehir Teknik Üniversitesi Etik Kurulu ve Milli eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü'nden araştırma izni alınan çalışmaya Türkiye'deki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi spor lisesi öğrencileri katılmıştır. Gönüllülük esaslı çalışmaya 7 bölgenin her birinden 30 öğrenci olmak üzere toplam 210 öğrenci katılmıştır. 210 öğrencinin 105'i erkek, 105'i ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Yani araştırmada her cinsiyet %50'lik bir oranla temsil edilmiştir.

Uygulamada kullanılacak infografiklerin kapsamını UNESCO tarafından koruma altına alınan Türkiye'deki 18 kültürel miras oluşturmaktadır: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, İstanbul'un Tarihi Alanları, Göreme Millî Parkı ve Kapadokya, Hattuşa: Hitit Başkenti, Nemrut Dağı, Hieropolis-Pamukkale, Xanthos-Letoon, Safranbolu Şehri, Truva Arkeolojik Alanı, Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi, Çatalhöyük Neolitik Alanı, Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğusu, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı, Efes, Ani Arkeolojik Alanı, Aphrodisias, Göbekli Tepe. Araştırmanın uygulama aşaması başladıktan sonra Arslantepe Höyüğü'nün Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesinden dolayı bu kültürel miras çalışmaya dahil edilememiştir. İnfografiklerde yer alacak bilgilerin içerikleri YouTube'da yer alan kültürel miras tanıtım videolarında verilen bilgilerin karşılaştırılması yoluyla belirlenmiştir (Halaç & Bademci, 2021).

Araştırma esnasında katılımcılara ilk olarak ön test uygulanmıştır. Ön test aşamasının tamamlanmasını takiben katılımcıların takip etmesi için oluşturulan "COSPORTS_TURKEY" adlı instagram profilinden kültürel miraslarla ilgili infografikler paylaşılmıştır. Paylaşımlar hem gönderi hem de hikaye olarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra hikayeler profile sabitlenmiştir. İnfografik paylaşımlarının ardından son testler uygulanarak çalışmanın uygulama bölümü tamamlanmıştır.

Katılımcılara uygulanan başarı testlerinden gelen veriler IBM SPSS STATISTICS 22 adlı hazır istatistik programına aktarılmıştır. Verilerin analizinde parametrik yöntemlerin uygulanabilmesi için gerekli olan normal dağılım koşulu örneklem sayısının 40'tan fazla olması nedeniyle sağlanmış kabul edilmiştir (Lumley vd., 2002; 155). Böylece ön test ve son test sonuçları arasında istatistiki

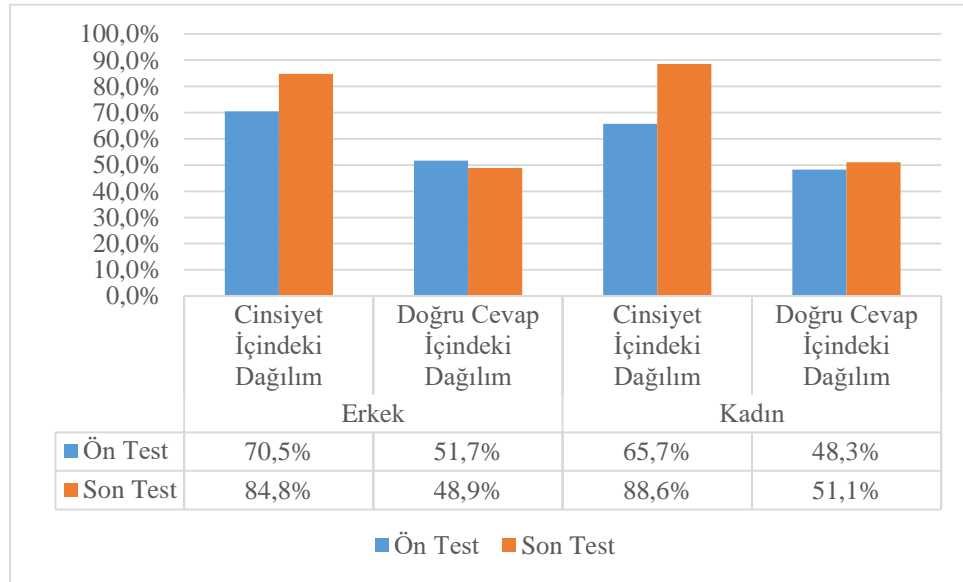
bakımdan anlamlı bir farklılığın olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte sorulara verilen doğru cevapların frekans değerleri incelenmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

“Spor lisesi öğrencilerine infografiklerle sosyal medya üzerinden yapılan kültürel miras tanıtım etkinliğinin sonuçları ile katılımcıların cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” araştırma sorusunun istatistiksel olarak belirlenmesi amacıyla katılımcıların cinsiyetleri ve sorulara verdikleri cevapların doğrulukları analiz edilmiştir. Katılımcıların soruya verdikleri doğru cevapların dağılımı cinsiyet bağlamında çubuk grafikleri yardımıyla gösterilmiş, sonrasında da soruya verilen yanıtlar cinsiyet bağlamında t testine tabi tutulmuştur.

Tablo 1.’e bakıldığında katılımcıların ön test ve son teste yer alan Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ile ilgili soruya verdikleri cevapların doğru sayılarında iki cinsiyette de artış görülmektedir. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde bu artışın kızlarda, erkeklere göre daha fazla olduğu görülürken doğru cevap içerisindeki dağılımda erkek katılımcıların yüzdesinde azalma kız katılımcıların yüzdesinde ise artma görülmekle birlikte soruya doğru cevap veren kız katılımcıların yüzdesinin erkek katılımcıların yüzdesinin üstüne çıktığı görülmektedir.

Tablo 1. Başarı testinde “Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

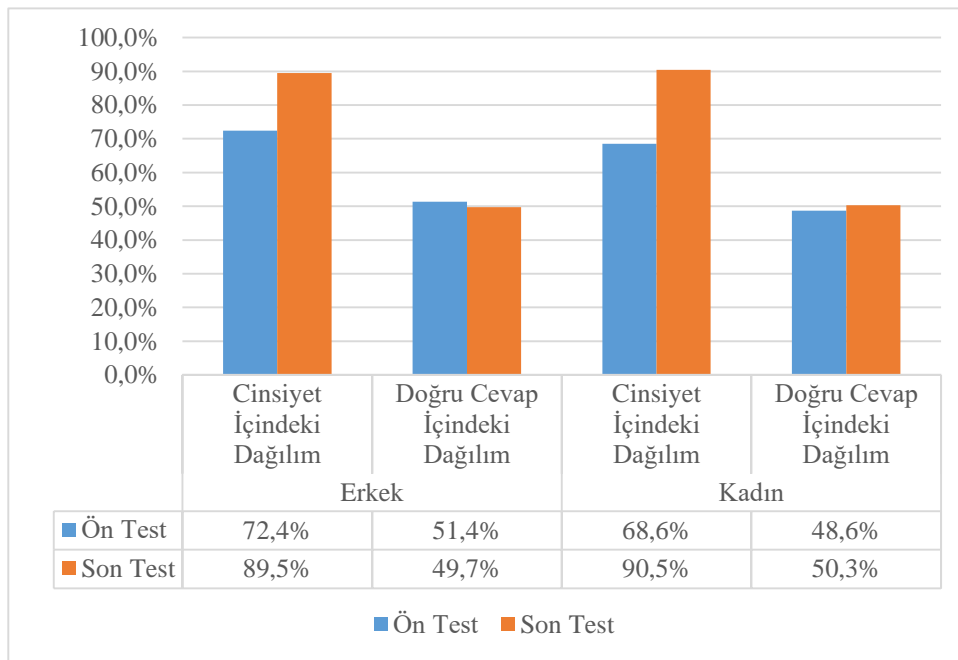

Tablo 2.’deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208} = -0,738 / p = ,462 > 0,05$; son test $t_{205} = ,809 / p = ,419 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 2. Başarı testinde “Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,66	,477	,738	207,672	,462
	Erkek	105	,70	,458			
Son Test	Kız	105	,89	,320	,809	204,986	,419
	Erkek	105	,85	,361			

Tablo 3.’e göre öğrencilerin ön test ve son testte yer alan İstanbul’un Tarihi Alanları ile ilgili doğru seçeneği tercih etme oranlarında her iki cinsiyet içinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde kızlardaki artış erkeklerdeki artışa göre daha fazladır. Doğru cevap içerisindeki dağılım değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin yüzdesinde azalma kız öğrencilerin yüzdesinde ise artma söz konusudur. Bu durumun sonucunda son testte soruya doğru cevap veren kız katılımcıların yüzdesinin erkek katılımcıların yüzdesinin üstüne çıktığı görülmüştür.

Tablo 3. Başarı testinde “İstanbul’un Tarihi Alanları” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 4.’teki bağımsız örneklem t testi verilerine ön test $t_{208}=-,603 / p=,547>0,05$; son test $t_{207}=,022 / p=,982>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

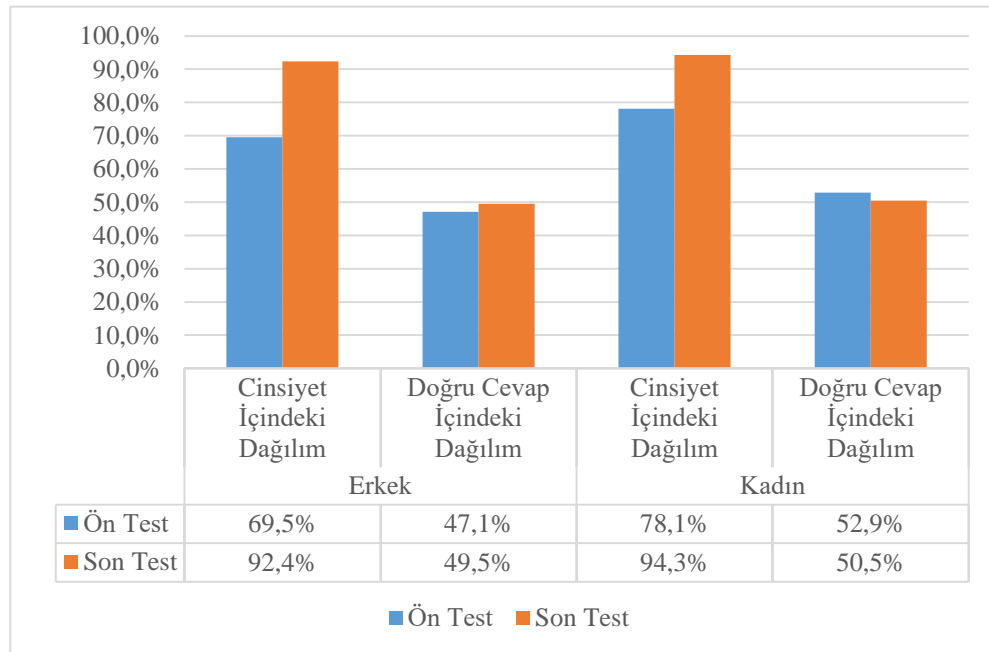
Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

Tablo 4. Başarı testinde “İstanbul’un Tarihi Alanları” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,69	,466	-	207,707	,547
	Erkek	105	,72	,449			
Son Test	Kız	105	,90	,295	,022	206,960	,982
	Erkek	105	,90	,296			

Tablo 5.’e göre öğrencilerin başarı ölçme testlerinde yer alan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya ile ilgili soruda her iki cinsiyet içinde de doğru yanıt verme oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetler içindeki dağılım yorumlandığında doğru yanıt veren kız öğrenci oranındaki artışın doğru yanıt veren erkek öğrenci oranındaki artışa göre daha az olduğu belirlenmiştir. Doğru cevap içerisindeki dağılıma bakıldığında ise erkek katılımcıların grafiğinde artış, kız katılımcıların grafiğinde ise azalışla karşılaşılmıştır. Bu durum soruya doğru cevap veren erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden fazla olma durumunu değiştirmemiştir.

Tablo 5. Başarı testinde “Göreme Milli Parkı ve Kapadokya” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 6.’daki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-,603 / p=,159 > 0,05$; son test $t_{208}=-,809 / p=,582 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu

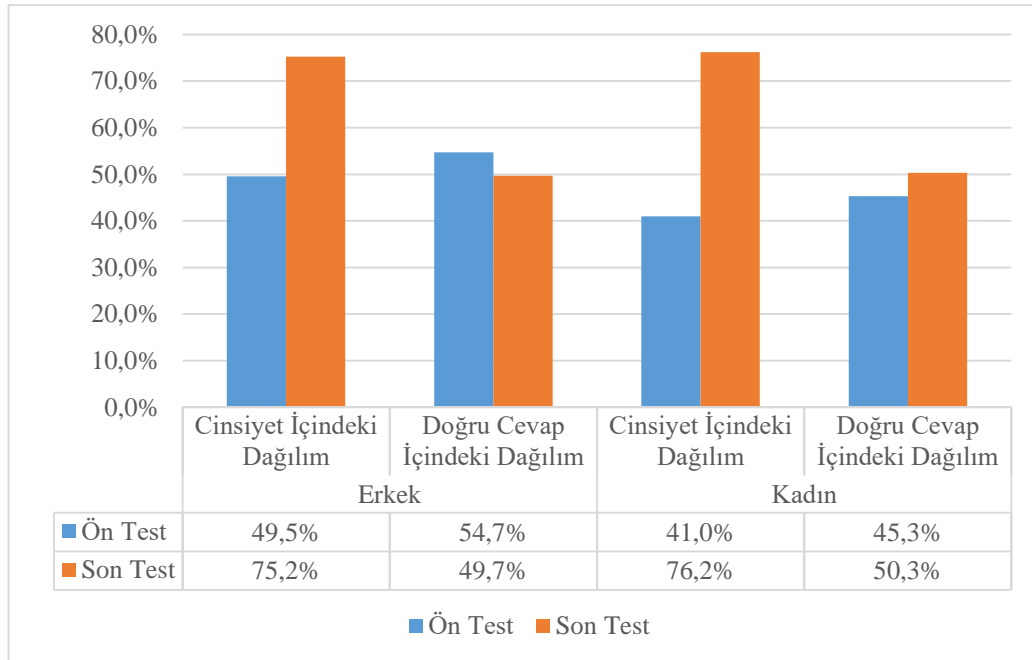
durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 6. Başarı testinde “Göreme Milli Parkı ve Kapadokya” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,78	,416	1,413	205,664	,159
	Erkek	105	,70	,463			
Son Test	Kız	105	,94	,233	,551	204,393	,582
	Erkek	105	,92	,267			

Tablo 7.'ye bakıldığında katılımcıların ön test ve son testte yer alan Hattuşa: Hitit Başkenti ile ilgili soruya verdikleri cevapların doğru sayılarında iki cinsiyette de artış görülmektedir. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde bu artışın kızlarda, erkeklere göre daha fazla olduğu görülürken doğru cevap içerisindeki dağılımda erkek katılımcıların yüzdesinde düşüş kız katılımcıların yüzdesinde ise artış görülmektedir. Bu durumun sonucunda son testte soruya doğru cevap veren kız katılımcıların yüzdesinin erkek katılımcıların yüzdesinin üstüne çıktığı görülmüştür.

Tablo 7. Başarı testinde “Hattuşa: Hitit Başkenti” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

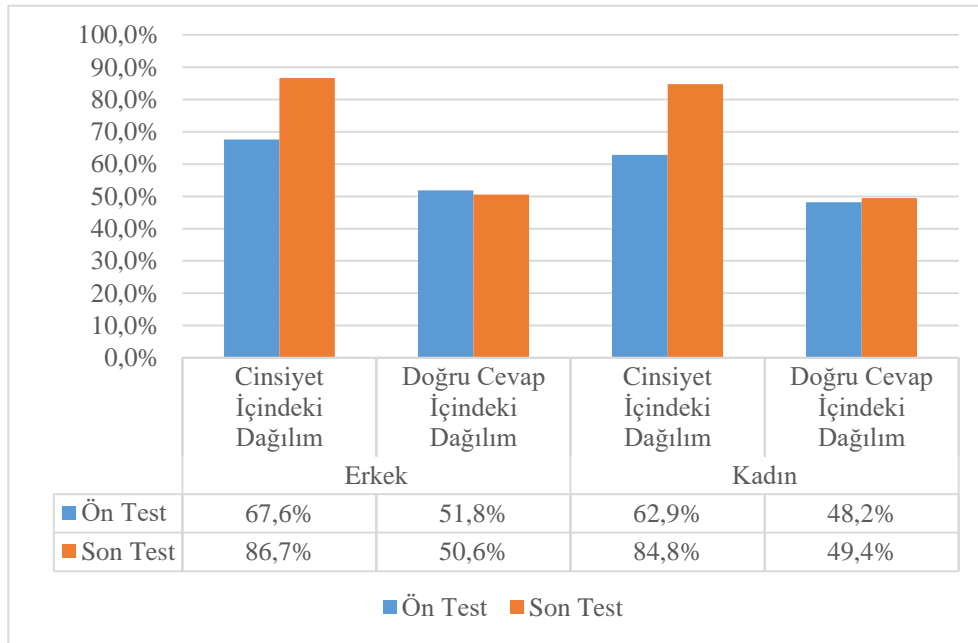
Tablo 8.'deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-,1,246 / p=,214 > 0,05$; son test $t_{208}=,160 / p=,873 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 8. Başarı testinde “Hattuşa: Hitit Başkenti” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,63	,486	1,246	207,943	,214
	Erkek	105	,68	,470			
Son Test	Kız	105	,85	,361	,160	207,963	,873
	Erkek	105	,87	,342			

Tablo 9.'a göre öğrencilerin ön test ve son testte yer alan Nemrut Dağı ile ilgili doğru seçeneği tercih etme oranlarında her iki cinsiyet içinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde kızlardaki artış erkeklerdeki artışa göre daha fazladır. Doğru cevap içerisindeki dağılım değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin yüzdesinde azalma kız öğrencilerin yüzdesinde ise artma söz konusudur. Bu durum soruya doğru cevap veren erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden fazla olma durumunu değiştirmemiştir.

Tablo 9. Başarı testinde “Nemrut Dağı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

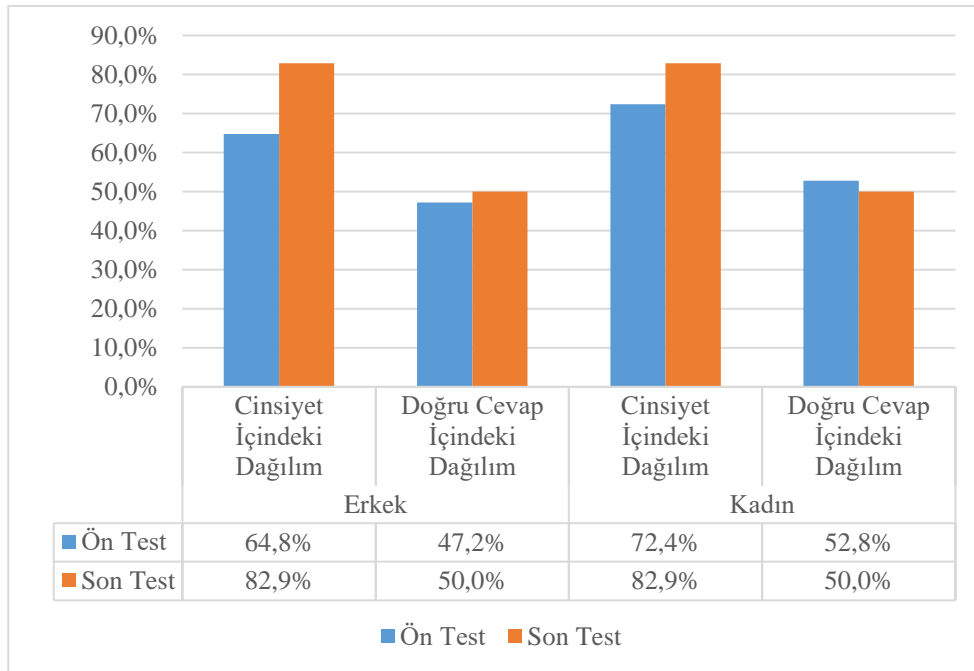
Tablo 10.'daki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208} = -0,722 / p = 0,471 > 0,05$; son test $t_{208} = -0,393 / p = 0,695 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 10. Başarı testinde “Nemrut Dağı” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,63	,486	-0,722	207,786	,471
	Erkek	105	,68	,470			
Son Test	Kız	105	,85	,361	-0,393	207,359	,695
	Erkek	105	,87	,342			

Tablo 11.'e göre öğrencilerin başarı ölçme testlerinde yer alan Hieropolis-Pamukkale ile ilgili soruda her iki cinsiyet içinde de doğru yanıt verme oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetler içindeki dağılım yorumlandığında doğru yanıt veren erkek öğrenci oranındaki artışın doğru yanıt veren kız öğrenci oranındaki artışa göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Doğru cevap içerisindeki dağılıma bakıldığında ise erkek katılımcıların grafiğinde artış, kız katılımcıların grafiğinde ise azalışla karşılaşmıştır. Bu durumun sonucunda son testte soruya doğru yanıt veren kız katılımcıların yüzdesi ile erkek katılımcıların yüzdesi eşitlenmiştir.

Tablo 11. Başarı testinde “Hieropolis-Pamukkale” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

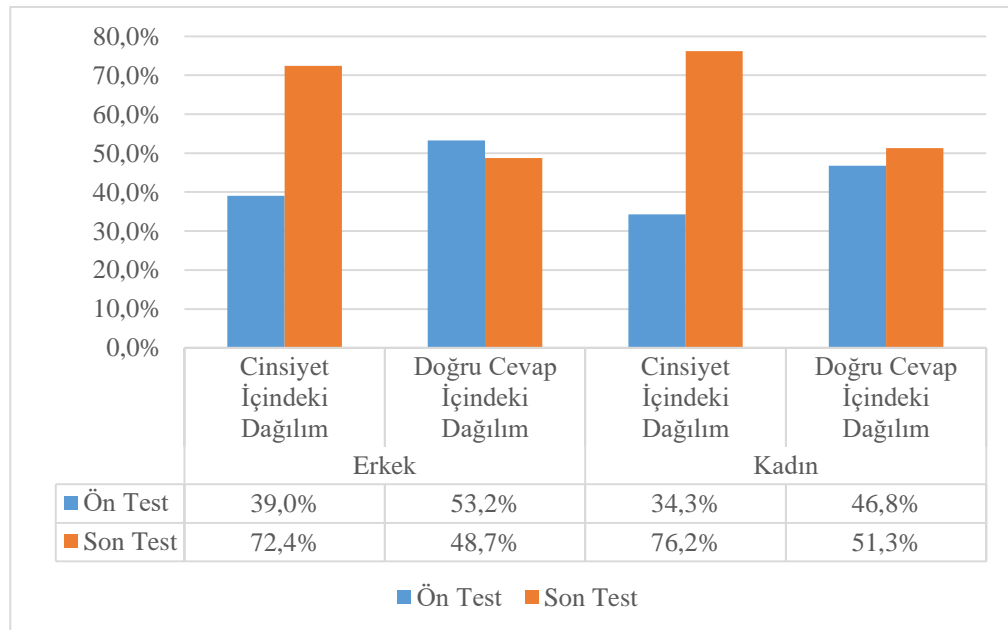
Tablo 12.'deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{207}=1,188 / p=,236>0,05$; son test $t_{208}=,000 / p=1,000>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 12. Başarı testinde “Hieropolis-Pamukkale” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,72	,449	1,188	207,095	,236
	Erkek	105	,65	,480			
Son Test	Kız	105	,83	,379	,000	208,000	1,000
	Erkek	105	,83	,379			

Tablo 13.'e bakıldığında katılımcıların ön test ve son testte yer alan Xanthos-Letoon Antik Kenti ile ilgili soruya verdikleri cevapların doğru sayılarında iki cinsiyette de artış görülmektedir. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde bu artışın erkeklerde, kızlara göre daha fazla olduğu görülürken doğru cevap içerisindeki dağılımda ön testte erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden fazla olmasına karşın son testte kız katılımcıların yüzdesinin erkek katılımcıların yüzdesinden fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Başarı testinde “Xanthos-Letoon” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

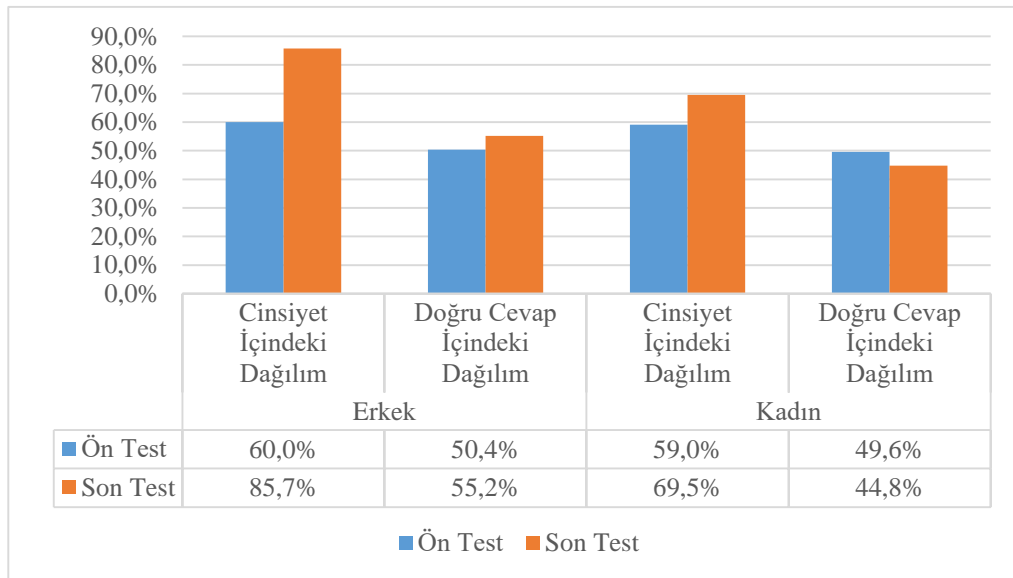
Tablo 14.'teki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-,713 / p=,476>0,05$; son test $t_{208}=-,629 / p=,530>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 14. Başarı testinde “Xanthos-Letoon” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,34	,477	-,713	207,844	,476
	Erkek	105	,39	,490			
Son Test	Kız	105	,76	,428	-,629	207,511	,530
	Erkek	105	,72	,449			

Tablo 15.'e göre öğrencilerin ön test ve son testte yer alan Safranbolu Şehri ile ilgili doğru seçeneği tercih etme oranlarında her iki cinsiyet içinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde erkeklerdeki artış kızlardaki artışa göre daha fazladır. Doğru cevap içerisindeki dağılım değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin yüzdesinde artış kız öğrencilerin yüzdesinde ise azalış söz konusudur.

Tablo 15. Başarı testinde “Safranbolu Şehri” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 16.'daki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-,140 / p=,889>0,05$; son test $t_{194}=-2,856 / p=,005<0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında ön testte istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık olmadığına; son testte ise anlamlı bir farklılık olduğuna işaret etmektedir.

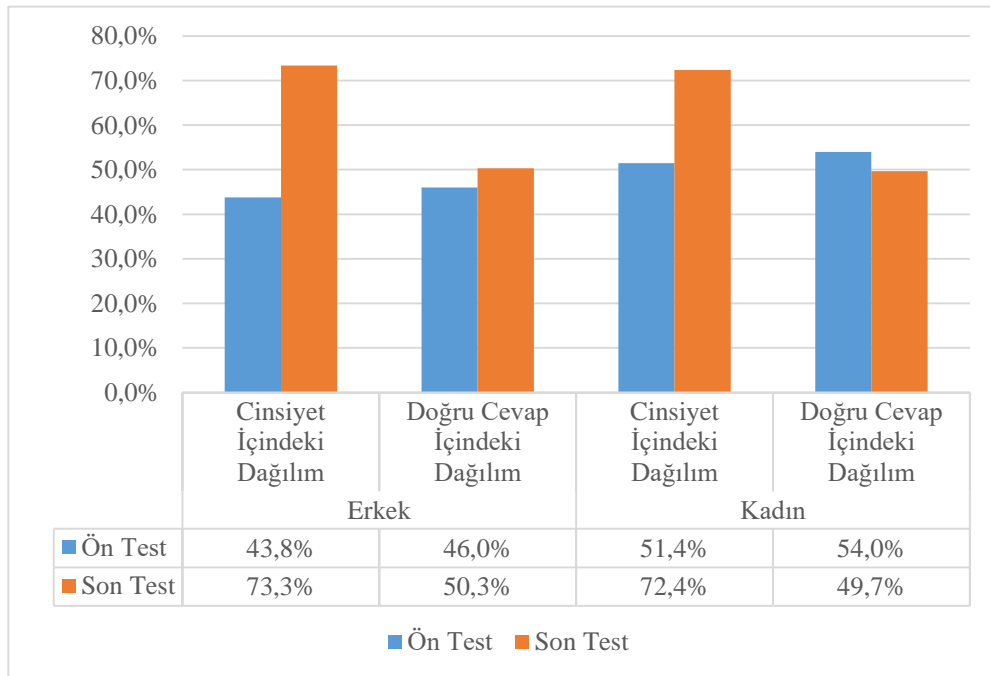
Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

Tablo 16. Başarı testinde “Safranbolu Şehri” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,59	,494	-	207,997	,889
	Erkek	105	,60	,492			
Son Test	Kız	105	,70	,463	-	194,110	,005
	Erkek	105	,86	,352			

Tablo 17.'ye göre öğrencilerin başarı ölçme testlerinde yer alan Truva Arkeolojik Alanı ile ilgili soruda her iki cinsiyet içinde de doğru yanıt verme oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetler içindeki dağılım yorumlandığında doğru yanıt veren kız öğrenci oranındaki artışın doğru yanıt veren erkek öğrenci oranındaki artışa göre daha az olduğu belirlenmiştir. Doğru cevap içerisindeki dağılıma bakıldığında ise erkek katılımcıların grafiğinde artış, kız katılımcıların grafiğinde ise azalışla karşılaşılmıştır. Bu durumun sonucunda son testte soruya doğru cevap veren kız katılımcıların yüzdesinin erkek katılımcıların yüzdesinin altına indiği görülmüştür.

Tablo 17. Başarı testinde “Truva Arkeolojik Alanı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 18.'deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=1,103 / p=,271 > 0,05$; son test $t_{208}=-,154 / p=,877 > 0,05$ olduğu görülmektedir.

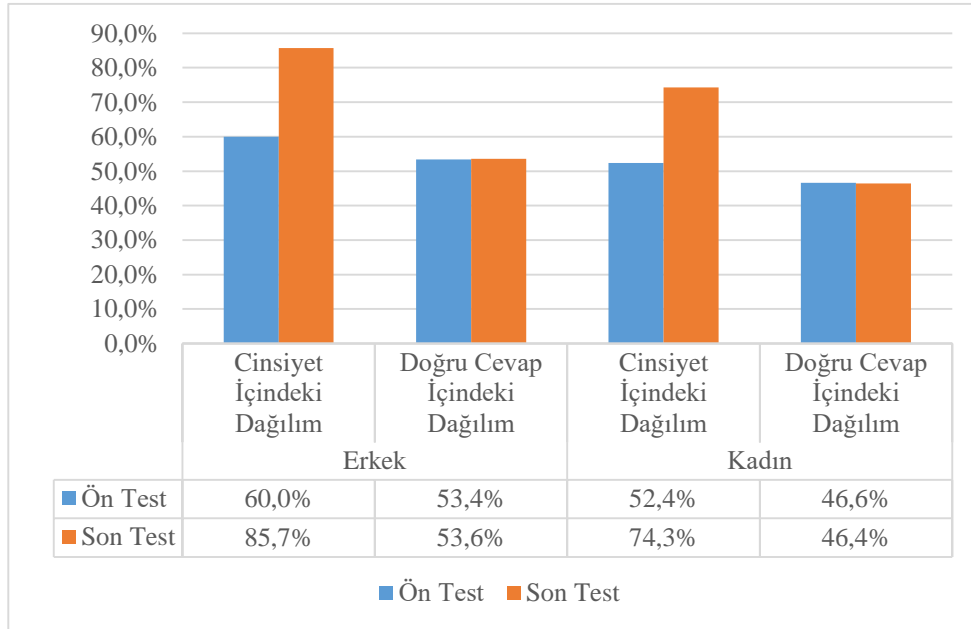
Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 18. Başarı testinde “Truva Arkeolojik Alanı” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,51	,502	1,103	207,989	,271
	Erkek	105	,44	,499			
Son Test	Kız	105	,72	,449	-,154	207,975	,877
	Erkek	105	,73	,444			

Tablo 19.’a bakıldığında katılımcıların ön test ve son testte yer alan Çatalhöyük Neolitik Alanı ile ilgili soruya verdikleri cevapların doğru sayılarında iki cinsiyette de artış görülmektedir. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde bu artışın erkeklerde, kızlara göre daha fazla olduğu görülürken doğru cevap içerisindeki dağılımda erkek katılımcıların yüzdesinde küçük artış kız katılımcıların yüzdesinde ise küçük düşüş görülmektedir. Bu durum erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden fazla olma durumunu değiştirmemiştir.

Tablo19. Başarı testinde “Çatalhöyük Neolitik Alanı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 20.’deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-1,111 / p=,268>0,05$; son test $t_{199}=-2,082 / p=,039>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

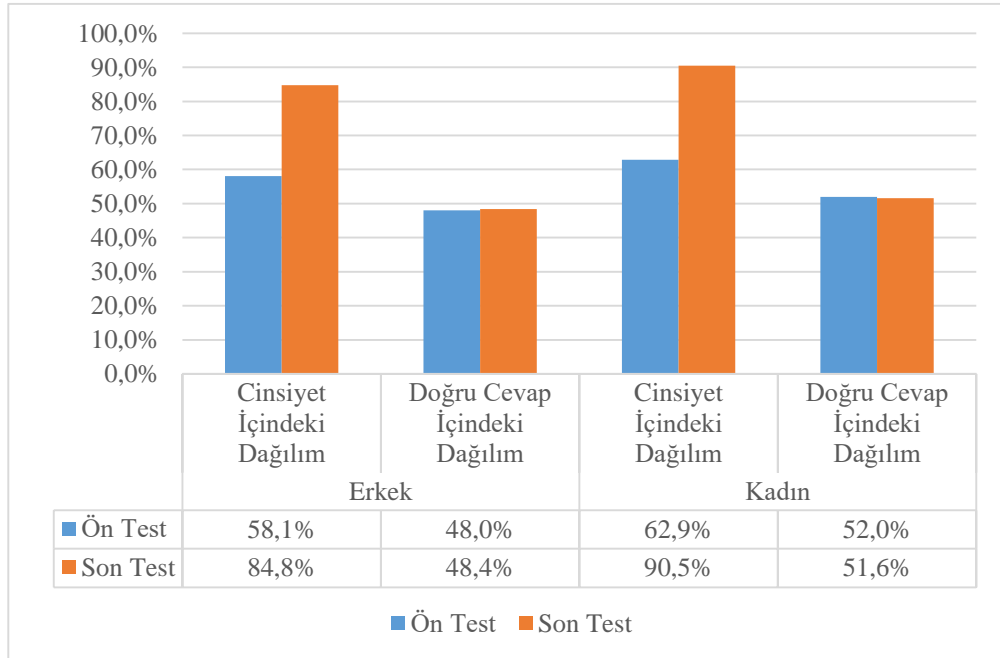
durum cinsiyetler arasında ön testte istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık olmadığına; son testte ise anlamlı bir farklılık olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 20. Başarı testinde “Çatalhöyük Neolitik Alanı” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,52	,502	1,111	207,923	,268
	Erkek	105	,60	,492			
Son Test	Kız	105	,74	,439	2,082	198,501	,039
	Erkek	105	,86	,352			

Tablo 21.'e göre öğrencilerin ön test ve son testte yer alan Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi ile ilgili doğru seçeneği tercih etme oranlarında her iki cinsiyet içinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde erkeklerdeki artış kızlardaki artışa göre biraz daha fazladır. Doğru cevap içerisindeki dağılım değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin yüzdesinde artma kız öğrencilerin yüzdesinde ise azalma söz konusudur. Bu durum kız öğrencilerin yüzdesinin erkek öğrencilerin yüzdesinden fazla olma durumunu değiştirmemiştir.

Tablo 21. Başarı testinde “Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 22.'deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=,703 / p=,483 > 0,05$; son test $t_{200}=1,256 / p=,211 > 0,05$ olduğu görülmektedir.

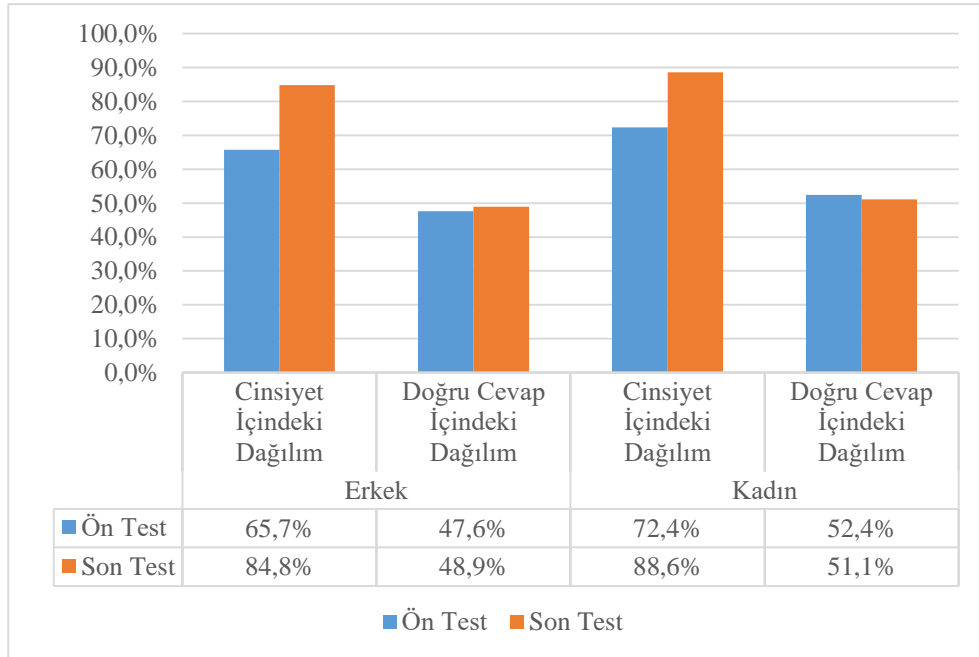
Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 22. Başarı testinde “Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,63	,486	,703	207,909	,483
	Erkek	105	,58	,496			
Son Test	Kız	105	,90	,295	1,256	200,026	,211
	Erkek	105	,85	,361			

Tablo 23’e göre öğrencilerin başarı ölçme testlerinde yer alan Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu ile ilgili soruda her iki cinsiyet içinde de doğru yanıt verme oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetler içindeki dağılım yorumlandığında doğru yanıt veren erkek öğrenci oranındaki artışın doğru yanıt veren kız öğrenci oranındaki artışa göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Doğru cevap içerisindeki dağılıma bakıldığında ise erkek katılımcıların grafiğinde artış, kız katılımcıların grafiğinde ise düşüşle karşılaşmıştır. Bu durum soruya doğru cevap veren erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden az olma durumunu değiştirmemiştir.

Tablo 23. Başarı testinde “Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

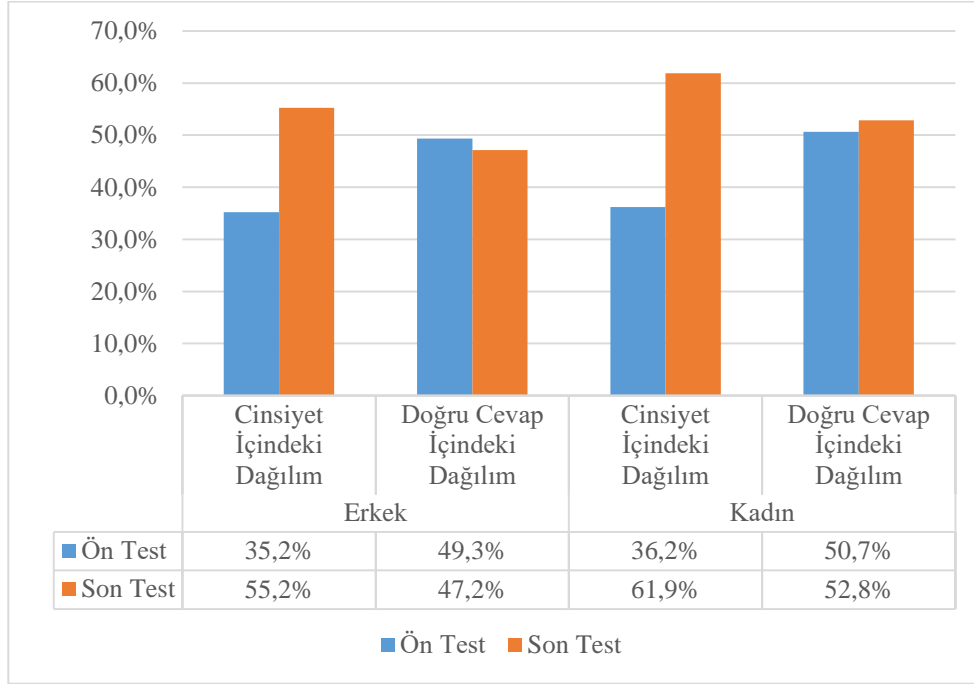
Tablo 24.'teki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{207}=1,043 / p=,298>0,05$; son test $t_{205}=,809 / p=,419>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 24. Başarı testinde “Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,72	,449	1,043	207,261	,298
	Erkek	105	,66	,477			
Son Test	Kız	105	,89	,320	,809	204,986	,419
	Erkek	105	,85	,361			

Tablo 25.'e bakıldığında katılımcıların ön test ve son testte yer alan Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı ile ilgili soruya verdikleri cevapların doğru sayılarında iki cinsiyette de artış görülmektedir. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde bu artışın kızlarda, erkeklere göre daha fazla olduğu görülürken doğru cevap içerisindeki dağılımda erkek katılımcıların yüzdesinde düşüş kız katılımcıların yüzdesinde ise artış görülmektedir.

Tablo 25. Başarı testinde “Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

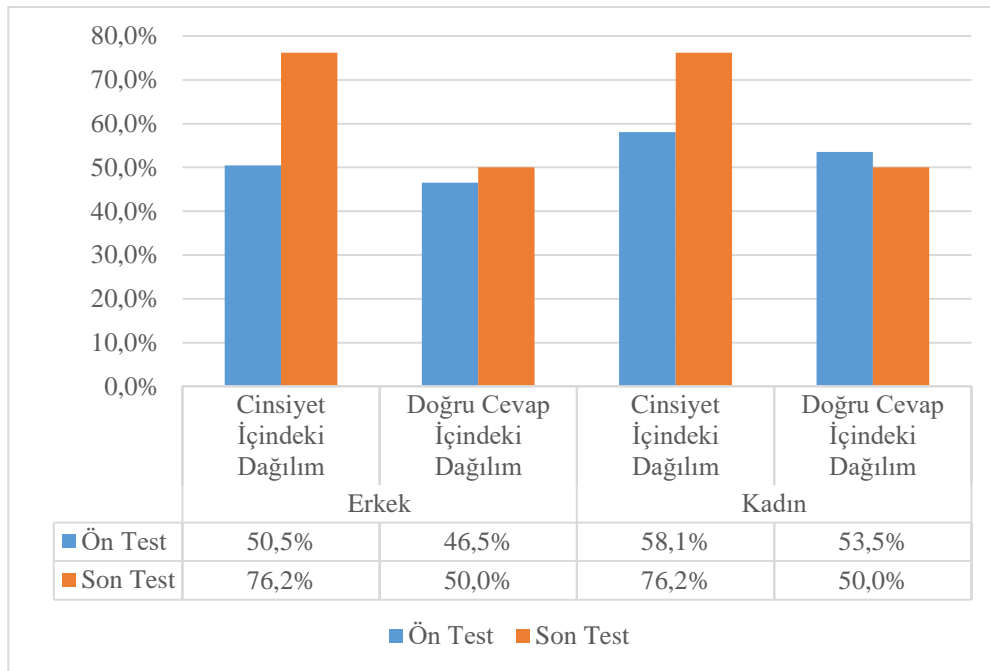
Tablo 26.'daki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208} = ,143 / p = ,886 > 0,05$; son test $t_{208} = ,329 / p = ,329 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 26. Başarı testinde “Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,36	,483	,143	207,993	,886
	Erkek	105	,35	,480			
Son Test	Kız	105	,62	,488	,978	207,884	,329
	Erkek	105	,55	,500			

Tablo 27.'ye göre öğrencilerin ön test ve son testte yer alan Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı ile ilgili doğru seçeneği tercih etme oranlarında her iki cinsiyet içinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde erkeklerdeki artış kızlardaki artışa göre daha fazladır. Doğru cevap içerisindeki dağılım değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin yüzdesinde artma, kız öğrencilerin yüzdesinde ise azalma söz konusudur. Bu durumun sonucunda son testte kız katılımcıların yüzdesi ile erkek katılımcıların yüzdesi eşitlenmiştir.

Tablo 27. Başarı testinde “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

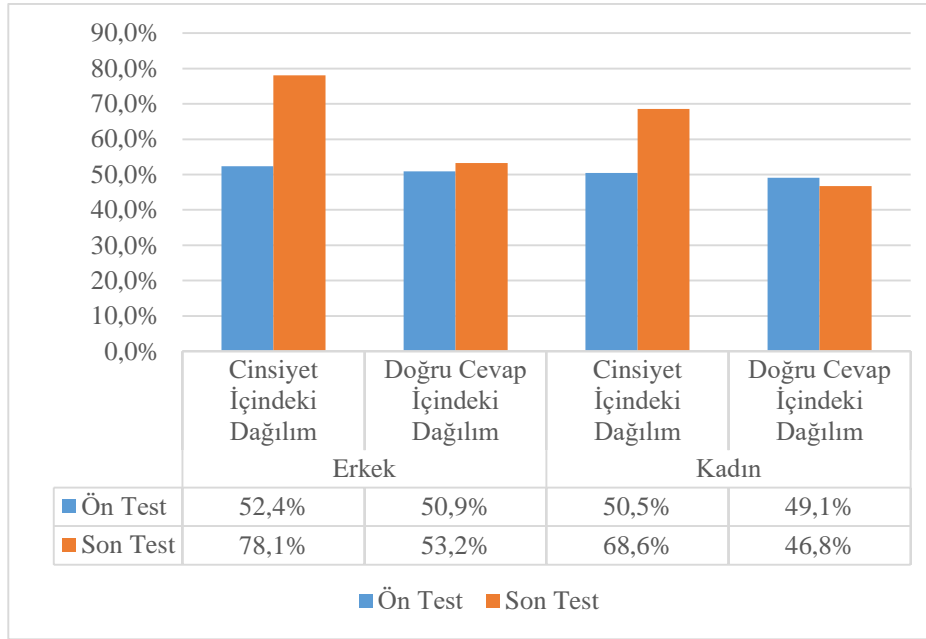

Tablo 28.’deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=1,106 / p=,270>0,05$; son test $t_{208}=,000 / p=1,000>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 28. Başarı testinde “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,58	,496	1,106	207,964	,270
	Erkek	105	,50	,502			
Son Test	Kız	105	,76	,428	,000	208,000	1,000
	Erkek	105	,76	,428			

Tablo 29.’a göre öğrencilerin başarı ölçme testlerinde yer alan Efes Tarihi Alanı ile ilgili soruda her iki cinsiyet içinde de doğru yanıt verme oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetler içindeki dağılım yorumlandığında doğru yanıt veren erkek öğrenci oranındaki artışın doğru yanıt veren kız öğrenci oranındaki artışa göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Doğru cevap içerisindeki dağılıma bakıldığında ise erkek katılımcıların grafiğinde artış, kız katılımcıların grafiğinde ise azalışla karşılaşmıştır.

Tablo 29. Başarı testinde “Efes Tarihi Alanı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 30.’daki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-,275 / p=,784 > 0,05$; son test $t_{205}=-1,562 / p=,120 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

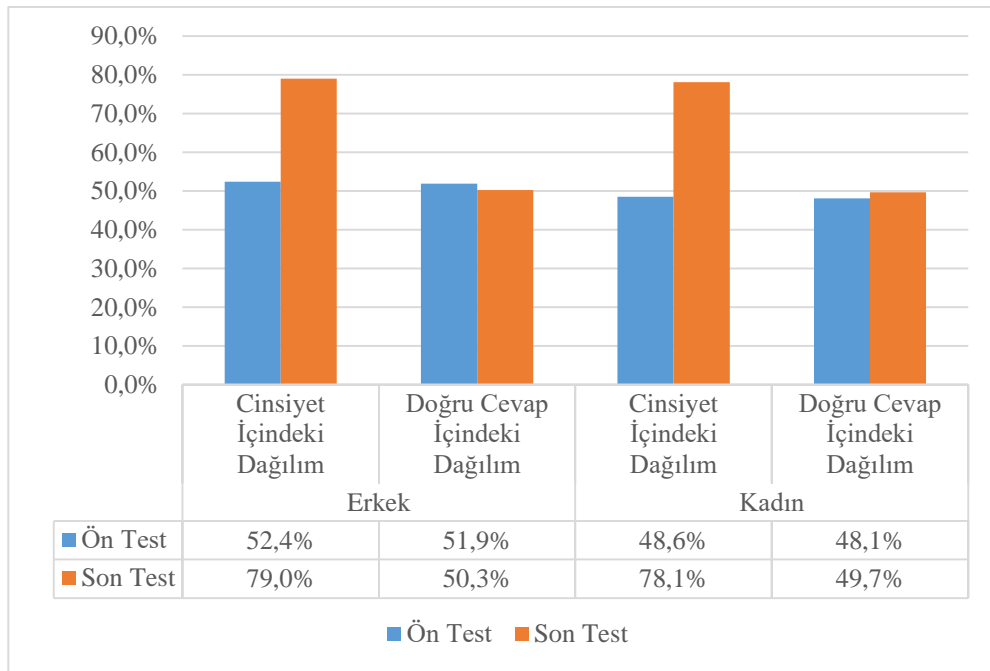
Tablo 30. Başarı testinde “Efes Tarihi Alanı” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,50	,502	-,275	208,000	,784
	Erkek	105	,52	,502			
Son Test	Kız	105	,69	,466	1,562	205,287	,120
	Erkek	105	,78	,416			

Tablo 31.’e bakıldığında katılımcıların ön test ve son testte yer alan Ani Arkeolojik Alanı ile ilgili soruya verdikleri cevapların doğru sayılarında iki cinsiyette de artış görülmektedir. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde bu artışın kızlarda, erkeklere göre daha fazla olduğu görülürken doğru cevap içerisindeki dağılımda erkek katılımcıların yüzdesinde düşüş kız katılımcıların yüzdesinde ise artış görülmektedir. Bu durum soruya doğru cevap veren erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden fazla olma durumunu değiştirmemiştir.

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

Tablo 31. Başarı testinde “Ani Arkeolojik Alanı” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

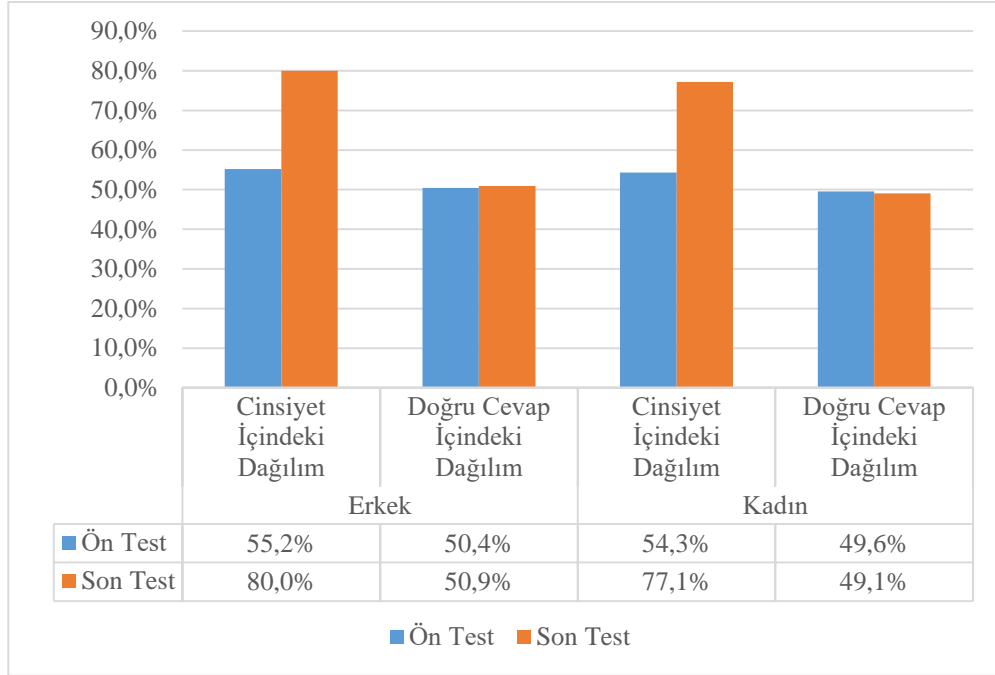
Tablo 32.’deki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=-,550 / p=,583>0,05$; son test $t_{208}=-,167 / p=,867>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 32. Başarı testinde “Ani Arkeolojik Alanı” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,49	,502	-	208,000	,583
	Erkek	105	,52	,502	,550		
Son Test	Kız	105	,78	,416	-	207,946	,867
	Erkek	105	,79	,409	,167		

Tablo 33.’e göre öğrencilerin ön test ve son testte yer alan Aphrodisias ile ilgili doğru seçeneği tercih etme oranlarında her iki cinsiyet içinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyetler içindeki dağılım değerlendirildiğinde erkeklerdeki artış kızlardaki artışa göre daha fazladır. Doğru cevap içerisindeki dağılım değerlendirildiğinde ise erkek öğrencilerin yüzdesinde artma kız öğrencilerin yüzdesinde ise azalma söz konusudur.

Tablo 33. Başarı testinde “Aphrodisias” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 34.’teki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208} = -0,138 / p = 0,890 > 0,05$; son test $t_{208} = -0,502 / p = 0,616 > 0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 34. Başarı testinde “Aphrodisias” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

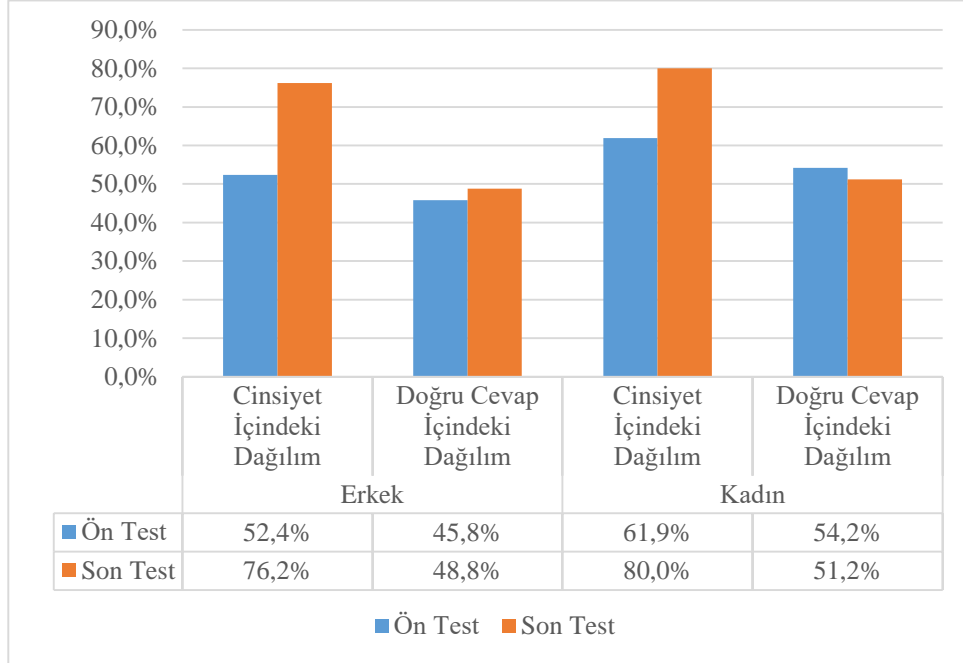
TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,54	,501	-0,138	207,999	,890
	Erkek	105	,55	,500			
Son Test	Kız	105	,77	,422	-0,502	207,511	,616
	Erkek	105	,80	,402			

Tablo 35.’e göre öğrencilerin başarı ölçme testlerinde yer alan Göbekli Tepe ile ilgili soruda her iki cinsiyet içinde de doğru yanıt verme oranında artış olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetler içindeki dağılım yorumlandığında doğru yanıt veren erkek öğrenci oranındaki artışın doğru yanıt veren kız öğrenci oranındaki artışa göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Doğru cevap içerisindeki dağılıma bakıldığında ise erkek katılımcıların grafiğinde artış, kız katılımcıların grafiğinde ise düşüşle

Kültürel Miras Eğitiminde Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi: Spor Liseleri Örneği

karşılaşmıştır. Bu durum soruya doğru yanıt veren erkek katılımcıların yüzdesinin kız katılımcıların yüzdesinden az olma durumunu değiştirmemiştir.

Tablo 35. Başarı testinde “Göbekli Tepe” ile ilgili soruya verilen doğru cevapların katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Tablo 36.’daki bağımsız örneklem t testi verilerine bakıldığında ön test $t_{208}=1,394 / p=,165>0,05$; son test $t_{207}=,665 / p=,507>0,05$ olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir fark oluşmadığına işaret etmektedir.

Tablo 36. Başarı testinde “Göbekli Tepe” ile ilgili soruya verilen cevapların cinsiyet bağlamında t testi sonuçları

TEST	GRUP	N	X	S	t	sd	p
Ön Test	Kız	105	,62	,488	1,394	207,837	,165
	Erkek	105	,52	,502			
Son Test	Kız	105	,80	,402	,665	207,186	,507
	Erkek	105	,76	,428			

Sonuç ve Öneriler

Kültürel mirasların geleceğe aktarılmasında genç nesillerin kültürel miras farkındalıklarının artırılması önemlidir. Çünkü genç bireylerin her biri toplumların yarınlarının inşasında görev alacaklardır. Gençlerin belirli bir kesimi, gelecekte kalan kesime rol-model olacak yani davranış ve tutumlarıyla toplumun kalan

kesimini yönlendirecektir. Toplumu yönlendiren gruplardan birisi de sporculardır. Bu bağlamda sporcuların kültürel miras bilincinin arttırılması, özellikle de genç yaşta bu farkındalığın kazandırılması kültürel miras bilincinin topluma yayılmasını kolaylaştıracaktır.

Genç sporcuların, spor lisesi öğrencilerinin, kültürel miras farkındalıklarını arttırma ve farkındalık arttırma çalışmasında cinsiyet faktörünün etkisinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmaya Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi spor liselerinde okuyan 210 öğrenci katılmıştır. Çalışmanın evreni yansıtması bakımından Türkiye genelindeki tüm spor liseleri ile iletişime geçilmiş ve gönüllülük esasına dayalı olarak 105 erkek ve 105 kız öğrencinin katılımıyla araştırma gerçekleştirilmiştir.

Tek gruplu ön test – son test desenli çalışmada testlerden gelen veriler IBM SPSS STATISTIC hazır istatistik programı aracılığıyla incelenmiştir. Değerlendirme aşamasında her bir soru için doğru cevapların frekans analizleri yapılmış olup veriler t testine tabi tutulmuştur. Uygulamaya katılan spor lisesi öğrencilerinin cinsiyetlerine ilişkin bilgilerin, katılımcıların başarı testi sonuçlarına olan etkisine bakıldığında her iki cinsiyetteki katılımcıların da tüm sorularda son testte doğru sayılarının arttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte artışların her soruda farklı oranlarda olduğu tespit edilmiştir. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, İstanbul'un Tarihi Alanları, Hattuşa: Hitit Başkenti, Nemrut Dağı, Xanthos-Letoon, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı ve Ani Arkeolojik Alanı kültürel mirasların kız katılımcıların doğru cevap artış oranının erkek katılımcılardan daha fazla olduğu görülürken Göreme Millî Parkı ve Kapadokya, Hieropolis-Pamukkale, Safranbolu Şehri, Truva Arkeolojik Alanı, Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi, Çatalhöyük Neolitik Alanı, Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuğu, Efes, Aphrodisias ve Göbekli Tepe kültürel miraslarında erkek katılımcıların doğru cevap artışının kız katılımcılardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. . Çatalhöyük Neolitik Alanı ve Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi kültürel miraslarında her iki cinsiyetteki artış oranı birbirine çok yakın olmakla birlikte erkek katılımcıların artış oranı az bir farkla kız katılımcıların artış oranından yüksektir. Yani doğru cevap sayılarının tüm sorularda her iki cinsiyet içinde de artış gösterdiği ancak artışların her soruda farklı oranlarda olduğu görülmektedir. Bu durum cinsiyetler içinde de farklılık olduğunu göstermektedir. Ayrıca cinsiyetin başarı oranları arasında belirgin bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Bu durum bağımsız örneklem t testi sonuçlarında iki cinsiyet arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Yapılan çalışmada, katılımcı cinsiyetlerinin uygulama sonuçlarına etkisinin olmadığı görüldü de gelecek çalışmaların cinsiyetlere yönelik ilgilerinin tespit edilerek hazırlanması doğru cevap sayısındaki artışa olumlu katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda gelecekte yapılacak olan çalışmalarda yer alacak ögeler farklı cinsiyetteki

bireylerin isteklerine yönelik hazırlanabilir. Farklı cinsiyetlerdeki bireylerin farklı sosyal medya ağlarını kullanabilmeleri ihtimali göz önüne alındığında uygulamanın farklı bir sosyal medya ortamında gerçekleştirilmesi cinsiyet faktörünün etkisinin değerlendirilmesine katkı sunabilir. Bunun yanı sıra uygulamanın farklı yaş gruplarında ve farklı okullarda okuyan öğrencilere yapılması değerlendirmenin genellenmesine yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Asatekin N. G. (2004). *Kültür ve doğa varlıklarımız neyi, niçin, nasıl korumalıyız?*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğü.
- Avrami, E., Randall, M., De la Tore, M. (2000). *Values and heritage conservation: research report*. Los Angeles, Getty Conservation Institute.
- Copeland, T. (2004). Heritage and education: a European perspective. *The Hague*, 7 (3), 18-22.
- Creswell, W. J. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (Çev: M. Sözbilir), Pegem.
- Farren, K. M. (2018). *Sports celebrity influence on the behavioral intentions of generation Z*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). New Hampshire: İstanbul Üniversitesi, İş ve Ekonomi Okulu.
- Halaç, H. H. ve Bademci, F. (2022). UNESCO tarafından koruma altına alınan kültürel miraslarla ilgili youtube'da yer alan videoların içerik çözümlemesi, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 10 (26), 83-108.
- İslamoğlu, Ö. (2018). The importance of cultural heritage education in early ages. *International Journal Of Education Sciences*, 22 (1-3), 19-25.
- Jagielska-Burduk, A., Pszczyński, M., Stec, P. (2021). Cultural heritage education in UNESCO cultural conventions. *Sustainability*, 13 (6), 3548.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Keat, L. H. (2015). Beckham vs Fandi: the effectiveness of local sports celebrities in advertisements. *Journal of Media & Mass Communication*, 1 (2), 171-174.
- Lumley, T., Diehr, P., Emerson, S., Chen, L. (2002). The importance of the normality assumption in large public health data sets. *Annual review of public health*, 23 (1), 151-169.
- Milanovic, D., Custonja, Z., Skegro, D. (2015). Sport as a social phenomenon. *Economy of Eastern Croatia Yesterday, Today, Tomorrow*, 4, 603-611.
- Pendlebury, J., Short, M., While, A. (2009). Urban world heritage sites and the problem of authenticity, *Cities*, 26 (6), 349-358.

- Stone, P. (2004). Introduction: education and the historic environment into the twenty-first century. D. Henson, P. Stone, M. Corbishley (Ed.), *Education and Historic Environment* içinde (1-10. ss), Routledge in Association with English Heritage.
- Tait, M., While, A. (2009). Ontology and the conservation of built heritage. *Environment and Planning D: Society and Space*, 27 (4), 721-737.
- Tapan, M. (2014). *Koruma Sorunlarımız (Mimarlık ve Kentleşme)*. Cumhuriyet Yayınları.
- Uçankuş, H. T. (2000). *Bir insan ve uygarlık bilimi arkeoloji: tarih öncesi çağlardan Perslere kadar Anadolu*. Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- Vakhitova, T. V. (2014). Rethinking conservation: managing cultural heritage as an inhabited cultural landscape. *Built Environment Project and Asset Management*, 5 (2), 217-228.
- While, A., Short, M. (2010). Place narratives and heritage management: the modernist legacy in Manchester. *Area*, 43 (1), 4-13.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Academic Integration of Kilis 7 Aralık University's International Students into the Higher Education System*

İbrahim EFE*, Muhammed Mücahid DALKILIÇ*, Yusuf AVAR*

Abstract

Understanding international university students' integration levels and problems contribute to filling a huge vacuum in the research on refugees, which frequently overlooks the experiences of specific groups. Similarly, higher education policies rarely pay attention to or include the perspectives of international students. As a result, by considering the experiences of K7AU's international students -the majority of whom are refugees- the current study will shed light on the problems they face. This paper presents the findings of a research project (BAP Project: .22.001) intending to evaluate how effectively international students have integrated into Kilis 7 Aralık University (K7AU) and the Turkish higher education system. It also tries to determine the students' challenges and offer solutions thereunto. Considering the scope of the Council of Higher Education's internationalization mission and vision, the research aims to establish the academic integration levels of international students studying at K7AU and identify the obstacles they have encountered. A survey devised for this project is used to determine the academic integration levels of the students, and the data has been evaluated using the SPSS program. The study also intends to give various recommendations based on quantitative assessments and relevant findings. Overall, by considering the experiences of international students of the K7AU the study aims to contribute to the improvement of relevant higher education policies.

Key Words: International students of Kilis 7 Aralık University, Academic integration, Problems, Challenges, Solutions

Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde Okuyan Uluslararası Öğrencilerin Yükseköğretim Sistemine Akademik Entegrasyonu

Özet

Uluslararası öğrencilerin entegrasyon düzeylerini ve sorunlarını anlamak, akademik alanda sıklıkla gözden kaçırılan mülteciler üzerine yapılan araştırmalarda büyük bir boşluğu doldurmaya katkıda bulunacaktır. Benzer bir şekilde, yükseköğretim politikaları uluslararası öğrencilerin bakış açılarını nadiren dikkate almakta ve içermektedir. Bu çalışma, Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde (K7AU) okuyan uluslararası öğrencilerin üniversiteye ve Türk yükseköğretim sistemine ne kadar etkili bir şekilde entegre olduklarını ölçmeyi amaçlayan bir araştırma projesinin (BAP Projesi: .22.001) bulgularını sunmaktadır. Ayrıca çalışma, uluslararası öğrencilerin karşılaştıkları zorlukları tespit etmeye ve buna yönelik çözümler

* This article has been written as a part of a project supported by Department of Scientific Research and Projects of Kilis 7 Aralık University (BAP Project .22.001.) We are grateful for the support of the University. Furthermore this article is a revised version of the book chapter entitled "Kilis 7 Aralık Üniversitesi Uluslararası Öğrencilerinin Yükseköğretim Sistemine Entegrasyonu: Temel Zorluklar ve Beklentiler" in (Göç, Kent ve Uyum - Yükseköğretimde Göçmenler) published by Çizgi Kitabevi, 2022.

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kilis/Türkiye, e-mail: ibrahimefe@kilis.edu.tr,

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6730-1965>.

* Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kilis/Türkiye, e-mail: muhammeddalkilic@kilis.edu.tr,

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-7116-8749>.

* Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Rektörlük, Uluslararası İlişkiler Ofisi, Kilis/Türkiye, e-mail: yusufavar@kilis.edu.tr,

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-8507-9579>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Efe, İ. & Dalkılıç, M. M. & Avar, Y. (2023). Academic Integration of Kilis 7 Aralık University's International Students into the Higher Education System. *Külliyeye*, 4(1), 86-98. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1265525.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
15 Mart 2023	29 Mart 2023	Araştırma Makalesi	86-98
15 March 2023	29 March 2023	Research Article	

sunmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın temel amacı YÖK'ün uluslararasılaşma misyon ve vizyonunun kapsamını dikkate alarak K7AU'da öğrenim gören uluslararası öğrencilerin akademik entegrasyon düzeylerini belirlemek ve karşılaştıkları engelleri ortaya çıkarmaktır. Bu proje için hazırlanan anket öğrencilerin akademik entegrasyon düzeylerini belirlemek için kullanılmış ve veriler SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma nicel değerlendirmelere ve ilgili bulgulara dayanarak çeşitli önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, K7AU uluslararası öğrencilerinin deneyimleri dikkate alarak, karşılaştıkları sorunlara ışık tutmayı ve onlara yönelik ilgili politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Uluslararası Öğrencileri, Akademik Entegrasyon, Sorunlar, Zorluklar, Çözümler

Introduction

Higher education institutions (hence referred to as HEIs) in Europe and other regions place an increasing amount of importance on the internationalization of higher education (IoHE) (Hudson, 2016; Knight, 2004). International students are a significant aspect of internationalization policies and practices of tertiary education worldwide. They comprise one of the main objective and assessment criteria of universities that argue to be international.

Internationalization is seen as the magic key to achieving the vast expansion of HE systems, particularly through increasing the number of international students (Altbach & Knight, 2007; Hudson, 2016). Looking at the expansion of higher education enrollments throughout the course of the 20th century, Schofer and Meyer (2005) found that nations with strong ties to the global system have higher enrolment growth. Similarly, as Türkiye's economy has been integrated into the global system since the 1980s, the aims and scope of the internationalization of its universities have undergone significant transformations, at a time called the neoliberalisation of Turkish higher education by academics working in this field (Birler, 2012; İnal & Akkaymak, 2012). However, Türkiye's internationalization policy and its effects on university administrations, academics, and students have yet to be thoroughly studied in light of the recent growth of Turkish HEIs (Günay, 2011; Özoğlu et al, 2016) and rising numbers of international students in the last two decades (Ergun & Kondakci, 2021; Şeremet, 2015).

This study primarily aims to investigate the status of international students at Kilis 7 Aralık University (henceforth K7AU). Using a survey of 241 international university students, carried out in the academic year 2021-2022, the study seeks to elaborate on the prospects of their integration into Turkish higher education system. Our participants come mainly from Syria and a variety of other countries such as Turkmenistan, Azerbaijan, Congolese, Moroccan, and Somalia. Therefore, the profile of international students will be compared to the national data, and the survey findings will be presented and evaluated vis-a-vis the national data and research looking at the status of international students at the tertiary level. The survey mainly aims to understand the demographic structures of K7AU's international students and their economic situation. In addition, it aims to examine and evaluate K7AU's international students' social integration level and their university life.

In what follows we will first present the background of the study, followed by an elaborating section on the numbers of international students in Türkiye and Kilis. The third part provides further information regarding the data and the method. And the last part of the study presents the main findings of the survey. The article concludes with several suggestions for policy makers, university administration, and international students studying at Turkish higher education institutions.

Background: International Students

Students who continue their education at various levels in a different country other than the country where they were born or raised are defined as international students (Alkın, 2020). However, there is hardly a consensus on the terminology regarding students who study abroad.

The most frequently used ones are foreign students (yabancı öğrenci), international students (uluslararası öğrenci), global student (küresel öğrenci), cross border student (sınır ötesi öğrenci) and overseas student (denizaşırı öğrenci (Altbach & Engberg, 2014; Cubillo et al, 2006; Harris et al, 2002; Kell & Vogl, 2012; Varghese, 2008). In Türkiye, while “yabancı öğrenci” is used most frequently in parallel with the legal terminology, “misafir öğrenci” or “uluslararası öğrenci” are also used commonly by various universities to refer to their students who do not have Turkish citizenship.

In the years leading up to the turn of the twenty-first century and the first quarter of the twenty-first, there was an increase in the quantity of international student mobility as a result of the globalization process. Internationalization of higher education has grown in significance in both higher education policies and practices of most nations due to the rise in the number of students who want to study in places other than their home country (Yardım et al, 2018). The top five destinations for students looking to study abroad are the United States, Australia, England, Germany, and Canada, according to statistics from the report Education at a Glance 2021 (OECD, 2021). Türkiye has made some progress toward integrating international students into its educational system, especially since the 1980s when the country was incorporated into the global economic market thanks to its EU bid. The Republic of Türkiye up to the 2010s adopted a strategy based on the notion of sending students overseas and accepting more foreign students (Alkın, 2020). Currently, many Turkish universities, if not all of them, can be said to aspire to internationalization (Efe & Özer, 2022). By increasing the possibility that Turkish graduates continue their studies on the continent, Türkiye's EU bid, notably the Bologna process, plays a major part in making this goal a reality (İnal & Akkaymak, 2012).

Additionally, the Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK) works with the EU Framework Programs to internationalize research fundings and step up the development of project agendas with a focus on the market (Birler, 2012). In this respect, it is plausible to argue that up until the 2010s, Türkiye adopted a strategy focused on the notion of sending students abroad rather than accepting foreign students and making its HE system more appealing to international students (Alkın, 2020). Nevertheless, both the Great Student Exam (BP) created for the citizens of the Turkic Republics that gained their independence in the area as a result of the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991 and the Foreign Student Exam (YÖS) organized by the Higher Education Institution (YÖK) since 1981 can be considered as precursors to the systematic policies to be adopted in Türkiye in the ensuing years. In order to oversee and carry out all procedures about foreign students who would be enrolled in academic programs in the Republic of Türkiye, the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) was founded in 2010. Since 2012, scholarships and bursaries for higher education students have been grouped under the term Türkiye Scholarships (Özkan, 2020). Thus, there has been a significant increase in the number of students who want to study in the Republic of Türkiye.

In 2014 a report entitled “Growth, Quality, Internationalization: A Road Map for Higher Education in Turkey” was published by Gökhan Çetinsaya (2014), then the president of the YÖK, in which attracting more international students is one of the main goals of the internationalization of the Turkish HE. However, the real increase in the number of international students in Türkiye came with the mass exodus of Syrians from Syria since 2011 and particularly after 2014, which was dubbed as the “forced internationalization of higher education” by Ergin and de Wit (2020). The presence of Syrian students in all levels of the Turkish education system, including tertiary education, has thus marked the discussions and research on the internationalization of Turkish HE. This is especially important in our case because Kilis is densely populated by Syrians, who are under temporary protection according to Law 6458, and the number of international students at the K7AU is dominated by Syrian

university students. In what follows we will present some preliminary data on the current status of international students in Türkiye and Kilis.

International Students in Türkiye and Kilis

The Council of Higher Education portal's Higher Education Information Management System (HEIMS) provides the public with the most complete and extensive information on students continuing their education at the associate, undergraduate, and graduate levels in the Republic of Türkiye. According to the information released for the 2020–2021 academic year, 224,048 international students are enrolled in State, Foundation, and Foundation Vocational Schools to pursue higher education in Türkiye. Among these 81,050 are females and 142,998 are males. The gender difference is explained by the high number of Syrian university students (Table 1) as well as their gender-specific problems such as post-war trauma, a lack of resources, and security (Barın 2015; Çakır 2017; Hohberger 2018). According to the data released by the YÖK, a total of 47,482 Syrian students are enrolled at higher education in universities in Türkiye in the 2020-2021 academic year.

Table 1: Number of International Students Continuing their Higher Education in the Republic of Türkiye by Their Nationality (2020-2021 Academic Year)

No	Country/Nationality	Number of Students
1	The Syrian Arab Republic	47482
2	Republic of Azerbaijan	23770
3	Turkmenistan	19384
4	Republic of Iraq	14799
5	Islamic Republic of Iran	11223
6	Islamic Republic of Afghanistan	8428
7	Federal Republic of Somalia	8141
8	Republic of Yemen	5829
9	Arab Republic of Egypt	5821
10	Hashemite Kingdom of Jordan	5317
11	Federal Republic of Germany	4959
12	Republic of Bulgaria	4432
13	State of Palestine	3935
14	Federal Republic of Nigeria	3174
15	Islamic Republic of Pakistan	2948
16	Republic of Kazakhstan	2909
17	Greek Republic	2827
18	Kingdom of Morocco	2531
19	Republic of Uzbekistan	2421
20	Republic of Indonesia	2252

Anadolu University, Gaziantep University, Istanbul University, Harran University, and Karabuk University stand out in terms of the number of Syrian international students they host.

For the 2020-2021 academic year, the top ten universities hosting the most international students in Türkiye are Eskişehir Anadolu University, Karabük University, Istanbul University, Bursa Uludağ University, Istanbul Aydın University, Bahçeşehir University, Altınbaş University, Atatürk University, Ondokuz Mayıs University, and Trakya University. This reveals that state universities are as competitive as foundation universities in attracting international students.

Figure 1: Number of International Students in Higher Education (Republic of Türkiye)

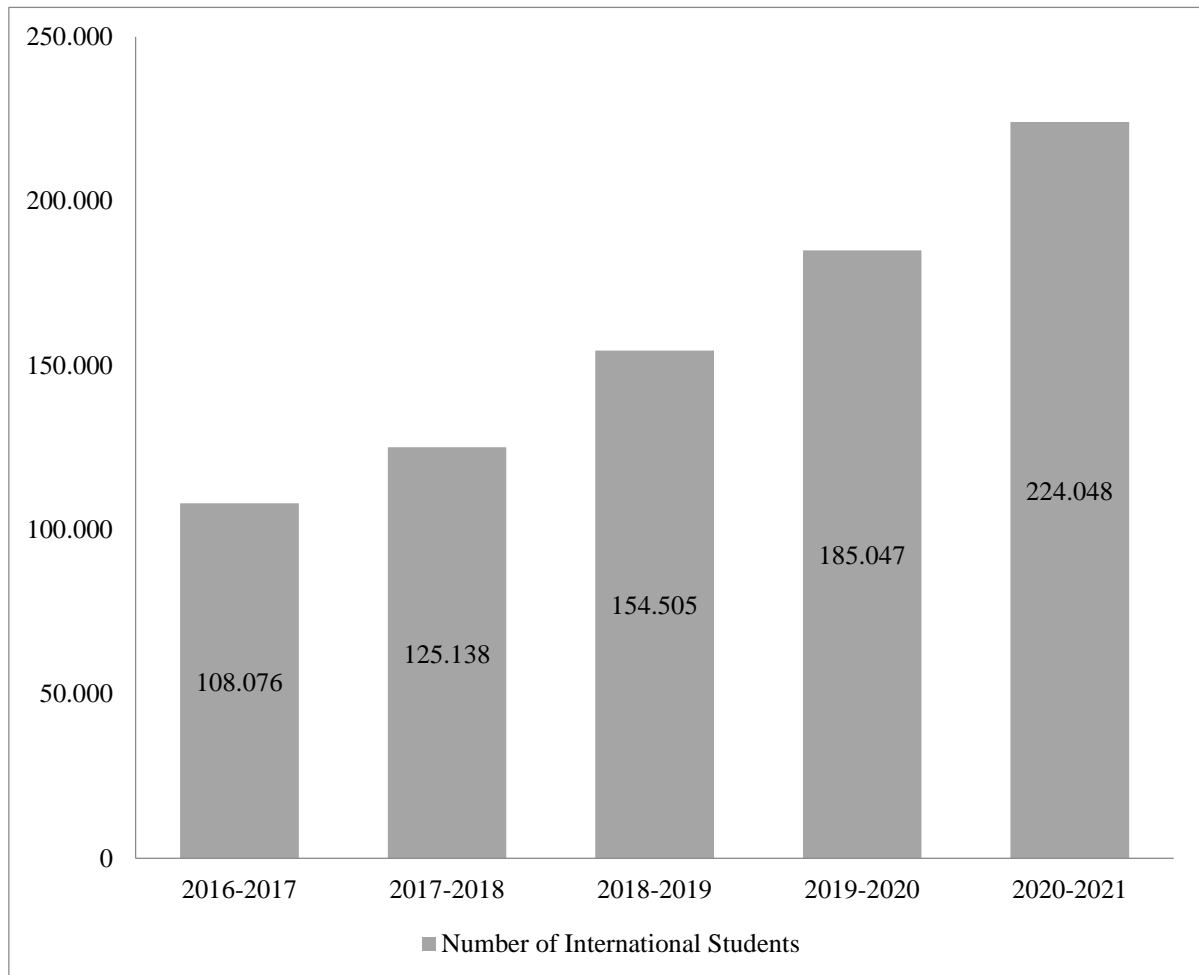
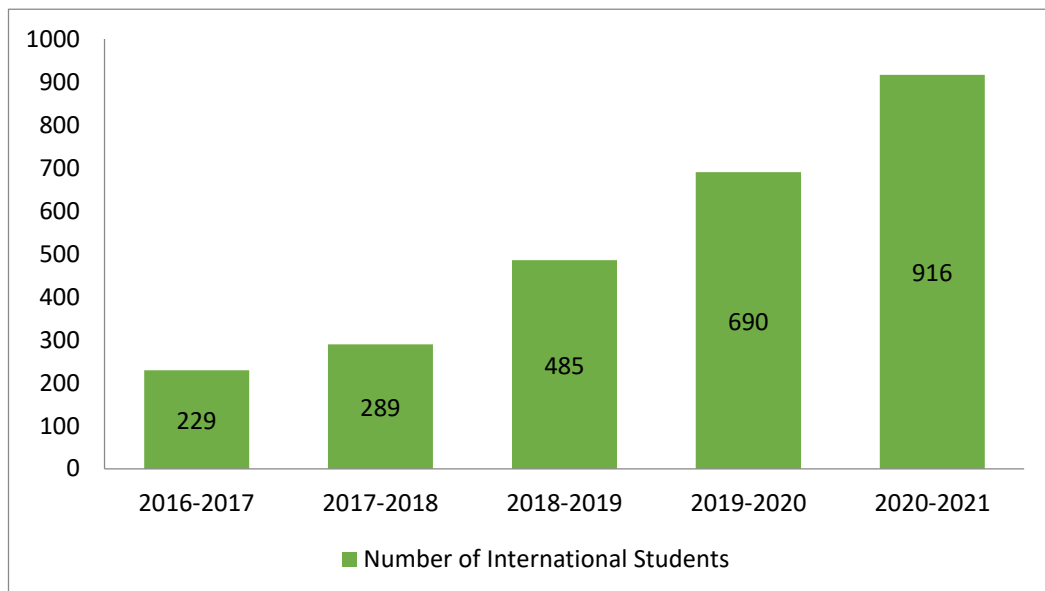

Figure 1 reveals a steady increase in the number of international students, a result brought about by the aforementioned development in Turkish HE. The majority of these students are enrolled at undergraduate levels of the Turkish HE system as shown in Table 2. **Table 2:** Number of International Students Continuing Their Higher Education in the Republic of Türkiye by Education Levels (2020-2021 Academic Term)

Education-Training Level	Number of Students
Associate degree	27.944
Undergraduate	158.538
Graduate	27.795
PhD	9.771
Total	224.048

According to the YÖK statistics, Kilis 7 Aralık University is among the top twenty universities that host the highest number of Syrian students among higher education institutions. The data on international students registered at K7AU show that the university has 916 students from 13 different countries, representing a steady increase since 2016. Citizens of the Syrian Arab Republic compose the largest group with several 669 among 916 international students (Figure 2). In addition, international students from different geographies and cultures such as Sri Lanka Democratic Socialist Republic, Malawi, Morocco, Azerbaijan, Kazakhstan, Egypt, Palestine, Cameroon, Congo, Somalia, Niger, and Turkmenistan prefer Kilis 7 Aralık University.

Figure 2: Number of International Students Continuing Their Higher Education at Kilis 7 Aralık University

The following table shows that the university has attracted more students who pursue an academic career in administrative sciences. Graduate students constitute

only a small portion (4%) of the total number of international students, four times less than the proportion at the national level (16%).

Table 3: Distribution of International Students Studying at Kilis 7 Aralık University by Educational Units (2020-2021 Academic Term)

Kilis 7 Aralık University-Education Unit	Number of International Students
Faculty of Economics and Administrative Sciences	201
Faculty of Arts and Sciences	102
Faculty of Engineering and Architecture	97
Vocational School of Technical Sciences	87
Faculty of Theology	82
Kilisli Muallim Rifat Faculty of Education	80
Vocational School of Social Sciences	80
Vocational School of Health Services	66
Vocational School of Tourism and Hotel Management	43
Graduate Schools	39
Yusuf Şerefoğlu Faculty of Health Sciences	30
Faculty of Agriculture	9
Total	916

Data and Method

Following a stratified sampling method, we collected survey data from 3 vocational schools, 5 faculties, and 1 graduate school (Vocational School of Social Sciences (10%), Vocational School of Technical Sciences (0,4%), Vocational School of Health Services (14,1%), Faculty of Arts and Sciences (21,2%), Faculty of Economics and Administrative Sciences (18,3%), Kilisli Muallim Rifat Faculty of Education (12,9%), Faculty of Engineering and Architecture (6,2%), Faculty of Theology (12,9%), and Graduate School of Education (0,4%). The survey included 38 questions in total. Grouped under three categories the questions are aimed at first to shed light on the demographics, then the economic status, and finally the academic experiences of K7AU international students. The final section of the survey also seeks to shed light on the sociocultural activities of international students of K7AU. 241 surveys were carried out in the summer of 2022 on campus with international students of K7AU. The frequency analyses of each section were rendered via the SPSS program. The frequencies are separately examined per each category and evaluated respectively in order to increase reliability and validity for questions in each category.

Survey Findings

To start with the demographics of our participants, 20,7% are between 17-19, 44,8% are between 20-22, 18,3% are between 23-25, and 6,6% are between 26-28, and the rest is over 29 (5,2%). It means that 65,5% of the survey participants consist of international students between the ages of 17-22 and the remaining age groups make up 24,9% of the participants. This is a proportionate distribution when compared to Turkish students. Table 4 illustrates the age range of the participants.

Table 4: Age Range Distribution of Kilis 7 Aralık University's International Students

Age Range	Ratio (%)
17-19	20,7%
20-22	44,8%
23-25	18,3%
26-28	6,6%
29	5,2%
Total	100%

Table 5 contains information about the gender of the participants. Of 241 participants 62,9% (one student did not specify gender are females, thus n=151) and 37,1% are males (n=89), which is higher than the gender distribution of K7AU international students (50% male, 50% female). The proportion of female international students is lower at the national level, particularly for Syrian students (Erdoğan & Erdoğan, 2020).

Table 5: Gender Distribution of Kilis 7 Aralık University's International Students

Sex	Ratio (%)
Male	37,1%
Female	62,9%
Total	100%

Table 6 shows the distribution of the monthly income of the participants. In terms of economic status, the majority of K7AU international students come from low-income families. Only 6,6% of the participants' families earn more than 6.001 TL per month, which is slightly over the national minimum wage. 10% of the participants' families make between 4500 TL and 6000 TL monthly, or around the national minimum wage, and the remaining 83,4% make less. This alone explains the economic challenges students may experience during their tertiary education in Kilis. However, it is to be noted that low income is also a significant instrument in the choice of the university among international students, a finding which can be reflected in Turkish students' selection of the university, as well. In line with this,

13,3% of the participants work in full-time or part-time jobs (n=32). And, only 4,1% of the participants receive scholarships and the rest is thought to be dependent on family income. Therefore it could be expected that 47,3% of our participants have trouble paying their tuition fees. In addition, K7AU's international students generally spend their expenses on accommodation and nutrition. It can be inferred from this fact that they have a very limited budget in such areas as clothing, culture and arts, education, stationery, and entertainment.

Table 6: Income Status Distribution of Kilis 7 Aralık University's International Students

Amount of Income (per month)	Ratio (%)
4499 TL and less	83,4%
4500-6000 TL	10%
6001 TL and more	6,6%
Total	100%

12,4% of participants checked "married," while 85,5% selected "single" (only 5 students did not specify their marital status). The economic situation, social-cultural integration, and academic achievement of international students can all be influenced by marital status; however, further research at the national level is required to draw a meaningful correlation. 5% of married international students at K7AU have one child, and 5,8% of married participants have two or more. 80,1% of international students came to Türkiye between 2011-2016, signifying the fact that they are mostly Syrian students. Of these, 82,6% sought refuge in Türkiye due to events in Syria after 2011. Therefore, the term "forced internationalization of higher education" fits well with the statistics of K7AU's international students due to the high proportion of Syrian students.

Looking at our findings as to academic hardships, the biggest challenge for international students at K7AU is the linguistic barrier. Only 17,4 % of the participants use Turkish "very regularly," and 20,3% said they use it "frequently." The rest of the participants use it "mildly regularly" (53,1%), "seldom" (6,2%), and "hardly ever" (2,1%). The rate of reading books regularly by the international students of K7AU is reported to be 17,4%. Furthermore, the majority of international students use Turkish at medium and frequent levels in daily life. The rate of international students following the mass media in Turkish is around 68,9%. Only 43,6% of our participants are satisfied with the accommodations at K7AU, while 46,9% of participants are pleased with how clean the campus and common spaces are. Again, it should come as no surprise that the majority of participants (51%) are satisfied with the on-campus dining options. The University's social/cultural, as well as sports facilities, are the two crucial areas that require improvement for international students. Only 27% of participants think that the University's sports facilities are adequate, and only 26,5% of participants think social and cultural activities are satisfactory.

While 30,8% of the students are satisfied with the university's meeting/fusion activities, 35,3% reported that they are not satisfied. Regarding the question of whether they are satisfied with the attitude of the administrative staff and the

university, the rate of those who do not agree is 14,9%, and the rate of those who agree is 64,7%. The percentage of respondents who are not satisfied with the attitude of the academic staff at the university is 10,4%, while the percentage of respondents who are satisfied is 71,4%. The percentage of respondents who responded negatively and positively for the question of whether they are contented with the attitude of their Turkish peers towards themselves is 10% and 72,7%, respectively.

One of our positive findings related to the high level of satisfaction of the participants (61%) with the University's newly constructed library. Finally, the socio-cultural integration-related findings of the international students of the K7AU reveal significant indicators for the success of the university in accommodating its international students. For instance, 78% of the participants said that they have at least one Turkish friend. More importantly, 24,1% of the participants spend time with their Turkish friends every day, 36,9% do so occasionally, and 10,8% do so at least once per week. This is thought to be an important element that helps international students improve their Turkish skills and acquire more information about the Turkish language and culture, yet this is an area that needs further attention, particularly qualitative, to fully understand how international students socialize and to what extent this strengthens their academic and social integration.

Discussion and Conclusion

Our findings reveal that both the demographic structure and economic status of international students of the K7AU are functional in understanding their integration levels. To start with the first significant element of the demographics of our participants is the proximity of the university to their families. Recalling that most of our participants as well as the international students of the university consist of Syrian students this is not a surprising finding. In other words, the majority of K7AU's international students choose the school because it is close to their families (53,5 %), a selection that is also explained by the economic status of the students. Therefore, in order to increase the number of international students they enroll, higher education institutions are advised to take geographic proximity into account.

Our second most significant finding relates to the linguistic barrier, which is also a crucial element across all international students in Türkiye. Despite the fact that Syrian students and students of other nationalities spend an additional foundation year learning Turkish and some of them have already attended secondary school in Türkiye, the linguistic barrier remains a primary obstacle for Syrians and other nationalities alike. Therefore, Turkish universities, particularly those hosting high numbers of international students, are recommended to lead further Turkish language courses or activities that will strengthen their academic integration and social integration into the academic system. As for students, in order to improve their Turkish skills, they are advised to socialize with their Turkish friends more frequently.

Our findings demonstrate that economic status is an essential part of student integration. As shown in our study, the international students of the K7AU generally spend their expenses on accommodation (73,9%) and nutrition (54,8%). They spend less money on clothing, culture and arts, education, stationery, and entertainment. Thus, more funding is required to provide international students with

scholarships to aid in their academic integration. Considering the fact that economic status is an important factor in choosing the K7AU both for national and international status, the economic circumstances of the K7AU are expected to be lower than their peers in other Turkish university. This is also revealed by the finding that the rate of K7AU international students who are paid in any job is 13,3%, and the rate of those who do not work is 85,1%.

Our results need to be extended by further research into the status of international students in other universities, particularly those hosting a high number of international studies. Finally, further qualitative research is needed to understand in depth the reasons for the difficulties international students face in Türkiye.

We thank all international students of Kilis 7 Aralık University for completing the questionnaire in preparing this study.

References

- Alkın, R. C. (2020). *Dünya'da ve Türkiye'de Uluslararası Öğrencilik Teorik Arka Plan ve Politika Uygulamaları*. Vol. 1. 1st ed. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Altbach, P. G. & Engberg, D. (2014). "Global Student Mobility: The Changing Landscape." *International Higher Education* (77):11–13.
- Altbach, P. G. & Knight, J. (2007). "The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities." *Journal of Studies in International Education* 11(3–4):290–305.
- Barın, H. (2015). "Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri." *Göç Araştırmaları Dergisi* (2):10–56.
- Birler, Ö. (2012). "Neoliberalization and Foundation Universities in Turkey." pp. 139–50 in *Neoliberal transformation of education in Turkey*. Springer.
- Cubillo, J. M., Sánchez, J. & Cerviño, J. (2006). "International Students' Decision-Making Process." *International Journal of Educational Management*.
- Çakır, H. (2017). "Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği." *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (4):53–68.
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Efe, İ. & Özer, Ö. (2022). "Understanding the Internationalization of Turkish Higher Education through Discourse Analysis." *Journal of Studies in International Education* 10283153221093118.
- Erdogan, A. & Erdoğan, M. M. (2020). "Syrian University Students in Turkish Higher Education: Immediate Vulnerabilities, Future Challenges for the European Higher Education Area." *European Higher Education Area* 229.

- Ergin, H. & de Wit, H. (2020). "Integration Policy for Syrian Refugees' Access to Turkish Higher Education: Inclusive Enough?" pp. 121–30 in *European higher education area: Challenges for a new decade*. Springer, Cham.
- Ergun, A. & Kondakçı, Y. (2021). "The Internationalisation of Higher Education and Identity Construction in Azerbaijan." *Europe-Asia Studies* 73 (7):1330–54.
- Günay, D. (2011). "Türk Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırılması Bağlamında Sorunlar, Eğilimler, İlkeler ve Öneriler-I." *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* (3):113–21.
- Harris, R., McNamara, D. & McNamara, D. (2002). *Overseas Students in Higher Education: Issues in Teaching and Learning*. Routledge.
- Hohberger, W. (2018). *Opportunities in Higher Education for Syrians in Turkey: The Perspective of Syrian University Students on the Educational Conditions, Needs and Possible Solutions for Improvement*. Istanbul Policy Center Istanbul.
- Hudson, R. (2016). "Dominated by Economics? Evidence of Changing Drivers of Internationalization and Its Funding within Higher Education Institutions in Europe." *Higher Education Policy* 29 (1):1–19.
- İnal, K. & Akkaymak, G. (2012). *Neoliberal Transformation of Education in Turkey: Political and Ideological Analysis of Educational Reforms in the Age of the AKP*. Springer.
- Kell, P. M. & Vogl, G. (2012). *International Students in the Asia Pacific: Mobility, Risks and Global Optimism*. Springer.
- Knight, J. (2004). "Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales." *Journal of Studies in International Education* 8 (1):5–31.
- OECD (2021). *Education at a Glance at Indicators 2021*. Paris: OECD Publishing.
- Özkan, F. (2020). *İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri*. Efe Akademi.
- Özoğlu, M., Gür, B. S. & Gümüş, S. (2016). "Rapid Expansion of Higher Education in Turkey: The Challenges of Recently Established Public Universities (2006–2013)." *Higher Education Policy* 29 (1):21–39.
- Schofer, E. & Meyer, J. W. (2005). "The Worldwide Expansion of Higher Education in the Twentieth Century." *American Sociological Review* 70 (6):898–920.
- Şeremet, M. (2015). "Türkiye ve İngiltere Yükseköğretimindeki Uluslararasılaşma Politikalarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım." *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* (1):27–31.
- Varghese, N. V. (2008). *Globalization of Higher Education and Cross-Border Student Mobility*. Citeseer.
- Yardımlı, M., Kahraman Ü. M. & Alkın, R. C. (2018). *Uluslararası Öğrencilerin Üniversite ve Kent Hayatına Uyumları*. Vol. 1. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 40.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Yönetişim, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri[♦]

İlyas Kays İMAMOĞLU*, Dilek ÖZDEMİR*

Özet

Ülkelerarası gelir farklılıkları iktisat biliminin temel inceleme alanına girmektedir. Ülkeler arasındaki bu farklılıkları yönlendiren unsurların ele alınması ülkelerin ekonomik yönden büyüebilmesi ve kalkınabilmesi için anahtar faktörlerin belirlenmesi, sürdürülebilir büyümenin tesis edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan üst orta ve alt orta gelirli ülkelerde 2006-2017 dönemi için yönetim, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişki, panel veri varsayımlarındaki sapmalara karşı dirençli bir tahminci olan Driscoll-Kraay tahmincisiyle test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; her üç ülke grubunda yönetim ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, inovasyon ile büyüme arasında ise yalnızca gelişmekte olan üst orta gelirli ülkelerde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülkelerde ise inovasyon ve büyüme arasında herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca yönetim ve inovasyon ve büyüme ilişkisindeki aracılık etkisinin test edildiği araştırma modelinde ise her üç ülke grubunda da yönetim ve inovasyonun büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, İnovasyon, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi.
JEL Kodları: B52, O31, O47, C23

Relationships Between Governance, Innovation and Economic Growth: Examples of Developed and Developing Countries

Abstract

Income differences between countries are in the main field of study of economics. Addressing the factors that drive these differences between countries and determining the key factors for the economic growth and development of countries will contribute to the establishment of sustainable growth. Therefore, in this study, the relationship between governance, innovation, and economic growth for the period of 2006-2017 in developed and developing upper middle and lower middle income countries was examined. The relationship between the variables discussed in the study was tested with the Driscoll-Kraay estimator, which is an estimator resistant to deviations in the panel data assumptions. The results show that there is a positive and significant relationship between governance and growth in all three groups of countries, and that there is a positive and significant relationship between innovation and growth only in developing upper middle-income countries. No significant relationship between innovation and growth was found in the developed and lower middle-income developing countries. In addition, in the research model in which the mediating effect of governance on the relationship between innovation and growth was tested, it was concluded that governance and innovation had a positive and significant impact on growth in all three country groups.

Keywords: Governance, Innovation, Economic Growth, Panel Data Analysis.
JEL Codes: B52, O31, O47, C23

[♦] Bu çalışma, İlyas Kays İMAMOĞLU'nun Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında tamamlamış olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bayburt / Türkiye, e-mail: imamoglu@bayburt.edu.tr,

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7732-4148>

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum / Türkiye, e-mail: pdilek@atauni.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-8048-7730>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

İmamoğlu, İ. K. & Özdemir, D. (2023). Yönetişim, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri. *Küllüye*, 4(1), 99-133. DOI: 10.48139/aybukulluye.1262308

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
9 Mart 2023	17 Mart 2023	Araştırma Makalesi	99-133
9 March 2023	17 March 2023	Research Article	

Extended Abstract

Aim of the Study

Addressing the factors affecting the income differences between countries and determining the key factors for the economic growth and development of the countries will contribute to the establishment of sustainable growth. Therefore, in this study, the relationship between governance, innovation, and economic growth for the period of 2006-2017 in developed and developing upper middle and lower middle income countries was examined. The relationship between the variables discussed in the study was tested with the Driscoll-Kraay estimator, which is an estimator resistant to deviations in the panel data assumptions. According to the Driscoll-Kraay estimation results; there are important relationships between governance, innovation, and economic growth. These results imply that the concepts of governance and innovation can be used as policy tools for sustainable.

Literature

Since governance is considered the measure of the effectiveness of institutions in a country, it is thought that the level of governance of countries will have significant effects on economic policies, both micro and macro. For this reason, it is revealed that there is a positive and significant relationship between innovation and governance in studies conducted to reveal the relationship between innovation, governance, and growth in order to evaluate the effects of governance and the effects of this effect on economic growth (Varsakelis, 2006; Giménez and Sanaú, 2007; Blind, 2012; Tebaldi and Elmslie, 2013; Rodriguez-Pose and Cataldo, 2015; Oluwatobi et al., 2015; Lee and Law, 2017; Kafka et al., 2021). In addition, some researchers argue that this relationship will positively affect economic growth (Bekhet and Latif, 2018; Andabaka et al., 2019; D'Agostino and Scarlato 2019; Altıntaş, 2020; Law et al., 2020; Bekana, 2020; Qamruzzaman et al., 2021).

Methodology

The relationship between governance, innovation, and economic growth is explored with the robust Driscoll-Kraay estimator. In panel data analysis, the presence of at least one of the heteroscedasticity, autocorrelation, and inter-unit correlation causes deviations from the panel data analysis assumptions, and distortions occur in the results. If there are at least one of these three assumptions, that is, there are deviations from the panel data analysis assumptions, the deviations from the assumptions should be corrected. That is, an estimator resistant to deviations from the premises should be preferred. Driscoll and Kraay (1998) propose a non-parametric covariance matrix estimator that generates consistent standard errors against varying variance and autocorrelation robust to general forms of cross-sectional and temporal dependence. For this reason, the Driscoll-Kraay estimator, which is an estimator resistant to deviations from the panel data assumptions, was used in the study.

Findings

In this study, in which the relationship between innovation, governance, and growth was tested by panel data analysis with panel data sets created for developed, developing upper middle income, and developing lower middle-income countries for the period 2006-2017, it was determined that governance had a positive significant effect on growth in three country groups. In the model established to assess the effect of innovation on growth, it was concluded that innovation did not significantly impact growth in the developed country group and the developing lower middle-income country group. In the developing upper middle-income country group, it is understood that innovation has a significant positive effect on growth. In addition, it has been determined that governance mediates innovation and positively affects economic growth. However, it is seen that this effect has a strong effect at the 1% significance level in developing country groups and a weak effect at the 10% significance level in developed countries.

Conclusion

The fact that governance consists of decision-making processes with the full participation of the parties in creating a more accessible, participatory, democratic, and legal structure in the economic form increases the confidence of the market actors in the market in the policy. This democratic and free environment will encourage the emergence of new ideas. Since innovation is a process that starts with an idea and passes until it turns into a marketable product, it can gain positive momentum with a good governance understanding. For this reason, having a good governance understanding that supports innovation and creating new products that can gain competitive advantage through innovation will positively affect economic growth.

In developed and developing lower-middle-income countries, the statistically insignificant relationship between innovation and economic growth turns into a positive and significant relationship with the combined effect of governance and innovation. In this case, it can be said that governance and innovation are of vital importance in reducing income disparities between countries. For this reason, it becomes extremely important for the policy maker to consider this relationship during the design phase of the economic policies to be implemented.

As a result, starting from the conclusion that the relationship between governance and innovation positively affects economic growth, especially developing countries should give due importance to governance factors and make the necessary financial, social, and legal arrangements for developing good governance understanding in the country. Agreements on democracy, freedom, human rights, and justice for establishing good governance will encourage domestic and foreign investors to invest and make investment attractive. In addition, the creation of a more accessible investment atmosphere with these regulations will encourage entrepreneurs to implement new ideas and will enable innovation investments to be made.

Giriş

Ekonomik büyüme, gelişme seviyesine bakılmaksızın bütün ekonomilerin temel makroekonomik hedeflerinden biridir. Bunun temel nedeni ekonomik büyümenin toplumsal refah düzeyini arttıracacağı beklentisidir. Ekonomik büyümeyle birlikte ülkede yaşayan nüfusun daha iyi koşullarda yaşayabilmesine olanak sağlayan şartların oluşturulması, politika yapıcıların temel görevlerinden biri olduğu anlayışı hâkimdir. Politika yapıcıların seçtiği politika bileşiminin yurttaşların refah düzeylerini arttırıcı, gelir dağılımı adaletsizliğini önleyici ve ekonomik istikrarsızlık doğurucu sorunlara çözüm üretmesi beklenmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için temel üretim faktörlerinin yanında bu faktörlerin etkinlik ve verimliliklerinin arttırılmasına katkı sağlayabilecek faktörlerin de büyüme sürecine kanalize edilmesi gerekmektedir. Çünkü aynı coğrafyada ve benzer ekonomik kaynaklara sahip ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılıklarının olması, temel üretim faktörlerinden ziyade bu faktörlerin etkinlik ve verimliliklerini arttırıcı politika bileşimine ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azaltılabilmesi ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilebilmesi için hayati öneme sahip faktörler politika yapıcılara yol gösterebilecektir.

Yapılan bu açıklamalardan hareketle günümüzde, ekonomik büyümenin ölçülmesinde sadece iktisadi değişkenlerin yeterli olmadığı aynı zamanda da iktisadi değişkenlerin etkinliklerinin de ölçülmesinin gerekli olduğu anlayışı kendine yer edinmiştir. Bu bakış açısına göre ekonomik büyüme, büyüme için gerekli olan temel

üretim faktörlerinin yanında ülkelerin inovasyon altyapısı, yönetsimsel özellikleri ve bu özelliklerin ortaya çıkardığı fırsatlardan da etkilenebileceği düşünülmektedir. Çünkü ülkelerin sahip olduğu temel üretim faktörlerinin yanında inovasyon ve yönetim yapılarında yaşanan olumlu gelişmeler, toplumların gelişebilmesine ve ekonomik hedeflerine ulaşabilmelerine aracılık edebilecektir. Günümüzde ekonomik büyümeyle ilgili yapılan araştırmalarda, ülkeler arasındaki gelir ve ekonomik büyüme düzeylerindeki farklılıklarının, fiziki sermayeden ziyade beşeri sermaye, inovasyon ve yönetim faktörlerinden kaynaklanabileceği şeklinde gelişme eğiliminde olması bu çıkarımı desteklemektedir.

1990'lı yıllardan günümüze inovasyon ve yönetimin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırmacıların yoğun bir şekilde ilgisini çekmektedir. Literatürde kendine yer edinen çalışmaların büyük bir çoğunluğunda inovasyon ve yönetim faktörleri ayrı ayrı ele alınmaktadır. İnovasyon ve yönetimin büyüme üzerindeki etkisini birlikte inceleyen çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Bu ilişkiyi test etmeye yönelik yapılmış olan az sayıdaki çalışmalarda da inovasyon göstergesi olarak alınan değişkenlerin (Ar-Ge harcamaları, patent başvuruları, patent tescil sayıları, yüksek teknolojik ürün ihracatı, bilgi iletişim teknolojileri harcamaları, bilimsel yayın sayısı vb.) inovasyonu bütünüyle temsil etmediği düşünülmektedir. Çünkü Ar-Ge harcamaları, bilimsel yayın sayısı, bilim adamı ve mühendis sayısı patent başvurularını etkilerken patent başvuruları ise patent tescil sayılarını etkilemekte ve bu karmaşık etkileşim ise inovasyon kapasitesi üzerinde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla sadece inovasyon kapasitesi üzerinde etkili olan bu faktörlerin tek başına inovasyonu temsil etme gücü zayıf kalmaktadır.

Bu düşüncenin temel dayanağı Ar-Ge harcamaları, buluş ve patent gibi göstergelerin inovasyonun ortaya çıkabilmesi için ön koşul olduğu ve bu nedenle bu ön koşulların tam olarak inovasyonu yansıtmadığı düşüncesidir. Bunun nedeni ise inovasyonun gelişim süreci boyunca ortaya çıkabilecek tüm riskleri üstlenmeye yetenekli ve hazırlıklı araçlara ihtiyaç duymasıdır (Ulku, 2004, s. 27; Lebel, 2008, s. 35). Bir ülkenin inovasyon kapasitesini ve yeterliliğini belirleyen sadece inovasyon girdi göstergeleri değildir. İnovasyon göstergelerinin yanında kamu politikaları, işbirliği ve tolerans ortamı, girişimci kalitesi vb. gibi inovasyonu destekleyici bileşenlerin oluşturduğu bir ekosistemdir (Aybarç & Selim, 2017, s. 2). İnovasyonun çok boyutlu bir kavram oluşu ve inovasyonun başlangıç noktasının bireysel fikirler olması ve bu fikirleri ürüne dönüştürebilecek inovasyon ekosistemine ihtiyaç duyulması, politika yapıcıların politika tasarımlarına önemli anlamlar yüklemektedir. Ülkelere göre Ar-Ge harcamaları, araştırmacı sayıları, patent başvuruları vb. gibi inovasyon göstergeleri ile ifade özgürlüğü, siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü, hükümet düzenlemeleri ve yolsuzluğun kontrolü gibi yönetim göstergeleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle inovasyon ve yönetimin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülke ya da ülke gruplarına göre farklı olabileceği beklentisi bu ilişkinin farklı gelir gruplarına göre araştırılmasının

gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca inovasyonun ilk aşaması olan fikir aşamasının gelişmesinde daha özgür, demokratik, kapsayıcı ve teşvik edici bir çevreye ihtiyaç duyulduğu ve kamu otoritesinin inovasyon ekosistemini destekleyici politikaları tasarlaması ve uygulamasında yönetişimin önemli bir faktör olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadır. Yönetişimin, inovasyon üzerindeki olası bu etkisi, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azaltılabilmesi ve sürdürülebilir büyüme için uygulamaya konulacak politikalara yön gösterebilecektir. Bu nedenle konuya ilişkin literatürden farklı olarak ülkelerin yönetişim düzeylerinin, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisine aracılık etkisinin olup olmadığının test edildiği ilk çalışmalar arasında olan çalışmada; literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla 2006-2017 dönemi farklı gelir grubundaki ülkeler için oluşturulan veri setleriyle yönetişim, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, panel veri analizi varsayımlarından sapmalara karşı dirençli bir tahminci olan Driscoll ve Kraay tahmincisiyle araştırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde konuya ilişkin kavramsal çerçeve ve literatür araştırmasına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde veri seti, model ve kullanılan ekonometrik yöntem tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde, yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiş ve dördüncü bölümde elde edilen bulgular tartışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise bulgular değerlendirilerek ve öneriler sunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Araştırması

Ekonomik büyüme literatüründe geleneksel büyüme teorilerinden başlayarak ekonomik büyümenin kaynaklarına yönelik yoğun tartışmalar söz konusudur. Bu tartışmalar günümüze kadar uzanmakta ve ekonomik büyüme yazını inovasyon ve yönetişim kavramlarıyla yeniden şekillenmektedir.

1.1.İnovasyon Kavramı

İnovasyon, mevcut kaynakların yeni bileşimleri, fikir üretme, teknoloji geliştirme ve yeni veya iyileştirilmiş olan; ürün, üretim yöntemi, tedarik kaynakları, pazarlar, iş süreçleri ve ayrıca ürünün üretilmesinden ticarileştirilmesine kadar olan pazarlama faaliyetlerin tümünün yönetilmesi ve ticari varlıkları elde etme sürecidir (Schumpeter, 1942; Porter, 1990; Freeman & Soete, 1997; Trot, 2017). İnovasyon kavramı ilk kez Schumpeter (1942), tarafından ortaya atılmış olmasına rağmen inovasyonla büyüme ilişkisini modellememiş olsa da inovasyonun girişimcilik faaliyetleri için öncü bir kavram olduğunu ve girişimciliğin itici gücünün inovasyon faaliyetlerinden geçtiğini öne sürmüştür. İnovasyonun büyüme ilişkisine yönelik kapsamlı ilk çalışma Solow-Swan (1956) öncülüğünde gelişen ve teknolojinin dışsal olduğunu öne süren Neoklasik büyüme modelidir.

1960'lı yıllarda Arrow (1962), Uzawa (1965) gibi bazı ekonomistler; Solow'un öne sürdüğü teknolojinin dışsal olduğu varsayımını reddederek teknolojinin ekonomik faktörleri içsel olarak etkilediği görüşünü 1980'li yıllarda bu görüşü günümüze aktaran Romer (1986) ile birlikte Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modelleri ortaya

çıkıştır (Bozkurt, 2007, s. 73). Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerindeki öncü çalışmalar; P. Romer (1986, 1990), Grossman & Helpman (1990, 1991) ve Aghion & Howitt (1992) tarafından yapılan çalışmalardır. Bu öncü çalışmalarda, inovasyonun büyüme üzerindeki pozitif etkisine işaret eden sonuçlar elde edilmiştir. Öncü bu modelleri takiben farklı dönem ve ülke/ülke grubuna yönelik yapılmış olan çalışmalarda; inovasyon göstergesi olarak sıklıkla Ar-Ge harcamaları, patent başvuru ve tescil sayıları kullanılmıştır.

İnovasyon göstergesi olarak sadece patent başvuruları ile büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalara (Crosby, 2000; Yang, 2006; Sınha, 2008; Josheski & Koteski, 2011; Amaghous & Ibourk, 2013; Galindo & Mendez, 2014; Işık, 2017; Akar & Ay, 2018; Saleem vd., 2019; Wusiman & Ndzebanteh; 2020; Bakari, 2021) tarafından yapılan çalışmalar örnek gösterilebilir. Bu çalışmalara ek olarak Ar-Ge yatırımları, Ar-Ge yoğunluğu, Ar-Ge sermaye stoku ve Ar-Ge harcamalarını inovasyon göstergesi olarak ele alan çalışmalarda inovasyon ile büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğu ortaya çıkmaktadır (Lichtenberg, 1992; Bassanini & Scarpetta, 2001; Falk, 2007; Goel vd., 2008; Bayraktutan & Kethudaoğlu, 2019; Moustapha & Yu, 2020).

Ar-Ge harcamaları, Ar-Ge yoğunluğu, Ar-Ge'de üniversite-sanayi işbirliği, yüksek teknoloji ihracatı, bilim insanı ve mühendislerin sayısı, patent başvuruları, bilimsel ve teknik makale sayısı gibi alternatif inovasyon göstergelerinin de eklendiği ve bu değişkenlerden bir kaçını ele alan ve büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit eden çalışmalar da literatürde kendine yer edinmiştir (Özer & Çiftçi, 2009; Hasan & Tucci, 2010; Petrariu vd., 2013; Pece vd., 2015; Bujari & Martinez, 2016; Pelnescu vd., 2019; Elverdi & Atik, 2021). Ayrıca inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin araştırıldığı çalışmalarda çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalara; (Gülmez & Yardımcıoğlu, 2012; Pradhan vd., 2016; Pradhan vd., 2017; Pradhan vd., 2018; Çimen & Sağlam, 2019; Wusiman & Ndzebanteh, 2020), inovasyondan büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu; (Oğuztürk vd., 2017; Açıcı, 2018; Dereli; 2019; Kutlaca vd., 2020), ülkelere ve inovasyon göstergelerine göre çift yönlü (Maradana vd., 2017) tek yönlü (Avila-Lopez vd. 2019) herhangi bir nedenselliğin olmadığını (Maradana vd., 2019; Özbay vd., 2021) ortaya koyan çalışmalar da örnek gösterilebilmektedir.

İnovasyon büyüme ilişkisinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmalarda pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmamasına rağmen az sayıda da olsa ülkelere ve inovasyon göstergesine göre anlamsız bir ilişki (Birdsall & Rhee, 1993; Sylwester, 2001; Samimi & Alerasoul, 2009; Brenner, 2014; Kacprzyk & Doryn, 2017; Gelgeç & Hatırlı, 2018; Alheet & Hamdan, 2020; Belazreg & Mtar, 2020) ve negatif yönlü bir ilişki olduğu (Akinwale vd., 2012; Shukla, 2017; Çütcü & Bozan, 2019) sonucuna ulaşılan çalışmalardır. İnovasyon ve büyüme ilişkisine yönelik yapılan kapsamlı literatür araştırmasında, inovasyonu tam anlamıyla ifade edebilecek değişkenlerin ele alındığı çalışma sayısının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.Yönetişim Kavramı

Yönetişim kavramı, 1992’de “Yönetişim ve Kalkınma” adlı raporda kalkınma için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde gücün kullanılma biçimi olarak tanımlanmıştır (World Bank, 1992, s. 47). Yönetişim, ülkelerin sahip oldukları ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetilmesinde, yönetim gücünün kullanılma şeklidir. Bu tanımda yönetişimin; siyasi rejim biçimi, kalkınma için kaynak yönetiminde yetkilendirme süreci ve hükümetlerin politikaları tasarlama, formüle etme, uygulama ve işlevleri yerine getirme kapasitesidir (World Bank, 1994, s. 14). Bu tanımlamalar kurumlar, kurumsal yapı ve kurumsal faktörler gibi kavramlarla iç içe geçmiş durumda yönetişimin, kurum kavramı ile arasındaki ilişkiye işaret etmekte ve yönetişimin, kurumlardan sonra geldiğini yani yönetişimin daha çok sonuç için, kurum kavramının ise bu sonuçları doğuran sebepler olduğunu göstermektedir (Aysan, 2020, s. 26). Bu nedenle yönetişim kavramının kurum kavramıyla ilişkili olduğu ve bu kavramın gelişiminin “Yeni Kurumsal İktisadın” gelişimine dayandığı söylenebilmektedir.

Yeni kurumsal iktisadi anlayışa göre kurumlar, politik, ekonomik ve sosyal etkileşimi yapılandıran insanca tasarlanmış kısıtlamalardır. Bunlar hem yaptırımlar, tabular, gelenekler ve davranış kuralları gibi gayri resmi kısıtlamalardan hem de anayasalar, kanunlar, mülkiyet hakları gibi resmi kurallardan oluşmaktadır (North, 1991, s. 97). Kurumlar, ekonomik ve politik kurumlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik kurumlar; eğitim, tasarruf, yatırım, yenilik ve yeni teknolojileri benimseme vb. gibi ekonomik teşvikleri şekillendirmektedir. Politik kurumlar ise insanların hangi ekonomik kurumlar altında yaşadıklarını belirleyen siyasi süreç ve bu sürecin nasıl işlediğini belirlemektedir (Acemoğlu & Robinson, 2012, s. 42-43).

Ekonomik büyümeyi inceleyen ekonomistler, kurumsal kalitenin dünya çapında hâkim olan refah modellerinin anahtarı olduğunu kısmen kabul etmektedir (Rodrik, 2004, s. 10). Ayrıca çoğu yazar, genellikle North’un (1990) kurumların değişim ve üretim maliyeti üzerindeki etkileriyle ekonomik performansını etkilediği fikrini takip etmektedir. İyi kurumsal ortamlar, işlemlerin güven ve düzen altında gerçekleştiği bir ortam oluşturarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir (DeVaal & Ebben, 2011, s. 110). Kurumların ekonomik hayattaki önemli işlevleri yerine getirdiği bu görüşler ve kurumların yönetişimi şekillendiren nedenler olduğu anlayışı, yönetişim ve büyüme ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaları üç grupta toplamak mümkündür.

Birinci grupta ve öncü çalışma olarak kabul edilebilecek çalışmalarda; yönetişimin alt faktörleri olarak kabul edilebilecek siyasi istikrar, mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü, özgürlük ve demokrasi gibi faktörlerin büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır (North, 1991; Barro, 1991; Knack & Keefer, 1995; Leblang, 1996; La Porta vd., 1997; Nelson & Singh, 1998; Hall &

Jones, 1999; Rodrik, 2000; Acemoğlu vd., 2003; Rodrik vd., 2004). Bu çalışmalara ek olarak yönetim göstergesi olarak kabul edilen diğer bir faktör olan yolsuzluk düzeyi ile büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu öne süren çalışmalar da söz konusudur (Mauro, 1995; Akçay, 2002; Drury vd., 2006; Evrensel, 2010). İkinci grupta yönetim alt faktörlerinden yazarlar tarafından temel bileşen analiz yöntemleriyle oluşturulmuş yönetim endekslerinin büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Rivera-Batiz, 2002; Seldadyo vd., 2007; Cooray, 2009; Méndez-Picazo vd., 2012; Nawaz vd., 2014; Slesman vd., 2015; Siddique vd., 2016; Bota-Avram vd., 2018; Adzima & Baita, 2019; AlShiab vd., 2020). Ek olarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı sonuçlar elde eden çalışmalar da literatürde kendine yer edinmiştir (Fayissa & Nsiah, 2013; Artan & Hayaloğlu, 2013; Yalçınkaya & Yazgan, 2016; Mohammad vd., 2018). Üçüncü grupta ise Küresel Yönetim Göstergelerini birer bağımsız değişken olarak modelleyen; ülke gruplarına ve göstergeye göre farklı anlamlılık düzeylerinin elde edildiği çalışmalardır (Kaufmann vd., 2002; Badun, 2005; Jalilian vd., 2007; Yapraklı, 2008; Huynh & Jacho-Chávez, 2009; Gani, 2011; Emara & Jhonsa, 2014; Pere, 2015; Yamak, 2017; Ünlükaplan vd., 2018; Benlahcene vd., 2019; Zhuo vd., 2020; Radulović, 2020; Doğanay & Değer, 2020; Kırıkçı & Yanar, 2020; Özdemir & İmamoğlu, 2021).

Bu üç grup çalışmaya ek olarak son dönemlerde inovasyon, yönetim ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmalarda inovasyon ve yönetim arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (Varsakelis, 2006; Giménez & Sanaú, 2007; Blind, 2012; Tebaldi & Elmslie, 2013; Rodriguez-Pose & Cataldo, 2015; Lee & Law, 2017; Kafka vd., 2021). Ayrıca araştırmacılar tarafından bu ilişkinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği öne sürülmektedir (Bekhet & Latif, 2018; Andabaka vd., 2019; D'Agostino & Scarlato 2019; Altıntaş, 2020; Law vd., 2020; Bekana, 2020; Qamruzzaman vd., 2021). Bu nedenle farklı gelişmişlik düzeyindeki ülke gruplarına göre daha kapsamlı bir inovasyon göstergesiyle modellenmiş bu ilişkinin araştırılması önemli hale gelmektedir. Bu çıkarım çalışmanın temel kurgusunu oluşturmaktadır.

2. Veri Seti, Model ve Yöntem

Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; yönetim, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemek amacıyla 2006-2017 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke panel veri setlerini oluşturabilmek için IMF'nin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sınıflandırması baz alınmıştır. Ayrıca farklı gelirlere sahip gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkların tespit edilebilmesi için "Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler ve Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeler" ayrımı yapılarak iki ayrı panel veri seti oluşturulmuştur. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılan bu ayırmada Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerindeki kişi başına düşen gelir düzeylerinden faydalanılmıştır. Panel veri setleri oluşturulurken, araştırma değişkenlerine ait düzenli veri setlerine ulaşılabilen

Yönetişim, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler

80 ülke analize dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında araştırmaya dâhil edilen ülkeler Gelişmiş Ülkeler², Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler³ ve Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeler⁴ şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda ve literatürde yer alan örnek çalışmalar göz önüne alınarak oluşturulan modellerde kullanılan ve doğal logaritmaları alınmış değişkenler ve bu değişkenlere ait açıklamalar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Değişken Kısaltması	Değişken Açıklaması	Veri Kaynağı
Ekonomik Büyüme	LN _Y	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) (sabit 2017, USD)	Penn Table
Sermaye	LN _K	Sermaye Stoku (sabit 2017, USD)	
İşgücü	LN _L	Çalışan Kişi Sayısı (Milyon Kişide)	
Beşeri Sermaye	LN _H	İnsani Gelişme Endeksi	UNDP
Kamu Harcamaları	LN _G	Kamu Harcamalarının GSYH içindeki payı	Dünya Bankası
Yönetişim	LN _{GGI}	Dünya Bankası, Küresel Yönetişim Göstergeleri (WGI) ortalamalarından oluşturulan Yönetişim Endeksi.	Dünya Bankası WGI’den yazar tarafından oluşturulmuştur.
İnovasyon	LN _{İN}	Dünya Ekonomik Forumu İnovasyon Endeksi.	Dünya Ekonomik Forumu (WEF)
Yönetişim İnovasyon	LN _{İN} *LN _{GGI}	İnovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisinde yönetişimin aracılık rolünü tespit etmek amacıyla Küresel Yönetişim Göstergeleri (WGI) ortalamalarından oluşturulan Yönetişim Endeksi ve İnovasyon Endeksinin çarpımı	Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan literatür araştırmasında, büyüme değişkenini açıklamaya yönelik birçok farklı bağımsız değişkenin araştırma modellerine dâhil edildiği görülmektedir. Ekonomik büyüme, inovasyon ve yönetim ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada; bağımsız değişken olarak inovasyon, yönetim ve yönetişimin inovasyon üzerindeki aracılık etkisini test etmek için inovasyon ile yönetişimin çarpımından elde edilen yönetim inovasyon değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlere ek olarak; sermaye, emek, beşeri sermaye ve kamu harcamaları kontrol değişkeni olarak model dâhil

² Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs, Güney Kore, Hollanda, Hong Kong, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Norveç, Portekiz, Singapur, Slovakya, Slovenya, Yeni Zelanda ve Yunanistan

³ Arjantin, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ermenistan, Güney Afrika, Hırvatistan, Kazakistan, Kolombiya, Kosta Rika, Macaristan, Malezya, Mauritius, Meksika, Paraguay, Peru, Polonya, Romanya, Rusya, Şili, Tayland, Türkiye, Ukrayna, Uruguay ve Ürdün

⁴ Bangladeş, Cezayir, Endonezya, Fas, Filipinler, Guatemala, Hindistan, Jamaika, Kamboçya, Kamerun, Kenya, Kırgızistan, Mısır, Namibya, Nijerya, Pakistan, Sri Lanka ve Vietnam

edilmiş ve matematiksel kalıp aşağıdaki verilen Denklem 1, 2 ve 3'teki şekilde kurulmuştur;

$$\text{Model 1: } LNY_{it} = \beta_0 + \beta_1 LNK_{it} + \beta_2 LNL_{it} + \beta_3 LNHC_{it} + \beta_4 LNG_{it} + \beta_5 LNGGI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } LNY_{it} = \beta_0 + \beta_1 LNK_{it} + \beta_2 LNL_{it} + \beta_3 LNHC_{it} + \beta_4 LNG_{it} + \beta_5 LNİN_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$\text{Model 3: } LNY_{it} = \beta_0 + \beta_1 LNK_{it} + \beta_2 LNL_{it} + \beta_3 LNHC_{it} + \beta_4 LNG_{it} + \beta_5 LNİN * LNGGI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Denklem 1, 2 ve 3'te kurulan logaritmik doğrusal modellerde *LNY* Reel GSYH'yi, *LNK* sermaye stokunu, *LNL* emeği, *LNHC* beşeri sermayeyi ve *LNG* kamu harcamalarını temsil etmektedir. Model 1'deki *LNGGI* Dünya Bankası, Küresel Yönetişim Endeksi, yönetim faktörlerinin (ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması, hükümetin etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü) aritmetik ortalamalarından elde edilen Yönetişim Endeksini göstermektedir. Dünya Bankası tarafından hesaplanan Küresel Yönetişim Endeksi, “hükümetlerin seçildiği, izlendiği ve değiştirildiği süreç”, “hükümetin politika üretme ve uygulama yeteneği” ve “vatandaşların ve devletin yönetsel kurumlara duyduğu saygı” olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır (Kaufmann vd., 2010, s. 4). Bu üç boyut sırasıyla, “ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ile siyasi istikrar ve şiddetin olmaması”, “hükümetin etkinliği ile düzenleyici kalite” ve “hukukun üstünlüğü ile yolsuzluğun kontrolü” olmak üzere 6 alt göstergesinden oluşmaktadır. Ülkeler, bahsedilen bu 6 yönetim göstergesine göre “-2,5 ile +2,5” aralığında ölçeklendirmektedir. Ülkelerin yönetim skorlarının +2,5’ yaklaşması iyi yönetişimi, -2,5’e yaklaşması ise kötü yönetişimi göstermektedir. Dünya Bankası ayrıca hesaplama kolaylığı açısından ülkelerin yönetim düzeylerini “0-100” ölçeğine çevirerek yayınlamıştır. Çalışmada kurulan logaritmik modeller nedeniyle yönetim değişkeninin “0-100” şeklindeki ölçeklendirme kullanılmıştır. Model 2'deki *LNİN*, Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Rekabetçilik Endeksinde yer alan ve 7 alt inovasyon göstergesinden (inovasyon kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının kalitesi, şirket Ar-Ge harcaması, üniversite ve sanayi araştırma işbirliği, devletin ileri teknolojik ürün tedariki, bilim adamı ve mühendis sayısı ve patent başvuruları) oluşturulan İnovasyon Endeksini temsil etmektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 1990'lı yıllardan günümüze kadar hesapladığı endeksin içeriği 2006 yılından önce ve 2017 yılından sonra olmak üzere iki kez güncellendiği için çalışmada 2006-2017 yıllarını kapsayan ve aynı içeriğe sahip endeks tercih edilmiştir. İnovasyon kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının kalitesi, şirket Ar-Ge harcaması, üniversite ve sanayi araştırma işbirliği, devletin ileri teknolojik ürün tedariki, bilim adamı ve mühendis sayısı ve patent başvurularından oluşturulan endeks, ülkeleri inovasyon başarılarına göre 1-7 ölçeğine göre derecelendirmektedir. Model 3'teki *LNİN * LNGGI* ise inovasyon ve yönetim değişkenlerinin çarpımlarından elde edilen ve yönetişimin aracılık etkisini test edebilmek için hesaplanan Yönetişim İnovasyon Endeksini betimlemektedir. Bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenin aracılık etkisinin araştırıldığı bu yöntem literatürde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır

(Katircioğlu ve Taşpınar, 2017; Wang vd., 2018; Boudreaux vd., 2019; Islam vd., 2020; Rjoub vd., 2021; Jahanger vd., 2022). Ayrıca modellerde yer alan β ' lar ilgili değişkenlerin esneklik katsayılarını, ε_{ti} ' ler hata terimini, i alt indisi çalışmanın yatay kesiti olan ülkeleri ve t alt indisi ise zamanı göstermektedir.

Ekonometrik analizlerde; zaman serisi verisi, yatay kesit veri ve panel veri olmak üzere üç tür veriden bahsedilmektedir (Yerdelen-Tatoğlu, 2020, s. 1). Çalışmada kullanılan veri setinin; hem zaman serisi hem de yatay kesit verilerden oluşması panel veri analizi yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Baltagi, 2021, s. 15; Yerdelen-Tatoğlu, 2020, s. 4). Panel veri analizi varsayım sonuçlarına göre seçilecek tahminciye karar verilmektedir. Panel veri analizi varsayımlarından hem değişen varyans hem otokorelasyon hem de birimler arası korelasyon sorunuyla karşılaşmışsa bu üç varsayımdan sapmalara karşı dirençli bir tahminci olan Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmaktadır (Yerdelen-Tatoğlu, 2020, s. 304-340). Panel veri analizlerinde; heteroskedasite (değişen varyans), otokorelasyon ve birimler arası korelasyondan (yatay kesit bağımlılığı) en az bir tanesinin olması panel veri analizi varsayımlarından sapmalara neden olmakta ve sonuçlarda bozulmalar meydana gelmektedir. Eğer bu üç varsayımdan en az biri varsa yani panel veri analizi varsayımlarından sapmalar söz konusu ise varsayımlardan sapmaların düzeltilmesi yani sapmalara karşı tahminlerin dirençli tahmincilerle tahmin edilmesi gerekmektedir. Hangi tahmincinin tercih edileceğine panel veri analizi varsayım sonuçlarına göre karar verilmektedir.

Panel veri analizi varsayım sonuçlarına göre eğer sadece değişen varyans sorunu varsa Huber, Eicker ve White tahmincisi, değişen varyans ve otokorelasyon sorunu söz konusu ise Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi, Wooldridge tahmincisi ve Newey-West tahminci bu sapmalara karşı dirençli sonuçlar vermektedir. Varsayımlar test edildiğinde eğer uzamsal korelasyon sorunu varsa Anselin'in En Çok Olabilirlik tahmincisi, değişen varyans, uzamsal ve dönemsel korelasyon problemi ortaya çıkmışsa Parks-Kmenta tahmincisi ile bu sorunlara duyarlı sonuçlar elde edilmektedir. Varsayımlardan sapmalardan sadece değişen varyans ve birimler arası korelasyon sorunu varsa Beck-Katz tahmincisi tercih edilmektedir. Son olarak hem değişen varyans hem otokorelasyon hem de birimler arası korelasyon sorunuyla karşılaşmışsa bu üç varsayımdan sapmalara karşı dirençli bir tahminci olan Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmaktadır (Yerdelen-Tatoğlu, 2020, s. 304-340). Bu nedenle çalışmada Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde yapılan panel veri analizinde; model seçimi, varsayımların test edilmesi ve varsayımlardan sapmalara karşı dirençli tahmin yöntemlerinin sonuçlarına yer verilmektedir.

3.1. Model Seçimi

Panel veri analizinde seçilecek modele değişkenler arasında birim ve zaman etkilerinin olup olmamasına göre karar verilmektedir. Eğer değişkenler arasında birim ve zaman etkisi yoksa Klasik modelin geçerli olacağı ancak birim ve zaman etkilerinden en az birinin olması durumunda ise regresyon modeli seçiminde, sabit etkili model ya da tesadüfi etkili modelden hangisinin seçileceğine Hausman testiyle karar verilmektedir. Bu nedenle birim etkisinin test edilmesinde F testi, zaman etkisinin testinde LR testi ve klasik modelin geçerli olmadığı durumda regresyon modeli seçimi için Hausman testi yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Panellerinde Modeli Seçimi					
Ülke Grubu	Modeller	Birim ve Zaman Etkisi (LR)	Birim Etkisi (F)	Zaman Etkisi (LR)	Hausman Testi (Sabit/Tesadüfi Etki)
Gelişmiş Ülkeler	Model 1	1127.98 (0.0000)*	26.91 (0.0000)*	$1.0e^{-12}$ (1.0000)	8.15 (0.1482)
	Model 2	10093.82 (0.0000)*	247.64 (0.0000)*	$1.1e^{-12}$ (1.0000)	23.95 (0.0002)*
	Model 3	10083.38 (0.0000)*	237.67 (0.0000)*	$6.8e^{-13}$ (1.0000)	16.80 (0.0049)*
Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	846.49 (0.0000)*	251.03 (0.0000)*	$4.0e^{-13}$ (1.0000)	2.62 (0.2503)
	Model 2	835.67 (0.0000)*	243.81 (0.0000)*	$2.2e^{-12}$ (1.0000)	5.10 (0.4040)
	Model 3	845.19 (0.0000)*	250.95 (0.0000)*	$2.8e^{-12}$ (1.0000)	7.15 (0.2099)
Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	764.80 (0.0000)*	555.87 (0.0000)*	$5.4e^{-13}$ (1.0000)	2.59 (0.7635)
	Model 2	689.73 (0.0000)*	497.35 (0.0000)*	$7.8e^{-14}$ (1.0000)	1.69 (0.8902)
	Model 3	701.78 (0.0000)*	531.70 (0.0000)*	$9.9e^{-14}$ (1.0000)	2.25 (0.8141)

Not: * simgesi, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de elde edilen test sonuçlarına göre değişkenler arasında birim etkilerinin olduğu yani Klasik modelin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda birim etkili regresyon modeli seçiminde Hausman testi yapılmıştır. Hausman testi sonuçlarına göre; Gelişmiş Ülkeler panelindeki Model 2 ve Model 3’te sabit etkiler modelinin diğer bütün model ve gruplarda ise tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Panel Veri Analizi Varsayımların Test Edilmesi

Yöntem bölümünde açıklandığı üzere, panel veri analizi varsayımları olan değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunu gibi varsayımlardan sapmaların olması durumunda regresyon tahminleri gerçek değerleri göstermeyecektir. Bu nedenle çalışmanın bu aşamasında panel veri analizi varsayımlarından değişen varyansın varlığı, Tesadüfi Etkiler Modelleri için Levene, Brown ve Forsythe Testiyle, Sabit Etkiler Modelleri için ise Modifiye Edilmiş Wald Testiyle, otokorelasyon sorunun varlığı Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson testiyle, birimler arası korelasyonun varlığı ise Frees testiyle incelenmiş ve ulaşılan sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Panellerinde Panel Veri Analizi Varsayımların Testi

Ülke Grubu	Modeller	Değişen Varyans (Heteroskedasite)				Otokorelasyon Durbin-Watson Testi	Birimler Arası Korelasyon Frees Testi
		Levene, Brown ve Forsythe Testi			Modifiye Edilmiş Wald Testi		
		W0	W50	W10			
GÜ	Model 1	4.8020377 (0.0000)*	3.3086683 (0.0000)*	4.2580048 (0.0000)*	-----	0.5591	5.757*
	Model 2	-----	-----	-----	3917.42 (0.0000)*	0.5044	6.024*
	Model 3	-----	-----	-----	5821.08 (0.0000)*	0.4905	6.172*
GOÜOGÜ	Model 1	7.6795172 (0.0000)*	4.1559564 (0.0000)*	6.6021272 (0.0000)*	-----	0.4926	3.506*
	Model 2	6.6000838 (0.0000)*	3.6289541 (0.0000)*	5.6437066 (0.0000)*	-----	0.4768	3.775*
	Model 3	7.7288970 (0.0000)*	4.2112734 (0.0000)*	6.5659536 (0.0000)*	-----	0.5054	3.068*
GOAOGÜ	Model 1	6.0037854 (0.0000)*	3.8850550 (0.0000)*	5.3236823 (0.0000)*	-----	0.3180	4.207*
	Model 2	6.1053867 (0.0000)*	4.2522250 (0.0000)*	5.5201613 (0.0000)*	-----	0.2722	3.935*
	Model 3	6.3528756 (0.0000)*	4.3192394 (0.0000)*	5.6553788 (0.0000)*	-----	0.3287	4.470*

Not: * simgesi, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Ayrıca GÜ: Gelişmiş Ülkeler, GOÜOGÜ: Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler, GOAOGÜ: Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeleri temsil etmektedir.

Frees Testi İçin Kritik Değerleri: (%1 (0.4252), %5 (0.2838), %10 (0.2136))

Tablo 3’te araştırma modelleri için elde edilen sonuçlara göre değişen varyans testlerindeki istatistik değerlerinin % 1 anlamlılık düzeyinden küçük olması değişen varyans sorununun, otokorelasyon testindeki test istatistiklerinin 2’den küçük olması otokorelasyon sorununun ve yatay kesit bağımlılığının testinde test istatistiklerinin; %1, %5 ve %10 önem seviyelerindeki kritik değerlerinden daha büyük olması ise birimler arası korelasyon sorununun olduğu göstermektedir.

3.3. Analiz Sonuçları

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için araştırma sorunsalına yönelik kurulan araştırma modelleri için yapılan varsayım sınamalarına göre araştırma modellerinin tümünde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığı söz konusudur. Bu nedenle, araştırma modellerinin tahmin edilmesinde bu üç varsayımdan sapmalara karşı dirençli standart hataları elde edebilmek için Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılmıştır.

Araştırma modellerinden ilki olan yönetişimin büyüme üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Driscoll ve Kraay tahmincisi ile test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yönetişim ve Büyüme İlişkisi

Ülke Grubu	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler	Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeler
Değişkenler	Driscoll-Kraay	Driscoll-Kraay	Driscoll-Kraay
LNK	0.3020 (0.0300)*	0.4145 (0.0147)*	0.5454 (0.0407)*
LNL	0.7257 (0.0473)*	0.5343 (0.0404)*	0.4134 (0.0633)*
LNHC	2.0677 (0.2065)*	1.0605 (0.1964)*	0.8881 (0.1798)*
LNG	-0.1838 (0.0161)*	-0.0123 (0.0115)	-0.0395 (0.0160)**
LNGGI	0.4331 (0.0448)*	0.1861 (0.0663)**	0.1260 (0.0292)*
SABİT	5.3591 (0.4782)*	5.2778 (0.4198)*	3.7844 (0.6288)*

Gözlem Sayısı	420	324	216
Birim Sayısı	35	27	18
R²	0.9939	0.9853	0.9642
Prob > F	0.0000	0.0000	0.0000

Not: “()” içindeki değerler “dirençli standart hataları” ve *,**, simgeleri ise sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 4’te görüldüğü üzere, üç ülke grubunda da modele kontrol değişkeni olarak dâhil edilen sermaye, işgücü ve beşeri sermaye değişkenleri büyüme üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu ve kamu harcamalarının ise gelişmiş ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülkelerde büyümeyi negatif yönde etkilediği ancak gelişmekte olan üst orta gelirli ülke grubunda büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Yönetişimin üç ülke grubunda da büyüme üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yönetişim ve büyüme ilişkisine yönelik elde edilen bu bulgular; Barro (1991), Knack & Keefer (1995), Leblang (1996), La Porta vd. (1997), Kaufmann vd. (2002), Acemoğlu vd. (2003), Rodrik vd. (2004), Seldadyo vd. (2007), Cooray (2009), Méndez-Picazo vd. (2012), Siddique vd. (2016), Adzima & Baita (2019), AlShiab vd. (2020)’in ulaştıkları sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırma modellerinden ikinci olan inovasyonun büyüme üzerindeki etkisini test etmek amacıyla Driscoll ve Kraay tahmincisi ile yapılan tahminler ve tahmin sonuçları Tablo 5’te gösterilmektedir.

Ülke Grubu	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler	Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeler
Değişkenler	Driscoll-Kraay	Driscoll-Kraay	Driscoll-Kraay
LNK	0.3215 (0.0175)*	0.4134 (0.0287)*	0.5714 (0.0356)*
LNL	0.8306 (0.0610)*	0.5214 (0.0447)*	0.3929 (0.0652)*
LNHC	1.8835 (0.1447)*	1.0789 (0.1883)*	0.8488 (0.1576)*
LNG	-0.1970 (0.0270)*	-0.0149 (0.0151)	-0,0299 (0.0218)
LNİN	-0.0788 (0.0500)	0.1637 (0.0569)**	-0.0134 (0.0581)
SABİT	6.9221 (0.1932)*	5.8596 (0.3484)*	3.9491 (0.6899)*

Gözlem Sayısı	420	324	216
Birim Sayısı	35	27	18
R²	0.8911	0.9844	0.9669
Prob > F	0.0000	0.0000	0.0000

Not: “()” içindeki değerler “dirençli standart hataları” ve *,**, simgeleri ise sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 5’teki sonuçlara bakıldığında sermaye, işgücü ve beşeri sermayenin her üç ülke grubunda da büyüme üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Kamu harcamalarının gelişmiş ülkelerde büyümeyi negatif yönde anlamlı etkilediği ancak gelişmekte olan üst orta gelirli ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülkelerde ülke grubunda anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Model 1’de gelişmekte olan alt orta gelirli ülke grubunda; kamu harcamaları ile büyüme arasındaki negatif ve anlamlı bir ilişki, modele yönetim yerine inovasyonun eklenmesiyle anlamsız bir ilişkiye dönüşmektedir. Bu sonuç, kamu inovasyon yatırımlarının, özel sektör inovasyon yatırımlarını dışlama etkisinden ve pazarlanabilir ürüne dönüştürülemeyen inovasyon yatırımlarının olduğu söylenebilmektedir.

Kamu Ar-Ge harcamaları, özel sektör Ar-Ge harcamalarının tamamlayıcısıdır (Coccia, 2010, s. 78). Özel sektörün, Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaya teşvik edilmesi için mali teşvikler gibi çeşitli ekonomik politikaların hükümet tarafından uygulanması ve sürdürülmesi hayati önem taşımaktadır (Akinwale vd., 2012, s. 194). Ancak özel sektör Ar-Ge harcamalarının, ülkelerin verimlilik artışında belirleyici olabilmesi için kamu Ar-Ge harcamalarından daha yüksek olması gerekir (Coccia, 2010, s. 78). Bunun nedeni kamu tarafından yapılan harcamalarının özel harcamaları dışlayabileceği görüşüdür. Çünkü bazı araştırmalar, yapılan kamu Ar-Ge harcamalarının özel sektör Ar-Ge harcamalarının kârlılığını artıran teknolojik yayılmalar sağladığını öne sürerken, bazılarına göre ise kamu Ar-Ge harcamalarının özel Ar-Ge harcamalarını dışlamaktadır. Çünkü devlet araştırma için daha fazla harcama yaptıkça, Ar-Ge girdilerinin fiyatını yükseltmekte, bu da özel sektörün Ar-Ge yapmasını daha pahalı hale getirmektedir (Sylwester, 2001, s. 80). Bu durum ekonomik büyüme sürecinde inovasyonun yönetilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

İnovasyonun büyüme üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla kurulan modelde gelişmiş ülke grubunda inovasyonun büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmekte olan üst orta gelirli ülke grubunda inovasyonun büyüme üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu ancak gelişmekte olan alt orta gelirli ülke grubunda ise anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan alt orta gelir grubu ülkeleri için yapılan tahminlerden elde edilen sonuçlar; Birdsall & Rhee (1993), Samimi & Alerasoul (2009), Brenner (2014), Alheet ve Hamdan (2020), Belazreg ve Mtar (2020)’in, gelişmekte olan üst orta gelirli ülkeler

için elde edilen sonuçlar ise; Özer & Çiftçi (2009), Hasan & Tucci (2010), Amaghous & Ibourk (2013), Pece vd. (2015), Bujari & Martinez (2016), Elverdi & Atik (2021)'in bulgularını desteklemektedir.

Yönetişim, inovasyon ve büyüme ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla kurulan üçüncü ve son araştırma modeline ilişkin Driscoll ve Kraay tahmin sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yönetişim, İnovasyon ve Büyüme İlişkisi			
Ülke Grubu	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Üst Orta Gelirli Ülkeler	Gelişmekte Olan Alt Orta Gelirli Ülkeler
Değişkenler	Driscoll-Kraay	Driscoll-Kraay	Driscoll-Kraay
LNK	0.3086 (0.0194)*	0.4040 (0.0178)*	0.5483 (0.0401)*
LNL	0.8193 (0.0619)*	0.5359 (0.0408)*	0.4046 (0.0690)*
LNHC	1.7969 (0.1184)*	1.0623 (0.1792)*	0.8638 (0.1819)*
LNG	-0.1889 (0.0237)*	-0.0169 (0.0115)	-0.0377 (0.0189)***
LNİN*LNGGI	0.0348 (0.0192)***	0.1435 (0.0416)*	0.0782 (0.0217)*
SABİT	6.8070 (0.3105)*	5.4134 (0.3572)*	3.8448 (0.6492)*
Gözlem Sayısı	420	324	216
Birim Sayısı	35	27	18
R²	0.8903	0.9852	0.9651
Prob > F	0.0000	0.0000	0.0000

Not: “()” içindeki değerler “dirençli standart hataları” ve *,**,*** simgeleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6 incelendiğinde, Model 1 ve Model 2 tahmin sonuçlarında olduğu gibi Model 3 tahmin sonuçlarında da sermayenin, iş gücünün ve beşeri sermayenin üç ülke grubunda büyümeyi pozitif yönde anlamlı etkilediği, kamu harcamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülkelerde büyümeyi negatif yönde anlamlı etkilediği ancak gelişmekte olan üst orta gelir ülke grubunda anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir. Üç ülke grubunda da ekonomik büyümede yönetişimin inovasyon üzerindeki aracılık etkisinin pozitif yönde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu etki gelişmekte olan ülke gruplarında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü bir etkiyen

gelişmiş ülkelerde ise %10 anlamlılık düzeyinde zayıf bir etki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar; Bekhet & Latif (2018), D'Agostino & Scarlato (2019), Law vd. (2020), Bekana (2020)'ın ulaştıkları sonuçları desteklemektedir.

4. Ampirik Bulguların Tartışılması

Çalışmanın temel amaçlarından ilki olan yönetim ve büyüme ilişkisini belirlemeye yönelik kurulan Model 1'in tahmin sonuçlarında her bir ülke grubunda yönetim ve büyüme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç yönetim kavramının ekonomi politikalarını yönlendirme ve etkileyebilme özelliğini ortaya koymaktadır. Bir ülkedeki yönetim anlayışı firmalara; yatırım, üretim, beşeri sermaye birikimi ve teknolojinin benimsenmesi ve girişimciliğin teşvik edilmesi gibi konularda fırsatlar sunarak ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilmektedir. Çünkü bazı yazarlar, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının kurumsal çevreden ve hükümet politikalarından kaynaklandığını (Knack & Keefer, 1995; Hall & Jones, 1999; Acemoğlu vd., 2003; Rodrik vd., 2004; Acemoğlu & Robinson, 2008; North vd., 2008), ekonomik performans ile uygulanan teşviklerin yakından ilişkili (North, 1994; Olson, 1996) ve ekonomik gelişme başarısızlıklarının en önemli nedenlerinden birisinin sömürücü kurumsal yapıdan kaynaklandığını (Acemoğlu & Robinson, 2008) öne sürmüştür. Bunu aşmanın yolu ise iyi yönetimden geçmektedir. Yönetimde başarı sağlanması, yatırımlar ve teknolojik gelişmeler için teşvik ortamı sağlayarak, özel işletmelerin yatırım miktarını artırarak (North vd., 2008) ekonomik büyümeyi olumlu yönde (Rivera-Batiz, 2002) etkileyebilecektir. Ancak bu durum yönetim göstergelerine göre değişiklik gösterebilirken (Gani, 2011; Pere, 2015; Zhuo vd., 2020), yönetim bir bütün olarak düşünüldüğünde ekonomik büyümeyi (Seldadyo vd., 2007; Cooray, 2009; Méndez-Picazo vd., 2012; Nawaz vd., 2014; Siddique vd., 2016; AlShiab vd., 2020) pozitif etkileyeceği görüşü hâkimdir.

Yönetişimin, ekonomik yapıda daha özgür, katılımcı, demokratik ve hukuki yapının oluşturulmasında tarafların tam katılımıyla karar alma süreçlerinden oluşması piyasadaki aktörlerin politika yapıcıların uygulamaya koyacağı politikalara olan güveni arttırmaktadır. Oluşan bu demokratik ve özgürlük ortamı yeni fikirlerin ortaya çıkmasını teşvik edebilecektir.

Çalışmanın ikinci amacı olan inovasyon ve büyüme ilişkisini tespit etmek amacıyla kurulan Model 2'nin tahmin sonuçlarında; gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülke gruplarında inovasyonun büyümeyi anlamlı bir şekilde etkilemediği ancak gelişmekte olan üst orta gelirli ülkelerde inovasyonun büyümeyi pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Mevcut literatürün bir kısmı, inovasyonun büyümeyi ülke gelişmişliğine ve inovasyon düzeyine bağlı olarak farklı şekilde etkilediğini savunmaktadır. Düşük eğitilmiş büyük bir nüfusa sahip olan ülkelerin daha düşük inovasyon performansı gösterdikleri (Co, 2000), ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin becerilerin düzeyi, yüksek teknolojik sektörlerin göreceli önemi ve çok sayıda patent başvurusu üretme kapasiteleri arasında güçlü bir ilişki

olduğunu (Co, 2000; Rodríguez-Pose & Bilbao-Osorio, 2004) ve bunun temel nedenini ise gelişmiş ülkelerin inovasyonu özümsemek için daha elverişli koşullara (Verspagen,1997) sahip olmalarına bağlanmaktadır. Yüksek inovasyon düzeyine sahip ülkeler, inovasyon ve gelişme sürecinin teşvik ettiği dışsallıklardan ve yayılmalardan daha fazla yararlandığı için ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olacağını, düşük düzeydeki inovasyonun büyüme üzerinde çok az etkisinin olduğunu ya da hiç etkisinin olmadığı öne sürülmektedir (Rodríguez-Pose & Bilbao-Osorio, 2004; Lebel, 2008; Spielkamp & Rammer, 2009; Hasan & Tucci, 2010; Buesaa vd., 2010; Ramirez vd., 2015; Belazreg & Mtar, 2020). Bu durum az gelişmiş ülkelerde inovasyonun ekonomik büyüme üzerindeki anlamsız etkisinin, inovasyonun ekonomik büyüme üzerinde doğrusal olmayan yani eşik etkisinden kaynaklandığını (Ramirez vd., 2015) ve ülkelerin belirli bir gelişme aşamasına ulaştıktan sonra inovasyonun ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkileyebileceğini (Birdsall & Rhee, 1993) öne süren çalışmalar inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisine yeni bir anlayış kazandırmıştır. Ek olarak gelişmiş ülkelerde inovasyonun sadece en gelişmiş ülkelerde pozitif ve anlamlı etkisinin olabileceği düşüncesi konuya ilişkin araştırmalara yeni bir bakış açısı getirmiştir. Nitekim Sylwester (2001), Ar-Ge harcamaların ve Ulku (2004) ise patentlerin gelişmiş ülkelerde büyüme üzerindeki pozitif etkisinin yalnızca en gelişmiş G7 ülkelerinde olduğunu belirtmiştir. Bunun temel nedenini Sylwester (2001), G7 ülkelerinin yeni keşiflerden diğer ülkelere daha hızlı yararlanabilmeleri ve teknolojik sınıra daha yakın olmaları ve bu nedenle büyümenin taklitten çok inovasyona dayalı bir yapıya sahip olmalarına bağlarken Ulku (2004) ise bu ülkelerin daha büyük pazarlara sahip olmasına bağlamıştır. Wang vd. (2013) ise kantil regresyon analiziyle yüksek teknoloji Ar-Ge harcamalarının gelir üzerindeki olumlu etkisinin, en üst dilim dikkate alındığında özellikle belirgin olduğunu tespit etmiştir. Buna ilave düşük ve orta gelirli ülkeler için ek bir yüksek teknoloji ve Ar-Ge yatırımının, ülkelerin ekonomik büyümesini önemli ölçüde etkilemediğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Inekwe (2015), gelişmekte olan ülkeler arasında da ülkelerin gelir durumlarına göre farklı sonuçların olduğunu ve inovasyon göstergelerinden biri olan Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi üst orta gelirli ülkelerde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye neden olduğunu ancak alt orta gelirli ülkelerde ise anlamsız bir etkisinin olduğunu raporlamıştır.

Gelişmiş ülkelerin büyük bir çoğunluğu yüksek inovasyon düzeylerine sahip, inovasyon üretme ve kullanma becerileri üst düzeyde olan ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerin, yüksek inovasyon yeteneklerine sahip olmaları ve inovasyon doyumuna ulaşmaları nedeniyle inovasyonun marjinal verimliliğinin daha az olduğu söylenebilmektedir. Örneğin gelişmekte olan üst orta gelirli ülkelerde inovasyon yatırımındaki % 1'lik bir artış büyümeyi % 2,88 oranında arttırabilecekken aynı artışın gelişmiş ülkelerde de gerçekleşebilmesi için çok daha yüksek inovasyon yatırımının yapılması gerekmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki inovasyonun büyümeyi etkileyebilmesi için daha yüksek inovasyon yatırımlarına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde, Ar-Ge faaliyetleriyle elde edilen

yeniliklerin ürüne dönüştürülme aşaması, ucuz işgücü ve hammaddelerden faydalanmak isteyen firmalar tarafından, gelişmekte olan ülkelere kaydırılması inovasyonun gerçekleştirildiği ülkelere ziyade üretime dönüştürüldüğü ülkelerin ekonomik büyümelerine daha fazla katkı sağladığı düşünülmektedir. Yüksek teknoloji ihracatı yapan ilk 30 ülkenin yaklaşık %50'sinin gelişmekte olan ülke olması ve bu ülkelerin gelişmiş ülkelere daha düşük inovasyon becerisine sahip olmaları bu çıkarımı desteklemektedir. Bununla birlikte yüksek inovasyon yatırımlarıyla ortaya konulan yeni ürünleri taklit ederek daha az inovasyon maliyetine katlanan ve benzerlerini üreten Çin gibi gelişmekte olan ülkelere inovasyonun büyüme üzerindeki etkisi daha yüksek olmaktadır. Bu durum çok yüksek yatırım maliyetine katlanan ülkelerin, taklit yoluyla çok daha düşük yatırım maliyetiyle benzer ürünleri üreten ülkeler karşısında dezavantajlı duruma düşmesine neden olabilmektedir.

İnovasyon ve ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamsız bir ilişkinin olduğu bir diğer ülke grubu ise gelişmekte olan alt orta gelirli ülkeler grubudur. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan bu ülkelerin üst orta gelir grubundaki ülkelere göre hem teknolojik düzeylerinin daha düşük olması hem de inovasyon ve taklit becerilerinin az olması ve bu ülkelerin, ekonomik yapılarının faktör odaklı ya da verimlilik odaklı olmaları inovasyon ile büyüme arasında anlamsız bir ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Ramirez vd. (2015) yaptıkları çalışmada inovasyonun eşik etkisinin olduğu ve belirli bir eşğin altındaki inovasyon düzeylerinin büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucundan yola çıkarak ekonometrik olarak tespit edilememiş olmasına rağmen gelişmekte olan alt orta gelir grubundaki ülkelerin inovasyon düzeylerinin büyümeyi arttıracabilecek eşik düzeyinin altında olduğu ve bu nedenle büyüme üzerinde anlamsız etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Gelişmekte olan üst orta gelir grubundaki ülkeler, yukarıda da bahsedildiği üzere ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarına sahip olmaları ve üretim konusunda uzmanlaşmaları nedeniyle daha düşük üretim maliyetlerinden faydalanmak isteyen gelişmiş ülkelerdeki bazı firmaların üretimlerini bu ülkelere kaydırmalarına neden olmaktadır. İnovasyonu üretme, kullanma ve taklit etme yeteneği olan gelişmekte olan ülkeler, inovasyonların ortaya çıkması için yapılması gereken araştırma faaliyetlerine yapılan çok büyük yatırım maliyetlerine katlanmadan, sadece geliştirme faaliyetleriyle gelişmiş ülkelerin gerçekleştirdikleri inovasyonları taklit etmektedir. Bu durum gelişmekte olan üst orta gelirli ülkelerin inovasyon maliyetlerini düşürmekte ve gelişmiş ülkelerle rekabet edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere inovasyonun marjinal verimliliği, gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde inovasyonun büyüme üzerindeki etkisinin daha yüksek olacağı söylenebilir.

Çalışmanın üçüncü amacı olan ekonomik büyümede yönetişimin inovasyon üzerindeki aracılık etkisini tespit etmek amacıyla kurulan Model 3'ün tahmin sonuçlarında gelişmekte olan ülke gruplarında %1 önem seviyesinde gelişmiş

ülkelerde ise %10 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Teknolojik değişim, uzun dönemli büyümenin motoru olarak kabul edilse de ekonomik büyüme sürecinde sermaye birikimi hala önemli bir kavramdır. Bu kavram, inovasyon faaliyetlerinin farklı büyüme oranlarına nasıl çevrilebileceğinin, ekonomik yapı ve politikaların çeşitliliği ile yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir (Grossman & Helpman, 1994). Kurumsal ortamın önemli inovasyon faktörlerini değiştirerek inovasyon yeteneği üzerindeki önemli etkisi vardır ve hükümetin inovasyon politikaları ile inovasyon itici güçleri arasındaki uyumun, inovasyon yeteneğini geliştirmenin anahtarı olduğu kabul edilmektedir (Sukanlaya vd., 2017, s. 20). Yönetişim kalitesi ile inovatörlerin karşı karşıya kaldığı risk düzeyleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu ve bu nedenle, kurumlar arasında yönetişimin kalitesini belirleyen faktörlerin yanı sıra yönetişimin risk düzeyi üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu incelemek önemlidir (Lebel, 2008, s. 335). Çünkü etkili bir yasal çerçeve ve yatırımcı haklarının korunması, inovasyon için motive edici faktörlerdir. Bu motive edici faktörlerle oluşturulmuş hükümet ve adil piyasa politikaları, yüksek teknolojili endüstrilerin tanıtılarak inovasyon yeteneklerine elverişli bir ekonomik yapı ve pazar ortamı yaratmaktadır (Qamruzzaman vd., 2021, s. 20). İyi kurumların yeni patentlerin tescili sürecinde, araştırmacılar arasında fikirlerin ve mevcut bilginin yayılmasını, mülkiyet haklarının uygulanmasını sağladığı ve belirsizliğini azalttığı (Tebaldi & Elmslie, 2013, s. 889), kurumların bilgiye erişimi kolaylaştırarak bilgi dışsallıklarını olumlu yönde etkilediği ve dolayısıyla inovasyonun yayılmasını ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiği (D'Agostino & Scarlato, 2019, s. 95) iddia edilmektedir. Ayrıca yüksek kaliteli yönetim kurumları, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya ulaşma çabalarında, finans sektörünü daha dayanıklı, verimli ve rekabetçi hale getirerek finans sektörünün etkinliği, ihtiyaç duyulan fonların herhangi bir kaçak olmadan tahsis edilmesini kolaylaştırarak inovasyonun gelişimine destek sağlayabilecektir (Bekhet & Latif, 2018, s. 37).

İnovasyon doğası gereği fikirle başlayan ve pazarlanabilir ürüne dönüşene kadar geçen süreç olması nedeniyle iyi yönetim anlayışıyla pozitif bir ivme kazanabilecektir. Bu nedenle iyi yönetim anlayışının inovasyonu destekleyici yanının olması ve inovasyonla rekabet avantajı elde edebilecek yeni ürünlerin ortaya çıkarılması ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler doğurabilecektir. Bu çıkarım; Varsakelis (2006), Giménez & Sanaú (2007), Tebaldi & Elmslie (2013), Rodriguez-Pose & Cataldo (2015), Lee & Law (2017), Qamruzzaman vd. (2021), Kafka vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Ülkelerin ya da firmaların, uluslararası piyasalarda başarılı olabilmeleri ve rekabet avantajı elde edebilmeleri günümüzde inovatif mal ve hizmet üretmekten geçmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki ticari sınırların kalkması,

sürekli değişen talep koşulları ve teknolojide meydana gelen hızlı ilerlemeler, yeni mal ve hizmetlere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkelerin inovasyon ve inovasyon faaliyetlerine önem vermelerinin gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Ancak ülkelerin inovasyon yeteneklerini arttırabilmeleri, inovasyonun gelişmesine elverişli koşulların sağlanmasına bağlıdır. Bu koşulların sağlanabilmesinde ve ekonomi politikalarının işlevselliğinin artırılmasında, yönetim kavramı kilit rol oynamaktadır. Yönetişimin, içeriği ve etki alanları düşünüldüğünde, politika yapıcıların uygulamaya koyacağı politikaları yönlendirme ve etkileme özelliğinin olduğu anlaşılabilmektedir.

Çalışmada 2006-2017 döneminde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik oluşturulan panel veri setleriyle inovasyon, yönetim ve büyüme ilişkisi panel veri analiziyle incelenmiştir. Seçilen tahminci ile yapılan analizlerde, çalışmanın amacına uygun kurulan modellerin tümünde sermaye, işgücü ve beşeri sermayenin büyümeyi pozitif yönde anlamlı etkilediği görülmüştür. Büyüme modeli kurulan birçok araştırmada bu üç değişkenin iktisadi modellere dâhil edildiği ve elde edilen bulgularla çalışma bulgularının benzer olduğu tespit edilmiştir. Ancak kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi ülke gruplarına göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülkelerde negatif yönde anlamlı bir ilişki varken gelişmekte olan üst orta gelirli ülke grubunda ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Gelişmiş ülkelerde, kamu harcamaları ile büyüme arasındaki negatif yönlü bu ilişki, ekonomik gelişmeyle birlikte kamunun ekonomi içerisindeki payının artacağı ileri sürüldüğü Wagner Kanununun çıkarımı olarak kamu harcamalarının artmasıyla, özel sektör yatırımları üzerinde dışlama etkisi yaratacaktır. Bu durumda özel sektör yatırım ve üretimlerinin azalması ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde bir ilişki ortaya çıkarabilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kamu kaynaklarının büyüme yaratmayan alanlara yönlendirilmiş olması, hükümetlerin siyasi kaygıyla yaptıkları harcamaların kaynak israfına neden olması, yapılan gereksiz kamulaştırmalar ve yolsuzluk düzeylerinin yüksek olması kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir ilişkiye neden olabilmektedir.

Yönetişim ve büyüme ilişkisini belirlemeye yönelik kurulan Model 1'in tahmin sonuçlarında her bir ülke grubunda yönetim ve büyüme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İnovasyon ve büyüme ilişkisini tespit etmek amacıyla kurulan Model 2'nin tahmin sonuçlarında; gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan alt orta gelirli ülke gruplarında inovasyonun büyümeyi anlamlı bir şekilde etkilemediği ancak gelişmekte olan üst orta gelirli ülkelerde inovasyonun büyümeyi pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Büyüme üzerinde, yönetim ve inovasyonun birlikte anlamlılığını belirlemek amacıyla kurulan Model 3'ün tahmin sonuçlarında büyüme üzerinde yönetişimin inovasyon üzerindeki aracılık etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Bu etkinin gelişmekte olan ülke gruplarında %1 önem seviyesinde, gelişmiş ülkelerde ise %10 önem seviyesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç yönetim ve inovasyon arasındaki etkileşimin ekonomik büyüme

üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan alt orta gelir grubundaki ülkelerde, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki istatistiki olarak anlamsız olan ilişki, yönetişimin inovasyon üzerindeki aracılık etkisiyle pozitif ve anlamlı bir ilişkiye dönüşmektedir.

İyi yönetişimle birlikte, üretim ve yatırım faaliyetinde bulunan ya da bulunacak olan girişimcilerin teşvik edilmesi mümkün olmaktadır. İyi yönetişimle birlikte; piyasa karmaşıklığı, yasal düzensizlik, keyfi uygulamalar, haksız rekabet, yolsuzluk vb. pek çok durumun önüne geçilerek, hem üreticinin hem de tüketicinin haklarının korunmasıyla piyasada oluşan güven havası, üretimin ve tüketimin sürekliliğini sağlayarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilecektir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğu, az gelişmiş ülkelere göre daha yüksek yönetişim düzeylerine sahiptir. Bu nedenle, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının nedenlerinden birinin yönetişim düzeyleri olduğu ve bu açıdan değerlendirildiğinde ise diğer faktörler veri iken iyi yönetişim uygulamalarıyla ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azaltılabileceği söylenebilir. İyi yönetişim uygulamalarıyla, ekonomi politikalarının inovasyon yatırımlarını destekleyici şekilde yönlendirmesi, inovatif üretimin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ekonomilerin temel sorunlarından biri olan ekonomik büyüme ve kalkınma sorununun çözülmesinde inovasyon ve yönetişim kavramlarının ekonomi politikalarında yol gösterici olduğunu söylemek yerinde bir ifade olacaktır. Bu durumda ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azaltılmasında yönetişim ve inovasyonun hayati öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle politika yapıcıların, uygulamaya koyacağı ekonomi politikalarını tasarım aşamasında bu ilişkiyi göz önüne alması son derece önemli hale gelmektedir.

Sonuç olarak, yönetişim ve inovasyon arasındaki ilişkinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucundan hareketle bilhassa gelişmekte olan ülkelerin yönetişim faktörlerine gereken önemi vermeleri ve ülkede iyi yönetişim anlayışının gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve hukuki düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. İyi yönetişimin yerleşmesi için demokrasi, özgürlük, insan hakları ve adalet konularında yapılacak düzenlemeler, gerek yerli gerekse yabancı yatırımcıları, yatırım yapma konusunda cesaretlendirerek, yatırım yapmayı cazip hale getirecektir. Ayrıca bu düzenlemelerle daha özgür bir yatırım havasının oluşması, girişimcileri yeni fikirleri hayata geçirme noktasında cesaretlendirecek ve yeni inovasyon yatırımlarının yapılmasını sağlayacaktır.

Yönetişim, inovasyon ve büyüme arasındaki ilişkilerin, farklı gelişmişlik seviyesindeki ülkeler bazında ortaya konulduğu bu çalışmanın gelecekte yapılacak araştırmaları yönlendirmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir. Zaman boyutunun daha yüksek olduğu, inovasyon çıktı göstergelerinden oluşturulan endeksler ve heterojen tahminlerle yapılacak çalışmalar konunun önemine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Açıcı, Y. (2018). İnovasyon ve girişimcilik temelli ekonomik büyüme: seçilmiş OECD ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2): 543-554.
- Acemoglu, D. and Robinson, J. (2008). *The role of institutions in growth and development*. (World Bank Working Paper No.10) <https://documents1.worldbank.org/curated/en/232971468326415075/pdf/577100NWP0Box31UBLIC10gc1wp10101web.pdf>
- Acemoglu, D. and Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty*. London: Profile Books.
- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. and Thaicharoen, Y. (2003). Institutional causes, macroeconomic symptoms: Volatility, crises and growth. *Journal of Monetary Economics*, 50(1), 49-123. <https://economics.mit.edu/files/4434>
- Adzima, K. and Baita, K. (2019). “The Impact of Governance on Economic Growth: An Ampirical Assessment in Sahra-Sub-Sahra Africa”. *SRNN*, 1-10 <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3470607>
- Aghion, P. and Howitt, P. (1992). “A model of growth through creative destruction”. *Econometrica*, 60(2), 323-351. <https://www.jstor.org/stable/2951599>
- Aghion, P. and Howitt, P. (2009). *The economics of growth*. Massachusetts, London: The MIT Press.
- Akar, T. ve Ay, A. (2018). Sosyal sermaye ve inovasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Journal of Economy Culture and Society*, Sayı: 58, 105-126. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590693>
- Akçay, S. (2002). Corruption and economic growth: Across-national study. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(1), 1-13. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRRMU16TT0>
- Akinwale, Y. O., Dada, A. D., Oluwadare, A. J., Jesuleye, O. A. and Siyanbola, W. O. (2012). Understanding the nexus of R&D, innovation and economic growth in Nigeria. *International Business Research*, 5(11), 187-196. <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ibr/article/view/21480>

- Alheet, A. F. and Hamdan, Y. (2020). Evaluating innovation-driven economic growth: A case of Jordan. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(3), 1790-1802. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.3\(23\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.3(23))
- AlShiab, M., Al-Malkawi, H. and Lahrech, A. (2020). Revisiting the relationship between governance quality and economic growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 10(4), 54-63. <https://doi.org/10.32479/ijefi.9927>
- Altıntaş, F. F. (2020). İnovasyonun ekonomik büyümeyi etkilemesine yönelik bir yapısal eşitlik modeli uygulaması: G20 grubu ülkeleri örneği. *BMIJ*, 8(4), 723-763. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1582>
- Amaghouss, J. and Ibourk, A. (2013). Entrepreneurial activities, innovation and economic growth: The role of cyclical factors evidence from OECD countries for the period 2001-2009. *International Business Research*, 6(1), 153-162. doi: 10.5539 / ibr.v6n1p153
- Andabaka, A. Sertić, M. B. and Harc, M. (2019). Eco-innovation and economic growth in the European Union. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 22(2), 43-54, doi: 10.2478/zireb-2019-0019
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2013). Ülkelerarası büyüme farklılıklarının açıklanmasında kurumsal yapının rolü: Panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 31-54. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/65377>
- Avila-Lopez, L. A., Lyu, C. and Lopez-Leyva, S. (2019). Innovation and growth: Evidence from Latin American Countries. *Journal of Applied Economics*, 22(1), 287-303, doi:10.1080/02102412.2019.1610624
- Aybarç, S. ve Selim, S. (2017). Seçilmiş OECD ülkelerinde ar-ge faaliyetlerine yönelik kamu harcamalarının karşılaştırmalı etkinlik analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 12(2), 1-15. <http://acikerisim.comu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12428/1785>
- Aysan, A.F. (2020). Yönetişim ve kurumlar kavramlarının yükselişi. C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal iktisat, kurallar ve kurumların iktisadi gelişme açısından önemi içinde (s. 23-47). İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Badun, M. (2005). The quality of governance and economic growth in Croatia. *Financial Theory and Practice*, 29(4), 279-308. <https://hrcak.srce.hr/5992>
- Baltagi, B. H. (2021). *Econometric Analysis of Panel Data*. Switzerland: Springer Texts in Business and Economics. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53953-5>
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries". *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-444. <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/106/2/407/1905452>
- Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic growth*. Cambridge, Massachusetts London, England: The MIT Press.
- Bassanini, A. and Scarpetta, S. (2001). The driving forces of economic growth: Panel data evidence for the OECD countries. *OECD Economic Studies*, 33(2), 9-56. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00168383/document>

- Bayraktutan, Y. ve Kethudaoğlu, F. (2019). Kamu ve özel sektör ar-ge faaliyetleri ve iktisadi büyüme: OECD örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1594-1625. doi:10.26466/opus.581612
- Bekana, D. M. (2020). Innovation and economic growth in Sub-Saharan Africa: why institutions matter? an empirical study across 37 countries. *Arthaniti: Journal of Economic Theory and Practice*, 1-40. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0976747920915114>
- Bekhet, H. A. and Latif, N. W. A. (2018). The impact of technological innovation and governance institution quality on Malaysia's sustainable growth: evidence from a dynamic relationship. *Technology in Society*, 54, 27-40. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2018.01.014>
- Belazreg, W. and Mtar, K. (2020). Modelling the causal linkages between trade openness, innovation, financial development and economic growth in OECD Countries, *Applied Economics Letters*, 27(1), 5-8. doi: 10.1080/13504851.2019.1605581
- Benlahcene, A., Ismail, N., Kacemi, T. and Yien, L. (2019). Causal linkage between political, economic, institutional governance & economic growth: An evidence from the selected GCC countries. *Journal of Governance and Development*, 15(1), 51-63. <http://ejournal.uum.edu.my/index.php/jgd/article/view/13299>
- Birdsall, N. and Rhee, C. (1993). Does R&D contribute to economic growth in developing countries. *The World Bank, Policy Research Working Paper Series*, 1221, 1-26. <https://documents1.worldbank.org/curated/pt/666031468780281251/pdf/multi0page.pdf><https://documents1.worldbank.org/curated/pt/666031468780281251/pdf/multi0page.pdf>
- Blind, K. (2012). The influence of regulations on innovation: A quantitative assessment for OECD countries. *Research Policy*, 41, 391-400. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2011.08.008>
- Boța-Avram, C., Groșanu, A., Răchișan, P.R. and Gavriletea, M. D. (2018). The bidirectional causality between country-level governance, economic growth and sustainable development: A cross-country data analysis. *Sustainability*, 10(2), 502-526. <https://doi.org/10.3390/su10020502>
- Boudreaux, C. J., Nikolaev, B. N. and Klein, P. (2019). Socio-cognitive traits and entrepreneurship: The moderating role of economic institutions. *Journal of Business Venturing*, 34(1), 178-196. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2018.08.003>
- Bozkurt, K. (2007). İçsel büyüme modelleri bağlamında türk imalat sanayinde teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44 (513), 71-81. <https://doi.org/10.18354/esam.81729>
- Brenner, T. (2014). Science, innovation and national growth. Working papers on innovation and space. *Philipps University Marburg, Department of Geography This*, 3, 1-22. <http://hdl.handle.net/10419/111899>

- Buesa, M., Heijs, J. and Baumert, T. (2010). The determinants of regional innovation in Europe: A combined factorial and regression knowledge production function approach. *Research Policy*, 39(6), 722-735. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.02.016>
- Bujari, A. A. and Martinez, F. V. (2016). Technological innovation and economic growth in Latin America. *The Mexican Journal of Economics and Finance*, 11(2), 77-89. <https://www.redalyc.org/pdf/4237/423746532005.pdf>
- Çimen, A. ve Sağlam, Y. (2019). Comparison of sectoral performance of R&D expenditures: Analysing innovation based economic growth. *Journal of Yasar University*, 14(Özel Sayı), 58-68. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/900629>
- Co, C. (2002). Evolution of the geography of innovation: Evidence from patent data. *Growth and Change*, 33(4), 393-423 <https://doi.org/10.1111/1468-2257.00204>
- Coccia, M. (2010). Public and private R&D investments as complementary inputs for productivity growth. *International Journal of Technology, Policy and Management*, 10(1-2), 73-91. <https://doi.org/10.1504/IJTPM.2010.032855>
- Cooray, A. (2009). Government expenditure, governance and economic growth. *Comparative Economic Studies*, 51(3), 401-418. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2008.08.003>
- Crosby, Mark (2000). Patents, Innovation and Growth. *The Economic Record*, 16(234), 255-262. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.2000.tb00021.x>
- Çütcü, İ. ve Bozan, T. (2019). İnovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: G7 ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 3(2), 289-810. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/818013>
- D'Agostino, G. and Scarlato, M. (2019). Knowledge externalities, innovation and growth in european countries: The role of institutions. *Economics of Innovation and New Technology*, 28(1), 82-99. doi: 10.1080/10438599.2018.1429536
- De Vaal, A. and Ebben, W. (2011). Institutions and the relation between corruption and economic growth. *Review of Development Economics*, 15(1), 108-123. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2010.00596.x>
- Dereli, D. D. (2019). The relationship between high-technology exports, patent and economic growth in Turkey (1990-2015). *Journal of Business, Economics and Finance*, 8(3), 173-180. <http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1124>
- Doğanay, M. ve Değer, M. (2020). Kurumlar ve ekonomik büyüme: Panel veri analizi (2002-2018). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 75-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbed/issue/55569/718977>
- Driscoll, J. C. and Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560. <https://doi.org/10.1162/003465398557825>
- Drury, A. C., Kriekhaus, J. and Lusztig, M. (2006). Corruption, democracy and economic growth. *International Political Science Review*, 27(2), 121-136. <https://www.jstor.org/stable/20445044>

- Elverdi, S. ve Atik, H. (2021). İnovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi: Bir yapısal eşitlik modellemesi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(10), 183-205. doi: <http://dx.doi.org/10.46872/pj.206>
- Emara, N. and Jhonsa, E. (2014). Governance and economic growth: Interpretations for MENA countries. *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 16(2), 164-183. <https://ecommons.luc.edu/meea/199/>
- Evrensel, A. Y. (2010). Corruption, growth, and growth volatility. *International Review of Economics and Finance*, 19(3), 501-514. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2009.08.002>
- Falk, M. (2007). R&D spending in the high-tech sector and economic growth. *Research in Economics*, 61(3), 140-147. <https://doi.org/10.1016/j.rie.2007.05.002>
- Fayissa, B. and Nsiah, C. (2013). The impact of governance on economic growth in Africa. *Journal of Developing Areas*, 47(1), 91-108. <https://www.jstor.org/stable/23612261>
- Feenstra, R., Inklaar R. and Timmer, M. (2015). The next generation of the penn world table. *American Economic Review*, 105(10), 3150-3182. doi: 10.15141/S5Q94M
- Freeman, C. and Soete, L. (2004). *Yenilik iktisadı*. (Çev. E.Türkcan). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Galindo, M. A. and Mendez, M. T. (2014). Entrepreneurship, economic growth, and innovation, are feedback effects at work?. *Journal of Business Research*, 67(5), 825-829. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.11.052>
- Gani, A. (2011). Governance and growth in developing countries. *Journal of Economic Issues*, 45(1), 19-40. <https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624450102>
- Gelgeç, G. ve Hatırlı, S. A. (2018). Bilgi ekonomisi ve büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 97-122. <https://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2018-cilt-23-sayi-1-yazi07-06032018.pdf>
- Giménez, G. and Sanaú, J. (2007). Interrelationship among institutional infrastructure, technological innovation and growth. an empirical evidence. *Applied Economics*, 39(10), 1267-1282. <https://doi.org/10.1080/00036840500438988>
- Goel, R. K., Payne, J. E. and Ram, R. (2008). R&D expenditures and U.S. economic growth: a disaggregated approach. *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 237-250. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.04.008>
- Greene, W. H. (2002). *Econometric Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Grossman, G. M. and Helpman E. (1990). Trade, innovation, and growth. *The American Economic Review*, 80(2), 86-91. <https://www.jstor.org/stable/2006548>
- Grossman, G. M. and Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge MA: MIT Yayınları

- Grossman, G. M. and Helpman, E. (1994). Endogenous innovation in the theory of growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 23-44. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.8.1.23>
- Gülmez, A. ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD ülkelerinde ar-ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163, 335-353. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>
- Hall, R. E. and Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others?. *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1), 83-116. <http://www.jstor.org/stable/2586948>
- Hasan, I. and Tucci, C. L. (2010). The innovation–economic growth nexus: Global evidence. *Research Policy*, 39(10), 1264-1276. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.07.005>
- Hoechle, D. (2007). Robust standard errors for panel regressions with cross-sectional dependence. *The Stata Journal*, 7(3), 281–312. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1536867X0700700301>
- Huynh, K. P. and Jacho-Chávez, D. T. (2009). Growth and governance: A nonparametric analysis. *Journal of Comparative Economics*, 37(1), 121-143. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2008.08.003>
- Inekwe, J. N. (2015). The contribution of R&D expenditure to economic growth in developing economies. *Social Indicators Research*, 124(3), 727-745. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-014-0807-3>
- Işık, N. (2017). Banka kredisi, inovasyon, ekonomik büyüme ilişkilerinin Analizi: G20 örneği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasa Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 53-66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bspad/issue/29048/337920>
- Islam, M. A., Khan, M. A., Popp, J., Sroka, W. and Oláh, J. (2020). Financial development and foreign direct investment-The moderating role of quality institutions. *Sustainability*, 12(9), 3556. <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/9/3556>
- Jalilian, H., Kırkpatrik, C. and Parker, D. (2007). The impact of regulation on economic growth in developing countries: A cross-country analysis. *World Development*, 35(1), 87-103. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2006.09.005>
- Josheski, D. and Koteski, C. (2011). The causal relationship between patent growth and growth of GDP with quarterly data in the G7 countries: Cointegration, ARDL and error correction models. *MPRA Paper*, No. 33153, 1-21. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/33153/>
- Kacprzyk, A. and Doryń, W. (2017). Innovation and economic growth in old and new member states of the European Union. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 1724-1742. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2017.1383176>
- Kafka, K. I., Kostis, P. C. and Petrakis, P. E. (2021). Institutional effects on innovation and the requirements for structural reforms. *Journal of the Knowledge Economy*, <https://doi.org/10.1007/s13132-020-00705-6>

- Katircioğlu, S. T. and Taşpınar, N. (2017). Testing the moderating role of financial development in an environmental Kuznets curve: empirical evidence from Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 68, 572-586. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.09.127>
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2010). *The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues*. World Bank Policy Research Working Paper, No: 5430, 1-29. <https://ssrn.com/abstract=1682130>
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Zoido-Lobaton, P. (2002). Governance matters II: Updated indicators for 2000-01. *World Bank Publications*, 2772, 1-103. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>
- Kırıkçı, M.B. ve Yanar, R. (2020). Kurumsal yapı, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), 311-331. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>
- Knack, S. and Keefer, F. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Blackwell Publishers*, 7(3), 207-227. doi:10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x
- Kutlaca, D., Sestic, S., Jelic, S. and Pantic, S. (2020). The impact of investment in research and development on the economic growth in Serbia. *Industrija*, 48(1), 23-46. <https://aseestant.ceon.rs/index.php/industrija/article/view/24949/15262>
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and Vishny, R. (1997). Legal determinants of external finance. *Journal of Finance*, L2 (3), 1131-1150. doi: 10.1111/j.1540-6261.1997.tb02727.x.
- Law, S.H., Sarmidi, T. and Goh, L. T. (2020). Impact of innovation on economic growth: Evidence from Malaysia. *Malaysian Journal of Economic Studies*, 57(1), 113-132. <https://search.informit.org/doi/10.3316/INFORMIT.219105127651626>
- Lebel, P. (2008). The role of creative innovation in economic growth: Some international comparisons. *Journal of Asian Economics*, 19(4), 334-347. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2008.04.005>
- Leblang, D. A. (1996). Property rights, democracy and economic growth. *Political Research Quarterly*, 49(1), 5-26. doi:10.1177/106591299604900102
- Lee, W. C. and Law, S. H. (2017). Roles of formal institutions and social capital in innovation activities: A cross-country analysis. *Global Economic Review*, 46(3), 203-231. <https://doi.org/10.1080/1226508X.2017.1292859>
- Lichtenberg, F. R. (1992). R&D investment and international productivity differences. *NBER Working Paper*, No: 4161. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w4161/w4161.pdf
- Maradana, R. P., Pradhan, R. P., Dash, S., Zaki, D. B., Gaurav, K., Jayakumar, M. and Sarangi, A. K. (2019). Innovation and economic growth in european economic area countries: The granger causality approach. *IIMB Management Review*, 31, 268-282. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2019.03.002>
- Maradana, R. P., Pradhan, R. P., Dash, S., Gaurav, K., Jayakumar, M. and Chatterjee, D. (2017). Does innovation promote economic growth? Evidence from european

- countries. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 6(1), 1-23. <http://dx.doi.org/10.1186/s13731-016-0061-9>
- Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712. doi:10.2307/2946696
- Méndez-Picazo, M. T., Galindo-Martín, M. Á. and Ribeiro-Soriano, D. (2012). Governance, entrepreneurship and economic growth. *Entrepreneurship & Regional Development*, 24(9-10), 865–877. doi:10.1080 / 08985626.2012.742323
- Mohammad, H., Mohammadi, M. and Tirgari-Seraji, M. (2018). Investigating factors affecting on per capita gdp growth in different groups of countries with emphasis on governance indicators. *Journal of Economic Modeling Research*, 8(30), 109-145. <http://jemr.khu.ac.ir/article-1-1159-en.html>
- Moustapha, M. A. M. and Yu, O. (2020). Innovation effect through research and development on economic growth in 35 OECD countries. *Journal on Innovation and Sustainability*, 11(4), 159-166. <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2020v11i4p159-166>
- Nawaz, S., Iqbal, N. and Khan, M. A. (2014). The impact of institutional quality on economic growth: Panel evidence. *The Pakistan Development Review*, 53(1), 15-31. <https://www.pide.org.pk/pdr/pdf/PDR/2014/Volume1/15-31.pdf>
- Nelson, M. A. and Singh, R. D. (1998). Democracy, economic freedom, fiscal policy, and growth in LDCs: A fresh look. *Economic Development and Cultural Change*, 46(4), 677–696. doi:10.1086/452369
- North, D. C. (1991). Institutions, *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.5.1.97>
- North, D. C. (1994). Economic performance through time. *The American Economic Review*, 84(3), 359-368. <https://www.jstor.org/stable/2118057>
- North, D., Acemoglu, D., Fukuyama, F. and Rodrik, D. (2008). *Governance, growth, and development decision-making*. Washington: The World Bank,
- Oğuztürk, B. S., Özbay, F. ve Pehlivan, C. (2017). Güney Kore'nin büyüme sürecinde inovasyonun rolü: ekonometrik bir analiz 1984-2015. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 1203-1222. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/52995/704392>
- Olson, M. (1996). Distinguished lecture on economics in government: big bills left on the sidewalk: why some nations are rich, and others poor. *Journal of Economic Perspectives*, 10(2), 3-24. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.10.2.3>
- Özbay, F, Arıcan, M. ve Oguzturk, B. (2021). Çin rüyasının gerçekleşmesinde inovasyonun önemi: Büyüme ve inovasyon ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1) , 413-437. doi:10.15869/itobiad.792428
- Özdemir, D. ve İmamoğlu, İ. K. (2021). Yönetişim göstergeleri ve büyüme: Gelişmiş ve gelişmekte olan G20 ülkeleri için bir nedensellik analizi. *Uluslararası*

- Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 113-135.
<https://doi.org/10.29216/ueip.878932>
- Özer, M. ve Çiftçi, N. (2009). AR-GE tabanlı içsel büyüme modelleri ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: OECD ülkeleri panel veri analizi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 219-240. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28423/302688>
- Pece, A. M., Simona, O. E. and Salisteanu, F. (2015). Innovation and economic growth: An empirical analysis for CEE countries. *Procedia Economics and Finance*, 26, 461-467. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00874-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00874-6)
- Pelinescu, E., Pauna, C., Saman, C. and Diaconescu, T. (2019). Human capital, innovation and economic growth in the EU countries. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 22(4), 160-173.
http://www.ipe.ro/rjef/rjef4_19/rjef4_19p160-173.pdf
- Pere, E. (2015). The impact of good governance in the economic development of Western Balkan countries. *European Journal of Government and Economics*, 4(1), 25-5. <http://www.ejge.org/index.php/ejge/article/view/59/52>
- Petrariu, I. R., Bumbac, R. and Ciobanu, R. (2013). Innovation: A path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries. *Theoretical and Applied Economics*, 5(582), 15-26. <http://store.ectap.ro/articole/857.pdf>
- Porter, M. (1990) The competitive advantage of nations. New York: Free Press,
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B. and Bahmani, S. (2018). Are innovation and financial development causative factors in economic growth? Evidence from a panel granger causality test. *Technological Forecasting and Social Change*, 132, 130-142. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.01.024>
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Bahmani, S. and Bennett, S. E. (2017). The innovation-growth link in OECD countries: Could other macroeconomic variables matter?. *Technology in Society*, 51, 113-123. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2017.08.003>
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Hall, J. H. and Nair, M. (2016). Innovation, financial development and economic growth in Eurozone countries. *Applied Economics Letters*, 23(16), 1141-1144. <https://doi.org/10.1080/13504851.2016.1139668>
- Qamruzzaman, M., Tayachi, T., Mehta, A. M. and Ali, M. (2021). Do international capital flows, institutional quality matter for innovation output: The mediating role of economic policy uncertainty. *Journal Open Innovation: Technology, Market and. Complexity*, 7(141). 1-26. <https://doi.org/10.3390/joitmc7020141>
- Radulović, M. (2020). The impact of institutional quality on economic growth: A comparative analysis of the EU and Non-EU countries of Southeast Europe. *Economic Annals*, 15(225), 163-181. <https://doi.org/10.2298/EKA2025163R>
- Ramirez, M. A., Bacarreza, G. C. and Avila, F. R. (2015). Revisiting the effects of innovation on growth: A threshold analysis. *Applied Economics Letters*, 22(18), 1474-1479. <https://doi.org/10.1080/13504851.2015.1039699>

- Rivera-Batiz, F.L. (2002). Democracy, governance, and economic growth: Theory and evidence. *Review of Development Economics*, 6(2), 225–247, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1467-9361.00151>
- Rjoub, H., Odugbesan, J. A., Adebayo, T. S. and Wong, W. K. (2021). Sustainability of the moderating role of financial development in the determinants of environmental degradation: evidence from Turkey. *Sustainability*, 13(4), 1844. <https://doi.org/10.3390/su13041844>
- Rodríguez-Pose, A. and Bilbao-Osorio, B. (2004). From R&D to innovation and economic growth in the EU. *Growth and Change*, 35(4), 434-455. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-2257.2004.00256.x>
- Rodriguez-Pose, A. and Cataldo, M. D. (2015). Quality of government and innovative performance in the regions of Europe. *Journal of Economic Geography*, 15(4), 673–706. doi:10.1093/jeg/lbu023
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: What they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*, 35(3), 3-31. doi:10.3386/w7540.
- Rodrik, D. (2004). Institutions and economic performance-Getting institutions right, CESifo DICE Report”. İfo Institute – *Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich*, 2(2), 10-15. <https://www.econstor.eu/handle/10419/166802>
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102. <https://www.jstor.org/stable/2937632>
- Saleem, H., Shahzad, M., Khan, M. B. and Khilji, B. A. (2019). Innovation, total factor productivity and economic growth in Pakistan: A policy perspective. *Journal of Economic Structures*, 8(7), 1-18. <https://doi.org/10.1186/s40008-019-0134-6>
- Samimi, A. J. and Alerasoul, S. M. (2009). R&D and economic growth: New evidence from some developing countries. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, (3)4, 3464-3469. <http://ajbasweb.com/old/ajbas/2009/3464-3469.pdf>
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper & Row.
- Seldadyo, H., Nugroho, E. P. and De Haan, J. (2007). Governance and growth revisited. *Kyklos*, 60(2), 279–290. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2007.00372.x>
- Shukla, S. (2017). Innovation and economic growth: A case of India. *Humanities and Social Science Reviews*, 5(2), 64-70. <https://doi.org/10.18510/hssr.2017.521>
- Siddique, H. M. A, Nawaz, A. and Majeed, M. T. (2016). The impact of institutional governance on economic growth: A panel data analysis. *Bulletin of Business and Economics*, 5(4), 210-219. <https://rfh.org.pk/wp-content/uploads/2016/12/BBE-54-210-219.pdf>
- Sinha, D. (2008). Patents, innovations and economic growth in Japan and South Korea: Evidence from individual country and panel data. *Applied Econometrics*

- and International Development*, 8(1), 181-188.
https://ideas.repec.org/a/eea/aeinde/v8y2008i1_15.html
- Slesman, L., Baharumshah, A. Z. and Ra'ees, W. (2015). Institutional infrastructure and economic growth in member countries of the organization of Islamic Cooperation (OIC). *Economic Modelling*, Vol: 51, 214–226.
<https://doi.org/10.1016/j.econmod.2015.08.008>
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Spielkamp, A. and Rammer, C. (2009). Financing of innovation--thresholds and options. *Management & Marketing*, 4(2), 3-18.
<http://www.managementmarketing.ro/pdf/articole/132.pdf>
- Sukanlaya, S., Ying, Z. and Xiaohua, Y. (2017). Does institutional context matter in building innovation capability?". *International Journal of Technological Learning, Innovation and Development*, 9 (2), 153-168.
doi:10.1504/IJTLID.2017.084933
- Swan, T. W. (1956). Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*, 32(2), 334-361. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.1956.tb00434.x>
- Sylwester, K. (2001). R&D and economic growth. *Knowledge, Technology and Policy*, 13(4), 71-84.
<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02693991.pdf>
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. Kocaeli: KÜV Yayınları.
- Tebaldi, E. and Elmslie, B. (2013). Does institutional quality impact innovation? Evidence from cross-country patent grant data. *Applied Economics*, 45(7), 887-900. doi: 10.1080/00036846.2011.613777
- Trot, P. (2017). *Innovation management and new product development*. Londra: Pearson Education Limited.
- Ulku, H. (2004). *R&D, Innovation, and economic growth: an empirical analysis*. (IMF Working Papers, 2004-185). <https://doi.org/10.5089/9781451859447.001>
- Ünlükaplan, İ., Arısoy, İ. ve Canıkalp, E. (2018).Yönetişim kalitesi ve iktisadi büyüme: Türkiye ekonomisi için bir ampirik analiz. *International Journal of Economic and Administrative Studies, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı)*, 487-508. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/535430>
- Varsakelis, N. C. (2006). Education, political institutions and innovative activity: A cross-country empirical investigation. *Research Policy*, 35, 1083–1090. doi:10.1016/j.respol.2006.06.002
- Verspagen, B. (1997). *European regional clubs: do they exist, and where are they heading?; on economic and technological differences between European Regions*. Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology, University of Maastrich. <https://research.tue.nl/nl/publications/european-regional-clubs-do-they-exist-and-where-are-they-heading->

- Wang, D. H. M., Yu, T. H. K. and Liu, H. Q. (2013). Heterogeneous effect of high-tech industrial R&D spending on economic growth. *Journal of Business Research*, 66(10), 1990-1993. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.02.023>
- Wang, Z., Zhang, B. and Wang, B. (2018). The moderating role of corruption between economic growth and CO2 emissions: evidence from BRICS economies. *Energy*, 148, 506-513. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2018.01.167>
- Wooldridge, L. M. (2010). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. The London, England: MIT Press.
- World Bank. (1992). *Governance and development*. Washington DC: The World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/604951468739447676/pdf/multi-page.pdf>
- World Bank. (1994). *Governance, the world bank's experience*. Washington, DC: The World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/711471468765285964/pdf/multi0page.pdf>
- Wusiman, N. and Ndzembanteh, A. (2020). The impact of human capital and innovation output on economic growth: Comparative analysis of Malaysia and Turkey. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1) , 231-242. doi:10.18506/anemon.521583
- Yalçınkaya, Ö. ve Yazgan, Ş. (2016). Kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: G-20 ülkeleri üzerinde bir uygulama (1996-2014). *Business and Economics Research Journal*, 7(4), 31-49. doi:10.20409/berj.2016422337
- Yamak, T. (2017). Kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Körfez Ülkeleri örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 63-79. <http://www.siyasetekonomiyonetim.org/index.php/sevad/article/view/630/355>
- Yang, C. (2006). Is innovation the story of Taiwan's economic growth?. *Journal of Asian Economics*, 17(5), 867–878. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2006.08.007>
- Yapraklı, S. (2008). Kurumsal yapının ekonomik büyümeye etkisi: Üst orta gelir düzeyindeki ülkeler üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 8(1), 301-317. http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyalari/51/PDF2008_1_17.pdf
- Yerdelen-Tatoğlu, F. (2020), *Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Zhuo, Z., O Musad, A., Muhammad, B. and Khan, S.(2020). Underlying the relationship between governance and economic growth in developed countries. *J Knowl Econ*. <https://doi.org/10.1007/s13132-020-00658-w>

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilgi Yönetimi Süreçleri, Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Süreçleri ve Bilgi Yönetimi Teknolojik Araçları İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma[♠]

Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN*

Tunç Durmuş MEDENİ*

Özet

Organizasyonda bilginin iyi bir şekilde yönetilebilmesi için teknolojinin kullanılması tartışılmaz bir gerekliliktir. Ancak bunun için nasıl bir teknolojik altyapı oluşturulacağı ve hangi teknolojik araçların kullanılması gerektiği önemli bir sorun alanıdır. Bu çalışmanın amacı, Bilgi Yönetimi (BY)'ne en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçlarını tespit ederek organizasyonda bilginin en iyi şekilde yönetilebilmesini sağlayacak teknolojik altyapının oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Bu maksatla yapılan çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden tekil tarama modeli kullanılmış ve organizasyonlar için bilişim teknolojisi çözümleri üreten firmaların bilişim uzmanlarına anket uygulanmıştır. Veriler, Basit Toplamlı Ağırlıklandırma (BTA; Simple Additive Weighting-SAW) ve Hiyerarşik Ağırlıklandırma (HA) yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Hâlihazırda piyasada mevcut olan 24 adet BY teknolojik aracının her birinin, bilginin üretilmesi, depolanması, paylaşılması ve kullanılmasından oluşan BY'nin temel süreçlerine; sosyalleşme, dışsallaştırma, birleştirme ve içselleştirmeden oluşan açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerine katkısı tespit edilerek genel olarak BY'ye en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçları sıralanmıştır. BY'ye en fazla katkı sağlayan ilk beş araç sırasıyla Bilgi Kapısı, Belge Yönetim Sistemi, Doküman Yönetim Sistemi, e-Posta ile Tartışma Grupları ve Forumlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın; yöneticilerin kendi organizasyonlarında bilgi yönetimi girişimi başlatmalarına yardımcı olabileceği, BY teknolojileri geliştiren firmalara sistem tasarımına yönelik fikir vereceği ve akademisyenler için ise çalışmalarında kullanabileceği ampirik veriler sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Yönetim Sistemi, Basit Toplamlı Ağırlıklandırma, Hiyerarşik Ağırlıklandırma, Sınıflama, Yazılım Seçimi.

[♠] Bu çalışma, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan, "Organizasyonlar İçin Bilgi Yönetimi Çerçevesi ve Bilgi Yönetim Sistemi Mimarisi Önerisi: dOBYLN (Doküman ve Bilgi Yönetimi)" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir. Bu çalışmanın verileri 2020 öncesine dayandığı için Etik Kurul İznine gerek yoktur.

* Sorumlu Yazar (Corresponding Author), Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bilişim Sistemleri ve Teknolojileri Bölümü, İstanbul /Türkiye, e-mail: kagan.onacan@okan.edu.tr

ORCID : 0000-0002-7147-0945.

* Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İşletme Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Ankara/Türkiye, e-mail: tuncmedeni@gmail.com

ORCID :https://orcid.org/0000-0002-2964-3320

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA)
Önaçan, M.B.K. ve Medeni, T.D. (2023). Bilgi Yönetimi Süreçleri, Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Süreçleri ve Bilgi Yönetimi Teknolojik Araçları İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma, *Külliyeye*, 4 (1), 134-160. DOI: 10.48139/aybukulliye.1260880

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
6 Mart 2023	20 Mart 2023	Araştırma Makalesi	134-160
6 March 2023	20 March 2023	Research Article	

A Quantitative Research on The Relationship Among Knowledge Management Processes, Tacit-Explicit Knowledge Conversion Processes and Knowledge Management Technological Tools

Abstract

In an organization, it is essential to use technology to manage knowledge in a good way. However, what kind of technological infrastructure will be implemented for this, and which technological tools should be used is an important problem area. The purpose of this study is to contribute to the implementation of the technological infrastructure that will enable the organization to manage the knowledge successfully by identifying the Knowledge Management (KM) technological tools that make the most contribution to KM. In this study, which is a descriptive one, Single Screening Model was utilized, and a questionnaire was applied to the IT specialists of companies that produce information technology solutions for organizations. The data were evaluated using Simple Additive Weighting and Hierarchical Weighting methods. The contribution of each of 24 KM technological tools, currently available on the market, to the basic processes of KM consisting of creation, storage, sharing and usage of knowledge and to the explicit-implicit knowledge conversion processes of KM consisting of socialization, externalization, combination, and internalization was determined. KM technological tools that make the most contribution to KM were listed. The first five tools that contributed most to KM are Portal, Record Management System, Document Management System, E-Mail and Discussion Groups and Forums respectively. It is considered that this study will be useful for managers to initiate a KM initiative in their own organization, for the professionals working in IT firms to give ideas about the system design, and for the academicians to provide empirical data.

Key Words: Knowledge Management System, Simple Additive Weighting, Hierarchical Weighting, Classification, Software Selection.

Extended Abstract

In KM, as the importance of corporate knowledge and the role of information technologies increase, for effective management of knowledge in the organization, it becomes critical to choose the right information technologies and provide them with working effectively with each other as a whole. Today, there are questions about how the knowledge can be managed in a good way and, in particular, how the technological infrastructure of KM can be established. With the intent to find solutions to aforementioned questions, some studies are being carried out both in the business world and in the academic world. The studies in business world generally continue in a way as making improvements to KM technological tools and establishing an infrastructure when the needs emerge. Studies in the academic world - although limited - are generally concentrated on the subject of making the selection of KM technological tool by using “multi-criteria decision-making” techniques, however in lots of these studies it is seen that intuitive decisions are included instead of empirical data in terms of grouping of KM tools and prioritizing KM processes.

In this study, 24 KM technological tools (only software programs) were sorted according to their contribution to each of the KM processes, each of the explicit-implicit knowledge conversion processes, the KM process, and the explicit-implicit information transformation process.

By this way, it was aimed to contribute to the implementation of the technological infrastructure that will enable the organization to manage the knowledge successfully by identifying the KM technological tools that make the most contribution to KM. For this purpose, a questionnaire was conducted for experts who have interest, knowledge and experience in KM technological tools in IT vendors. 60 participants answered the submitted survey questions. Simple Additive Weighting (SAW) and Hierarchical Weighting (HW) methods were applied to the collected data. Main Research Question (MRQ) and Sub-Research Questions (SRQs) were determined, and answers were sought. First, the findings of SRQs and finally the findings of MRQ are presented below. The number 5 in parentheses written next to KM technological tools means “makes very much contribution”, and the number 4 means “makes much contribution”. Detailed rankings of KM technological tools are presented in the tables in the following sections.

SRQ 1.1: “What is the contribution of each of 24 KM technological tools currently available on the market to each of the basic KM processes (creating, storing, sharing and using of knowledge)?”: According to the findings related to this question, the three tools that contribute the most to “creating knowledge” are Data Mining (4), Decision Support Systems (4) and Management Information Systems (4). The three tools that contribute the most to “storing knowledge” are Data Base Management System (5), Document Management System (5) and Data Warehouse (5). The three tools that contribute the most to “sharing knowledge” are Portal (5), e-Mail (5) and Search Engine (5). The three tools that contribute the most to “using knowledge” are Portal (5), Decision Support Systems (5) and Data Warehouse (4).

SRQ 1.2: “What is the contribution of the basic processes of KM (relative to each other) to the effective management of knowledge?”: According to the findings related to this question, the ranking from much to less is using, producing, sharing and storing of knowledge.

SRQ 1: “What is the contribution of each of 24 KM technological tools currently available on the market to the KM process in general?”: According to the findings related to this question, the ranking from much to less is Portal (4), Records Management System (4) and Document Management System (4).

SRQ 2.1: “What is the contribution of each of 24 KM technological tools currently available on the market to each of tacit-explicit knowledge conversion processes (socialization, externalization, combination and internalization)?”: According to the findings related to this question, the three tools that contribute the most to “socialization” are Discussion Forums (4), Video Conferencing (4) and Chat/Instant Messaging (4). The three tools that contribute the most to “externalization” are Discussion Forums (4), Video Conferencing (4) and Chat/Instant Messaging (4). The three tools that contribute the most to “combination” are Portal (5), Search Engine (4) and Document Management System (4). The three tools that contribute the most to “internalization” are Portal (5), Search Engine (4) and Records Management System (4). The three tools that contribute the most to “internalization” are e-Learning (4), Search Engine (4), Portal (4).

SRQ 2.2: “What is the contribution of tacit-explicit knowledge conversion processes (relative to each other) to the effective management of knowledge?”: According to the findings related to this question, the ranking from much to less is externalization, combination, internalization and socialization.

SRQ 2: “What is the contribution of each of 24 KM technological tools currently available on the market to tacit-explicit knowledge conversion process in general?”: According to the findings related to this question, the ranking from much to less is Portal (4), Discussion Forums (4) and e-Mail (4).

MRQ: “What are the KM technological tools that contribute the most to KM?”: According to the findings related to this question, the ranking from much to less is Portal (4), Records Management System (4) and Document Management System (4).

It is evaluated that the KM technological tools ranking revealed at the end of the study will

- benefit in choosing the right KM technological tools in organizations, using the tools effectively and efficiently and improving problematic processes in the organization,
- give ideas to the companies developing software related to KM about which technological tool should be given priority,
- provide important empirical data to the work of academics.

Giriş

Günümüzde organizasyonlar için rekabet/hareket üstünlüğüne sahip olmak önemlidir. Bunun için karar üstünlüğüne sahip olmak gerekir. Karar üstünlüğüne sahip olabilmek için bilgi üstünlüğü çok önemli bir faktördür. Bilgi üstünlüğü için ise bilgiyi iyi yönetmek gerekmektedir. Nitekim bilgi çağında organizasyon için en önemli güç olarak kabul edilen bilginin yönetilmemesi düşünülemez.

Teknolojideki gelişmelerle birlikte, organizasyonda bilginin yönetilmesinde Bilişim Teknolojileri (BT)'nin rolü artmaktadır. Dolayısıyla organizasyonların bilgiyi iyi yönetebilmeleri için doğru BT'nin ve özellikle doğru Bilgi Yönetimi (BY) teknolojik araçlarının seçilmesi kritik hale gelmektedir. Bilginin iyi bir şekilde nasıl yönetilebileceği ve özellikle de BY için oluşturulması gereken altyapının nasıl olabileceği hususunda soru işaretleri bulunmaktadır. Söz konusu soru işaretlerine çözüm üretmek maksadıyla hem iş dünyasında hem de akademik dünyada bir kısım çalışmalar sürdürülmektedir. İş dünyasındaki çalışmalar genellikle ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verecek şekilde araçlarda geliştirmeler yapılması ve altyapının oluşturulması şeklinde devam etmektedir. Akademik dünyadaki çalışmalar ise –çok kısıtlı olmakla birlikte- genellikle çok kriterli karar verme teknikleri kullanılarak BY teknolojik aracı seçiminin yapılması konusunda yoğunlaşmakta ancak bu çalışmalarda araçların gruplandırılması ve BY süreçlerinin önceliklendirilmesi hususlarında ampirik veriler yerine sezgisel kararlara yer verildiği görülmektedir.

Bu çalışma, literatürde ve uygulamada belirtilen boşluğu hedefleyerek, BY'ne en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçlarını tespit ederek organizasyonda bilginin en iyi şekilde yönetilebilmesini sağlayacak teknolojik altyapının oluşturulmasına katkı sağlamayı amaçlanmaktadır.

1. Bilgi Yönetimi (BY)

1.1. BY temel kavramları

Günümüzde, geleneksel BY yerini modern BY'ye bırakmaktadır. Geleneksel BY'de bilgiyi saklamak ve gelecek kuşaklara aktarmak esasken modern BY'de BT'yi kullanarak bilgiyi üretmek, paylaşmak, saklamak, kullanmak ve organizasyon için değer yaratmasını sağlamak önemlidir. BY, organizasyonların mevcut ve potansiyel rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için teknolojiden yararlanarak bilgiyi üretmesi, depolaması, paylaşması ve değer yaratmak üzere kullanmasıdır.

1.2. BY süreçleri

BY süreçleri literatürde genellikle birbirine benzer şekilde ifade edilmekle birlikte süreçlerin sayılarında ve isimlerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Araştırmalarda sıklıkla kullanılan BY süreçleri bilginin; üretilmesi, depolanması, paylaşılması ve kullanılması” olduğu görülmektedir (Önaçan, 2022, 136).

1.3. Açık-örtük bilgi dönüşüm süreçleri

Literatürde SECI Modeli (Nonaka ve Takeuchi, 1995) olarak ifade edilen, Nonaka (1994: 18-20) tarafından “bilgi dönüşüm süreci” olarak adlandırılan ve bu çalışmada “açık-örtük bilgi dönüşüm süreci” olarak kullanılan modelin dört süreci bulunmaktadır. Sosyalleşme (socialization), örtük bilginin örtük bilgiye; dışsallaştırma (externalization), örtük bilginin açık bilgiye; birleştirme (combination), açık bilginin açık bilgiye ve içselleştirme (internalization) ise açık bilginin örtük bilgiye dönüştürülmesidir.

1.4. BY teknolojik araçları

BY araçları, metodolojiler (beyin fırtınası seansları, toplantılar, en iyi uygulamalar, iş rotasyonu, yardım masası, işbaşı eğitimi vb.), kişisel ağlar veya bilişim sistemleri (veritabanları, intranetler, ekstranetler, portallar vb.) olabilmektedir (eDEM, 2014; Kalkan ve Keskin, 2005, 185). Bu çalışmanın kapsamı BY’yi destekleyen yazılımlar olduğundan, organizasyonda bilgiyi yönetmek için kullanılan yazılım uygulamalarının tümü için bu çalışmada, karışıklığı önlemek amacıyla, “BY teknolojik araçları” ifadesi kullanılmıştır. Önaçan (2015, 86-118) tarafından BY teknolojik araçları Tablo 1’de olduğu gibi belirlenmiştir.

Tablo 1. BY Teknolojik Araçları

S.Nu.	Ürün Adı	S.Nu.	Ürün Adı
1	Arama Motoru (Search Engine)	13	İş Akışı Yönetimi (Workflow Management)
2	Belge Yönetim Sistemi (Records Management System)	14	Karar Destek Sistemleri (Decision Support Systems)
3	Benzetim Uygulamaları (Simulations)	15	Metin Madenciliği (Text Mining)
4	Bilgi Haritaları (Knowledge Maps)	16	Örün İçerik Yönetimi (Web Content Management)
5	Bilgi Kapısı (Portal)	17	Tartışma Grupları ve Forumlar (Discussion Groups and Forums)
6	Coğrafi Bilgi Sistemi (Geographic Info. System)	18	Uzman Profilleme (Expertise Profiling)
7	Doküman Yönetim Sistemi (Document Mngm. System)	19	Veri Ambarı (Data Warehouse)
8	e-Öğrenme (e-Learning)	20	Veri İşleme Sistemleri (Data Processing Systems)
9	e-Posta (e-Mail)	21	Veri Madenciliği (Data Mining)
10	e-Sohbet/Anlık Mesajlaşma (Chat/Instant Messaging)	22	Veri Tabanı Yönetim Sistemi (Data Base Mngm. System)
11	Form Yönetimi (Form Management)	23	Yapay Zekâ ile Öğrenme (Machine Learning)

12	Görüntülü Haberleşme (Video Conferencing)	24	Yönetim Bilgi Sistemleri (Management Info. Systems)
----	--	----	--

Kaynak (Önaçan, 2015, s.88-89)

1.5. BY teknolojik araçlarının BY'ye etkisine ilişkin çalışmalar

BY teknolojik araçlarının BY'ye etkisine ilişkin çalışmaların birinde Binney (2001, 33-42) BY uygulamalarını ve teknolojik araçlarını; işlemsel, analitik, varlık yönetimi, süreç odaklı, gelişimci ve yenilikçi (innovative) olarak gruplandırmıştır.

Rollet (2003), bir organizasyonda çalışanların efektif bir şekilde işlerini yapabilmesi için ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlayan bir BY teknolojik altyapısına ihtiyaç duyulduğunu ve söz konusu teknolojik altyapının iş süreçleri yönetim araçları ile entegre olması gerektiğini vurguladığı kitabında BY süreçleri ile BY teknolojik araçlarını detaylı olarak açıklamış ve BY teknolojik araçlarının BY süreçlerinin her birine yapmış olduğu katkıyı resmetmiştir. Çalışmada İçerik Yönetim Sistemleri ve İçerik Üretim Sistemleri en çok katkı sağlayan araçlarken e-Öğrenmenin ise az katkı sağladığı görülmektedir.

Mertins ve diğerleri (2003, 5) en önemliden daha az önemliye doğru bilginin uygulanması (kullanılması), dağıtılması (paylaşılması), üretilmesi ve depolanması şeklinde bir sıralama ileri sürülmektedirler.

Volkan 2005 yılında hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde, Türkiye'deki 15 farklı firmada çalışan 35 uzmana uyguladığı anket ile yedi adet teknolojik aracın BY açısından önceliğini tespit etmiştir. Portaller, Arama Motorları, Doküman Yönetim Sistemleri, Kurumsal Sarı Sayfalar, Bilgi Haritaları, Tartışma Grupları, e-Posta ve e-Öğrenme araçlarının incelendiği çalışmada Doküman Yönetim Sistemleri, e-Posta, Tartışma Grupları ve Arama Motorları ön plana çıkan araçlar olmuştur. Portaller ve e-Öğrenme araçları ise daha az önemli araçlar olarak belirlenmiştir.

Bir başka çalışmada Chen ve diğerleri (2007) Tayvan'da yarı iletken endüstrisinde kullanılabilecek BY Sistemi için bir model ortaya koymakta ve BY bilgi kapısı önermektedirler. Söz konusu bilgi kapısı; doküman veritabanı, arama motoru, e-posta, tartışma grupları-forumlar, gerçek zamanlı iletişim/görüntülü haberleşme, karar destek sistemi, proje takip sistemi ve doküman yönetim sistemi teknolojik araçlarını kapsaymaktadır. Araştırmada AHP ve Kalite Fonksiyonu Yapılandırma (Quality Function Deployment- QFD) yöntemi kullanılmıştır.

Grimaldi ve Rippa (2011), BY süreçlerinin önem derecelerini belirlemede, AHP yöntemi kullanarak bir organizasyonda inovasyon süreçlerini destekleyen en uygun BY araçlarının seçmektedirler..

Literatürler, BY teknolojik araçlarının farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Agarwal ve Islam (2014), bilgi yönetimi araçlarını “bilgi paylaşma ve yayma araçları”, “bilgi üretme ve yakalama araçları” ve “bilgi uygulama ve kullanma

araçları” olarak sınıflandırmışlardır. Bhosale (2016) ise BY teknolojik araçlarını “genel araçlar”, “bilgi edinme araçları”, “bilgi indeksleme araçları” ve “bilgi yayma araçları” olarak sınıflandırmıştır. Barua ve Zaman (2019), organizasyonlarda en çok kullanılan BY araçlarını belirlemiştir. Ayrıca “bilgi paylaşma ve yayma”, “bilgi yakalama ve üretme” ve “bilgi edinme ve uygulama” araçlarının organizasyonun iş süreçlerin iyileştirilmesine pozitif etki ettiğini, ancak müşteri ilişkileri performansı, finansal performans, öğrenme ve büyüme performansına etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Tapissier ve diğerleri (2018) çalışmalarında, küçük ve orta ölçekli işletmeler için bir Bilgi Yönetim Sistemi tasarım metodolojisi önermişlerdir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma soruları

Tedarikçi firma uzmanları gözünden BY süreçleri, açık-örtük bilgi dönüşüm süreçleri ve BY teknolojik araçları ilişkisini kapsayan bu çalışmada Temel Araştırma Sorusu (TAS) ve bu soruya bağlı alt araştırma soruları (AAS) Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2: Araştırma Soruları

TAS: BY’ye en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçları hangileridir?	AAS 1: Hâlihazırda piyasada mevcut olan 24 adet BY teknolojik aracının her birinin, genel olarak BY sürecine katkısı nedir?	AAS 1.1: Hâlihazırda piyasada mevcut olan 24 adet BY teknolojik aracının her birinin, BY’nin temel süreçlerinin (bilginin üretilmesi, depolanması, paylaşılması ve kullanılması) her birine katkısı nedir?
		AAS 1.2: BY’nin temel süreçlerinin göreceli olarak birbirlerine göre bilginin etkili bir şekilde yönetilmesine sağladığı katkı nedir?
	AAS 2: Hâlihazırda piyasada mevcut olan 24 adet BY teknolojik aracının her birinin, genel olarak açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine katkısı nedir?	AAS 2.1: Hâlihazırda piyasada mevcut olan 24 adet BY teknolojik aracının her birinin, açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin (sosyalleşme, dışsallaştırma, birleştirme ve içselleştirme) her birine katkısı nedir?
		AAS 2.2: Açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin göreceli olarak birbirlerine göre bilginin etkili bir şekilde yönetilmesine sağladığı katkı nedir?

2.2. Veri toplama araçları

Önaçan (2015, 368-378) tarafından geliştirilen ve “BY Teknolojik Araçları Değerlendirme Formu (BYTADEF)” olarak isimlendirilen anket bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anketin görünüş ve içerik geçerliliği için beş uzmandan alınan görüşler yorumlanmış, değerlendirilmiş ve ankete yansıtılmıştır. SPSS programı kullanılarak her bir BY teknolojik aracının BY süreçlerine ve açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerine yönelik olarak Alfa Katsayıları hesaplanmış ve Tablo

3'te sunulmuştur. Alfa Katsayısı, George ve Mallery (2003, 231)'nin kurallarına göre tüm faktörler için 0,80'in üzerinde yani çıkmıştır.

Tablo 3: Her Bir Faktörün Güvenilirlik Derecesi

	Faktör Adı	Test Değeri	Güvenilirlik Derecesi
BY Süreçleri	Bilginin Üretilmesi	0.88	İyi derecede güvenilir.
	Bilginin Depolanması	0.90	Mükemmel derecede güvenilir.
	Bilginin Paylaşılması	0.89	İyi derecede güvenilir.
	Bilginin Kullanılması	0.92	Mükemmel derecede güvenilir.
Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Süreçleri	Sosyalleşme	0.93	Mükemmel derecede güvenilir.
	Dışsallaştırma	0.92	Mükemmel derecede güvenilir.
	Birleştirme	0.93	Mükemmel derecede güvenilir.
	İçselleştirme	0.93	Mükemmel derecede güvenilir.

2.3. Araştırma evreni ve örnekleme

Araştırmanın ulaşılabilir evreni, bilişim sistemleri geliştiren firmalardır. Araştırmanın örnekleme, bilişim firmalarının BY teknolojik araçlarına ilişkin ilgi, bilgi ve tecrübesi olan personelinden amaçlı örnekleme tekniği ve kartopu örnekleme tekniği ile seçilmiştir. BYTADEF, katılımcılara elden teslim edilmiş veya e-posta ile gönderilmiştir. 60 adet anketin geri dönüşü sağlanmıştır.

Katılımcıların %30'u yönetici pozisyonundadır ve %38'inin lisans, %54'ünün yüksek lisans ve %8'inin de doktora diploması bulunmaktadır. %43'ü sekiz yıldan fazla süredir aynı firmada çalışmakta olan katılımcıların %48'i dört yıldan fazla süredir aynı pozisyonda görev yapmaktadır. Katılımcıların %92'si dört, %65'i sekiz ve %50'si 10 yıldan daha uzun süredir BT sektöründe çalışmaktadır. Ankete katılan katılımcıların yaş ortalaması 36.23'dür. Katılımcıların yaşları 26 ve 52 arasında değişmektedir.

2.4. Verilerin analizi

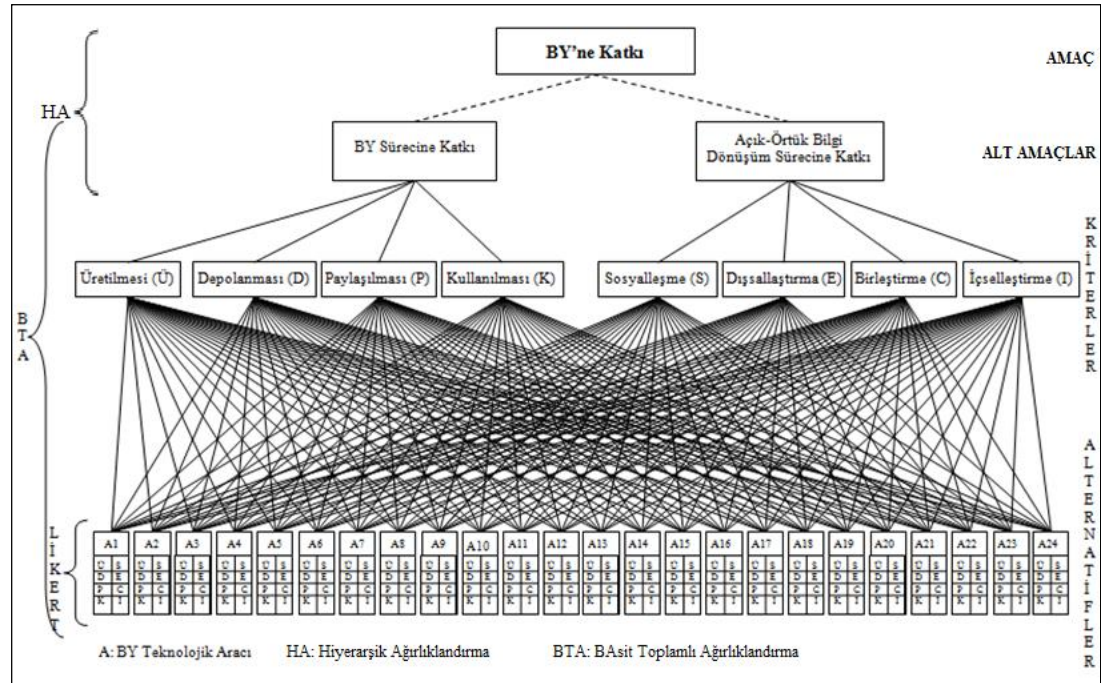
Öncelikle yukarıda belirlenen AAS 1.1 ve AAS 2.1; 5'li Likert ölçeği kullanılarak; AAS 1.2 ve AAS 2.2 "İkili Karşılaştırma Karar Matrisi" yöntemi ile; AAS 1 ve AAS 2 ise Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV; Multi Attribute Decision Making) yöntemlerinden Basit Toplam Ağırlıklandırma (BTA; Simple Additive Weighting-SAW) yönteminin uygulanmasıyla bulunmuştur. TAS ise AAS 1 ve AAS 2'de bulunan değerlere Hiyerarşik Ağırlıklandırma (HA) uygulanmasıyla

bulunmuştur. Araştırma sorularının çözümü için kullanılan yöntemler, Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4: Araştırma Sorularının Çözümü için Kullanılan Yöntemler

TAS: HA	AAS 1: BTA	AAS 1.1: 5'li Likert Ölçeği
		AAS 1.2: İkili Karşılaştırma Karar Matrisi
	AAS 2: BTA	AAS 2.1: 5'li Likert Ölçeği
		AAS 2.2: İkili Karşılaştırma Karar Matrisi

BTA yöntemi, basit matematiksel hesaplamalara dayanmaktadır. Bu sebeple ÇKKV literatüründe sık kullanılmakta ve BT'ye ilişkin çalışmalarda da tercih edilmektedir (Çakır ve Perçin, 2013, 452; Afshari vd., 2010, 512). Bu çalışmada Şekil 1'deki hiyerarşik yapıya göre BTA yöntemi uygulanmıştır.

Şekil 1: BTA Hiyerarşisi

Alternatiflerin BY teknolojik araçlarını, kriterlerin de BY süreçleri ve açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerini ifade ettikleri söz konusu hiyerarşik yapıda, 5'li Likert ölçeği ile alternatiflerin her birinin kriterlere katkısına ve Tablo 5'te sunulan "İkili Karşılaştırma Matrisi İçin Önem Skalası (İKMIÖS)" kullanılarak "İkili Karşılaştırma Karar Matrisi" ile kriterlerin alt amaçlara göreli katkılarına ilişkin veri toplanmıştır.

Tablo 5: AHP İkili Karşılaştırma Karar Matrisi İçin Önem Skalası

Değerler	Tanım	Açıklama
1	Eşit önemli	İki süreç hedefe eşit olarak katkıda bulunur.

3	Biraz önemli	Tecrübe ve yargı, ufak bir şekilde bir süreci diğerinden üstün tutar.
5	Fazla önemli	Tecrübe ve yargı, güçlü bir şekilde bir süreci diğerinden üstün tutar.
7	Çok fazla önemli	Bir süreç diğerine göre çok güçlü bir şekilde üstün tutulur ve üstünlük pratikte ispatlanmıştır.
9	Aşırı derecede önemli	Bir sürecin diğerine üstünlüğünü gösteren kanıt çok büyük güvenilirliğe sahiptir.
2, 4, 6, 8	Ara değerler	İki ardışık yargı arasındaki durumlar içindir.

2.4.1. Basit Toplamlı Ağırlıklandırma (BTA) yöntemi

Ağırlıklı ortalamaya dayanan. BTA yönteminde (Çakır ve Perçin, 2013, 452) her alternatifin puanı, o alternatifin her kritere göre normalize edilmiş değeri ile ilgili kritere ilişkin ağırlığın çarpılması ve bulunan değerlerin hepsinin toplanmasıyla bulunur. Aşağıda BTA'nın adımları sunulmaktadır (Afshari vd., 2010):

Adım 1: (1) İkili karşılaştırma karar matrislerinin oluşturulması, (2) Kriterlerin karşılaştırılması, (3) Matrislerin normalizasyonu, (4) Tutarlılık kontrolü

Adım 2: Karar matrisinin oluşturulması

Adım 3: Kriterlerin önem ağırlığı ile alternatiflerin önem ağırlığının çarpılması ve bulunan değerlerin toplanması ile sonucun elde edilmesi.

BTA yöntemi uygulamak için önce kriterler ve alternatifler belirlenmiştir. Alt Amaç 1 için kriterler; bilginin üretilmesi, depolanması, paylaşılması ve kullanılması; Alt Amaç 2 için kriterler; sosyalleşme, dışsallaştırma, birleştirme ve içselleştirme olarak saptanırken alternatifler ise 24 adet BY teknolojik aracı (Tablo 1) olarak tayin edilmiştir. Hesaplamalarda her iki alt amacın ağırlıklarının birbirine eşit olduğu kabul edilmiştir.

Adım 1.1: Alt Amaç 1 ve Alt Amaç 2 için dörder adet kriterden oluşan “4x4”lük iki adet ikili karşılaştırma karar matrisi oluşturularak katılımcılardan kriterlere ilişkin ikili karşılaştırma verisi toplanmıştır.

Adım 1.2: Katılımcılardan; İKMIÖS’e uygun olarak hem BY süreci için belirlenmiş dört kriteri, birbiriyle karşılaştırmak suretiyle değerlendirmeleri hem de açık-örtük bilgi dönüşümü süreci için belirlenmiş dört kriteri, birbiriyle karşılaştırmak suretiyle değerlendirmeleri istenmiştir.

Hesaplamalar için ikili karşılaştırma karar matrisi oluşturulurken *i değişkeni* için verilen puan değerleri aynen, *j değişkeni* için verilen puan değerleri “1/Puan” olarak matrise yazılmıştır. Böylelikle 4 x 4 şeklinde bir kare matris elde edilmiştir. a_{ij} ($i, j = 1, 2, \dots, n$), araştırılan konu için etkisi olduğu düşünülen faktöre verilen puanı göstermek üzere; *i* için, katılımcının vermiş olduğu puan $n \times n$ kare matrisinin *ij* hücresine a_{ij} ve *j* için, katılımcının vermiş olduğu puan $n \times n$ kare matrisinin *ij*

hücresine $1/a_{ij}$ olarak girilmektedir. $i=j$ olduğunda ise değer 1 olarak atanmaktadır. Böylece aşağıdaki matris elde edilmektedir:

$$A = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & a_{13} & \cdots & \cdots & a_{1n} \\ 1/a_{12} & 1 & a_{23} & \cdots & \cdots & a_{2n} \\ 1/a_{13} & 1/a_{23} & 1 & \cdots & \cdots & \cdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \cdots & \cdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \cdots \\ 1/a_{1n} & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & 1 \end{bmatrix}$$

Adım 1.3: Önceki adımda elde edilen matrisin normalizasyonu gerçekleştirilmektedir. Normalleştirme her bir hücrenin, bulunduğu sütunun toplamına bölünmesiyle yapılmaktadır. Elde edilen yeni matrisin her bir sütunun toplamı 1'e eşit olmaktadır. Genel olarak bu adım aşağıdaki matris ile ifade edilebilmektedir:

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \text{ olmak üzere;}$$

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} & b_{13} & \cdots & \cdots & b_{1n} \\ b_{21} & \vdots & \vdots & \cdots & \cdots & b_{2n} \\ b_{31} & \vdots & \vdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ b_{n1} & b_{n2} & b_{n3} & \cdots & \cdots & b_{nn} \end{bmatrix}$$

Adım 1.4: Elde edilen normalize edilmiş B matrisinin satır ortalaması alınarak $n \times 1$ boyutlu öncelik vektörü oluşturulmaktadır. Öncelik vektörü veya öncelik matrisi (w) Formül 1 ile hesaplanmaktadır:

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n}; \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

Formül 1: Öncelik Vektörü

Öncelik vektöründen yararlanılarak katılımcının cevaplarının tutarlılığı hesaplanmaktadır. Bunun için birinci adımda oluşturulan matris (4×4 'lük matris) ile üçüncü adımda elde edilen öncelik vektörü (4×1 'lik matris) çarpılmakta ve 4×1 'lik bir C matrisi (çarpım vektörü) elde edilmektedir. Çarpım vektörü (C) Formül 2 ile hesaplanmaktadır:

$$A_{n \times n} \times W_{n \times 1} = C_{n \times 1}$$

Formül 2: Çarpım Vektörü

C çarpım vektörünün satır değerleri ile W öncelik vektörünün satır değerleri karşılıklı olarak oranlanarak Formül 3'teki E temel değer vektörü elde edilmektedir:

$$E_i = \frac{C_i}{W_i}; \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

Formül 3: Temel Değer Vektörü

Temel değer vektörünün ortalamasının alınması sonucunda Formül 4'teki λ Temel Değer Katsayısı elde edilmektedir.

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n}$$

Formül 4: Temel Değer Katsayısı

Tutarlılık Göstergesi (Consistency Indicator) CI Formül 5'den yararlanılarak hesaplanmaktadır:

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1}$$

Formül 5: Tutarlılık Göstergesi

Katılımcı cevapların tutarlılığının kontrolünde yapılan son işlem ise, Tutarlılık Oranı (Consistency Ratio- CR)'nı bulmak için uygun bir sabit Rassal Gösterge (Random Indicator- RI) değeri ile CI değerinin oranlanmasıdır:

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

Formül 6: Tutarlılık Oranı

CR değerinin 0.10'dan küçük olması, katılımcının yaptığı karşılaştırmaların tutarlı olduğunu gösterir. CR değerinin 0.10'dan büyük olması ya bir hesaplama hatasını ya da katılımcının karşılaştırmalardaki tutarsızlığını gösterir (Saaty, 2001, 68).

Adım 2: Her bir BY teknolojik aracının her bir kriterine ilişkin veri, katılımcılara uygulanan anket ile 5'li Likert ölçeğine uygun olarak toplanmıştır. Her bir BY teknolojik aracının her bir kriter için katkı değeri (r_{ij}), tüm katılımcılardan aldığı puanların aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Kriterlerin ağırlık değerlerinin pozitif olması sebebiyle Formül 7 kullanılarak normalize edilmiş değerler (n_{ij}) ve normalize edilmiş karar matrisi hesaplanmıştır.

$$n_{ij} = r_{ij} / r_j^* \quad i=1, \dots, m; \quad j=1, \dots, n; \quad r_j^*, j \text{ sütunundaki en büyük } r \text{ değeri}$$

Formül 7: Pozitif Kriterler İçin Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Adım 3: Her bir alternatifin, BY sürecine katkısı ve açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine katkısı; sırasıyla Formül 8 ve Formül 9 ile hesaplanmıştır. Buradaki yöntem, literatürde AR-GE projesi seçim metodolojisi olarak kullanılan Skorlama Yöntemi'nden (Heidenberger ve Stummer, 1999) yararlanılarak geliştirilmiştir. Burada her bir alternatifin, her bir Alt Amaç için bileşik görelî katkısı hesaplanmıştır. Bunun için her alternatifin kriterlere göre katkısı, söz konusu kriterin Alt Amaç açısından görelî katkısı ile çarpılıp elde edilen çarpım değerleri birbiriyle toplanmıştır. Her alternatifin kriterlere göre görelî katkısı bulunurken, katılımcılardan 5'li Likert ölçeğinde toplanan verinin aritmetik ortalaması alınmıştır. Her kriterin Alt Amaç açısından görelî katkısı bulunurken ise, katılımcılardan "İkili Karşılaştırma Karar Matrisleri" ile toplanan verinin geometrik ortalaması alınarak normalleştirme yapılmıştır.

$$Y_i = \sum_{j=1}^n (w_j * s_{ij}) \quad ; i = 1, 2, \dots, k \quad (k \in Z^+)$$

Formül 8: i'inci Alternatifin BY Sürecine Katkısı

$$D_i = \sum_{l=1}^n (w_l * s_{il}) \quad ; i = 1, 2, \dots, k \quad (k \in Z^+)$$

Formül 9: i'inci Alternatifin Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Sürecine Katkısı

i : BY teknolojik aracı (alternatif)

n : Kriter/faktör sayısı (n=4)

k: Alternatif sayısı (k=24)

Y_i : Her bir i'inci alternatifin BY sürecine katkısı

j : BY süreci kriteri/faktörü (BY'nin her bir temel süreci)

s_{ij} : j'inci kriter/faktöre ait i'inci alternatifin ağırlığı

w_j : j'inci kriterin/kriterin nispi ağırlığı

D_i : Her bir i'inci alternatifin açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine katkısı

l: Açık-örtük bilgi dönüşüm süreci kriteri/faktörü (bilgi dönüşümünün her bir temel süreci)

s_{il} : l'inci kriter/faktöre ait i'inci alternatifin ağırlığı

w_l : l'inci kriterin/faktörün nispi ağırlığı

Her bir alternatifin, genel olarak BY'ye katkısı hesaplanırken BTA yöntemi ile bulunan değerlere, Formül 10 kullanılarak Hiyerarşik Ağırlıklandırma uygulanmıştır.

Burada BY süreci ve açık-örtük bilgi dönüşüm sürecinin çarpanının 0.5 olduğu yani yani her ikisinin BY'ye katkısının eşit olduğu kabul edilmiştir.

$$BK_i = (0.5 * Y_i + 0.5 * D_i) \quad ; \quad i = 1, 2, \dots, k \quad (k \in Z^+)$$

Formül 10: i'inci Alternatifin Genel Olarak BY'ne Katkısı

3. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, araştırmanın bulguları ortaya koyulmaktadır. BY teknolojik araçlarının BY süreci ve açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine katkı derecelerine göre gruplayabilmek için Tablo 6'daki skaladan yararlanılmıştır.

Tablo 6: BY Teknolojik Aracının Sürece Katkı Skalası

Grup	Puan Aralığı	Katkı Derecesi
1	$0.0 < P \leq 1.0$	Katkı sağlamaz
2	$1.0 < P \leq 2.0$	Az katkı sağlar
3	$2.0 < P \leq 3.0$	Orta katkı sağlar
4	$3.0 < P \leq 4.0$	Fazla katkı sağlar
5	$4.0 < P \leq 5.0$	Çok fazla katkı sağlar

3.1. BY teknolojik araçlarının her birinin, BY süreçlerinin her birine katkısı

24 adet BY teknolojik aracının her birinin; bilginin üretilmesi, depolanması, paylaşılması ve kullanılması süreçlerinin her birine katkısı (AAS 1.1) Tablo 7'de sunulmuştur. BY teknolojik araçları, en fazla katkı sağlayan daha az katkı sağlayan doğru sıralanmıştır. Her bir BY teknolojik aracının hangi grupta yer aldığı, Tablo 6'daki skaladan yararlanılarak, adının yanında parantez içinde belirtilmiştir.

Bilginin üretilmesi sürecine çok fazla katkı sağlayan aracın olmadığı, fazla katkı sağlayan 15 adet aracın olduğu görülmektedir. Bilginin üretilmesi sürecine en fazla katkısı "Veri Madenciliği", en az katkısı ise "Görüntülü Haberleşme" araçları sağlamaktadır.

Bilginin depolanması sürecine çok fazla katkı sağlayan dört adet aracın olduğu görülmektedir. Bilginin depolanması sürecine en fazla katkısı "Veri Tabanı Yönetim Sistemi", en az katkısı ise "Görüntülü Haberleşme" araçları sağlamaktadır.

Bilginin paylaşılması sürecine çok fazla katkı sağlayan yedi adet aracın olduğu görülmektedir. Bilginin paylaşılması sürecine en fazla katkısı "Bilgi Kapısı", en az katkısı ise "Yapay Zekâ ile Öğrenme" araçları sağlamaktadır.

Bilginin kullanılması sürecine çok fazla katkı sağlayan iki adet aracın olduğu görülmektedir. Bilginin kullanılması sürecine en fazla katkısı “Bilgi Kapısı”, en az katkısı ise “Görüntülü Haberleşme” araçları sağlamaktadır.

Tablo 7: BY Teknolojik Araçlarının BY Süreçlerinin Her Birine Katkısı

S.Nu.	Bilginin Üretilmesi Sürecine Katkısı		Bilginin Depolanması Sürecine Katkısı		Bilginin Paylaşılması Sürecine Katkısı		Bilginin Kullanılması Sürecine Katkısı	
	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan
1	Veri Madenciliği (4)	4.00	VT Yönetim Sistemi (5)	4.67	Bilgi Kapısı (5)	4.57	Bilgi Kapısı (5)	4.20
2	Karar Destek Sistemi (4)	3.80	Belge Yönetim Sistemi (5)	4.50	e-Posta (5)	4.55	Karar Destek Sistemi (5)	4.07
3	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.72	Veri Ambarı (5)	4.40	Arama Motoru (5)	4.42	Veri Ambarı (4)	3.97
4	Veri İşleme Sistemi (4)	3.68	Doküman Yönetim Sistemi (5)	4.32	Belge Yönetim Sistemi (5)	4.40	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.90
5	Veri Ambarı (4)	3.52	Bilgi Kapısı (4)	3.82	Doküman Yönetim Sistemi (5)	4.27	Doküman Yönetim Sistemi (4)	3.88
6	Metin Madenciliği (4)	3.48	Veri İşleme Sistemi (4)	3.47	e-Öğrenme (5)	4.15	Veri İşleme Sistemi(4)	3.87
7	Doküman Yönetim Sistemi (4)	3.45	Veri Madenciliği (4)	3.32	Tartışma Grpları ve Frmlar (5)	4.12	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.87
8	Yapay Zeka ile Öğrenme (4)	3.38	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.30	Örün İçerik Yönetimi(4)	3.88	Arama Motoru (4)	3.87
9	Benzetim Uygulamaları (4)	3.30	Örün İçerik Yönetimi (4)	3.12	e-Sohbet (4)	3.82	VT Yönetim Sistemi (4)	3.78
10	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.30	Form Yönetimi (4)	3.07	VT Yönetim Sistemi (4)	3.80	Veri Madenciliği (4)	3.75
11	VT Yönetim Sistemi (4)	3.25	Bilgi Haritaları (4)	3.02	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.75	Benzetim Uygulamaları (4)	3.75
12	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.17	e-Posta (3)	3.00	Bilgi Haritaları (4)	3.70	Bilgi Haritaları (4)	3.72
13	Bilgi Haritaları (4)	3.15	Karar Destek Sistemi (3)	2.87	Veri Ambarı (4)	3.68	Coğrafi Bilgi Sistemi (4)	3.62
14	Arama Motoru (4)	3.08	Coğrafi Bilgi Sistemi (3)	2.87	Görüntülü Haberleşme (4)	3.60	e-Öğrenme (4)	3.62
15	Örün İçerik Yönetimi(4)	3.02	e-Öğrenme (3)	2.75	Coğrafi Bilgi Sistemi (4)	3.55	Örün İçerik Yönetimi(4)	3.57
16	Bilgi Kapısı (3)	2.95	İş Akış Yönetimi (3)	2.65	Uzman Profillemeye (4)	3.43	e-Posta (4)	3.50
17	e-Öğrenme (3)	2.95	Metin Madenciliği (3)	2.63	İş Akış Yönetimi (4)	3.37	Metin Madenciliği (4)	3.50
18	e-Posta (3)	2.85	Tartışma Grpları ve Frmlar (3)	2.48	Veri İşleme Sistemi(4)	3.32	İş Akış Yönetimi (4)	3.45
19	Form Yönetimi	2.82	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.38	Form Yönetimi (4)	3.20	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.45
20	Coğrafi Bilgi Sistemi (3)	2.82	Arama Motoru (3)	2.37	Veri Madenciliği (4)	3.20	Uzman Profillemeye (4)	3.32
21	Uzman Profillemeye (3)	2.75	Uzman Profillemeye (3)	2.23	Karar Destek Sistemi (4)	3.12	Yapay Zeka ile Öğrenme (4)	3.18
22	İş Akış Yönetimi (3)	2.65	Benzetim Uygulamaları (3)	2.07	Metin Madenciliği (3)	2.85	e-Sohbet (3)	2.97
23	e-Sohbet (3)	2.53	e-Sohbet (2)	1.90	Benzetim Uygulamaları (3)	2.83	Form Yönetimi (3)	2.92
24	Görüntülü Haberleşme (3)	2.45	Görüntülü Haberleşme (2)	1.72	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.43	Görüntülü Haberleşme (3)	2.83

3.2. BY teknolojik araçlarının her birinin, açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin her birine katkısı

24 adet BY teknolojik aracının her birinin, sosyalleşme, dışsallaştırma, birleştirme ve içselleştirmenin her birine katkısı (AAS 2.1) Tablo 8’de sunulmuştur. BY teknolojik araçları en fazla katkı sağlayan daha az katkı sağlayan doğru sıralanmıştır. Her bir BY teknolojik aracının hangi grupta yer aldığı, Tablo 6’daki skaladan yararlanılarak, adının yanında parantez içinde belirtilmiştir.

Açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinden sosyalleşmeye çok fazla katkı sağlayan aracın olmadığı; fazla katkı sağlayan dört aracın olduğu görülmektedir. Sosyalleşme sürecine en fazla katkıyı “Tartışma Grupları ve Forumlar” ve en az katkıyı ise “Coğrafi Bilgi Sistemi” araçları sağlamaktadır.

Dışsallaştırmaya çok fazla katkı sağlayan aracın olmadığı; fazla katkı sağlayan 13 aracın olduğu görülmektedir. Dışsallaştırma sürecine en fazla katkıyı “Tartışma Grupları ve Forumlar” ve en az katkıyı ise “Coğrafi Bilgi Sistemi” araçları sağlamaktadır.

Birleştirmeye çok fazla katkı sağlayan olduğu görülmektedir. Birleştirme sürecine en fazla katkıyı “Bilgi Kapısı” ve en az katkıyı ise “Uzman Profilleme” araçları sağlamaktadır.

İçselleştirmeye çok fazla katkı sağlayan aracın olmadığı; fazla katkı sağlayan yedi aracın olduğu görülmektedir. İçselleştirme sürecine en fazla katkıyı “e-Öğrenme” ve en az katkıyı ise “Form Yönetimi” araçları sağlamaktadır.

Tablo 8: BY Teknolojik Araçlarının Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Süreçlerinin Her Birine Katkısı

S.Nu.	Sosyalleşmeye Katkısı		Dışsallaştırmaya Katkısı		Birleştirmeye Katkısı		İçselleştirmeye Katkısı	
	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan	BY Teknolojik Aracı Adı	Puan
11	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.47	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.50	Bilgi Kapısı (5)	4.03	e-Öğrenme (4)	3.62
22	Görüntülü Haberleşme (4)	3.43	e-Posta (4)	3.50	Arama Motoru (4)	3.82	Arama Motoru (4)	3.43
33	e-Sohbet (4)	3.22	Bilgi Kapısı (4)	3.47	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.72	Bilgi Kapısı (4)	3.38
44	e-Posta (4)	3.15	Örün İçerik Yönetimi(4)	3.35	VT Yönetim Sistemi (4)	3.70	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.18
5	Bilgi Kapısı (3)	2.85	Bilgi Haritaları (4)	3.33	Doküman Yönetim Sistemi (4)	3.65	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.18
6	Uzman Profillemeye (3)	2.77	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.30	Veri İşleme Sistemi (4)	3.60	e-Posta (4)	3.05
7	e-Öğrenme (3)	2.70	e-Sohbet (4)	3.13	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.58	Benzetim Uygulamaları (4)	3.05
8	Benzetim Uygulamaları (3)	2.58	Uzman Profillemeye (4)	3.12	Örün İçerik Yönetimi(4)	3.55	Karar Destek Sistemi (3)	2.98
9	Bilgi Haritaları (3)	2.45	Görüntülü Haberleşme (4)	3.12	Veri Ambarı (4)	3.55	Örün İçerik Yönetimi(3)	2.98
10	Örün İçerik Yönetimi(3)	2.43	Veri Madenciliği (4)	3.12	Veri Madenciliği (4)	3.55	Doküman Yönetim Sistemi (3)	2.95
11	Karar Destek Sistemi (3)	2.40	Doküman Yönetim Sistemi (4)	3.05	Bilgi Haritaları (4)	3.42	Yönetim Bilgi Sistemi (3)	2.93
12	Yönetim Bilgi Sistemi (3)	2.35	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.05	e-Posta (4)	3.40	Veri Ambarı (3)	2.87
13	Doküman Yönetim Sistemi (3)	2.28	e-Öğrenme (4)	3.02	Karar Destek Sistemi (4)	3.40	Bilgi Haritaları (3)	2.80
14	Belge Yönetim Sistemi (3)	2.23	Metin Madenciliği (3)	3.00	e-Öğrenme (4)	3.38	Görüntülü Haberleşme (3)	2.77
15	Arama Motoru (3)	2.22	Veri Ambarı (3)	3.00	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.33	e-Sohbet (3)	2.75
16	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.20	Veri İşleme Sistemi (3)	2.98	Coğrafi Bilgi Sistemi (4)	3.33	Veri Madenciliği (3)	2.73
17	Metin Madenciliği (3)	2.18	Karar Destek Sistemi (3)	2.97	Benzetim Uygulamaları (4)	3.15	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.62
18	İş Akış Yönetimi (3)	2.17	Arama Motoru (3)	2.93	İş Akış Yönetimi (4)	3.10	Veri İşleme Sistemi (3)	2.60
19	Veri İşleme Sistemi (3)	2.17	Benzetim Uygulamaları (3)	2.78	Metin Madenciliği (4)	3.10	Coğrafi Bilgi Sistemi (3)	2.57
20	Form Yönetimi (3)	2.15	İş Akış Yönetimi (3)	2.77	e-Sohbet (4)	3.07	VT Yönetim Sistemi (3)	2.55
21	Veri Ambarı (3)	2.12	VT Yönetim Sistemi (3)	2.75	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	3.00	Uzman Profillemeye (3)	2.52
22	Veri Madenciliği (3)	2.08	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.73	Form Yönetimi (3)	2.98	Metin Madenciliği (3)	2.48
23	VT Yönetim Sistemi (3)	2.02	Form Yönetimi (3)	2.62	Görüntülü Haberleşme (3)	2.87	İş Akış Yönetimi (3)	2.47
24	Coğrafi Bilgi Sistemi (2)	1.95	Coğrafi Bilgi Sistemi (3)	2.52	Uzman Profillemeye (3)	2.77	Form Yönetimi (3)	2.37

3.3. BY süreçlerinin BY'ye sağladığı katkı

BY süreçlerinin göreceli olarak birbirlerine göre bilginin etkili bir şekilde yönetilmesine sağladığı katkı (AAS 1.2) araştırılırken detayları yukarıda sunulan BTA yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada öncelikle anketlerle toplanan ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılığına bakılmış ve tutarsız olduğu tespit edilen dokuz katılımcı cevabı çalışmaya dahil edilmemiştir. Yapılan çalışma sonucunda BY'nin dört temel sürecinin her birinin, bilginin etkili bir şekilde yönetilmesine sağladığı katkının bir ağırlık puanı tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur. Bu sonuçlarına göre “bilginin kullanılması” yaklaşık %45 ile BY'ye en fazla katkı sağlayan süreç olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 9: BY'nin Dört Temel Sürecinin Ağırlıkları

BY Temel Süreçleri	Ağırlık Puanı
Kullanılması	0.444505598
Üretilmesi	0.244428607
Paylaşılması	0.222394804
Depolanması	0.088670992
Toplam	1.000000

3.4. BY teknolojik aracının her birinin, genel olarak BY sürecine katkısı

24 adet BY teknolojik aracının her birinin, genel olarak BY sürecine katkısına (AAS 1) yönelik bulgular Tablo 10'da sunulmuştur. Verilere BTA yönteminin uygulanması neticesinde BY teknolojik araçları puanlarına göre en fazla katkı sağlayanlardan daha az katkı sağlayanlara doğru sıralanmış, HA puanlarına göre Tablo 6'daki skalaya uygun olarak gruplandırılmıştır. Her bir BY teknolojik aracının hangi grupta yer aldığı, adının yanında parantez içinde belirtilmiştir. BY teknolojik araçlarından 20 adedi fazla katkı sağlar grubunda yer almaktadır. Bilgi Kapısı en fazla katkı sağlayan araçtır.

Tablo 10: BY Teknolojik Aracının BY Sürecine Katkısı

S.Nu.	BY Teknolojik Aracı	BY Sürecine Katkısı	
		HA	BTA
1	Bilgi Kapısı (4)	3.9420	0.9197
2	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.9177	0.9142
3	Doküman Yönetim Sistemi (4)	3.9011	0.9116
4	Veri Ambarı (4)	3.8321	0.8977
5	Yönetim Bilgi Sistemi (4)	3.7538	0.8817
6	VT Yönetim Sistemi (4)	3.7350	0.8727
7	Karar Destek Sistemi (4)	3.6838	0.8689

8	Veri İşleme Sistemi (4) (*)	3.6641	0.8617
9	Veri Madenciliği (4) (*)	3.6504	0.8602
10	Arama Motoru (4) (*)	3.6645	0.8577
11	Bilgi Haritaları (4) (*)	3.5124	0.8233
12	e-Posta (4) (*)	3.5303	0.8232
13	e-Öğrenme (4)	3.4955	0.8174
14	Örün İçerik Yönetimi(4)	3.4628	0.8102
15	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.4433	0.8063
16	Coğrafi Bilgi Sistemi (4)	3.3398	0.7822
17	Benzetim Uygulamaları (4)	3.2869	0.7758
18	Metin Madenciliği (4)	3.2745	0.7721
19	İş Akış Yönetimi (4)	3.1650	0.7414
20	Uzman Profilleme (4)	3.1080	0.7287
21	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.9945	0.7074
22	Form Yönetimi (3)	2.9685	0.6949
23	e-Sohbet (3)	2.9552	0.6908
24	Görüntülü Haberleşme (3)	2.8111	0,6575
(*) “HA” ile “BTA” hesaplamalarında sıralamaları değişmektedir.			

3.5. Açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin BY'ye sağladığı katkı

Açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin göreceli olarak birbirlerine göre bilginin etkili bir şekilde yönetilmesine sağladığı katkı (AAS 2.2) araştırılırken detayları yukarıda sunulan BTA yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle anketlerle toplanan ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılığına bakılmış ve tutarsız olduğu tespit edilen dört katılımcı cevabı çalışmaya dahil edilmemiştir. Yapılan çalışma sonucunda açık-örtük bilgi dönüşümünün dört temel sürecinin her birinin ağırlıkları tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur. Bu sonuçlara göre “Dışsallaştırma” yaklaşık %49 ile BY’ye en fazla katkı sağlayan süreç olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 11: Açık-Örtük Bilgi Dönüşümünün Dört Temel Sürecinin Ağırlıkları

Açık-Örtük Bilgi Dönüşümü Temel Süreçleri	Ağırlık Puanı
Sosyalleşme	0.121477404
Dışsallaştırma	0.487178833
Birleştirme	0.24898109
İçselleştirme	0.142362673
Toplam	1.000

3.6. BY teknolojik aracının her birinin, genel olarak açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine katkısı

24 adet BY teknolojik aracının her birinin, genel olarak açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine katkısına (AAS 2) yönelik bulgular Tablo 12’de sunulmuştur. Verilere BTA yönteminin uygulanması neticesinde BY teknolojik araçları puanlarına göre en fazla katkı sağlayanlardan daha az katkı sağlayanlara doğru sıralanmış, HA puanlarına göre Tablo 6’daki skalaya uygun olarak gruplandırılmıştır. Her bir BY teknolojik aracının hangi grupta yer aldığı, adının yanında parantez içinde belirtilmiştir. BY teknolojik araçlarından 15 adedi fazla katkı sağlar grubunda yer almaktadır. Bilgi Kapısı, en fazla katkı sağlayan araçtır.

Tablo 12: BY Teknolojik Aracının Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Sürecine Katkısı

S.Nu.	BY Teknolojik Aracı	Açık-Örtük Bilgi Dönüşüm Sürecine Katkısı	
		HA	BTA
1	Bilgi Kapısı (4)	3.5210	0.9646
2	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3.4094	0.9397
3	e-Posta (4)	3.3685	0.9275
4	Belge Yönetim Sistemi (4)	3.2576	0.8923
5	Örün İçerik Yönetimi (4)	3.2362	0.8881
6	Bilgi Haritaları (4)	3.1708	0.8710
7	e-Öğrenme (4)	3.1549	0.8657
8	Arama Motoru (4)	3.1374	0.8567
9	e-Sohbet (4) (*)	3.0723	0.8464
10	Doküman Yönetim Sistemi (4) (*)	3.0920	0.8460
11	Yönetim Bilgi Sistemi (4) (*)	3.0811	0.8436
12	Görüntülü Haberleşme (4) (*)	3.0431	0.8400
13	Veri Madenciliği (4) (*)	3.0445	0.8336
14	Karar Destek Sistemi (4) (*)	3.0081	0.8244
15	Veri Ambarı (4) (*)	3.0107	0.8237
16	Veri İşleme Sistemi (3)	2.9831	0.8158
17	Uzman Profilleme (3)	2.9016	0.8006
18	Benzetim Uygulamaları (3)	2.8883	0.7925
19	Metin Madenciliği (3) (*)	2.8521	0.7832
20	VT Yönetim Sistemi (3) (*)	2.8690	0.7822
21	İş Akış Yönetimi (3)	2.7341	0.7495
22	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2.7183	0.7457
23	Coğrafi Bilgi Sistemi (3)	2.6583	0.7254
24	Form Yönetimi (3)	2.6157	0.7169

(*) “HA” ile “BTA” hesaplamalarında sıralamaları değişmektedir.

3.7. BY'ye en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçları

BY'ye en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçlarının tespitine yönelik bulgular Tablo 13'de sunulmuştur. Verilere BTA ve HA yöntemlerinin uygulanması neticesinde BY teknolojik araçları puanlarına göre en fazla katkı sağlayanlardan daha az katkı sağlayanlara doğru sıralanmış, HA puanlarına göre Tablo 6'daki skalaya uygun olarak gruplandırılmıştır. Her bir BY teknolojik aracının hangi grupta yer aldığı, adının yanında parantez içinde belirtilmiştir. BY teknolojik araçlarından 19 adedi fazla katkı sağlar grubunda yer almaktadır. Bilgi Kapısı, en fazla katkı sağlayan araçtır.

Tablo 13: BY Teknolojik Aracının BY'ye Katkısı

S.Nu.	BY Teknolojik Aracı	BY'ne Katkısı	
		HA	BTA ve HA
1	Bilgi Kapısı (4)	3,7315	0.9421
2	Belge Yönetim Sistemi (4)	3,5877	0.9033
3	Doküman Yönetim Sistemi (4)	3,4966	0.8788
4	e-Posta (4)	3,4494	0.8753
5	Tartışma Grpları ve Frmlar (4)	3,4263	0.8730
6	Yönetim Bilgi Sistemi (4) (*)	3.4172	0.8626
7	Veri Ambarı (4)	3.4214	0.8607
8	Arama Motoru (4)	3.4009	0.8572
9	Örün İçerik Yönetimi (4)	3.3495	0.8491
10	Bilgi Haritaları (4) (*)	3.3416	0.8472
11	Veri Madenciliği (4) (*)	3.3474	0.8469
12	Karar Destek Sistemi (4) (*)	3.3459	0.8466
13	e-Öğrenme (4)	3.3252	0.8416
14	Veri İşleme Sistemi (4)	3.3236	0.8387
15	VT Yönetim Sistemi (4)	3.3020	0.8275
16	Benzetim Uygulamaları (4)	3.0876	0.7841
17	Metin Madenciliği (4)	3.0633	0.7777
18	e-Sohbet (4)	3.0137	0.7686
19	Uzman Profilleme (4)	3.0048	0.7647
20	Coğrafi Bilgi Sistemi (3)	2.9990	0.7538
21	Görüntülü Haberleşme (3) (*)	2.9271	0.7488
22	İş Akış Yönetimi (3) (*)	2.9495	0.7454
23	Yapay Zeka ile Öğrenme (3)	2,8564	0.7266
24	Form Yönetimi (3)	2,7921	0.7059

(*) "HA" ile "BTA ve HA" hesaplamalarında sıralamaları değişmektedir.

4. Araştırma Bulgularına İlişkin Tartışma ve Yorumlar

Bu çalışmada; BY'nin dört temel sürecinin her birine, BY sürecine, açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin her birine ve açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine sağlamış oldukları katkılara göre BY teknolojik araçları sıralanmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların; organizasyonda kullanılacak doğru BY teknolojik aracının seçiminde, araçların etkin ve verimli kullanılmasında ve organizasyondaki sorunlu süreçlerin iyileştirilmesinde fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bilginin üretilmesi sürecine en fazla katkı sağlayan araç, Veri Madenciliği'dir. Bu araç; verilerin içerisindeki kuralları, desenleri, ilişkileri, istatistiksel olarak önemli yapıları keşfetmeye yaramakta ve bunun için makine öğrenmesi, veri ambarı/veri tabanı yönetimi gibi teknolojileri, istatistiği, matematiksel algoritmaları kullanmaktadır (Albayrak ve Yılmaz, 2009, 32). Veri madenciliği, veriden bilgi keşfini mümkün kılmaktadır. Bu sebeple bilginin üretilmesi sürecinde en fazla katkı sağlayan araç olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

Bilginin depolanması sürecine en fazla katkı sağlayan araç, Veri Tabanı Yönetim Sistemi'dir. Veri tabanı, birbiriyle ilişkili veri ve enformasyonun toplandığı, merkezileştirilmiş ve yönetilebilir veri deposudur. Bu araç, her bir uygulama için ayrı lokasyonlarda veri saklamak yerine tek bir yerde veriyi depolamakta ve bu veriye kullanıcı ve uygulamaların kontrollü erişimi mümkün kılmaktadır (Laudon ve Laudon, 2006, 116). Veri tabanı; verinin depolanması yanında metinlerin, metin dosyalarının, resimlerin vb. materyalin depolanmasında kullanılan önemli bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple bilginin depolanması sürecine en fazla katkı sağlayan araç olarak belirlenmiş olduğu değerlendirilmektedir.

Bilginin paylaşılması ve kullanılması süreçlerine çok fazla katkı sağlayan Bilgi Kapısı, kurumsal bilginin depolanması, düzenlenmesi, etkileşimi ve dağıtılması için ana giriş kapısı olan, içerik yönetimi ve uyarlanabilirlik, entegrasyon, güvenlik, arama yapabilirlik, işbirliği, ölçeklenebilirlik ve erişebilirlik gibi özellikleri olan (Jalal ve Al-Debei, 2013, 162-163), iyi yönetimli bir örün sitesi veya bir örün sayfasıdır. Bilgi Kapıları, kullanıcıların yetkilerine göre veri-bilgi yayınlamayı veya ihtiyaç duyulan bilgiye kolaylıkla erişebilmeyi sağlayan dolayısıyla bilgiyi paylaşmada ve kullanmada büyük rolü olan bir araç olarak ön plana çıkmaktadır.

Açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinden sosyalleşme ve dışsallaştırmaya en fazla katkı sağlayan araç, Tartışma Grupları ve Forumlar'dır. Tartışma Grupları ve Forumlar, mekana bağlı kalmadan kullanıcıların değişik konularda tartışmalar yürütebildiği sanal bir platformdur. Birçok kişideki örtük bilginin açık hale gelmesi (dışsallaşması) ve sonrasında birçok kişi tarafından ihtiyaç duyulan ve uygun/doğru olduğu değerlendirilenin alınarak tekrar kişiye özel bir örtük bilgi haline

dönüştürülmesi (örtük bilgiden örtük bilgiye dönüşüm) sürecine katkısı, katılımcılar tarafından tasdik edilmektedir.

Birleştirmeye çok fazla katkı sağlayan araç, Bilgi Kapısı'dır. Her türlü açık bilginin ve verinin bir arada sunulabilmesi, zaman ve mekana bağlı olmadan kullanıcı yetkisine göre erişimin mümkün olması, bilgiye ana erişim noktası olabilmesi gibi sebeplerle Bilgi Kapısı'nın katılımcılar tarafından açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinden birleştirmeye en fazla katkı sağlayan araç olarak görüldüğü değerlendirilmektedir.

İçselleştirmeye en fazla katkı sağlayan araç, e-Öğrenme'dir. e-Öğrenme, öğrenmede ve öğretmede bilişim teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanılmasını kapsar. Öğrenme, bireyin bilgiyi alarak özümsemesi, örtük bilgiye dönüştürmesi ve kendisindeki diğer örtük bilgiler ile birleştirilmesi süreci olduğundan, öğrenmeyi elektronik ortamda mümkün kılan e-Öğrenme aracının içselleştirmeye en fazla katkı sağlayan araç olarak belirlenmiş olmasının doğal olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırmadan çıkan sonuçlara bakıldığında; bilginin kullanılmasının ve organizasyon için değer yaratmasının önemini ortaya koyulduğu görülmektedir. Üretilen, paylaşılan, depolanan bilgi; organizasyona katma değer yaratacak şekilde kullanılmalıdır. Diğer taraftan, örtük bilginin açık bilgiye dönüştürülerek kurumsallaştırılması ve organizasyon için kullanılmasının önemli olduğu da araştırmadan çıkan bir başka sonuçtur.

Sonuçlar

Gelişen teknolojinin sağladığı olanaklarla birlikte organizasyonlar bilgiyi daha iyi yönetebilmek için BY teknolojik araçlarından yararlanmaları gerektiğinin farkına varmışlardır. Ancak BY özellikle teknolojik araçların BY için nasıl kullanılacağı hususu açıklık getirilmesine ihtiyaç duyulan bir konudur. Buradan hareketle bu çalışmada BY'ye en fazla katkı sağlayan BY teknolojik araçlarını tespit ederek organizasyonda bilginin en iyi şekilde yönetilebilmesini sağlayacak teknolojik altyapının oluşturulmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu araştırma sonucunda;

- BY sürecine en fazla katkı sağlayan ilk altı aracın sırasıyla; Bilgi Kapısı, Belge Yönetim Sistemi, Doküman Yönetim Sistemi, Veri Ambarı, Yönetim Bilgi Sistemi ve VT Yönetim Sistemi;

- Açık-örtük bilgi dönüşüm sürecine en fazla katkı sağlayan ilk altı aracın sırasıyla; Bilgi Kapısı, Tartışma Grupları ve Forumlar, e-Posta, Belge Yönetim Sistemi, Örün İçerik Yönetimi ve Bilgi Haritaları;

- Genel olarak BY'ye en fazla katkı sağlayan ilk altı aracın da sırasıyla; Bilgi Kapısı, Belge Yönetim Sistemi, Doküman Yönetim Sistemi, e-Posta, Tartışma

Grupları ve Forumlar ile Yönetim Bilgi Sistemi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada bulunan sonuçlar ve sıralamalardan yararlanılarak BY teknolojik araçlarının, BY'nin ve açık-örtük bilgi dönüşümünün her bir sürecine göre, sağladıkları katkı bakımında gruplandırılabilen değeri değerlendirilmektedir.

Çalışma sonunda ortaya çıkan BY teknolojik aracı sıralamasının ve gruplamasının; organizasyonların doğru BY teknolojik aracını seçmede, söz konusu araçları etkin ve etkili kullanmalarında ve BY'ye ilişkin problemleri süreçlerini iyileştirmelerinde fayda sağlayacağı; yazılım geliştiren firmalara hangi araçların geliştirilmesine öncelik vermeleri gerektiği hususunda fikir vereceği ve araştırmacıların çalışmalarında kullanabilecekleri önemli ampirik veriler sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Afshari, A., Mojahed, M. ve Yusuff, R.M. (2010). Simple Additive Weighting Approach to Personnel Selection Problem, *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 1(5), 511-515.
- Agarwal, N.K. and Islam, M.A. (2014). Knowledge management implementation in a library: Mapping tools and technologies to phases of the KM cycle, *VINE: The Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 44(3), 322-344.
- Albayrak, A. S. ve Yılmaz, Ş. K. (2009). Veri madenciliği: Karar Ağacı Algoritmaları ve İMKB Verileri Üzerine Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 31-52.
- Bhosale, M.D. (2016). Knowledge Management a Business Paradigm, *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, 6(4), 388-393.
- Binney, D. (2001). The Knowledge Management Spectrum - Understanding the KM Landscape, *Journal of Knowledge Management*, 5(1), 33-42.
- Brau, B. and Zaman, S. (2019). Impact of Implementation of Knowledge Management Tools on Organizational Performance in the Organizations of Bangladesh, *International Journal of Management Sciences and Business Research*, 8(2), 34-43.
- Chen, S.C., Yang, C.C., Lin, W.T., Yeh, T.M. and Lin, Y.S. (2007). Construction of Key Model For Knowledge Management System Using AHP-QFD For Semiconductor Industry in Taiwan, *Journal of Manufacturing Technology Management*, 18(5), 576-597.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü, *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.

- eDEM. (2014). BilgiYönet Portalı Sözlüğü, *TODAİE*, Erişim Tarihi: 01.11.2014, www.edem.todaie.gov.tr/by/tr/sozluk.html.
- George, D. and Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A Simple Guide and Reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Grimaldi, M. and Rippa, P. (2011). An AHP-Based Framework for Selecting Knowledge Management Tools to Sustain Innovation Process, *Knowledge and Process Management*, 18(1), 45–55.
- Heidenberger, K. and Stummer, C. (1999). Research and Development project selection and resource allocation: A Review of quantitative Modelling Approaches, *ISMR*. [Aktaran Palaz, H. ve Kovancı, A. (2008). Türk Deniz Kuvvetleri Denizaltılarının Seçiminin AHP ile Değerlendirilmesi, *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 3(3), 53-60].
- Jalal, D. and Al-Debei, M.M. (2013). Developing and implementing a web portal success model, *Jordan Journal of Business Administration*, 9(1), 161-190.
- Kalkan, V.D. ve Keskin, H. (2005). KOBİ'lerde Bilgi Yönetimi Süreci ve Araçları: Literatür Değerlendirmesi ve Bir Araştırma, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, 35, 173-206.
- Laudon, K.C. and Laudon, J.P. (2006). *Yönetim Bilgi Sistemleri*, Çeviren Abdullah NARALAN, Prentice Hall.
- Mertins, K., Heisig, P. and Vorbeck, J. (2003). *Knowledge Management: Concepts and Best Practices*, 2nd Ed., Springer-Verlag, Berlin.
- Nonaka, I. (1994). A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation, *Organization Science*, 5(1), 14-37.
- Nonaka, I. and Takeuchi, K. (1995). *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, Oxford University Pres, Oxford.
- Önaçan, M.B.K. (2015). Organizasyonlar için bilgi yönetimi çerçevesi ve bilgi yönetim sistemi mimarisi önerisi: dOBYLN (Doküman ve Bilgi Yönetimi) (Tez No. 405913). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Önaçan, M.B.K. (2022). Türkiye’de kamu kurumlarında bilgi yönetimi unsurları ve teknoloji ilişkisi üzerine nitel bir araştırma: Bilgi işlem yöneticileri gözünden. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 134 – 155.
- Rollett, H. (2003) *Knowledge Management Processes and Technologies*, Kluwer academic Publishers, Boston/Dordrecht/London.
- Saaty, T. L. (2001). *Decision Making with Dependence and Feedback, The Analytic Network Process*, Pittsburgh: RWS Publications, 2nd Edition, USA. [Aktaran:

Yavuz, S. (2012). Öğretmenlerin Otomobil Tercihlerinde Etkili Olan Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Yöntemiyle Belirlenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 29-46].

Tapissier, E., Mantelet, F., and Aoussat, A. (2018). Choosing the right tools and practices to design a knowledge management system in a SME, *Proceedings of International Design Conference - DESIGN 2018*, 1697-1708. <https://doi.org/10.21278/idc.2018.0190>

Volkan, I. (2005). Defining Priorities of Knowledge Management Tools in Turkey (TezNo. 181371). [Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Katkı Oranı Beyanı: Makaleye, makalenin 1'nci yazarı %85, makalenin 2'nci yazarı %15 katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır. Bu çalışmanın altyapısını oluşturan tezin hazırlanması sürecindeki desteklerinden dolayı Doç. Dr. Hayat Ebru ERDOST ÇOLAK'a, Prof. Dr. Türksel KAYA BENSGHİR'e, Prof. Dr. Semra GÜNEY'e ve Prof. Dr. Yetkin ÇINAR'a ayrıca ankete dönüş yapan tüm katılımcılara teşekkür ederim.

Priapos Kültüne Multidisipliner Yaklaşım Açısından Farklı Bir Bakış

Nazlı AKBAŞ[♦], Umut PARLITİ^{*}, Murat KARAOĞLAN^{*},

Özet

Fallus, uygarlık tarihi boyunca egemenliği, serveti ve bereketi temsil etmiştir. Birçok tarihi figür abartılı fallusuyla birlikte gücün, egemenliğin ve iktidarın sembolü olarak yansıtılır. Fakat fallusun her zaman egemenlik ve gücü temsil ettiğini söylemek de yanlışır. Mitolojide bereket tanrısı olarak geçen Priapos abartılı erekte erkek genital organı ile tasvir edilmesine rağmen, hayat öyküsünün pek de ihtişamlı olmadığı söylenebilir. Ayrıca kısa boylu, çirkin bir yüz görünümüne sahiptir. Bu fiziksel özellikler, günümüz modern tıp bilgilerine göre, konjenital adrenal hiperplazi hastalığına sahip bireylerin fenotip özelliklerini yansıtır. Konjenital adrenal hiperplaziler, kortizol sentezinden sorumlu genetik defektlere bağlı olarak böbreküstü bezi yetersizliği ile sonuçlanan bir hastalıktır. 21 hidroksilaz eksikliğine bağlı konjenital adrenal hiperplazide enzim yolağındaki bloğa bağlı olarak dişil cinsiyet hormonu östrojen sentez edilemez ve yolak erkek cinsiyet hormonu androjenlerin aşırı üretilmesine yol açar. Aşırı androjen üretimi karyotip olarak hem erkek hem de dişilerde gerek genital organlarda gerekse de diğer bedensel özelliklerde virilizasyona yani yan erkekleşmeye neden olur. Hastalarda aşırı kıllanma, yaygın sivilceler oluşur. Hiperandrojenizme bağlı kemik olgunlaşmasındaki hızlanma boyun aşırı kısa olmasına neden olur. Kadınlarda klitoris o kadar büyür ki, erkek genitalyası görünümüne dönüşür. Bazı durumlarda bu dişi bireyler, erkek sanılarak büyütülür. Biz, Priapos'un tasvirlerinden yola çıkarak gerçekte bir erkek olmayıp, aşırı büyük diş genitalyası, boyunun aşırı kısa olması, çirkin yüz görünümü, olası sivilceler, hatta bazı figürinlerin de testissiz olması nedeniyle 21 hidroksilaz eksikliğine bağlı basit virilizan tip ya da 11 beta hidroksilaz eksikliğine bağlı konjenital adrenal hiperplaziden muzdarip bir dişi olabileceğini varsayıyoruz. Modern biyoloji ve tıp bilgilerine dayanan bu yaklaşımın mitoloji ile geçmiş kültürlerdeki dişiliğe, erillğe ve onların beden algılarına olan kavrayışlarını değerlendirmede kırılma yaratacak önemli bir açılım sağlayacağını da düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Priapos, Fallus, Eril-Dişil, 21 hidroksilaz, 11 beta hidroksilaz

[♦] Dr. Arş Gör., Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep / Türkiye, e-mail: nazakbas@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-9765-9474>.

^{*} Dr. Arş Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum / Türkiye, e-mail: umutparliti62@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-9895-4926>.

^{*} Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Dahili Tıp Bilimleri Bölümü, Gaziantep / Türkiye, e-mail: muratkaraoglan@gantep.edu.tr.

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-2861-3568>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Parliti, U. & Akbaş, N. & Karaoğlan, M. (2023). Priapos Kültüne Multidisipliner Yaklaşım Açısından Farklı Bir Bakış. *Küllüye*, 4(1), 161-172. DOI: 10.48139/aybukulluye.1266563

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
16 Mart 2023	29 Mart 2023	Araştırma Makalesi	161-172
16 March 2023	29 March 2023	Research Article	

A Different Perspective of Priapos Cult from Multidisciplinary Approach

Abstract

The phallus has represented sovereignty, wealth, and fertility throughout the history of civilization. Many historical figures with their exaggerated phallus, are portrayed as symbols of domination, sovereignty and power. But it is also wrong to say that the phallus always represents domination and power. Although Priapos, who is mentioned as the god of fertility in mythology, is exaggeratedly depicted with erect male genitalia, it can be said that his life story is not so grandiose. He also has a short, ugly face appearance, despite his large, erect phallus. According to modern medical knowledge, these physical features reflect the phenotype characteristics of individuals with congenital adrenal hyperplasia. The fact of the matter is that these patients are not men. Congenital adrenal hyperplasia is a disease that results in adrenal insufficiency due to genetic defects responsible for cortisol synthesis. In congenital adrenal hyperplasia due to 21 hydroxylase deficiency, the female sex hormone estrogen cannot be synthesized due to the block in the enzyme pathway, and the pathway leads to overproduction of the male sex hormone androgens. Hyperandrogen production in both males and females causes virilization, that is, semi-masculinization, in the genital organs and other bodily features as a karyotype. Excessive hair growth and common acne occur in patients. The acceleration in bone maturation due to hyperandrogenism causes extremely short stature. In women, the clitoris is so enlarged that it resembles male genitalia. These female individuals are sometimes grown, assuming they are males. We assume from the descriptions of Priapos that he is not really a man. He may have a simple virilizing type related to 21 hydroxylase deficiency or 11 beta-hydroxylase deficiency due to his enormous external genitalia, excessively short stature, ugly facial appearance, possible acne, and even the lack of testicles in some figurines. We hypothesize that she may be a woman suffering from congenital adrenal hyperplasia. Based on modern biology and medical knowledge, this approach will provide a crucial perspective that will innovate in evaluating mythology and the understanding of femininity, masculinity, and body perceptions in past cultures.

Key Words: Priapos, Phallus, Masculine-Female, 21 hidroksilaz, 11 beta hidroksilaz.

Extended Abstract

The vulva and phallus depictions in the Palaeolithic cave art are likely associated with people's belief in fertility. Practically, it is accepted by the majority of the scientific world that this belief continues to live thousands of years later. For example, it is stated that the snakes depicted in the hair of the "Serpent Head Statue" in Nevali Çori are phallus. With the historical process, we see that the culture of phallus built the foundation of masculine society. In ancient Greek and Roman art, phalluses appear exaggeratedly. Here, the phallus is defined as a symbol of power and authority rather than fertility. However, in some poems, the figure of Priapos, known as the symbol of power, authority, and abundance, has been ridiculed. Whether attributed positive or negative meanings, the cult of Priapos (4th century BC) Century) has been popular in a vast geography, starting from Lapseki and spreading to the whole of the Ancient Greek and Mediterranean region.

Mythological meanings should be attached to this popularity, as well as the facts of social life. It is impossible to say that the living and related health conditions were excellent then. The source of diseases was first sought in the spirits, then by the goddesses. Diseases were seen as a curse sent from gods and goddesses to humans. These people who face diseases may have shaped some of the diseases they saw around them by exaggerating them and putting religion and ritual in them. For example, it is possible to predict that Priapos, known in Ancient Greece as the god of phallic and fertility, emerged as a sanctification of an inherited metabolic disease caused by a lack of one of the enzymes necessary for the synthesis of cortisol called congenital adrenal hyperplasia (CAD). Notably, the statues of Priapos are pretty short in length against the giant penis. An ugly facial appearance and unusual features suggest he is in a terrible phenotype.

From today's modern medical knowledge, it can be considered that the God of Fertility was a female suffering from congenital adrenal hyperplasia. Because some scientific agendas push us to this hypothesis, the first of these, congenital adrenal hyperplasia, is a disease that results in adrenal insufficiency due to the effects of the CYP21A2 gene responsible for cortisol synthesis. In congenital adrenal hyperplasia caused by a deficiency of 21 hydroxylase, the female sex hormone

Priapos Kültüne Multidisipliner Yaklaşım Açısından Farklı Bir Bakış

estrogenic cannot be synthesized sufficiently due to the block in the enzyme pathway, leading to the overproduction of the male sex hormone androgens. As a karyotype, it causes virilisation of the genital organs and other bodily features in both males and females, that is, the appearance of males in secondary sex characteristics. Prenatal overexposure to androgens virilises the external genital organs of genetic females and results in genital uncertainty due to the severity of the genetic defect at birth.

Affected genetic females cause an alternating degree of expansion of the clitoris due to excessive androgens, a fusion of the labioscrotal folds, and the formation of urogenital sinuses. Since the anti-Mullerian hormone is not secreted, the Mullerian ducts typically turn into the uterus and fallopian tubes in affected women. In other words, the clitoris of females exposed to severe defects turns into the appearance of a male penis. Abnormalities such as premature hair development and excessive hair growth, rapid bone growth due to widespread acne and hyperandrogenism eonism, and short neck due to rapid bone growth are observed. Bone age may be advanced compared to chronological age. In females, the clitoris grows so large that it turns into the appearance of male genitalia. These female individuals are raised as males. At later ages, when the testicles are not noticed, they apply to health institutions with the complaint of undescended testicles.

Priapos's story reveals that he was born with an abnormal appearance. His short stature, hairy appearance, ugly face and even lack of testicles in some of his depictions suggest the clinical appearance of congenital adrenal hyperplasia. It is possible that the penile bloating disease, which was previously described as priapism in the medical literature, is associated with the Priapos cult. Moreover, we understand that in his story, he did not have a relationship with any woman, nor could he be because he is a lonely, unidentified, and gender-depressed god who could not gain power despite his large genitals.

As a result, in this study, we shared the scientific outputs revealing that the figures with large and large-looking penises do not only symbolize power in the sense that they are transferred to us. Symbols of these figures may have changed ideologically in the historical process. The social meaning attributed to external appearances or anomalies may be a component of underlying biological characteristics or disorders and cultural construction. When we re-evaluate the myth of God Priapos with today's medical knowledge to resolve this hypothesis, striking results will continue to be reached. Because considering the historical information, we can say that the depictions of male-looking genitalia in the Priapos cult are the reflections of females whose clitoris has grown into a male penis due to simple virilizing type related to 21 hydroxylase deficiency or 11 beta-hydroxylase deficiency. When evaluated based on the original disease, breaking results can be reached by reconsidering that day's mental and cultural situation, including the extreme variability in the sexual identities of historical figures in myths.

Giriş

İlkel toplumlar çevrelerinde gelişen olayları ilahi bir süreç olarak algılar. Onlara göre tüm olguların arkasında gizemli bir güç, görünmeyen bir tanrı vardır. Güneş ve ayın doğup batması, yıldırımların oluşması, deprem felaketleri gibi doğa olayları görünmeyen tanrıların ilahi kudreti olarak yorumlanır. Üreme ve doğumu da belirleyen bu tanrısal kudrettir. Kutsallık, seks ve doğum tanrıları aracılığıyla somutlaşır. Bu insanlar başlangıçta tanrıyı cinsiyetsiz, sadece seks olarak tasavvur ediyor olmalıydılar. Burada tanrı üreten değil üretici gücü temsil etmekteydi, bu nedenle tanrı cinsiyetsizdi. Böylece onu bedensiz cinsel organlarla sembolleştirip, kendi evliliklerine tanrısalılık katmayı umuyorlardı. Kendi nesillerini güvence altına

almak ve bereketi sağlamak için tanrılarla sembolik evlilikler gerçekleştirmişlerdir (Jervey, 1987, s. 103)¹. Belki de Paleolitik dönem mağara sanatında sıklıkla karşılaşılan vulva ve fallus tasvirleri (Mohen, 2002, s. 186) böyle bir amaca hizmet etmekteydi.

Eğer durum gerçekten böyleyse, söz konusu sembolik düşünce binlerce yıl varlığını sürdürmüş olabilir. Örneğin Weston La Barre'nin savunduğu gibi sünnet ayini yılan kültürüyle bağlantılı olabilir. Adem yasak meyveden (bilgi) yer ve böylece ölümsüzlüğünü kaybeder. Yılan Adem'i kandırır ama kendisi ölümsüz olarak varlığını sürdürür. Yılanın derisini değiştirmesi onun ölümsüzlüğünün göstergesidir. Bu inanç beraberinde sünnet geleneğini doğurur. Burada insan cinsel organının bir parçasını kurban ederek, yılan gibi ölümsüzlüğe ulaşabilir (Jervey, 1987, s. 106)². Fallusa ait olan özelliklerin yılanlara yansıtılarak aktarılması da binlerce yıl öncesinden gelir. Nevali Çori'de ele geçen "Yılanlı Kafa" heykelinde at kuyruğu saçın yerine tasvir edilen yılan (Hauptmann, 2011, s. 125) fallik bir sembolün yansıması olabilir (Gezgin, 2012, s. 123).

Yazılı uygarlıkla birlikte fallusun cinsiyetsiz tanrısı iktidar sembolü haline gelir ve eril toplumu inşa etmeye başlar. Bu geçişi Enuma Eliş'te açıkça görmekteyiz. Enuma Eliş erkek düzenini, erkek kuralını, erkek ilişkilerini, erkek gücünü ve yaratıcılığını yücelten erkek mitidir (Harris, 2003, s. 80). Marduk, tüm tanrıların annesi Tiamat'ı öldürerek diğer tanrılar üzerinde söz sahibi olur ve iktidarı ele geçirir. Marduk'un büyükannesini öldürme hikayesi oldukça ilginçtir. Kendisini yutmak için ağzını açan Tiamat'ın ağzına, rüzgarları sokar ve daha sonra okla onu öldürür. Marduk artık tanrıların kralı olmuştur (Adalı & Görgü, 2015). Asur dilinde rüzgâr anlamına gelen šāru penis (ušāru) kelimesine oldukça yakın seslenişe sahip olması tesadüf olmasa gerek³. Enuma Eliş'te başlangıçta anlatılan hikâye erkek (Apsu) ve dişi (Tiamat) suların karşılıklı, sınırsız ve şekilsiz bir arada olmasından başlayıp, sonunda cinsiyetler arasında bir ayırım ve hiyerarşiye çıkar (Helle, 2020, s. 73).

Fallus daha sonra Antik Yunan ve Roma heykel, şiir sanatında abartılı tasvirlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu figüratif imgeler gerek zenginlerin gerekse de fakirlerin evlerinde maddi dünya ile yarı-ilahi olan arasında bağlantılar kurma misyonuna sahip apotropetik olarak işlev görür. Yenilenme ve doğurganlığın sembolü olan fallus, tıpkı Babil yaratılış mitinde olduğu gibi yaşamı ölüme, yani Hades'e (Antik Yunan'da ölüm Hades'de sembolleşir) bağlar (Moser, 2006, s. 1-5).

¹ oi.org/10.1111/j.0022-3840.1987.2102_103.x.

² Priapos'un büyük penisine dikkat ettiğimizde penisinin sünnetli olduğu görülebilmektedir. Priapos'un rahiplerinin ve ona tapınanların benzer şekilde kendilerini sünnet etmiş olabilirler, Eroğlu & Oktar, 2010, s. 2.

³ Surethdictionary (2022), erişim 17 Kasım 2022, <https://www.assyrianlanguages.org/sureth/index.php>.

Kuşkusuz mitolojiler ve onların mirasçısı erkek egemen yazılı ve görsel kültürel pratikler bu kavrayışın sayısız örnekleri ile doludur. Erkekleşen uygarlıkla beraber fallus, biyolojik bir fenomen olarak üremeyi sağlayan bir organ olmasının ötesinde baskın statü değeri kazanır. Erillik ve dişiliğin günümüzdeki biyolojik kavrayışın dışında statüyü belirleyen bir kavrayış, egemen kültürlerde edilgen konumdaki dişiliğe ait biyolojik özelliklerin göz ardı edilmesine ve yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Antik filozoflar kadını, yavru üretiminde, rolü olmayan tohumun ekildiği edilgen bir tarla olarak algılar⁴. Baskın erkek genitalyasının dışa doğru ve dik olarak betimlenmesi; edilgen kadın genitalyasının ise içe doğru büyüyen bir organ⁵ şeklinde sembolleşmesi durumunda ise kadını, zihinsel ve bedensel olarak gelişimini tamamlayamamış kusurlu bir erkek olarak tasvir etmişlerdir. Lacan “Fallus bir imleyendir” diyerek konuyu özetlemiştir. Onu, gizem içinde tuttuğu şeyin pençesini kaldıran bir imleyen olarak görür. “Abartılabilirliği sayesinde öteki kuşağa aktardığı yaşamsal akışın imgesi” olarak tanımlar. Erkek ve erkekliğin daha fazla güç kazanmış olması, sınırsız rekabet, maçoluk ve şiddet Lacan’ın deyimiyle abartılmış fallusun bir sonucu olarak kendini göstermektedir (Lacan, 1994).

İster arkeolojik, antropolojik bilim alanıyla konuya yaklaşımlar isterse yazılı kayıtlar üzerinden olsun, “*fallus*” tarih boyunca erkekliğin inşasında güçlü bir metafor olarak karşımıza çıkar. Geçmişten geleceğe fallus imgesi, erkekler tarafından özerkliğin elde edilmesinin ayrılmaz göstereni olarak kabul edilmektedir. Fakat aşırı şişirilmenin ayrıca yıkıcı bir yönü vardır. Büyük ve sertleştirilmiş erkeklik organları aracılığıyla gücün kudretin kendisi olan erkek iktidarını aşma potansiyeline dönük olarak fallus imgesi üzerinden ironi kurgulanmış olabilir. Çirkin surat, sakallı yüz, bodur ve kıllı vücut üzerine işlenen iri ve erkte penis üzerinden, başlangıcından itibaren halklar tarafından yaratılan gücü, bereketi simgeleyen toplumsal dinamikler bir nebze de olsa yıkılmış olabilir. Söz konusu arketip klasik kültürde devasa büyük cinsel organ Priapos figürüyle ortaya çıkmış olabilir.

Priapos Kültü ve Hastalık, Kusur İlişkisi

Priapos heykelleri genellikle işlenmesi kolay, kaba ağaçlardan yapılır. Ahşabın dayanıklılığının az olmasından ve maliyetinin ucuz olmasından dolayı Helenistik, Greek ve çoğu Roma şiirinde, bu heykeller ikinci sınıf sanat olarak kabul edilirdi. Bu nedenle Priapos, birçok ozanın alay konusu olmuştur (Stewart, 1997, s. 575)⁶. İster olumlu ister olumsuz anlamlar yüklenilsin onun tasvirlerinin

⁴ Aristoteles dişi ve erkeğin döle verdiği payın eşit olmadığını, erkeğin kalıtımda daha fazla rol sahibi olduğu söylemektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Aristotle, 1942.

⁵ Aristoteles’in fikirlerinden etkilenen Galen, kadının genitalyasını içeri doğru uzanan skrotumu, her iki yana doğru açılmış testisler ve vajina yerine prepus olarak tanımlanan penisin ucundaki deri olarak tanımlamıştır. Galen, 2022, Biography, Achievements, & Facts | Britannica”, erişim 14 Kasım 2022, <https://www.britannica.com/biography/Galen>.

⁶ <https://doi.org/10.1111/1467-8365.00082>.

ana karakteristiği hiç kuşkusuz büyük cinsel organıydı. Genellikle giysisi yukarı doğru çekilerek abartılı derecede büyük cinsel organını açıkta bırakacak şekilde arkaya yaslanmış olarak tasvir edilirdi. Giysisinin eteğinde verimliliğin göstergesi olarak meyve ve sebzeler taşırdı. Tasvirlerinde neredeyse her seferinde sakallı verilmiştir (Resim. 1). Priapos'a adanmış epigraflar da bulunmuştur (Boyana, 2004, s. 36; Gravers, 2010, s. 85; Stankovic-Pesterac, 2017, s. 24-26)⁷. O, her ne kadar acınacak bir tanrı olarak tasvir edilse de ona sadık ve bağlı tapınıcıları her daim olmuştur.

Priapos, başlangıçta Lampsakos (Lapseki) ve Hellespont'ta (Çanakkale Boğazı), MÖ 4. yüzyıldan itibaren ise tüm Yunan ve Akdeniz bölgesinde popüler olmuştu. Lampsakos'ta onun onuruna tapınak yapılmış ve bu kentte, MÖ 2. yüzyılda, MÖ 1. yüzyılda darp edilen sikkelerde sakallı olarak betimlenmişti. Lampsakos sikkelerinde tıbbın tanrısı olarak görülen Apollo ile birlikte verilmiş olması Priapos'un sağlık ile ilişkili olduğunu doğrulamaktadır. Bu kentin yine bir sikkesi üzerinde Suriye tipi alınlıklı hexastylos tapınağı içerisinde veriliyor olması kentte adına bir tapınağın olduğunu da doğrulamaktadır (Ertoy, 2018, s. 11-12, 51-52, 66, 84, Lev. 16/323)⁸.

O kırsalın bereket tanrısıyken, şehir tanrısı olarak da hırsızları korkutup toprak verimliliği arttıran bahçelerin koruyucu tanrısı olmuştu. Bereket sembolü olarak müziği ve içmeyi seven, sığırların doğurganlığını arttıran, arı kolonilerini çoğaltan bir özelliğe sahipti. Ayrıca tarlaları, ormanları, üzüm bağlarını, bahçeleri ve meyveleri koruyan nazik bir tanrı olarak kabul edilmişti. Heykellerinin bahçelere bir tür korkuluk olarak dikilmesinin sebebi de buydu. Denizcilerin ve balıkçıların koruyucusu olarak tanınmıştı. Aynı zamanda, aşıklara öğüt veren, onları koruyan ve kadınlara doğurganlık kazandıran bir aşk tanrısıydı. Priapos, kendisine saygısızlık edenlerin cinsel gücünü elinden alma yeteneğine de sahipti. Apotropik güçlere sahip olduğu ve büyülerden ve nazarlardan koruyan ilahi bir fallus olduğuna da inanılırdı. Onun koruma gücü sadece tarlalar, bahçeler ve bağlar değil, genelevlere, mezarlara kadar uzanmaktaydı (Boyana, 2004, s. 31; Stankovic-Pesterac, 2017, s. 34; Güner, 2019, s. 159).

Yunan mitolojisinde Priapos, çoğunlukla Aphrodite ve Dionysos'un oğlu olarak kabul edilir. Fakat antik metinlerde babası bazen Zeus, Adonis ve Hermes; annesi Chione, Dione veya Percote olarak da geçer. Mitolojiye göre Dionysos'a âşık olan tanrıça, Hindistan yolunda onu takip etmiş, onunla birlikte olduktan kısa bir süre sonra da onu terk ederek Lampsakos'a gitmiştir. Bu birliktelikten hamile

⁷ Bithynia'daki üç altar üzerinde tasvir edilen ve kimi yazılı kaynaklarda adı geçen Preitos tanrısı ile Priapos eşleştirilmektedir. Aslında epigrafik kaynakları temel alırsak Priapos ile Preietos'un birbirlerinden ayrı oldukları anlaşılmaktadır, Rohde, 1943, s. 169, dip not. 39.

⁸ Antikçağlardan itibaren insanlar, cinsel, üreme ve ereksiyon hastalıklar/rahatsızlıklardan kaynaklı olarak Priapos adına yaptırılmış tapınaklarda deva, şifa aramışlardır. Priapos tanrısının özellikle "impotans" dahil üreme organlarındaki hastalıkları iyileştirdiğine inanılmaktaydı, Güner, 2019, s. 155-156, 159, Şek. 10.

kaldığını öğrenen Aphrodite Lampsakos'ta çocuğunu doğurmuştur. Fakat tanrıça Hera, Aphrodite'nin çapkınlığına sinirlenir ve çocuğu lanetler. Aphrodite hamileyken elini hamile tanrıçanın karnına koyar. Bu çocuğun sakat doğmasına neden olur. Çocuk doğduğunda normal olmayan bir görünüme sahiptir. Çirkin bir surat ve bozuk bir cinsel organ. Aphrodite çocuğun bu anormal görüntüsünden o kadar iğrenir ki onu bir dağa terk eder. Dağda çocuğu bir çoban bulur ve onun bu çirkinliğinin ve büyük cinsel organının bitki ve sığırlara doğurganlık getireceğine inandığı için ona sahip çıkar (Boyana, 2004, s. 34-35).

Priapos ile ilgili bir diğer mit ise onun perileri ve tanrıçaları taciz etmiş olmasıyla ilgilidir. Üç yılda bir kutlanan Dionysos töreni sırasında Priapos çok içmiş ve su perisi Lotis'e âşık olmuştur. Gece Bakkhalar uykuya dalınca Priapos, Lotis'e yanaşmış, ancak durumu fark eden eşeğin anırmasıyla su perisi uyanmıştır (Boyana, 2004, s. 35). Aynı efsane tanrıça Hestia ile de geçmektedir. Graves, Priapos'un Hestia'ya olan taciz girişiminin, ev ocağın koruması altına giren misafir kadınlara kötü muamelesine karşı anekdotal bir uyarı olduğunu düşünür ki şehvet sembolü olan eşek bile, Priapos'a karşıdır (Graves, 1955, s. 76). Tanrıça Hestia'yı eşek kurtardığı için onun müritlerinin bayram gününde eşekleri çiçeklerle süsleyip, sokaklarda gezdirme gelenekleri eşeğe duyulan minnettarlıktan kaynaklanır (Stankovic-Pesterac, 2017, s. 90).

Priapos ve eşek ile ilgili başka bir hikâye daha vardır. Priapos ve erotik kahramanlıklarıyla tanınan eşek bir gün, en çok gurur duydukları cinsel organlarının boyutları konusunda tartışır. Bu tartışma sonunda bir yarışmayla sonuçlanır. Yarışmayı eşek kazanır ve Priapos yenilir. Yenilgiye öfkelenen Priapos, eşeği bir sopayla öldüresiye döver. Bu duruma sinirlenen Dionysos, eşeği cennete koyarak ölümsüzleştirir (Tripp, 1974, s. 497).

Wyly bize Priapos'un mitinden yola çıkarak psiko-arketip okumalar sunuyor. Onun Hestia'ya taciz girişimini Priapos'un çocukluğunda annesi tarafından terk edilmesiyle ilişkilendirir. Bilindiği gibi Hestia ev ve aile yaşamını temsil eden bakire tanrıçadır. Terk edilmeyi deneyimleyen herkes gibi Priapos'ta kaybindan dolayı öfke duygusu gelişir. Hestia'ya olan saldırı aslında onun hiç sahip olamadığı ailedir. Fakat bu saldırı girişimi kendisinin aşağılanmasıyla sonuçlanmıştır. Üstelik onu aşağılayan da eşektir. Vahşi eşek *sirocco* olarak adlandırılan çöl rüzgarının ruhudur ve vahşi eşeğin nefesi kötü rüyaları, öldürücü eğilimleri ve tecavüzü getirir. Nefesi *Typhon* yani *sirocco* olarak bilinen Set de Osiris'i sakatlamış, onu on dört parçaya bölmüştür. İsis, Osiris'in tüm parçalarını toplayıp bir araya getirir fakat cinsel organını bulamadığı için Osiris yeniden yaşama kavuşamaz. Osiris'in tüm parçalarını bulabildiği halde cinsel organının bulamaması kastrasyonun hikayesidir. Kastrasyon hikayeleri antik dönem mitlerinde oldukça fazla geçen bir konu. Wyly de Priapos'un hikayesini bir de bu açıdan okumamız gerektiğini savunur. Dionysos'un eşeği koruması ve onu cennetine alması Priapos'un cinselliğine yönelik bir tehdittir (Wyly, 1989, s. 24-25).

Mitleri deşifre etmek oldukça karmaşık ve zor bir iştir. Modern zihinlerimiz gerçekte efsane arasında ayırım yapmakta zorlanmaktadır. Bu nedenle antik dönem zihinlerini anlayıp, anlamlandırmakta zorlanılması gayet normal. Üstelik nesilden nesile sözlü kültürle aktarılan mitler yaşayan organizmalar gibi zaman geçtikçe dönemin algısına göre değişiyor ve karmaşıklaşıyor. Ama biz tüm bunları göz önünde bulundurarak arkeoloji, antropoloji ve tıp bilimini temel alarak Tanrı Priapos mitine farklı bir bakış açısı sunmayı öneriyoruz.

Kongenital Adrenal Hiperplazi ve Priapos

Bilindiği gibi antik çağlarda hastalıklar insandan bağımsız olarak görülmekteydi. Hastalık önce ruhlarla sonra tanrı veya tanrıçalarla ilişkilendirilmişti. Bazı hastalıklar, kimi zaman tanrıların bir cezası olarak düşünülmüş, kimi zaman ise tanrıların insanlara iletmek istediği bir işaret olarak görülmüştü. Örneğin cinsel iktidarsızlık Aphrodite'nin laneti, sara hastaları ise tanrı tarafından bedeni ele geçirilmiş biri olarak algılanıyordu (Hippokrates, 2018).

Biz antik Yunan'da fallik ve doğurganlık tanrısı olan Priapos kültürünün, kongenital adrenal hiperplazi (KAH) adı verilen kortizol sentez için gerekli enzimlerden birinin eksikliğinden kaynaklı kalıtsal bir metabolik hastalığın kutsallaştırılması olarak ortaya çıktığını öngörüyoruz. Bu noktada Priapos heykellerinin büyük penisine karşı boyunun oldukça kısa olması dikkat çekicidir. Çirkin bir yüz görünümü ve sıra dışı özellikleri onun korkunç bir fenotipte olduğunu gösterir. Günümüz modern tıp bilgileri açısından bakıldığında, Bereket Tanrısı'nın konjenital adrenal hiperplazi hastalığından mustarip bir dişi olduğu düşünülebilir.

Kongenital adrenal hiperplaziler, kortizol sentezinden sorumlu CYP21A2 genindeki efektler neticesinde böbreküstü bezi yetersizliği ile sonuçlanan bir hastalıktır. 21 hidrosilaz eksikliğinden kaynaklanan konjenital adrenal hiperplazide enzim yolağındaki bloğa bağlı olarak dişil cinsiyet hormonu östrojen yeterince sentez edilemez ve yolak erkek cinsiyet hormonunu, androjenlerin aşırı üretmesine yol açar. Androjenlere doğum öncesi aşırı maruz kalma genetik dişilerin diş genital organlarını virilize eder ve doğumda genetik defektin ağırlığına bağlı olarak genital belirsizlikle sonuçlanır. Karyotip olarak hem erkek hem de dişilerde genital organlarda ve diğere bedensel özelliklerde virilizasyona yani ikincil cinsiyet özelliklerinde erkek görünümüne neden olur. Etkilenen genetik dişiler, aşırı androjenler yüzünden klitorisin değişen derecede genişlemesine, labioskrotal kıvrımların kaynaşmasına ve ürogenital sinüs oluşumuna neden olur. Anti-müllerian hormon salgılanmadığından, müllerian kanalları etkilenen kadınlarda normal olarak uterus, fallop tüplerine dönüşür (Nimkarn vd., 2015, s. 8). Yani ağır defekte maruz kalmış dişilerin klitorisi erkek penisi görünümündedir.

Kılların erken gelişimi ve aşırı kıllanma, yaygın sivilceler ve hiperandrojen enzime bağlı hızlı kemik büyümesi ve hızlı kemik büyümesinden kaynaklı olarak

boyun kısa kalması gibi anormallikler gözlemlenir. Kemik yaşı kronolojik yaşa kıyasla ileri olabilir. Kadınlarda klitoris o kadar büyür ki, erkek genitalyası görünümüne dönüşür. Hatta bu dişi bireyler, erkek sanılarak büyütülür. İlerleyen yaşlarda testislerin fark edilmemesi üzerine inmemiş testis yakınması ile sağlık kurumlarına başvururlar.

Priapos' u hastalıkla ilişkilendiren ilk çalışma bu değildir. Daha önce de tıp literatürüne *priapizm*⁹ olarak geçmiş olan penis şişkinliği hastalığı vardır. Bu hastalık penisteki şişkinliği, sertliği ve gevşekliği düzenleyen mekanizmaların işlevsizliğinden kaynaklanan kalıcı bir ereksiyon olma durumuyla kendini gösterir. Ereksiyon genellikle cinsel uyarım ve orgazmdan sonra 4 saat süren tam veya kısmi olabilmekle tanımlanır. Priapizm genellikle prepubertal dönemde veya daha geç yaşlarda ortaya çıkmaktadır. Penise giden kan akımıyla ilgili sorunlardan dolayı ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Bu nedenle Akdeniz anemisi ve lösemi gibi kan hastalıklarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Broderick vd., 2010, s. 478). Fakat priapizm defenotip normaldir. Oysaki Priapos'un öyküsü bize onun doğuştan normal olmayan bir görünüme sahip olduğunu anlatıyor. Tasvirlerinde boyunun kısa oluşu, kıllı görünümü, çirkin suratı ve hatta bazı tasvirlerinde testissiz oluşu (Resim. 2) daha çok konjenital adrenal hiperplazinin klinik görünümünü düşündürmektedir. Üstelik öyküsünde herhangi bir kadınla bir ilişkisi olmadığını, olmadığını anlıyoruz. Çünkü o, büyük cinsel organına rağmen iktidar sahibi olamamış yalnız, kimliksiz ve cinsiyet bunalımı yaşayan bir tanrıdır.

Sonuç

İnsanın uygarlık tarihi boyunca erkek dış genitalyası olan penis başta olma üzere kaslı beden yapısı, sakal-bıyık, kalın ses eril egemen kültürün hem dişi cinsiyete hem de rakip diğer eril öznelerle karşı baskınlık, egemenlik ve iktidarın birer simgeleri olmuşlardır. Bunlar arasında erekte büyük ve iri penisi olan figürlerin tarih boyunca yüceltiği, iktidarı temsil eden güçlerin sembolüne dönüştüğünün kesin kabuldür. Oysaki bedene ait algılara yüklenen anlam ve algı toplumsaldır. Bu nedenle tarihsel süreçte ideolojik olarak değişiklikler de göstermiş olabilir. Dışsal görümlere ya da anomalilere yüklenen toplumsal anlam, temelde yatan biyolojik özelliklerin ya da bozuklukların bir bileşeni olabileceği gibi kültürel bir inşanın yansıması da olabilir. Bu hipotezin çözümlenmesine dönük olarak günümüz tıp bilgileriyle Tanrı Priapos mitini yeniden değerlendirdiğimizde çarpıcı sonuçlara ulaşabiliriz.

Çünkü bedene ait iç ve dış parçalardaki görümlere ait anomaliler, altta yatan önemli bir bozukluk, ciddi bir hastalık bulgusu olabilmektedir. Biz bazı Priapos kültüründeki erkek görümlü genitalya tasvirlerinin tarihsel bilgiler de

⁹ Priapizm, Bereket tanrısı Priapos figüründen türetilen heybetli penis ve şehvet betimlemesidir. Bu tanımlamaya göre priapizm, cinsel uyarılma veya arzulama ile ilişkilendirilmiş uzun süreli ereksiyon ile ilişkilendirilir, Deveci & Kaçağan, 2016, s. 198-199.

göz önünde bulundurulduğunda gerçekte 21 hidroksilaz eksikliğine bağlı klitorisi aşırı büyüyerek erkek penisine dönüşmüş dişilerin yansıması olarak ortaya çıkmış olabileceğini öne sürüyoruz. Özgün hastalık temelli değerlendirildiğinde mitlerdeki tarihsel figürlerin cinsel kimliklerindeki aşırı değişkenlik dahil o günün zihinsel ve kültürel durumunun yeniden ele alınmasında kırılma yaratan sonuçlara ulaşılabilirliğini de tarihe not düşüyoruz.

Kaynakça

- Adalı, S.F. & Görgü, A.T. (2015). *Babil Yarattılış Destanı-Enuma Eliş-*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristotle. (1942). *Generation of Animals*. (Çev. A.L. Peck). Loeb Classical Library 366. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Boyana, H. (2004). Priapos Kültü. *Tarih Araştırmaları Dergisi* (23/35), 31-44.
- Broderick, G., Kadioglu, A., Bivalacqua, T.J., Ghanem, H., Nehra, A., Shamloul, R. (2010). Priapism: Pathogenesis, Epidemiology, and Management. *The Journal of Sexual Medicine*, (7), 476-500.
- Deveci, S. & Kaçağan, C. (2016). Priapizm. S. Tekgül, L. Türkeri, A. Esen (Ed), İris Yayıncılık, *Üroloji, Masüstü Başvuru Kitabı*, Ankara, 198-205.
- Eroğlu, E. & Oktar, T. (2010). Sünnet Ritüelinin Mitolojik Değerlendirmesi. *Androloji Bülteni* (40), 1-3.
- Ertoý, Ö. (2018). *Antik Dönemde Lampsakos Kenti ve Sikkeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Galen, (2022). Biography, Achievements, & Facts | Britannica. Erişim 14 Kasım 2022. <https://www.britannica.com/biography/Galen>.
- Gezgin, İ. (2012). *Fallusun Arkeolojisi*. Sel Yayıncılık.
- Gravers, R. (2010). *Yunan Mitleri: Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*. (Çev. U. Akpur), Say Yayınları.
- Güner, E. (2019). İthifallik Tanrılar ve İfade Ettikleri. *Androloji Bülteni* (21), 155-160.
- Harris, R. (2003). *Gender and Aging in Mesopotamia: The Gilgamesh Epic and Other Ancient Literature*. Illustrated edition. University of Oklahoma Press.
- Hauptmann, H. (2011). The Urfa Region. *The Neolithic in Turkey*, M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Ed), Archaeology and Art Publications.

- Helle, S. (2020). Marduk's Penis. Queering Enūma Eliš. Chances and Problems of Cultural Anthropological Perspectives in Ancient Studies (4), 63-77.
- Hippokrates. (2018). *Hippokrates Külliyatı*. (Çev. N. Nirven), Pinhan.
- Jervey, E.D. (1987). The Phallus and Phallus Worship in History. *The Journal of Popular Culture*, (21), 103-115.
- Lacan, J. (1994). *Fallus'un Anlamı*. (Çev. S.M. Tura). AFA Yayınları.
- Mohen, J-P. (2002). *Prehistoric Art: The Mythical Birthing of Humanity*. Terrail.
- Moser, C. (2006). *Naked Power: The Phallus as an Apotropaic Symbol in the Images and Texts of Roman Italy*, Undergraduate Humanities Forum 2005-6: Word & Image. (11), University of Pennsylvania.
- Nimkarn, S., Gangishetti, P.K., Yau, M. (2015). 21-Hydroxylase-Deficient Congenital Adrenal Hyperplasia. Gene Reviews (R), Seattle.
- Rohde, G. (1943). Anadolu'nun Yunan ve Roma Epigrafisine Dair. *Belleten* (25), 157-176.
- Stankovic-Pesterac, T. (2017). Priapos Scattered Finds of a Complex Deity. *Rad Muzeja Vojvodine* (59), 23-44.
- Stewart, P. (1997). Fine Art and Coarse Art: The Image of Roman Priapos. *Art History* (20/4), 575-588.
- Surethdictionary, (2022). Erişim: 17 Kasım 2022. <https://www.assyrianlanguages.org/sureth/index.php>.
- Tripp, E. (1974). *The Meridian Handbook of Classical Mythology*. Reprintedition. Plume.
- Wyly, J. (1989). *The Phallic Quest: Priapos and Masculine Inflation*. 1st Edition. Toronto: Inner City Books.

Resimler

Resim. 1: Bereket Tanrısı Priapos Heykeli Mermer, Roma Çağı, (MS 2. yy), Antalya Arkeoloji Müzesi (Nazlı Akbaş'ın Arşivinden).

Resim. 2: Efes'te bulunan çirkin yüzlü, bodur görünümlü pişmiş topraktan Priapos figürü (solda: Nazlı Akbaş'ın Arşivinden ve sağda: Güner, 2019, Şekil. 10).

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Balkan Coğrafyasından Ankara'ya Göçler (1923-1992)

Yunus PUSTU*

Özet

Ankara, Osmanlı döneminde (1800-1920) meydana gelen göçler sırasında muhacir iskânının yaşandığı yerleşim alanlarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tesisinden sonra da Ankara'ya göçler dönemler halinde devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Rumeli coğrafyasından Ankara'ya yaşanan bu göçleri dört ana dönem halinde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, 1923-1938 yılları arasında kapsayan Mustafa Kemal Atatürk idaresi sırasındaki göçlerdir. 1938-1950 seneleri arasında kapsayan İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı dönemi, göçler açısından durağan bir devre olmuştur. 1950 senesinde iktidara Demokrat Partinin gelmesinin hemen ardından göçler konusunda daha aktif bir politika izlendiği görülmektedir. Adnan Menderes'in takip ettiği göçmen politikaları neticesinde Cumhuriyet döneminin ikinci büyük kitle göçleri 1950-1951 senelerinde yaşanmıştır. Demokrat Parti iktidarının geri kalan dönemlerinde Ankara'ya yönelik göçler devam etse de rakamsal bazda bahsi geçen yıllar kadar yoğun olmamıştır. Göçler açısından üçüncü devre 1968-1988 yılları arasında kapsamaktadır. Bu sırada gelen göçmenleri akraba göçleri kapsamında ele almak mümkündür. Rumeli coğrafyasından Ankara'ya yönelik son büyük göç dalgası ise 1989 senesinde Turgut Özal'ın başbakanlığı sırasında meydana gelmiştir. Bu çalışmada Cumhuriyetin ilanından yakın döneme kadar geçen süreçte Balkan ülkelerinden (Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan) Ankara'ya gerçekleşen kitle göç hareketleri arşiv kayıtları, gazete haberleri ve saha araştırmalarına dayalı olarak evreler halinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Göçmen, Mübadil, İskân.

Immigrant Settlement to Ankara During the Republican Period (1923-1992)

Abstract

Ankara is one of the settlement areas where immigrants were settled during the migrations that took place during the Ottoman period (1800-1920). After the establishment of the Republic of Turkey, migrations to Ankara continued in periods. It is possible to consider these migrations to Ankara from the proclamation of the Republic to the present in five main periods. The first of these is the migrations during the administration of Mustafa Kemal Atatürk, covering the years 1923-1938. The period of İsmet İnönü, the national chief of the Single Party administration, has been a stagnant period in terms of migrations. Right after the Democratic Party came to power in 1950, it is seen that a more active policy was followed in terms of immigration. As a result of the immigration policies followed by Adnan Menderes, the second largest mass immigration of the Republican period was experienced in the years 1950-1951. Although immigration to Ankara continued during the rest of the Democrat Party's rule, it is not at the same level as the years mentioned on a numerical basis. The third period, which should be seen as an intermediate period, covers the years 1960-1986. In the meantime, it is possible to consider the immigrants within the scope of Relative Immigration. The last great wave of immigration from Rumelia to Ankara occurred in 1989 during Turgut Özal's prime ministry. In this study, mass migration movements that took place in Ankara from the proclamation of the Republic to the present will be discussed.

Key words: Ankara, Immigrant, Mübadil, Settlement.

* Yüksek Kurum Uzmanı Dr., Türk Tarih Kurumu Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü; e-mail: ypustu@ttk.gov.tr; yunuspustu@gmail.com.

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4409-2325>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):
Pustu, Y. (2023). Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Balkan Coğrafyasından Ankara'ya Göçler (1923-1992). *Külliyeye*, 4(1), 173-196. DOI:10.48139/aybukulliyeye.1261913

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
16 Mart 2023	29 Mart 2023	Araştırma Makalesi	173-196
16 March 2023	29 March 2023	Research Article	

Extended Abstract

Ankara is one of the settlement areas where immigrants were settled during the migrations that took place in the Ottoman period (1800-1920). In the mentioned period, Nogay, Tatar, Circassian, Karachay, Bosnian and Rumelian immigrant Turks were settled in Ankara. After the establishment of the Republic of Turkey, migrations to Ankara continued in periods. It is possible to consider these migrations to Ankara from the proclamation of the Republic to the present in four main periods. The first of these is the migrations during the administration of Mustafa Kemal Atatürk, covering the years 1923-1938. Like many other parts of Anatolia in the first years of the Republic, the first experience Ankara faced in terms of immigration was the population exchange between Turkey and Greece. Even though there is not a very intense population mobility at this time, Ankara is among the cities where the population exchange is implemented. In addition, Turkish immigrants from the Rumelia region continued to come to the city with the nationalist population policies followed by Atatürk in this period. Ahimesut, Temelli and Sincan villages, which were established in Ankara within the scope of "sample village" practices in this period, are immigrant settlements that marked the Atatürk period. Because these settlements were designed and implemented in a way that would set an example for the people and villagers of Ankara. The period of İsmet İnönü, the national chief of the Single Party administration, has been a stagnant period in terms of migrations. The cautious immigration policies pursued by İsmet İnönü, who was elected President after the death of Mustafa Kemal Atatürk, with political and economic concerns, brought the acceptance of immigrants to a standstill. Right after the Democratic Party came to power in 1950, it is seen that a more active policy was followed in terms of immigration. Adnan Menderes's opening the doors to Turks who have suffered in many areas in Rumelia geography had reflections in Ankara as well. As a result of the immigration policies followed by Adnan Menderes, the second largest mass immigration of the Republican period was experienced in the years 1950-1951. Although immigration to Ankara continued during the rest of the Democrat Party's rule, it is not at the same level as the years mentioned on a numerical basis. In this phase, a significant part of the immigrants who came to Ankara were settled by being distributed to the existing villages. The two exceptions to this are the Devecipınarı village of the Polatlı district and the Varlık Mahallesi, which was established in the Akköprü location in the center of Ankara. During the Democrat Party period, the settlement of immigrants in the villages throughout Ankara by distributing the immigrants ensured that these areas met with the immigrant culture and merged. In addition, it is among the information obtained during the field research that the people of Ankara benefitted from the technical equipment and knowledge of the immigrants. The third period, which should be seen as an intermediate period, covers the years 1960-1986. In the meantime, it is possible to consider the immigrants within the scope of kinship immigration. Compared to other phases, it is seen that the number of immigrants arriving at this time is not to be underestimated. The main feature of this phase is that the arrivals were not located in a certain location, but scattered throughout Ankara. For this reason, while detached settlements belonging to other phases can be easily revealed, this is not the case for the kinship migration phase. The last great wave of immigration from Rumelia to Ankara occurred in 1989 during Turgut Özal's prime ministry. In the meantime, a significant majority of the immigrants who came were settled in the Ayyıldız District, which is now known as the Immigrant Blocks, located within the boundaries of the Pursaklar district. Other areas where those who came within the scope of the 89 migrations were settled in Ankara are Çimşit and Kalecik townships in Sincan. It should be stated here that, unlike those who came in other periods, the immigrants who came in this period were able to maintain their connection with Bulgaria. This study, which deals with the migrations that took place in the aforementioned stages, aims to reveal that Ankara was an important immigrant settlement area during the inward forced migration movements, as well as in the Republican period, as it was in the Ottoman period. While doing this, basically archive documents and the information in the press of the period were used. In addition, field surveys were carried out in the settlements where immigrants were settled and interviews were conducted with citizens of immigrant origin identified in these

areas. In this way, various information about migration and settlement processes was obtained. In addition, studies on the settlement of immigrants to Ankara were also used. By analyzing the information obtained from the aforementioned sources, the resettlement of immigrants that took place in Ankara from the first years of the Republic to the recent period was tried to be dealt with in stages with a holistic perspective and systematically.

Giriş

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarından itibaren alınan yenilgilerin ardından yaşadığı toprak kayıplarıyla birlikte içe dönük bir iskân siyaseti takip etmeye başlamıştır. Kırım Harbi'nin (1853-1856) ardından dramatik bir hal alan içe dönük zorunlu göç hareketleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası zirve noktasına ulaşmıştır. 1912-1913 senelerinde vuku bulan Balkan Harpleri de göçler açısından bir diğer önemli kırılmadır. Kaybedilen coğrafyalarda egemen unsur haline gelen yeni idarelerin eski Osmanlı tebaasına yönelik her alandaki baskılarıyla etnik kıyım ve asimilasyon politikaları önemli sayıda Türk ve Müslümanın yurtlarını terk ederek Anadolu'ya göç etmelerine yol açmıştır¹.

Göçlerin yaşandığı süreçte Anadolu coğrafyasının diğer pek çok mahalli gibi Ankara sancağı da muhacirlerin iskânına açılmıştır. Sancak dahilinde muhacirlerin yerleşimini 19. yüzyılın başlarına kadar geri getirmek mümkündür. Ancak asıl yoğunluğun 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başları olduğunu belirtmek gerekir. İskâna uygun arazilerin mevcut olması ile havasının uygun ve su kaynaklarının yeterliliğinin yanında 1893 senesinden itibaren Ankara ile İstanbul arasında demiryolu taşımacılığının başlamış olması bunda önemli bir etkidir. Bahsi geçen devrede Nogay, Tatar, Çerkes, Karaçay, Boşnak ve Rumeli Muhaciri Türklerin sancak dahilinde iskân edildikleri görülmektedir. Osmanlı döneminde Polatlı ve Gölbaşı kazalarının önemli bir kısmını da bünyesinde barındıran Haymana kazası, bu dönemde gelen muhacirlerin en yoğun olarak iskân edildiği alandır. Ayrıca Çubuk, Bala, Zir (Sincan), Akyurt (Ravlı), Beypazarı, Ayaş, Kahramankazan (Murtazaabad) ve Yabanabad kazalarına da muhacirlerin iskân edildiği bilinmektedir. Günümüzde kentleşme ile beraber nüfusları azalsa da bahsi geçen ilçeler dahilinde elli civarı muhacir yerleşim alanı varlığını sürdürmektedir (Pustu, 2020a; Pustu, 2020b).

Türkiye Cumhuriyeti'nin tesisinden sonra özellikle Rumeli coğrafyasından Anadolu'ya Türk ve Müslümanların göçleri periyotlar hâlinde yakın döneme kadar sürmüştür. Bu süreçte 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî başkenti olan Ankara da gelen göçmenlerin iskân edildiği alanlar arasındadır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Rumeli coğrafyasından Ankara'ya yaşanan bu nüfus hareketliliğini dört ana evre halinde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, 1923-1938 yılları arasını kapsayan Mustafa Kemal Atatürk idaresi esnasında meydana gelen göçlerdir. Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen

¹ Osmanlı döneminde Anadolu'ya göçler hakkında detaylı bilgi için bk. (İpek, 1994; İpek, 2006; İpek, 2022; Saydam, 2010; Halaçoğlu, 2014; Kırımlı, 2012; Bice, 1991).

nüfus mübadelesi de bu devreye denk gelmektedir. Cumhuriyet devrinde Ankara'ya yönelik ikinci kitle göçler, Adnan Menderes'in başbakanlığı sırasındadır (1950-1960). Üçüncü devre 1968-1988 yılları arasını kapsamakta olup akraba göçleri dönemi olarak anılmaktadır. Rumeli coğrafyasından Ankara'ya son büyük göç dalgası ise 1989 senesinde Turgut Özal'ın başbakanlığının son aylarında başlamış ve aynı yıl onun cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından devam etmiştir.

Hipotez, Metod ve Kaynak Analizi

Bu çalışma, içe dönük zorunlu göç hareketleri sırasında Osmanlı devrinde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Ankara'nın önemli bir göçmen iskân alanı olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yapılırken temel olarak arşiv vesikaları ve dönemin gazete haberlerinde yer alan bilgilere başvurulmuştur. Ayrıca göçmen iskân edilen mahallerde alan araştırmalarında bulunularak buralarda tespit edilen göçmen kökenli vatandaşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu sayede göç ve iskân süreçleri hakkında çeşitli bilgilere ulaşılmıştır. Bunun yanında Ankara'ya göçmen iskânı konusundan kaleme alınmış çalışmalardan da yararlanılmıştır. Bahse konu kaynaklardan edinilen bilgiler analiz edilerek Cumhuriyet'in ilk yıllarından yakın döneme kadar Ankara'ya gerçekleşen göçmen iskânı evreler hâlinde bütünsel bir bakış açısı ile ve sistematik olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Ankara'ya göçmen iskânını ele alan üç müstakil çalışma mevcuttur. Bunlardan ilki Yusuf Sarınoy'a ait "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)" isimli makaledir. Makale, *İskân Defterleri* mesnet alınarak hazırlanmış olup, bahsi geçen evraklarda yer alan bilgiler tablolastırılarak okuyucuya sunulmuştur. *İskân Defterleri*'nin halihazırda araştırmaya kapalı olduğu göz önünde bulundurulduğunda adı geçen çalışmanın alana kıymetli bir katkı sunduğu açıktır. Ancak makale tek başına Cumhuriyet döneminde Ankara'ya göçmen iskânını tam olarak ortaya koyar mahiyette değildir. İkinci çalışma Fahriye Emgili'ye ait "Göçmenlerin İskânında Bir Kent: Ankara" isimli bildiridir. Burada 1923-1938 yılları arasında Ankara'da mübadiller ile Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan gelen göçmenlerin iskânları genel hatları ile ele alınmıştır. Ankara'dan gönderilen mübadillere hiç değinilmemesi ise hemen göze çarpmaktadır. Üçüncü çalışma ise tarafımıza ait olan "Atatürk Dönemi'nde Ankara'ya Göçmen İskânı (1923-1938)" isimli makaledir. Bu çalışmada Ankara'da numune köy uygulamaları kapsamında tesis edilen göçmen yerleşim alanları olan Ahimesut, Samutlu (Temelli) ve Sincanköy'ler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Yenidoğan köyüne gerçekleşen iskân süreçlerine de değinilmiştir. Ancak Türk ve Rum mübadillerin durumlarına neredeyse hiç yer verilmemiştir. Bu çalışmamızda bahse konu eksikliği gidererek mübadillerin durumlarına da detaylı bir şekilde yer vermekteyiz.

A. I. Evre: Mustafa Kemal Atatürk Dönemi (1923-1938)

Erken Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ün idaresi sırasında, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Ankara'da da göçmen iskânını iki başlık altında ele almak mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye ile Yunanistan arasında

imzalanan mübadele antlaşmasının ardından yaşanan nüfus değişimidir. Diğeri ise izlenen ulusalcı nüfus politikaları neticesinde Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Türk ve Tatar göçmenlerin Ankara'da iskânlarıdır.

1. Mübadiller²

Atatürk döneminde göçler konusunda ülke genelinde gündeme gelen ilk ve en önemli girişim Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan nüfus mübadelesi uygulamasıdır. Bu girişimin temelleri Lozan görüşmelerine dayanmaktadır. Görüşmeler esnasında Yunanistan'da yaşayan Türk nüfus ile Anadolu'daki Rumların durumları da ele alınmıştır. Yapılan müzakereler neticesinde 30 Ocak 1923'te iki devlet arasında "Türk ve Rum Ahali Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" kaleme alınmıştır (İpek, 2000; Arı, 2003; Sarı, 2015, s. 9). Bu antlaşmaya dayalı olarak Ankara'da da çift yönlü bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Ancak gelen Türklerin sayısı giden Rumlara oranla düşük seviyede kalmıştır. Bu durum kentte, diğer vilayetlere nazaran emval-i metrukenin³ az olmasından ileri gelmiştir. Zira Ankara'da emval-i metruke kapsamında Rumlardan kalan bağ evi sayısı 192, kent içerisindeki Rum meskenlerinin adedi ise 523'tür (Cengizkan, 2004, s. 50; Sarı, 2015, s. 102). Bunun yanında Rumların geride bıraktıkları taşınmazları tahrip ederek gittikleri de bilinmektedir (Arı, 2003, s. 59). Rumlardan kalan bir kısım emlakın mübadillere tahsis edilmeyerek farklı amaçlarla kullanılması da gelen mübadil sayısının az olmasının sebeplerinden biridir (30.18.1.1/30.55.5, BCA)⁴. Bununla doğru orantılı olarak mübadele işlerinin yürütülmesi gayesi ile 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin incelemeleri neticesinde Ankara, mübadil Müslümanların iskân edileceği alanlar arasında sayılmamıştır. Ancak devam eden süreçte Ankara da merkezden idare olunacak iskân sahalarından biri olarak mübadillerin yerleşimi için gündeme gelmiştir (Sarı, 2015, s. 21). İlerleyen süreçte Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda Türkiye tarafını temsil eden Tevfik Rüştü Aras'ın girişimleri ile 10 Kasım 1923 tarihinde mübadelenin resmen başlamasından sonra (Ağanoğlu, 2001, s. 285, 290), mübadillerin iskânı için yeterli arazi olmadığına dair kent idaresinden vekâlete iletilen yazılar bulunmasına rağmen, Ankara da mübadele kapsamına dâhil edilmiştir ("Ankara'da Rum Muhacirleri Geliyor", 1924, s. 2; Sarı, 2015, s. 102). Ankara'nın kapsama dahil edilmesinin ardından mübadeleye tabi olan Rumlar tespit edilmiş ve pasaport işlemleri tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu esnada sevk sırasında nasıl bir yol izleneceği de belirlenmiştir ("Ankara'daki Rumlar Gidiyorlar", 1924, s. 4). Alınan karar Rumların trenle İstanbul'a taşınmaları ve

² Mübadelenin Ankara'daki seyri hakkında Birinci Uluslararası Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi'nde tarafımızca "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Ankara" başlıklı bir bildiri sunulmuştur.

³ Bu tabir kelime olarak terk edilmiş mallar anlamına gelmekte olup Ermenilerin tehcirleri sırasında geride bıraktıkları malları ifade etmek için kullanılmıştır.

⁴ Ayrıca bir kısım arazinin 1940'ların başlarında Ankara'nın imarı doğrultusundan yeşile ve yollara denk gelmesi sebebiyle bilabedel Ankara İmar Müdürlüğüne devredildiğini burada belirtmek gerekir (30.10.0.0/122.871.8, BCA)

buradan deniz yolu ile Yunanistan'a nakledilmeleridir (Arı, 2003, s. 88-89). Bunun yanında ilk kafilede gönderileceklerin fukara tabakada ve zaruret içerisinde bulunan Rumlar olmasına karar verilmiştir. Mali durumları yerinde olanlar ise son kafilelerle sevk edileceklerdir ("Ankara'daki Rumlar Gidiyorlar", 1924, s. 4). Böyle bir tercihe gidilmesinde ekonomik gerekçelerin ön plana çıktığı açıktır.

Cumhuriyet gazetesine yansıyan bir haberden Muhtelit Mübadele Komisyonu Ankara-Yozgat Kolunun 1924 senesi Temmuz ayı başlarında faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Ankara ve Yozgat Mıntıkası Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk, Yunan ve tarafsız üye olmak üzere üç kişiden oluşmaktadır. Ayrıca burada mübadele işlerini yürütecek memurlar da istihdam edilmiştir. Komisyonunda Türk tarafını eski şehbenderlerden Fuat Bey temsil etmiştir. Yunan tarafını temsil eden kişi Mösyö Milyoti'dir. Danimarkalı Mösyö Loğar ise tarafsız delegedir. Tespit edilebildiği kadarıyla komisyonunda görevli memurlardan biri Mösyö Servatis'tir. Komisyon Ankara'da Debbâğhane'deki eski muhasebe binasında mesaisine başlamıştır. İlk etapta komisyon bazı emval-i metruke işleri ile bir takım mübadele hususlarına ilişkin beyannamelerin basılması ve dağıtılması işi ile meşgul olmuştur. Komisyon, mıntıkası dahilinde mübadeleye tabi olanların gerçek rakamlarını tespitten sonra sevkiyat işlerine başlayabilecektir. *Hakimiyeti Milliye* gazetesi muhabirlerinin komisyonunda görevli Mösyö Servatis'ten aldıkları bilgiye göre 7 Temmuz'da 500 kişilik ilk sevkiyatın başlaması muhtemeldir. Atina'dan alınan malumat ise mübadele için adı geçen mıntıkada sevkiyatın bir ay zarfında başlayacağı yönündedir. Ancak Servatis gidişata baktığında bunun çok mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunda şimendifer idaresinin günlük olarak ne kadar vagon tahsis edebileceğinin bilinmemesi önemli bir unsurdur. Ayrıca mübadele için komisyon reisinin Ankara'ya gelmesi beklenmektedir. Bahsi geçen mıntıkada mübadele işlerine onun gelişinden sonra ve mıntıkada mübadeleye tabi ne kadar kişinin bulunduğunu tespitten sonra ancak başlanabilecektir. Ankara'dan mübadeleye tabi Rumların sevki ise en son yapılacaktır ("Ankara Yozgat Rumları", 1924, s. 3).

4 Temmuz 1924 tarihinde Ankara Tali Mübadele Komisyonu'nun sevk işlemlerini tamamen ele aldığı anlaşılmaktadır. Temmuz ayı başında komisyon, Rumlara pasaport vermekle ve evraklarını tamamlamakla meşguldür. Bu sebeple komisyonun faaliyet yürüttüğü binanın önünde önemli sayıda Rum birikmiştir. Böylece komisyon sevkiyata başlayacak duruma gelmiş ve buna yönelik hazırlıklara da girişilmiştir. Bu amaçla Anadolu Bağdat Demiryolları Genel Müdürlüğünden hattın durumu ve nakliyat kapasitesi hakkında bilgi talep edilmiştir ("Ankara Rumları", 1924, s. 3). Ayrıca 6 Temmuz'da Tali Komisyon Başkanı, İmar Müsteşarı Ömer Lütfi Bey'i ziyaret ederek sevk edilecek Rumların isimleri konusunda görüşmelerde bulunmuştur ("Ankara Rumlarının Sevkiye Doğru", 1924, s. 3). Anadolu-Bağdat Demiryolu Genel Müdürlüğünden komisyonun sorusuna hemen cevap gelmiştir. Verilen yanıt hattın gün aşırı geceleri birer tren

kaldırmak suretiyle sevkiate başlayabileceği yönündedir. Bu cevap karşısından 8 Temmuz'dan önce komisyon, sevk cetvellerini hazırlamıştır. 8 Temmuz gecesinden itibaren Rumların sevkine başlanılabileceği gazete haberlerine yansımıştır. Planlanan; Ankara'dan Rumların sevk her marşandizden 300 kişi gönderilmek suretiyle 12-13 günde tamamlanabileceğidir. Ancak Yunan tarafının Ankara'da biriken Rumların sevk için gerekli parayı henüz göndermediğinden sevkiate işlerinin biraz gecikeceği basına yansımıştır. Komisyon, sevkiate ardından on gün içinde ücretin verilmesini taahhüt etmiş olsa da şimendifer idaresi mevcut mevzuattan dolayı taşıma masrafının peşinen ödenmesini talep etmiştir. Bunun üzerine komisyon paranın acilen gönderilmesi hususunda Yunan hükümetine bir yazı ile durumu bildirmiştir ("Ankara Rumlarının Sevk", 1924, s. 3). 11 Temmuz'a geldiğinde Komisyon Ankara'daki Rumların sevk için Yunan hükümetinden hâlâ para bekler vaziyettedir. Bu sırada fakir Rumların yol masraflarının karşılanacağını duyanlar, muhtaç durumda olduklarını iddia ederek giderlerinin karşılanması için girişimlerde bulunmuşlardır. Yine Rumların bir kısmı evlerinin kendilerine bırakılacağını iddia ederek bazı Ankaralı "safdilleri" dolandırmaya teşebbüs etmişlerdir. Rum evlerinin memurlara tahsisi için teşkil edilen komisyon, dolandırıcılık neticesinde para kazanan Rumların ellerinden bu paraları geri almıştır ("Ankara Rumlarının Sevk", 1924, s. 3).

16 Temmuz'dan itibaren civar bölgelerden toplanan Rumların sevkine başlanmıştır. Aynı günün gecesini 700 kişiden oluşan 250 hanelik ilk Rum kafilesinin Yunanistan'a gönderilmek üzere İstanbul'a sevk edildiği dönemin basınına yansımıştır. Bu kafileye yeterli sayıda polis ve memur da dahil edilerek mübadil Rumların güvenlikleri sağlanmış ve sevkiate sorunsuz bir şekilde gerçekleşebilmesi için gayret sarfedilmiştir. Bu sırada Mübadele Komisyonu ile Şimendifer İdaresi arasında bagaj konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bahsi geçen hususta Komisyon ile şimendifer idaresi arasındaki sorun halledildiği takdirde 18 Temmuz gecesini ikinci kafilenin de hareket edebileceği duyurulmuştur. ("Ankara Rumları", 1924, s. 3). 24 Temmuz'a geldiğinde Şimendifer İdaresi ile Mübadele Komisyonu arasında bagaj ücretleri konusunda çıkan sorunun çözüme kavuştuğu anlaşılmaktadır. Böylece komisyon 4.000 kadar Rum'un sevk için hazırlıklara başlamıştır. Gazete haberlerine yansıdığına göre 25 Temmuz akşamı ikinci kafilenin sevk gerçekleştirilecektir. Bu gecikmenin sebebi tatil nedeniyle devlet dairelerinin kapalı olmasından resmî işlemlerin yerine getirilememesidir ("Ankara Rumları Geliyor", 1924, s. 3). Devam eden süreçte 26 Temmuz akşamı 700 kişilik ("Ankara Rumlarının Sevk Etrafında", 1924, s. 3), 29 Temmuz'da ise 800 kişilik Rum kafilelerinin İstanbul'a sevk edileceği ilan edilmiştir ("Ankara Rumlarının Yeni Bir Kafilesini", 1924, s. 3). 6 Ağustos 1924'e geldiğinde sevk edilen mübadil Rumların sayısı 4.400'e ulaşmıştır. Daha sevk edilecek 1.000 kadar Rum mevcuttur. Bunların içerisinde Ankaralı Rumların yanında civar mahallerden toplananlar da bulunmaktadır. Şimdiye kadar mübadele komisyonunca pasaportları verilen Rumların adedi ise 5.200 kadardır. Bunlardan 4.400'ünün gittiği göz önünde

bulundurulduğunda kalanların sayısının 800 olduğu anlaşılacaktır. Bu sayının çoğunluğu Ankaralı Rumlardır. Ankara’da çalışmalarını yürüten Ankara Yozgat Tali Mübadele Komisyonu bahsi geçen Rumların sevkinden sonra Yozgat havalisindekilerin gönderilmesi için Yozgat’a gidecektir (“Ankara Rumları”, 1924, s. 4). 18 Ağustos’ta 801 Rum’un daha sevk edildiği anlaşılmaktadır. Böylece basından takip edilebildiği kadarıyla bahsi geçen tarihe kadar sevk edilen Rumların sayısı 6.622 kişiye ulaşmıştır (“Ankara’dan Sevk Edilen Rumlar”, 1924, s. 3).

Mübadele kapsamında Yunanistan’dan Ankara’ya gelen mübadil Türkler de bulunmaktadır. Gelenlerin Ankara’nın merkezinin yanında Zir (günümüzde Sincan), Kalecik ve Polatlı kazalarına iskân edildiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. O sıralar Ankara sınırları dâhilinde bulunan Keskin (günümüzde Kırıkkale’ye bağlıdır) ise vilayetin en önemli mübadil iskân alanıdır (Safvet, 1341/1925, s. 51). 1924 senesinde Ankara’nın merkezine iskân edilen mübadil sayısı 22’dir. Aynı yıl Zir (Sincan)’e 10, Polatlı’ya 64 ve Keskin’e de 351 mübadil yerleştirilmiştir. Keskin’e kısa bir süre sonra 100 duvar ustası mübadilin daha geldiği anlaşılmaktadır (Sarı, 2015, s. 52-53, 102). Bu hususta bir diğer bilgi ise mübadele kapsamında Ankara’ya gelenlerden 377’sinin tasfiye taleplerinin Muhtelif Mübadele Komisyonuna ulaştığıdır. 377 kişiden 307’si Ankara’nın merkezinde, 48’i Kalecik’te, geri kalan 22 kişi ise Yenikent, Beypazarı, Ayaş ve Kalecik ilçelerinde iskân edilmiştir (Sarı, 2011, s. 367).

Mübadele kapsamında Ankara’ya gelenlerin sayısı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Geray ve Sarıay’ın çalışmalarında 1924-1928 seneleri arasında Yunanistan’dan gelen mübadillerin sayısının 185 hanede toplam 925 nüfus olduğu zikredilmektedir (Geray, 2019, s. 86; Sarıay, 2011, s. 363). Emgili’nin verdiği bilgiye göre ise Ankara’ya yerleştirilen mübadil sayısı 1.700’dür (Emgili, 2012, s. 927).

Diğer göçmen gruplar gibi mübadele kapsamında kente gelenlere de geldikleri yerlerdeki mallarına karşılık emval-i metrukeden meskenler, iş yerleri ve araziler tahsis edildiği anlaşılmaktadır (272.0.0.11/22.113.25, BCA; 272.0.0.11/24.127.8, BCA; 30.18.1.2/43.12.16, BCA). Mübadillere yönelik yardımların bir kısmı onların resmî talepleri ve davaları sonucu tevdi edilmiştir. Arşiv vesikalarında yer aldığına göre ise bunda mübadillerin geldikleri yerlerdeki malları esas alınmıştır⁵.

Arşiv vesikalarına yansıdığına göre Ankara’da iskân edilen mübadillerin çoğunluğu Selanik’ten gelmiştir. Bunun yanında Vodine, Siroz, Kavala, Serfice, Drama, Naslıç⁶, Yanya, Karaferye, Kalkış, Manastır, Gevgeli, Katrin, Yenice,

⁵ Bk. 272-0-0-13/79-8-33, BCA; 272-0-0-13/79.2.6, BCA; 272-0-0-11/24.127.8, BCA; 272-0-0-11/22-113-25, BCA; 272-0-0-11/20-102-6, BCA; 272-0-0-74/70-58-6, BCA; 272-0-0-11/22.112.11, BCA

⁶ Selanik için bk. 272-0-0-12/59-160-6, BCA; 272-0-0-13/79-8-33, BCA; 272-0-0-13/82-22-8, BCA; Vodine için bk. 272-0-0-13/79-2-6, BCA; 272-0-0-12/62-181-13, BCA; Siroz için bk. 272-0-

Vardar, Petriç, Midilli, Dedeoğaç, Dimetoka, Resmo ve Kandiye bölgelerinden gelenlerin olduğu da anlaşılmaktadır (Emgili, 2012, s. 926-927, 934). Arşiv kayıtlarından münferit aileler şeklinde olsa dahi Ankara'ya mübadil iskânın en az 1928 senesi ortalarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır (272-0-0-12/55.137.4, BCA).

Gelen mübadillerin meslekleri dikkat çekicidir. Bunlar arasında memur, maliye müfettişi, avukat, alay kâtibi, kaymakam, imam, posta gişe memuru, muhasebeci, mümeyyiz, terzi, saatçi, inşaat mühendisi, bahriye zabiti, komiser, şoför, berber, tüfek ustası, asker (yüzbaşı, binbaşı), doktor, müftü, polis, otel ve kahve işletmecisi, ayakkabıcı, kalaycı ve demircilik mesleklerine mensup şahsiyetler bulunmaktadır. Ayrıca çiftçilik (rençber) ve bağıcılıkla uğraşan kişiler de Ankara'ya getirilmiştir. Ancak bunların sayısı çok fazla değildir. Bu durum kente iskân edilecek mübadillerin özenle seçildiğini akıllara getirmektedir. Amaç Rumların gidişiyle ortaya çıkan çeşitli alanlardaki emek boşluğunu ikame etmektir (Emgili, 2012, s. 927, 935).

2. Göçmenler

Mustafa Kemal Atatürk döneminde Ankara'ya iskân edilen göçmenlere bakıldığında bunların neredeyse tamamının Rumeli Türkleri olduğu görülecektir. Ayrıca bu sırada bir kısım Tatar göçmen de Ankara'ya iskân edilmiştir. Atatürk döneminde Ankara'ya gelen göçmenler için ekseriyetle müstakil köyler tesis edilmiştir. Bu köyler genel olarak "numune köy" uygulamaları kapsamında vücuda getirilen yerleşim alanlarıdır. Bu devrede tesis edilen Ahimesut (1928)⁷, Samutlu (Temelli) (1930) ve Sincanköy (1938) bir göçmen yerleşim alanı olmanın yanında numune köy vasfını da taşımaktadır. Bunlardan Ahimesut ve Samutlu köyleri Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenlerin iskânları için oluşturulmuştur. Sincanköy'e yerleşen göçmenler ise Romanya'nın Köseabdi bölgesinden gelen Türklerdir. Günümüzde Etimesgut sınırları içerisinde kalan Ahimesut köyü ile Sincan ilçesinin merkezinde tesis edilmiş olan Sincanköy kentleşmeyle birlikte dönüşüme uğramış, demografik ve mimari açıdan ilk günkü vasfını kaybetmiştir. Sincan'a bağlı Polatlı yolu üzerindeki Temelli (Samutlu) köyü ise mevcut yapısı dönüşüme uğrasa da hâlen ilk yerleşimden kalan izler taşımaktadır⁸.

Atatürk döneminde adı geçen yerleşim alanlarının yanında numune köy uygulaması kapsamında olmasa da göçmenler için tesis edilen iki muhacir köyü daha bulunmaktadır. Bunlar 1926-1927 senelerinde iskâna açılan Yenidoğan ile 1927 senesinde yerleşime açılan Kıranharmanı köyleridir. Günümüzde Polatlı ilçesi sınırları içerisinde bulunan Yenidoğan köyü, Romanya'dan gelen Tatar

0-13/80-12-4, BCA; 272-0-0-12/48-96-1, BCA; Kaval için bk. 272-0-0-11/20-102-6, BCA; Serfice için bk. 272-0-0-12/55-138-9, BCA; Drama için bk. 272.0-0-12/60-166-22, BCA; 272-0-0-13/84-31-14, BCA; Nasliç için bk. 272-0-0-12/55-137-4, BCA.

⁷ Ahimesut köyü hakkında detaylı bilgi için bk. (Kayapınar, 2012, s. 373-395).

⁸ Atatürk döneminde Ankara'ya göçmen iskânı konusunda detaylı bilgi için bk. (Pustu, 2022).

göçmenlerin yerleştirildiği bir iskân sahasıdır. Yine Polatlı ilçesine bağlı bulunan Kıranharmanı köyüne yerleştirilenler ise Romanya'nın Dobruca bölgesinden gelmiş olan Türklerdir (Pustu, 2022; Kıırımlı, 2012, s. 170-171).

Göçmenlerin iskânı amacıyla vücuda getirilen müstakil köylerin yanında, Ankara dahilinde mevcut olan bir kısım köye yerleştirilenler de bulunmaktadır. Bu köyler Osmanlı döneminde muhacirlerin iskânı ile mamur hale getirilmiş olan yerleşim alanlarıdır. Bunlar günümüzde Gölbaşı ilçesi sınırları içerisinde bulunan Ahiboz, Gökçehöyük (Çerkeshhöyük) ve İkizce ile Çubuk'a bağlı Dumlupınar köyleridir. Bu köylerden Ahiboz Nogay muhacirlerin iskân alanıdır. Diğer köyler ise Çerkes muhacirlerin yaşadığı mahallerdir. Bunlardan Dumlupınar köyü hariç diğer köylerde Rumeli muhacir Türkler, Nogay ve Çerkeslerle ortak yaşam sürmektedir. Dumlupınar köyünde ise günümüzde -bir hane hariç tutulacak olursa- Çerkes kökenli vatandaş bulunmamaktadır (Pustu, 2020b; Pustu, 2020a, s. 190-197).

Netice olarak Atatürk döneminde Ankara'ya en az 3.500 kadar göçmenin iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kente yaşanan göçler sayı açısından öne çıkmasa da ifade ettiği anlam bakımından oldukça önemlidir. Zira Atatürk idaresinde, başkent Ankara'ya gerçekleşen göçler sadece bir iskân çalışması değil aynı zamanda bir imar projesi olarak değerlendirilmelidir⁹.

B. II. Evre: Adnan Menderes Dönemi (1950-1960)

Atatürk'ün vefatı sonrası 1938-1950 seneleri arasını kapsayan İsmet İnönü idaresi sırasında da Ankara'ya göçmen iskânı söz konusudur. Ancak bunların sayıları oldukça düşük seviyede kalmıştır. Resmî kayıtlarda yer aldığına göre bu sayı sadece 220'dir. Gelen göçmen sayısının diğer dönemlere nazaran az olmasının temel sebebi, İnönü döneminde izlenen göçmen politikalarıdır. Onun döneminde de Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı asimilasyona yönelik uygulamaların takip edildiği bilinmektedir. Ancak İnönü yönetimindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin göçler konusunda çeşitli sebeplerle cesur bir tavır takınmadığı bir hakikattir. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği şartlarla da yüzleşmek durumunda kalan Halk Partisinin bu konudaki tavrı, göçün yıllara yayılması ve gelenlerin serbest göçmen (iskânsız/masrafsız) statüsünde kabul edilmesidir. Bu durum özellikle Bulgaristan'da baskı altında bulunan Türklerin mağduriyetlerinin daha da artmasına neden olmuştur. 14 Mayıs 1950'de gerçekleşen seçimler neticesinde Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle göçmenlerin kabulü ve yerleştirilmesi konusunda çok daha aktif bir politika takip edildiği görülmektedir (Pınar, 2014, s. 61-94; Arslan, 2012, s. 329-344). Bu süreçte Anadolu'nun diğer birçok mahalli gibi Ankara da gelen göçmenlerin yerleştirildiği alanlardan biri olmuştur. Bu devrede gelenler iskânlı göçmen statüsünde kabul edilmiştir. Dolayısı ile bunların iskân

⁹ Ankara'ya göçmen iskânının neden bir imar projesi olarak görülmesi gerektiği hakkında bk. (Pustu, 2022, s. 45, 58).

masrafları (nakliye işleri, mesken inşası, arazi tahsisi vb.) devlet tarafından karşılanmıştır (Sarımay, 2011).

Adnan Menderes döneminde gerçekleşen göçlerin en yoğun olduğu zaman dilimi 1950-1951 seneleridir. Resmî kayıtlarda yer aldığına göre bu yıllarda Ankara'ya iskân edilen göçmen sayısı 1.478 hanede 6.077 nüfustur. Konukman'ın verdiği rakam ise 1.565 ailede 6.016 kişidir (Konukman, 1990, s. 46). Bunlardan 6.058'i Bulgaristan'dan gelenlerdir. Geri kalanlar ise Yunanistan (13 kişi) ve Yugoslavya'dan (6 kişi) göç etmişlerdir. Bunların Ankara'da iskân edildikleri alanlar şu şekildedir; (Sarımay, 2011, s. 363-366).

1950-1951 Yıllarında Ankara'nın İlçelerine İskân Edilen Muhacir Sayısı

İskân Alanı	Hane	Nüfus
Haymana	341	1362
Polatlı	246	1027
Ankara Merkez	245	791
Şereflikoçhisar	70	375
Çubuk	67	305
Keskin	63	284
Ayaş	56	281
Kalecik	49	240
Çankaya	53	217
Beypazarı	47	212
Kızılcahamam	47	208
Bala	49	206
Etimesgut	49	176
Kazan	29	145
Nallıhan	33	140
Bağlum	31	98
Keçiören	3	10
Toplam	1.478	6.077

Menderes döneminin geri kalan yılları olan 1952-1960 seneleri arasında Ankara'ya gelen göçmen sayısı ise 684 hanede 2.351 nüfustur. Bunlardan 2.185'i Ankara'nın merkezinde iskân olunmuştur. Geri kalan 166 kişinin gönderildiği

mahal ise Polatlı ilçesidir. Bu devrede gelenlerin önemli bir kısmı Yugoslav göçmenidir (628 hanede 2.146 nüfus) ve bunların tamamı Ankara'nın merkezinde iskân edilmiştir. Kalan göçmenlerin geldiği mahal ise Bulgaristan (43 hanede 174 nüfus), Yunanistan (14 hanede 30 nüfus) ve Romanya'dır (1 hanede 1 nüfus). Bulgaristan'dan gelenlerin nerdeyse tamamı Polatlı dahilinde iskân olunmuştur. Kalan 1 hanede 5 nüfus ise Ankara'nın merkezinde yerleştirilmiştir (Sarınay, 2011, s. 363-366)¹⁰.

Fotoğraf 1: Ankara'ya Gelen Göçmen Kafilesine Ait Bir Fotoğraf.

(Kaynak: *Ulus*, 7 Ocak 1951, s. 1).

Menderes döneminde gelen göçmenler genel olarak bahsi geçen ilçeler dahilindeki mahalle ve köylere dağıtılmak suretiyle yerleştirilmiştir. Bunun iki istisnası Polatlı sınırları içerisinde bulunan Devecipınarı köyü ile Ankara'nın merkezinde yer alan Varlık Mahallesi'dir. Devecipınarı köyüne yerleşen göçmenlerin geldikleri alanlar Elana, Osmanpazarı, Kırcaali, Tunaboyu ve Deliorman bölgeleridir (A. Karakaç, kişisel görüşme, 8 Mayıs 2019). Ayrıca müstakil göçmen yerleşim alanları olmasa da göçmenlerin yoğunluklu bir şekilde buldukları mahaller de vardır. Haymana ilçesine bağlı Toyçayırı köyü bunlardan biridir. Resmî kayıtlarda köye yerleştirilen göçmen sayısı 44 olarak gösterilse de gerçekte bu sayı 40'tır. Geldikleri yerler ise Şumnu, Osmanpazarı ve Dobruca'dır (S. A. Gülsen, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2019). Ankara'ya ulaşan göçmenler kentteki göçmen misafirhanesinde ağırlandıktan sonra kendileri için belirlenen iskân alanlarına sevk edilmişlerdir¹¹. Ankara'ya ulaşan göçmenlerin aynı gün

¹⁰ Göçmenlerin yerleştirildikleri köyler hakkında detaylı bilgi için bk. (Sarınay, 2011, s. 363-366)

¹¹ Göçmenlerin Ankara'ya gelişleri basına da yansımıştır. Buradan 26 Ocak 1951 tarihinde kente 300 göçmenin gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bk. (*Ulus*, 27 Ocak 1951, s. 2).

kendileri için tahsis edilen hususi otobüsler vasıtası ile belirlenen iskân mahallerine sevk edildikleri de olmuştur ("Ankara'ya 114 Göçmen Geldi", 1951, s. 1, 5)¹².

Fotoğraf 2: 1951 Senesinde İskân İçin Ankara'ya Sevk Edilen Göçmenlerle Yerli Halk Bir Arada. (Kaynak: *Ulus*, 8 Şubat 1951, s. 1).

Ankara'da oluşturulan bir diğer göçmen iskân alanı Akköprü mevkiinde bulunan Varlık Mahallesi'dir. İddia edildiğine göre mahalle Varlık Vergisi uygulaması kapsamında toplanan paralarla finanse edildiğinden bu adı almıştır. Arşiv kayıtlarında meskenlerin Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğünce inşa ettirildiği bilgisi de geçmektedir¹³. Bir diğer kayıttan ise mahallenin tesisinde Avrupa Muhacir ve Mülteciler Teşkilatının yardımlarının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Mahalleye iskân edilen göçmenlerin Ankara'ya gelişleri 1951 ve 1952 senelerine denk gelmektedir. Bunlar Bulgaristan'dan gelen Türklerdir (Bayraktar-Özden, 2012). Ankara'ya ulaşan göçmenler bir süre farklı mahallerde barınma ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Göçmenlerin iskânı için Varlık Mahallesi'nin tesisine ise 30 Mart 1955'te karar verilmiştir (30.18.1.2/138.134.10, BCA). Temel atma töreni 19 Kasım 1956'da saat 15.30'da gerçekleştirilmiştir (30.1.0.0/20.116.32, BCA). A, B ve C olmak üzere üç farklı sınıfta inşa edilen meskenlerin adedi (Bayraktar-Özden, 2012) 335'tir¹⁴. Ancak 1957 senesinde tamamlanan bu meskenler göçmenlerin iskânına açılmamıştır. Bunun yerine Başbakanlığın emri ile hazineye intikal ettirilerek 1957 senesinde Ankara'da gerçekleşen sel felaketinde zarar görenlerle meskenleri istimlak edilen ailelere kiralanmıştır. 1960 senesine gelindiğinde 476 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile

¹² 1951 senesi Ocak ayı ortalarında gelen göçmenlerin otobüslerle Etimesgut, Nallıhan, Çankaya ve Haymana ilçelerine sevk edildikleri hakkında aynı dipnota bakınız

¹³ Meskenlerin Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğünce inşa ettirildiği hakkında bk. BCA., 30.18.1.2/157.24.6, BCA

¹⁴ Varlık mahallesinin mimari yapısı hakkında detaylı bilgi için bk. Murat Özden, *Cumhuriyet Dönemi Göçmen Konut Politikaları ve Ankara Varlık Mahallesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2003.

meskenlerin göçmenlere tevdiine karar verilmiştir. İlk etapta göçmenlere temlik ve tescil edilen mesken adedi 150'dir. Hazinesinin elinde bulunan geri kalan 185 meskenin kendilerine tahsisi için ise göçmenler Danıştaya dava açmışlardır (*Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1963, s. 94-95). Buna rağmen meskenlerde oturan felaketzedelerin buralardan çıkartılması kolay olmamıştır. Göçmenler iki yıl kadar süren Danıştay sürecinden sonra ancak 1962 senesinde Varlık Mahallesi'nde kendileri için inşa edilen meskenlere yerleştirilebilmişlerdir (Kaynak, 2017, s. 220).

Netice olarak Adnan Menderes döneminde izlenen cesur göçmen politikalarıyla birlikte resmî rakamlara göre Ankara'da iskân edilen göçmen sayısı 2.941 hanede 11.606 nüfustur. Bu rakam Rumeli'nin çeşitli yerlerinden göç edenleri kapsamaktadır (Sarıay, 2011, s. 363-366).

Valiliğin yayınladığı bir tezkere ile kent dahilinde iskân edilecek göçmenlerin barınmaları ve iaşeleri için arzu ettikleri takdirde kentte görev yapan bütün memurların ve subayların da yardımda bulunabilecekleri bildirilmiştir (30.1.0.0/117.737.4, BCA). Ayrıca göçmenlerin iskân işleri için Ankara halkının "canla başla" çalıştığı dönemin basınına yansımıştır. *Ulus* gazetesinde yer alan bir habere göre Halk Partisi Ankara teşkilatı da göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda her türlü fedakarlığı göstermiş ve bu hususta hükümete elinden gelen desteği vermiştir. Dahası bu konuda CHP, Ankara İl İdare Kurulu teşkilatına bir tamim göndermiştir. Tamim şu şekildedir;

"Anavatanlarına kavuşan ırktaşlarımızın yerleştirilmeleri ve âcil ihtiyaçlarının karşılanması hususunda gösterdiğiniz büyük gayret, İl İdare Kurulumuzda teşekkürle karşılanmıştır.

Binbir ıstırap ve dayanılmaz bir bakıdan kurtularak anavatanlarına sığınan göçmen kardeşlerimizin bir ân önce rahat bir hayata kavuşmaları ve müstahsil hale getirilmeleri millî bir davamız olmuştur. Halli, bütün vatandaşların elbirliği ile yardımlarına muhtaç bulunan bu millî davada da, millî birlik ve vatanperverlik duygusunun yeni bir örneğini vereceğinizden şüphe etmemekteyiz.

Gayretlerinizin ve muhitinizde partili arkadaşlar ve bütün vatandaşlar nezdinde faydalı telkinlerinizin devamını rica eder sevgilerimizi sunarız" ("Göçmenlere Yardım İçin C.H.P. Kararı", 1951, S. 2).

Ankara'daki Küçük Tiyatro binasının çocuk bölümünde 1951 senesi Şubat ayı ortalarında göçmenler yararına bir müsamere hazırlanmıştır. Bu müsamerede Büyük Tiyatro sanatkârları da sahne almıştır. Göçmenler müsameresi için sanatkârlardan Ağâh Hün, Heyecan Başaran, Ekmel Hürol, Kemal Bekir, Haldun Marlah ve Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan'ın oğlu Cengiz Han Koraltan'ın da katkıları ile bir temsil hazırlanmıştır ("Göçmenler İçin Temsil", 1951, s. 2). Çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen

çalışmalar neticesinde Ankara bölgesindeki göçmenler için 1951 senesi Mart ayı başı itibariyle 233.126 lira 42 kuruş nakdi yardım ve 21.356 parça giyim eşyası temin edilmiştir (“Göçmenlere Yapılan Yardımlar”, 1951, s. 2).

C. III. Evre: Akraba Göçleri (1968-1988)

Adnan Menderes iktidarı sonrasında da Ankara’ya göçler devam etmiştir. 22 Mart 1968’de Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 14 maddelik “Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması” kapsamında 116.521 kişi Türkiye’ye göç etmiştir (Konukman, 1990, s. 44; Url-2). Bu dönemde gerçekleşen göçleri 1988 senesine kadar getirmek mümkündür. Bu sırada 718 hanede toplam 2.296 göçmen Ankara’ya iskân edilmiştir. Bunlardan 27 hanede 83 nüfusu hariç olmak üzere geri kalanların tamamı Ankara’nın merkezine yerleştirilmiştir. 27 hanenin iskân edildiği mahal ise Polatlı ilçesidir. Bu devrede gelenlerin ekserisi Bulgaristan göçmeni Türklerdir (668 hanede 2.157 nüfus). Ancak Yugoslavya’dan (48 hanede 131 nüfus) ve az sayıda Romanya’dan (2 hanede 8 nüfus) gelen göçmenler de bulunmaktadır (Sarıay, 2011, s. 368-369).

D. IV. Evre: Turgut Özal Dönemi (1989-1992)

Todor Jivkov (1911-1998) idaresindeki Bulgaristan’ın, 1984 senesi sonlarına gelindiğinde homojen bir Bulgar milleti oluşturmak gayesi ile ülkede yaşayan Türklere karşı giriştiği asimilasyon politikaları, bahsi geçen coğrafyada huzursuzlukların tekrar baş göstermesine neden olmuştur. Bu sırada Bulgar idaresi zorla Türklerin isimlerinin değiştirilmesi, Türkçe konuşmanın yasaklanması, Müslümanların ibadet özgürlüklerinin kısıtlanması gibi uygulamalara gitmiştir. Meydana gelen baskılar karşısında itiraz edenler sürgüne gönderilmiş hatta ölümle cezalandırılmıştır. Bulgaristan’ın Türklere karşı olan bu tutumu tarihimizde 89 göçü olarak bilinen nüfus hareketliliğinin yaşanmasına yol açmıştır. Turgut Özal’ın başbakanlığının son aylarında 1989 senesi ortalarında başlayan ve ilerleyen aylarda devam eden göçler neticesinde Türkiye’ye giriş yapan göçmen sayısı -daha sonra kayda değer bir kısmı geri dönecek olsa da- 320 bini bulmuştur (Konukman, 1990, s. 53-61, 70-71; Kemaloğlu, 2012, s. 47-69, 248; Evren: “Asimilasyon Politikası Trajesi”, 1989, s. 13). Ankara, bu devrede de gelen Bulgaristan Türklerinin iskân edildiği alanlardan birisidir. Ankara’nın sanayi kentlerinden birisi olması bu kararın alınmasında etkili olmuştur (Konukman: “Göçmenleri Sanayileşmiş Şehirlere Yerleştireceğiz” Soydaşlara Uygu Kent”, 1989, s. 3, 8).

Bir kısım çalışmada Ankara’daki 89 göçmenlerinin¹⁵ geldikleri yer konusunda sadece Deliorman’ın ismi geçmektedir (Güler, 2011, s. 12). Ancak bu bilgi eksiktir, zira bu sırada Ankara’ya iskân edilen göçmenlerin tek bir yerden değil Bulgaristan’ın farklı vilayetlerine (Dobruca, Deliorman, Gerlovo, Kırcaali) bağlı alanlardan geldikleri saptanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla geline yerler şu şekildedir (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023);

¹⁵ Kente gerçekleşen 89 göçleri hakkında tarafımızca Atlas 10th International Social Sciences Congress isimli etkinlikte “89 Göçmenlerinin Ankara’da İskânı” başlıklı bir bildiri sunulmuştur.

Tablo 1: 89 Göçmenlerinin Geldikleri Yerler

Dobruca: Silistre, Balçık, Kavarna, Tervel	Deliorman: Razgrad, Şumnu, Rusçuk, Zıştovi, Kemaller (İsperih), Akkadınlar (Dolovo),
Gerlovo: Trgovişte, Omurtak, Popovo, Aydos, Velikotirnova,	Kırcaali: Mestanlı, Haskova, Kurumavgrat, Paşmaklı, Yakuruda, Velingrad,

Bulgar idaresinin baskıları neticesinde onların bizzat zorlamaları ile çeşitli vasıtalarla doldurulan (kamyon, otobüs vb.) göçmenler 2 Haziran-23 Ağustos 1989 tarihleri arasında peyderpey Türkiye sınırına itilmiştir. Sonraki süreçte gerçekleştirilen ikili antlaşmalara dayalı olarak vize almak suretiyle gelenler de bulunmaktadır. Kapıkule sınırından Türkiye'ye giriş yapan göçmenler ilk olarak Kırklareli'ye bağlı Dereköy'de tesis edilen Çadırkent'te toplanmışlardır¹⁶. Burası 89 göçmenlerinin genel toplanma alanıdır. Göçmenlerin buradaki bekleme süreleri on günü bulmuştur. İskân alanları belirlenenler ise buradan peyderpey tespit edilen mahallere sevk edilmişlerdir. Ankara'ya gönderilen göçmenler için de aynı süreç işletilmiştir. Bulgaristan'dan şahsi araçları ile sınırı geçip Çadırkent'e ulaşanlar yer tespitinin ardından kendi vasıtalarıyla Ankara'ya ulaşmışlardır. Bu süreçte şahsi araçların benzin giderleri devlet tarafından karşılanmıştır. Müstakil aracı olmayanlar ise devlet tarafından tren, otobüs veya kamyonlarla Ankara'ya sevk olunmuşlardır. Nakil sırasında devlet, göçmenlerin iâşe, nakliye, köprü geçiş ücretleri vb. giderlerinin tamamını karşılamıştır (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023).

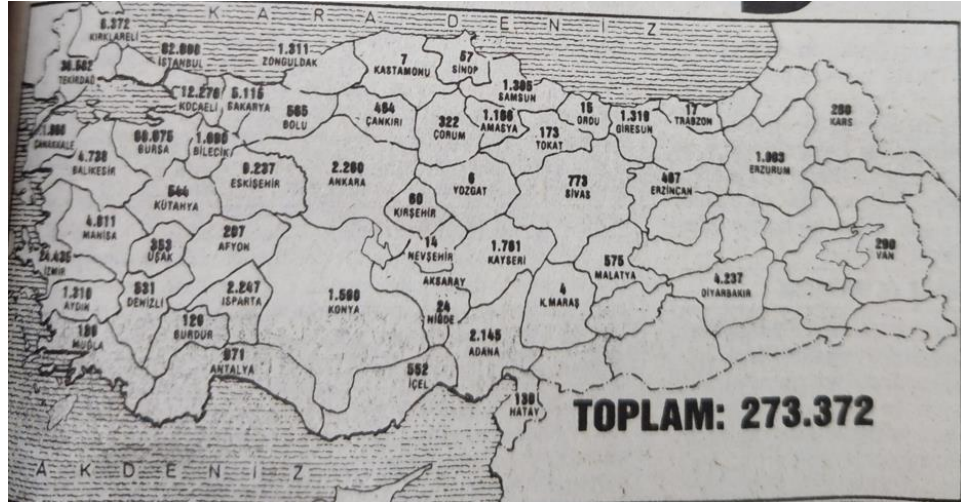
Ankara'ya ulaşan göçmenler kent halkının yardımları ile kiralık meskenler bulmuş ve buralara yerleşmişlerdir. Göçmenlerin kira giderleri devlet tarafından karşılanmıştır. 1990 senesi sonu itibarıyla kira yardımı alan kişi sayısı 871'dir. Devlet gelenlerin kiralarını karşılamının yanında her bir aileye 150 lira kadar bir nakdi yardımda bulunmuştur. Ayrıca kaymakamlık üzerinden düzenli bir şekilde onlara gıda desteği sağlanmıştır. 1990 senesi sonuna gelindiğinde gider yardımı alan kişi sayısı 1.166'dır. Toplamda 1990 senesi sonuna kadar yapılan kira yardımı 236.308.500'dür. Gerçekleştirilen sosyal yardım miktarı ise 2.593.000.000'i bulmuştur (Konukman, 1990, s. 85-86; M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11

¹⁶ Devam eden süreçte farklı alanların da geçici toplanma alanları olarak kullanıldığı bilinmektedir. Edirne, Tekirdağ ve Gaziosmanpaşa'da tesis edilen çadırkentler bu minvaldendir. Bahsi geçen alanların yetersiz kalması üzerine ülke genelindeki okullara ve yurtlara geçici olarak yerleştirilen göçmenler de bulunmaktadır. 492'si ortaokul ve 1412'si yurt olmak üzere Ankara'da geçici iskâna tabi tutulan göçmen sayısı 1904'tür. Bk. (Konukman, 1990, s. 77, 83-84).

Şubat 2023)¹⁷. Ayrıca Ankara'ya gelen göçmenlerin sünnetsiz çocukları Ankara Valiliği ve Türkiye Ana Çocuk Sağlığı Vakfının (TAÇSAV) girişimleri ile sünnet ettirilmiştir. Ankara'da çocuklarını özgürce sünnet yaptıran göçmenler bu işlemin tamamlanmasının ardından Bulgaristan büyükelçiliğinin önüne gelerek Bulgar hükümetini protesto etmişlerdir. Böyle bir girişimde bulunulmasının sebebi Bulgaristan'da sünnet işleminin yasak olmasıdır ("Vatanda "özgür" sünnet", 1989, s. 3).

Gelenlerin meslek sahibi olmaları için devletin ciddi girişimleri söz konusudur. Üniversite mezunları belirli kurslara tabi tutularak belgelendirilmiş ve diplomaları için denklik sağlanmıştır. Ayrıca gelenler için kurslar açılarak dil eğitimi verilmiştir. Eğitimlerin ardından bir kısım göçmen kabiliyetleri ve yeterlilikleri dikkate alınarak çeşitli devlet kurumlarında istihdam edilmiştir. Bir kısmına ise özel fabrikalarda iş imkânı sağlanmıştır. Böylece her haneden en az bir kişiye devletin girişimleri ile gelir kapısı açılmıştır (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023).

Ankara'ya 89 göçü kapsamında 1.795 hanede 6.695 kişi gelmiştir. Bunların 2.357'si kadın, 2.272'si erkek ve 2.066'si çocuktur. Bu rakam 1990 senesi sonuna aittir (Konukman, 1990, s. 85). Sarıнай'ın çalışmasında yer alan bilgi 1989-1990 seneleri arasında kente ulaşanların sayısının 2.058 hanede 6.488 kişi olduğunu (Sarıнай, 2011, s. 369). Mahalle halkından olan Mehmet Özgür'den öğrenildiğine göre ise gelen göçmen sayısı 6.900'dür. Özgür verdiği bu rakama 1996 senesine kadar peyderpey gelenleri de dahil etmektedir (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023).

Fotoğraf 3: 1989 Senesi Ekim Ayı Ortalarında Bulgaristan Göçmeni Türklerin Anadolu'daki Dağılımını Gösteren Harita (Kaynak: *Milliyet*, 10 Ekim 1989, s. 3)

¹⁷ Kira yardımı hakkında bk. ("Kira Yardımı Başladı", 1989, s. 3, 7).

1989 senesi ortalarından itibaren kente gelen göçmenler için 1991 senesinde Pursaklar ilçesi sınırları dahilinde o sırada boş arazi/tarla durumunda olan günümüzde Ayyıldız Mahallesi olarak anılan alanda mesken inşasına girişilmiştir. Emlak Bankasının finanse ettiği meskenler 1992 senesi sonlarına doğru tamamlanmış ve Aralık ayı içerisinde gerçekleştirilen kura neticesinde sahiplerine dağıtılmıştır. Bahsi geçen mahallede inşa edilen blok sayısı 64'tür. Bloklar beş kat ve her bir katta dört daire olacak şekilde planlanmıştır. Buna göre bahsi geçen mahallede inşa edilen daire sayısı 1.280'dir. 66 m2 genel alana 52 m2 kullanım alanına sahip olan meskenler 2+1 olarak planlanmıştır. Göçmenler -Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı sırasında- anahtarlarını dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in elinden almışlardır. Anahtarlarını teslim almalarının hemen ardından dairelerine yerleşen göçmenler olduğu gibi henüz mahallede altyapı hizmetlerinin gelişmemiş olması sebebiyle devam eden süreçte evlerine taşınanlar da bulunmaktadır. Meskenler peşinat alınmaksızın yirmi yıllık bir borçlanma karşılığında sahiplerine teslim edilmiştir. Her bir dairenin bedeli aynı olmayıp buldukları katlara göre fiyatları 85 ila 95 milyon lira arasında değişiklik göstermiştir. Meskenlerin tapularının verilmesi ise kalan borçların tahsilinin ardından 2004 senesinde gerçekleşmiştir (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023)¹⁸.

89 göçü kapsamında Sincan'da bulunan Çimşit'e de göçmen iskân edildiği anlaşılmaktadır. Devlet burada da göçmenler için daireler inşa ettirmiştir. Dairelerin inşası için sözleşme tarihi 21 Aralık 1990'dır. 19 Kasım 1993 tarihinde tamamlanan meskenlerin planları Ayyıldız Mahallesi'ndekilerle aynıdır. Özgür, burada 17 blokta 340 daire inşa edildiğini iddia etse de tespit edilen bir kayıttan toplam 23 bin m2'lik alanda 15 blokta inşa edilen daire sayısının 315 olduğu saptanmıştır (Url-1; M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023). 89 göçmenleri için daire inşasına girişilen bir diğer mahal ise Kalecik ilçesidir. Burada inşa edilen konut sayısı ise 50'dir (Konukman, 1990, s. 87-88).

¹⁸ Göçmen konutları hakkında bk. (Çevik, 1993).

Fotoğraf 4: Çimşit'te İnşa Edilen Göçmen Blokları. (Kaynak: Url-1, 23.02.2023).

Halter alanında önde gelen sporcularımızdan Halil Mutlu ile Taner Sağır 89 göçü kapsamında Ankara'ya gelen göçmenler arasındadır. Günümüzde gelişen ve büyüyen Pursaklar'daki göçmen Blokları mevkiinde Halil Mutlu adında bir sokak bulunmaktadır. Ayrıca Naim Süleymanoğlu'nun da 89 göçüne sebebiyet veren hadiseler karşısında 1986'da kaçarak Türk devletine sığındığı ve Ankara'da bulunan Bahçelievler semtine yerleştirildiği bilinmektedir. Süreç içerisinde Naim Süleymanoğlu'nun annesi ve kardeşi Muharrem de Ankara'ya gelmiş ve aynı semtte ikamet etmiştir. Süleymanoğlu'nun babası ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye hiç gelmemiştir. Kayda değer bir süreden sonra Süleymanoğlu'nun annesinin Bulgaristan'a geri dönmesi muhtemelen bu durumdan ileri gelmektedir (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023). Ayrıca Abadan köyünde Süleymanoğlu'na ait bir de villa bulunduğu tespit edilmiştir. (C. Vedin, kişisel görüşme, 6 Haziran 2019).

Türkiye genelinde 89 göçmenleri arasında sonraki süreçte geri dönenlerin olduğu bilinmektedir. Ancak yapılan incelemelerde Ankara'ya yerleşen göçmenlerden -Bulgaristan'la bağlarını koparmayanlar bulunmakla beraber- kalıcı olarak geri dönenlere rastlanmamıştır (M. Özgür-M. Ertürk, kişisel görüşme, 11 Şubat 2023). Süreç içerisinde demografik yapısı dönüşüme uğrasa da hâlen Ayyıldız Mahallesi'nde göçmenler varlıklarını devam ettirmektedirler.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan yenilgiler ve gerçekleşen toprak kayıplarıyla beraber içe dönük zorunlu göç hareketleri ile yüzleşmek mecburiyetinde kalmıştır. Kırım Harbi, 93 Harbi ve Balkan Harpleri göçler açısından Osmanlı döneminde yaşanan önemli kırılmalardır. Özellikle 93 Harbi'nin ardından Rumeli ve Kafkasya'da yaşanan toprak kayıpları neticesinde Anadolu coğrafyası yoğun bir muhacir akınına maruz kalmıştır. Bu süreçte Anadolu'nun ortasında konumlanmış bulunan ve demiryolu yolu hattının ulaşması

ile pek çok alanda değeri artan Ankara da muhacir iskânı konusundan öne çıkan lokasyonlardan biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine karışması ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tesisinden sonra da Ankara'ya yaşanan göçler devam etmiştir. Osmanlı döneminde meydana gelen kırılmaların artçı sarsıntıları olarak değerlendirilebilecek bu göçler Atatürk dönemiyle birlikte başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun diğer pek çok yeri gibi Ankara'nın göçler açısından yüzleştiği ilk tecrübe Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesidir. Bu sırada çok yoğun bir nüfus hareketliliği gözlenirse de Ankara, mübadele uygulamasına gidilen şehirler arasındadır. Yine bu devrede Atatürk'ün izlediği milliyetçi nüfus politikalarıyla birlikte kente Rumeli bölgesinden Türk göçmenler gelmeye devam etmiştir. Bu sırada “numune köy” uygulamaları kapsamında Ankara'da tesis edilen Ahimesut, Temelli ve Sincan köyleri Atatürk dönemine damga vuran göçmen yerleşim alanlarıdır. Zira bahse konu yerleşim alanları Ankara halkına ve köylüsüne örnek teşkil edecek mahiyette tasarlanmış ve hayata geçirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü'nün siyasi ve ekonomik kaygılarla izlediği tedbirli göçmen politikaları, göçmen kabulünü durma noktasına getirmiştir. Genelde Anadolu'ya özelde ise Ankara'ya göçmen iskânının tekrar yoğunluk kazanması ise 1950 senesinde iktidara gelen Adnan Menderes'in liderliğindeki Demokrat Parti idaresi ile birliktedir. Menderes'in Rumeli coğrafyasında pek çok alanda mağduriyet yaşayan Türklere kapıları açmasının Ankara'da da yansımaları olmuştur. Menderes döneminde iskânın yoğunlaştığı yıllar 1950 ve 1951 seneleridir. Bu sırada Ankara'ya gelen göçmenlerin önemli bir kısmı mevcut köylere dağıtılmak suretiyle iskân edilmiştir. Polatlı ilçesine bağlı Devecipınarı köyü ile Ankara'nın merkezinde Akköprü mevkiinde tesis edilen Varlık Mahallesi bunun iki istisnasıdır. 1952 senesinden sonra göçler yavaşlama eğilimine girmiştir. Bu dönemde Ankara'da göçmen iskânı konusunda dikkat çeken en önemli husus yukarıda vurgulandığı üzere gelenlerin mevcut köylere dağıtılmak suretiyle iskân edilmiş olmasıdır. Bu sayede Ankara genelindeki pek çok köy göçmen kültürü ile tanışma ve kaynaşma fırsatı yakalamıştır. Ayrıca Ankara halkının göçmenlerin teknik donanım ve bilgi birikiminde istifade ettiği, yapılan alan araştırmaları sırasında edinilen bilgiler arasındadır. Ankara'ya göçmen iskânı 1968 senesinde imzalanan akraba göçleri antlaşmasıyla birlikte devam etmiştir. Bahse konu göçlerin 1988 senesine kadar devam ettiğini söylemek yanlış olmaz. Diğer evrelerle kıyaslandığında bu sırada gelen göçmenlerin azımsanmayacak sayıda olduğu görülecektir. Bu evrenin temel özelliği gelenlerin belli bir lokasyonda değil de Ankara'nın genelinde dağınık olarak yerleştirilmiş olmasıdır. Bu sebeple diğer evrelere ait müstakil yerleşim alanları rahat bir şekilde ortaya konulabilirken akraba göçleri evresi için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu dönemde gelen göçmenler akrabalarının bulunduğu alanlara gelerek onlarla bütünleşmişlerdir. 1989 senesi ise Rumeli'den Ankara'ya yaşanan kitle göçlerdeki son evredir. Bu sırada gelen göçmenlerin önemli bir çoğunluğu Pursaklar ilçesi sınırları içerisinde

yer alan günümüzde göçmen blokları olarak anılan Ayyıldız Mahallesi'ne yerleştirilmiştir. 89 göçleri kapsamında gelenlerin Ankara'da iskân edildikleri diğer alanlar ise Sincan'a bağlı Çimşit ve Kalecik kazasıdır. Diğer dönemlerde gelenlerin aksine bu devrede gelen göçmenlerin Bulgaristan'la bağlantılarını devam ettirebildiklerini burada ifade etmek gerekir. Netice olarak Ankara hâlen pek çok alanda gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde kente iskân edilen muhacirlerin/göçmenlerin izlerini taşımaktadır.

Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.), 272.0.0.11/ 22.113.25; 272.0.0.11/ 24.127.8; 272.0.0.11/20.102; 272.0.0.11/20.102.6; 272.0.0.11/20.102.6; 272.0.0.11/22.113.25; 272.0.0.11/24.127.8; 272.0.0.11/22.112.11; 272.0.0.12/60.166.22; 272.0.0.13/79.8.33; 272.0.0.13/82.22.8; 272.0.0.13/82.22.8; 272.0.0.13/80.12.4; 272.0.0.13/84.31.14; 272.0.0.74/70.58.6; 272.0.0.12/48.96.1; 272.0.0.12/55.137.4; 272.0.0.12/55.138.9; 272.0.0.12/59.160.6; 272.0.0.12/62.181.13; 272.0.0.13/79.2.6; 272.0.0.13/79.2.6; 272.0.0.13/79.8.33; 30.1.0.0/117.737.4; 30.1.0.0/20.116.32; 30.10.0.0/122.871.8; 30.18.1.1/30.55.5; 30.18.1.2/138.134.10; 30.18.1.2/157.24.6; 30.18.1.2/43.12.16.

- (1924, 11 Temmuz). Ankara Rumlarının Sevki. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 17 Temmuz). Ankara'daki Rumlar Gidiyorlar. *Cumhuriyet*, 4.
- (1924, 18 Ağustos). Ankara'dan Sevk Edilen Rumlar. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 18 Haziran). Ankara'da Rum Muhacirleri Geliyor. *Cumhuriyet*, 2.
- (1924, 18 Temmuz). Ankara Rumları. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 24 Temmuz). Ankara Rumları Geliyor. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 25 Temmuz). Ankara Rumlarının Sevki Etrafında. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 3 Temmuz). Ankara Yozgat Rumları. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 30 Temmuz). Ankara Rumlarının Yeni Bir Kafilesi. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 4 Temmuz). Ankara Rumları. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 6 Ağustos). Ankara Rumları. *Cumhuriyet*, 4.
- (1924, 6 Temmuz). Ankara Rumlarının Sevkine Doğru. *Cumhuriyet*, 3.
- (1924, 8 Temmuz). Ankara Rumlarının Sevki. *Cumhuriyet*, 3.
- (1951, 13 Ocak). Ankara'ya 114 Göçmen Geldi. *Ulus*, 1, 5.
- (1951, 16 Şubat). Göçmenler İçin Temsil. *Ulus*, s. 2.
- (1951, 17 Ocak). Göçmenlere Yardım İçin C.H.P. Kararı. *Ulus*, s. 2.

- (1951, 27 Ocak). Başlıksız. *Ulus*, s. 2.
- (1951, 6 Mart). Göçmenlere Yapılan Yardımlar. *Ulus*, s. 2.
- (1989, 10 Ekim). Bakanlık, Bulgaristan'dan gelenlerin Dökümünü Çıkarttı İşte Soydaş Profili. *Milliyet*, 3.
- (1989, 17 Ağustos). Konukman: "Göçmenleri Sanayileşmiş Şehirlere Yerleştireceğiz" Soydaşlara Uygu Kent". *Milliyet*, s. 3, 8.
- (1989, 18 Eylül). Kira Yardımı Başladı. *Milliyet*, s. 3, 7.
- (1989, 4 Eylül). Evren: "Asimilasyon Politikası Trajedi". *Milliyet*, s. 13.
- (1989, 6 Ağustos). Vatanda "özgür" sünnet. *Milliyet*, s. 3.
- (2023, 21 Şubat). *Sincan Göçmen Konutları Projesi*. (Url-1: <http://www.emt-erimtan.com/proje-38/sincan-gocmen-konutlari-projesi.html>)
- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Göç*. Kum Saati Yayınları.
- Akar, V. ve Güler, İ. (2011). 1989 Yılında Bulgaristan'ın (Deliorman) Bölgesinden Ankara-Pursaklar "Göçmen Konutları"na Yerleştirilen Muhacirlerin Göç Anılarının İncelenmesi (Ön Çalışma) -I-. *Balkanlar'da Türk Kültürü*, 86, 12-16.
- Akar, V. ve Güler, İ. (2011). 1989 Yılında Bulgaristan'ın (Deliorman) Bölgesinden Ankara-Pursaklar "Göçmen Konutları"na Yerleştirilen Muhacirlerin Göç Anılarının İncelenmesi (Ön Çalışma) -II-. *Balkanlar'da Türk Kültürü*, 87, 12-13.
- Arı, K. (2003). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arslan, Z (2012). Demokrat Parti İktidarının 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Eden Göçmenlere Yönelik Politikası (1950-1951). *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri içinde* (329-344. ss.) Isparta-Burdur.
- Bayraktar, N. ve Özden, M. (2012). Cumhuriyet Dönemi Göçmen İskân Politikaları: Bir Uygulama Örneği Olarak Ankara Varlık Mahallesi. *Mimarlık*, 366, (2023, 15 Şubat). <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=380&RecID=2982>.
- Bice, H. (1991). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cengizkan, A. (2004). *Mübadele Konut ve Yerleşim*. Arkadaş Yayınevi.
- Çevik, M. (1993). *Göçmen Konutları Gerçeği*.

Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Balkan Coğrafyasından...

- Emgili, F. (2012). Göçmenlerin İskânında Bir Kent: Ankara. Yılmaz Kurt (ed.), *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* içinde (917-937. ss.) C. 2.
- Geray, C. (2019). *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*. Kalan Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (2014). *Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpek, N. (2000). *Mübadele ve Samsun*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Serander Yayınları.
- İpek, N. (2022). *Memalik-i Şahanede Muhaceret*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kayapınar, L. (2012). Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan gelen göçmenler üzerine gözlemler. N. Ersoy Hacısalihoğlu ve M. Hacısalihoğlu (Ed.), *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 azınlık politikaları ve Türkiye'ye zorunlu göç içinde* (373-395. ss.), İstanbul.
- Kaynak, İ. S. (2017). Ankara'nın 11 Eylül 1957 Sel Felaketi ve Siyasi Gündemi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 197-224.
- Kemaloğlu, A. İ. (2012). *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınlar.
- Kırımlı, H. (2012). *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Konukman, R. E. (1990). *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenler, Boyutları, Sonuçları)*.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C 18, toplantı 2, 12.6.1963 Çarşamba, 94-95.
- Özden, M. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Göçmen Konut Politikaları ve Ankara Varlık Mahallesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Pınar, M. (2014). 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30 (89), 61-94.
- Pustu, Y. (2020a). *XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Pustu, Y. (2020b). Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918). *ANKARAD*, 1 (2), 591-636.

Yunus PUSTU

Pustu, Y. (2022). Atatürk Dönemi'nde Ankara'ya Göçmen İskânı (1923-1938). *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 45-72.

Safvet, M. (1341/1925). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*. Hilal Matbaası.

Sarı, M. (2015). *Atatürk Döneminde İç Anadolu Bölgesi'nde İmar-İskân Faaliyetleri (1923-1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17 (80), 351-388.

Saydam, A. (2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri

Tolga UZUN*

Özet

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında gösterdiği başarılar neticesinde Osmanlı hükümeti tarafından Mısır valisi olarak atanmıştır. Valiliği sırasında başlattığı isyan bastırılmamış ve özerk bir statüde Mısır'da hükümdar gibi davranmıştır. Mısır için bir modernite çağı olarak kabul edilen dönemde Avrupa'ya öğrenci göndermek, modern sulama sistemleri ile bölgenin tarımını geliştirmek, silah fabrikaları kurarak modern teçhizatlı bir ordu kurmak gibi birçok konuda yeni bir çağın habercisi olmuştur. Yaptırdığı dini ve sivil mimari eserlerde Avrupa ve Osmanlı üsluplarını yerel değerler ile birleştirmesini bilmiş özellikle saraylarında Osmanlı yorumlu barok bezemelere yer verilmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı ve İran'daki Müslüman hükümdarların saraylarında gelişen Batı etkili yeni portrecilik anlayışı, portrenin doğu ülkelerinde kamusal alanda yer alması ve etkin bir diplomatik propaganda aracı olarak kullanılması gibi yeni işlevleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı Mısır'ın modernite çağında bir geçiş evresi olarak kabul edilen Mehmed Ali Paşa'nın sağlığında yapılan portrelerini kronolojik olarak izlerken, barındırdıkları ikonografiyi değerlendirmek ve çevre kültürlerin Müslüman yöneticilerinin bu konudaki programları ile karşılaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır, Osmanlı, Portre

Portrait of the Governor: Visual Representation of Kavalalı Mehmed Ali Pasha

Abstract

Kavalalı Mehmed Ali Pasha was appointed as the governor of Egypt by the Ottoman government due to his success during France's occupation of Egypt. During his governance, an uprising that he initiated could not be suppressed, and he acted like a ruler in an autonomous status in Egypt. He was a precursor of a new era in many fields that were considered a modernity era for Egypt, such as sending students to Europe, improving the region's agriculture with modern irrigation systems, and establishing weapon factories to form a modernly equipped army. He managed to combine European and Ottoman styles with local values in the religious and civil architectural works he commissioned, especially in his palaces where Ottoman-styled Baroque decorations were used. The new Western-influenced portraiture style that developed in the Ottoman and Iranian Muslim rulers' palaces in the 19th century brought along new functions such as the portrait's placement in public areas in Eastern countries and its use as an effective diplomatic propaganda tool. The aim of this study is to evaluate the iconography contained in the portraits made during Mehmed Ali Pasha's lifetime chronologically and compare them with the programs of Muslim rulers in surrounding cultures on this issue, while considering Egypt as a transitional phase in its modernity era.

Key Words: Art History, Kavalalı Mehmed Ali Pasha, Egypt, Ottoman, Portrait

* Dr.Öğr.Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sanat Tarihi, Türk ve İslam Sanatları Bölümü, Karabük / Türkiye, e-mail: tolgauzun@karabuk.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4665-5726>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Uzun, T.. (2023). Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri. *Küllüye*, 4(1), 197-221. DOI: 10.48139/aybukullüye.1260408.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
5 Mart 2023	31 March 2023	Araştırma Makalesi	197-221
5 March 2023	31 March 2023	Research Article	

Extended Abstract

The period of Mehmed Ali Pasha, which is considered one of the important steps of the transition to a modern and nation-state in Egypt, especially his reforms in the fields of finance, agriculture and industry were successful. In this sense, Pasha, who needed European technologies, maintained his connections with these countries. Conditions such as the complex international relations of the 19th century, Egypt's strategic location in the middle of the Mediterranean policies of France and England, and the open multicultural structure of Cairo and especially Alexandria determined the artistic environment of Mehmed Ali Pasha's period. While the portraits of Mehmed Ali Pasha, who acted like a ruler in the 19th century in Egypt, form the focus of this study, examining his portraits chronologically and focusing on their iconography are other areas of interest of the study.

In the 18th and 19th centuries, the portrait was moved to a different dimension in eastern countries only under the influence of the west. Especially Iranian and Ottoman rulers were able to create a new ruler image with western techniques and iconography. Especially the Ottoman Sultan II. Mahmud used the portrait both as a diplomatic gift and as propaganda for his reforms in the domestic public. At the same time, this situation has begun to offer a more realistic understanding that allows the public, who have no idea what the monarch looks like, to see the image of the monarch in society with the individualized facial features of the monarch. The invitation of western painters to the palaces of the eastern rulers and their employment in the palace for a long time brought along new techniques, styles and iconography approaches in the portraits of the rulers. Posture features, signs, symbols and the tendency to pose with western elements is the beginning of a new era in this regard. It is possible to follow the European and local values with an Ottoman interpretation, in the palaces that made the artistic tendencies of Mehmed Ali Pasha visible and the mosque he had built. He succeeded in combining European and Ottoman styles with local values, especially in the religious and civil architectural works he had built in his palaces, where Ottoman-style Baroque decorations were used. Mehmed Ali Pasha, who attracted the attention of European countries in the early periods of his governorship, became the focus of attention of European travelers and artists with Orientalist tendencies who visited eastern countries with the change in travel conditions in the 19th century. In this first phase of Mehmed Ali Pasha's administration, the first portraits of Pasha begin to appear in the books of this writer, intellectual and painter. Mehmed Ali Pasha, who strengthened his relations with Europe with his reform movements, later contacted some European artists through the representatives of these countries. His portraits made in oil painting technique were carried out by these few invited painters. Although the walls of many palaces he had built in Cairo and Alexandria were adorned with frescoes, there were no other painting activities in his palaces and the existence of a muralist is not mentioned. In this sense, he did not have a parallel attitude to the painting and portrait traditions of other eastern palaces around him.

Mehmed Ali Pasha, who insisted on traditional clothes as seen in his portraits, may have tried to draw an image of a ruler identified with the Egyptian people in this way. The portraits of Pasha in European uniforms are imaginary and do not reflect reality, and some of them suggest that they were made after the death of Pasha. It is understood that the medallions made as souvenirs were also a gift from the European court and trade circles. The equestrian statue, which was built after his death after the uncertainty about the order of the bust, which was made contemporary with him and whose whereabouts are unknown today, shows that his sons and grandchildren who came after him were eager to create a dynastic image.

Giriş

1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı istila etmesi, Akdeniz'de bir tehlike arz eden ve sürekli yeni sömürge arayışında olan İngiltere'ye karşı bir hamle niteliğindedir

ve aynı şekilde Fransa'nın doğuda üstünlük kurma hevesine dayanıyordu. Napolyon ordusuna karşı oluşturulan Osmanlı-İngiliz ittifakı önce Kahire'yi sonra tüm Mısır'ı işgalden kurtarmıştır. Osmanlı ordusunda küçük rütbeli bir subay olan Mehmed Ali'ye Babıali, 1805 yılında paşa unvanı vererek Mısır valisi tayin etmiştir. Mısır'da bulunan yerel Memluk beylerini bertaraf eden Mehmed Ali Paşa bir süre sonra Mısır'ı tamamen kontrolü altına almış ve bu durum Osmanlı devletine karşı bağımsızlık düşüncesini güçlendirerek isyana kadar sürüklemiştir. Kendi atadığı vali ile uğraşan Osmanlı devleti isyanı bastıramamış ve Paşa'nın ordusu ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaştan galip çıkan Mehmed Ali Paşa özerk bir statü kazanmıştır.

Mısır'da modern ve ulus devlete geçişin önemli adımlarından kabul edilen Mehmed Ali Paşa döneminde; özellikle maliye, tarım ve sanayi alanlarında yapılan reformlar başarılı olmuştur. Bu anlamda Avrupa teknolojilerine ihtiyacı olan Paşa bu ülkeler ile bağlantılarını korumuştur. 19. yüzyılın karmaşık uluslararası ilişkileri, Mısır'ın Fransa ve İngiltere'nin Akdeniz politikalarının ortasında yer alan stratejik konumu, Kahire'nin ve özellikle İskenderiye'nin dışa açık çok kültürlü yapısı gibi koşullar Mehmed Ali Paşa döneminin sanat ortamını belirlemiştir. Çalışmada, Paşa'nın sanata yaklaşımını ve bu konudaki politikasını en görünür kılan yaptırdığı cami ve sarayları üzerinde durularak estetik algısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Mehmed Ali Paşa'nın valiliği ve isyan yıllarında yapılan çok sayıda portresini konu alan bu çalışmada söz konusu portreler 19. yüzyıl hükümdar portreciliği içinde değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Portreler ele alınırken kronolojik bir düzen izlenmiş ancak malzemeyi gruplamaya özen gösterilmiştir.

Mehmed Ali Paşa döneminin güzel sanatları ile ilgili şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı çalışma hiç kuşkusuz Gaston Wiet'in *Mohammed Ali Et Les Beaux-Arts* adlı kitabıdır. Dönemin sanat etkinliklerini yorumlayan ve değerlendiren bir çalışma olmaktan ziyade dönemin Avrupalı tanıklarının anılarını bir araya getiren bu yayın, barındırdığı görseller bakımından oldukça zengindir. Dönemin sivil ve dini mimari eserleri hakkındaki bir diğer önemli çalışma ise Hasan Abdulvahab'ın 1941'de yayınladığı *Mecelle al-İmare*'dir. Yayın bugün çeşitli sebeplerle günümüze gelemeyen kimi mimari bezemelerin fotoğraflarını barındırması bakımından oldukça önemlidir. Mehmed Ali Paşa ve daha sonra iktidara gelen diğer Hıdivlerin dönemini ve Mısır'da sanatının modernleşme sürecini kurum ve sanatçıları ile birlikte değerlendiren en önemli çalışma ise Nadia Radwan'ın, *Les Modernes d'Egypte. Une renaissance transnationale des Beaux-Arts et des Arts Appliqués* adlı çalışmasıdır.

Mısır'da Mehmed Ali Paşa Dönemi

1809-1818 yılları arasında Mısır'dan Avrupa'ya askerlik, mühendislik, gemi yapımı, eğitim ve matbaacılık gibi alanlarda eğitim almaları amacıyla öğrenciler

gönderilmiştir (Bellefonds Bey, 1872-1873, s. 488). 1846 yılına kadar Avrupa'ya öğrenci gönderimi tıbbi hizmetler, sanayi, marangozluk, denizcilik ve kimya gibi farklı alanları da kapsayarak devam etmiştir (Ergün, 2015, s. 280). Ayrıca Mısır'da yeni okullar (Karakaya, 2019, s. 297) ve modern kütüphaneler kurulmuş (Bilgenoğlu, 2010, s. 148), üç kademeli eğitim sistemine geçiş sağlamıştır (Bağçeci, 2014, s. 220). Avrupa'dan geri dönen öğrenciler Kahire ve İskenderiye'de silah fabrikaları kurarak yerli silah sanayisinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Karakaya, 2019, s. 295). Reformların gerçekleşmesi için maddi kaynakların gerekliliğini düşünen Mehmed Ali Paşa, Mısır topraklarının veriminin Nil Nehri'ne bağlı olduğunu görerek halkı tarıma ağırlık vermeleri için yönlendirmiştir (Altundağ, 1945, s. 25). Mahmudiye Kanalı'nı Nil Nehri'nden İskenderiye'ye açtırarak sulama sistemini kolaylaştırmış (Gülersoy, 1985, s. 16; Bağçeci, 2014, s. 220), uzun lifli pamuk yetiştirilmesinin denenmesi başarıyla sonuçlanmıştır (Fahmy, 2010, s. 11). Paşa sattığı pamuktan kâr elde etmeye başlamış ve kârı kendi denetiminde tutmuştur. Bu kârı; ordusunu kurmak, fabrikalar açmak, okullar, hastaneler ve saraylar yaptırmak için kullanmıştır. Ayrıca iplik, şeker, bez ve alkollü fabrikaları Mısır ekonomisine büyüyen bir ivme kazandırmıştır (Keha, 2017, s. 100-101). Elde edilen kârlar ile (Bilgenoğlu, 2010, s. 148) Mehmed Ali Paşa Mısır'a, Fransız uzmanlar getirtmiş (Danişmend, 1972, s. 81-82), askerliği zorunlu kılmış ve modern ordu kurulmuştur (Fahmy, 2010, s. 9).

Mehmed Ali Paşa 1820 yılında Kahire Bulak'ta matbaa kurarak, Türkçe kitapların basımını sağlamıştır (Tanman, 2011, s. 10). 400 kişinin çalıştığı bu matbaada Avrupa eserlerinin Türkçe-Arapça basımlarını ve Türkçe-Arapça gazete olan "Vakayi-i Mısriye" yayınlarını gerçekleştirmiştir. 1828 yılında basımına başlanan "Vakayi-i Mısriye" dışında ordu ile ilgili haberlerin ağırlıkta olduğu "Ceride-i Askeriye" adında Türkçe gazete çıkarmaya başlanmıştır (Yazıcı, 1991, s. 263-273). 1828 yılında basılan gazetenin benzeri olan Takvim-i Vakayi'nin 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren İstanbul'da yayınlanmış olması Kavalalı Mehmed Ali Paşa reformlarının Payitahta yansımaları konusunda dikkate değer bir husus teşkil eder (Kuran, 1990, s.109).

Mehmed Ali Paşa döneminde ordu müzisyenleri resepsiyonlarda, törenlerde, askeri geçitlerde halk konserleri gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca modern askeri eğitimde müzik aktif biçimde kullanılmıştır (Mestyan, 2014, s. 637). 1829'dan itibaren, Kahire'de Fransız tiyatrosu, İskenderiye'de İtalyan tiyatrosu kurulmuştur (Mestyan, 2014, s. 650).

Gelenek ve Modern Arasında Mehmed Ali Paşa Dönemi Sanat Ortamı: Mimari Bir Yaklaşım

Mehmed Ali Paşa'nın modernleşmenin gereği olarak yaptırdığı fabrika, okul ve sebillerin yanı sıra benimsediği estetik anlayışı yansıtabilecek olan yapılar daha çok

camii ve saraylarıdır. 1828 yılında inşa ettirdiği camii, İstanbul Sultan Ahmet Camii modellenerek meydana getirilmiş ve bununla birlikte, tamamlanan şema, Avrupa neo-klasizm ile klasik Osmanlı emsallerinin alışılmadık bir karışımıdır (Resim-1). Kendisine Fransız mimar ve mühendis Pascal-Xavier Coste tarafından önerilen önceki bir tasarımı Mehmed Ali Paşa Memluk dönemi örneklerini hatırlattığı için reddetmiştir. Memluktuları bertaraf ederek yükselen Paşa'nın siyasi rakipleri olarak gördüğü bir topluluğun üslubunu devam ettirmemesi normal olarak karşılanmalıdır. Belki caminin bu melez üslubu, Mısır'ın içinde bulunduğu kozmopolit yapısı göz önüne alınarak projelendirilmiştir (El-Ashmouni ve Bartsch, 2014, s. 43-44). Ancak antik Mısır'ın sembolü olarak kabul edilen lotusun camiyi çevreleyen revaklarda sütun başlıklarında kullanılması Mısır'ın yerel değerlerinin de unutulmadığı anlamını taşımaktadır. Yapının konumu ve ölçeği konusunda Mehmed Ali Paşa'nın otoritesine katkıda bulunduğu yönündeki değerlendirmeler onun yine Osmanlı usul ve yöntemlerini tekrarladığını göstermektedir (El-Torky, 2018, s. 3874).

Kahire ve İskenderiye'de yaptırdığı saraylar Paşa'nın kendi adını alan camideki eğilimleri takip etmektedir. Özellikle Şubra Sarayı Mehmed Ali Paşa'nın yerel değerler ile Osmanlı süzgeçli Avrupalı eğilimini gözler önüne serecek niteliktedir. Tarihsel olarak 1808 yılında Kahire'nin o yıllarda bağ ve bahçeleri ile ünlü Şubra semtinde yaptırdığı Şubra Sarayı ailenin yaptırdığı ilk saraydır. Başlangıçta saray, harem ve çalışanlar için yapılan iki binadan oluşurken yaklaşık on üç yıl sonra 1821'de havuzlu saray inşa edilmiştir (Kırıkçı, 2018, s. 41). Kahire kalesinde yaptırdığı caminin güneyinde bulunan Cevhere Sarayı ise 1812 yılında Memluk ve Osmanlıların yönetim merkezi olarak kullandığı kimi yapılar yıktırılarak, onların yerine 1813-14 yıllarında yaptırılmıştır. Ahşap malzemedeki yapılmış bezeli panellerin bulunduğu Cevhere Sarayı sürekli yangınlara maruz kalmıştır. 1820'li yılların başlarında yaşanan iki büyük yangından sonra 1830 yılında yeniden yapılmıştır. 20. yüzyılda (1972) yaşanan bir büyük yangınla tekrar harap duruma düşen yapı, uzun bir restorasyon sürecinden geçmiştir. Yapı, 18 ve 19. yüzyıllarda İstanbul'da yaygın olarak kullanılan rokoko bezemeler ile paralellik içindedir (Resim-2).

Paşa'nın yaptırdığı bir başka saray ise Kahire kalesinin kuzeybatı kısmında yer alan ve h.1242/m.1826-27 yılında inşa edilen Harem Sarayı'dır. Doğu, batı ve orta olmak üzere üç bölümden oluşur. Bu sarayın da salon ve odalarında tıpkı Cevhere Sarayı'ndaki gibi daha çok İstanbul saray örneklerinde gördüğümüz manzara resimleri ve saray köşk tasvirlerinin yer aldığı manzaralar ile karşılaşılır (Resim 3-4).

Mehmed Ali Paşa'nın en dikkate değer sarayı kuşkusuz Şubra Sarayı'dır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kronolojik olarak ilk yapılar Şubra Sarayı'nın yapıları olmasına karşılık kompleksin dikkat çekici yapıları olan Cebeliye ve Fıskiye sarayları sonradan eklenmiştir. Cebeliye Köşkü misafirler için Fıskiye Köşkü ise daha çok yabancı büyükelçiler için tasarlanmıştır. Cebeliye Köşkü'nün cephesi

Arap-İslam emsalleri üzerine tasarlanmış iken Fıskiye (Çeşme) Köşkü'nün cephesi daha çok neo-klasik detaylara sahiptir (El-Ashmouni & Bartsch, 2014, s. 56). Yapı, köşelerinde simetrik olarak yer alan dört salondan oluşmaktadır. Saat yönünün tersine sırasıyla isimler odası, bilardo odası, yemek odası ve cüz odasıdır (Ahşap parkeleri nedeniyle ceviz odası olarak da bilinir). İsimler odası (Arap Salonu), Fıskiye Köşkü'nün kuzeybatı köşesinde yer almaktadır ve odanın tavanında Mehmed Ali ve oğlu İbrahim Paşa'nın adını taşıyan madalyon ve Paşa'nın aile üyelerinin isimleriyle çevrili iç içe geçmiş geometrik bir fresk içermektedir (El-Ashmouni & Bartsch, 2014, s. 57). Fransa kralı Louis-Phillip'in hediye ettiği bilardo masasının burada durmasından dolayı "bilardo odası" ismini alan salonun tavan göbeğinde yer alan oval madalyonun etrafında on iki burcu temsil eden figürler yer almaktadır (Resim-5). Üst kısmı kavisli duvarın alt kısmında oluşturulan niş boşluğunda Roma Satürn tapınağının kalıntıları betimlenmiştir. Kalıntıların etrafında ise oturan kadın ve erkek figürler görülmektedir (Resim-6). Çeşitli geometrik bölümlere ayrılan yemek odası tavanında ise kadın figürleri, çiçek bezemeleri ve bu geometrik bölümün dış kısmında ise çeşitli kuş figürleri ile Mısır'dan çeşitli yerlerin görüntüleri betimlenmiştir (Kırıkçı, 2018, s. 43). Revaklı Galeri'de seyir köşkü olan bölümlerin tavanları antik Yunan tanrı ve tanrıçaları, mitolojik figürler, nimfalar gibi betimlemeler yer alırken, zaferi temsil eden kanatlı figürlerin çevreleyip eşlik ettiği Mehmed Ali Paşa madalyonu da bu motifler arasındadır (Resim-7) (Kırıkçı, 2018, s. 42).

İskenderiye'de yapılan Ras-al-Tin adlı yazlık sarayın yapımına ise 1834 yılında başlanmıştır. 1845 yılında bitirilen sarayın açılışı ise 1847 yılında yapılmıştır. Yezi Bey ve Le Vial ile Le Veroige gibi aralarında birçok yabancı mühendis ve mimarın bulunduğu bir ekip tarafından yapılan saraya genellikle İtalyan üslubunda bezemeler hakimdir. Kubbeli salon olarak adlandırılan salonun duvarlarında ziraat, endüstri ve eğitim alanında Mısır'ın kamusal yaşamını sergileyen resimler yer almaktadır (Bayhan, 2010, s. 48-49).

Mehmed Ali Paşa'nın Portreleri

18 ve 19. yüzyıllarda Doğulu ancak Batı etkisine giren ülkelerde portrecilik farklı bir boyuta taşınmıştı. Özellikle İran ve Osmanlı hükümdarları, Avrupalı teknik ve ikonografilerle yeni bir hükümdar imgesi yaratmayı başarmışlardı. Özellikle Osmanlı sultanı II. Mahmud, portreyi gerek diplomatik bir hediye ve gerekse iç kamuoyunda reformlarının bir propagandası olarak kullanmıştır. Bu durum aynı zamanda hükümdarın neye benzediği konusunda bir fikri olmayan halka hükümdarın bireyselleştirilmiş yüz özellikleri ile birlikte kamusal alanda hükümdarın imgesini görmelerine imkân sağlayan daha gerçekçi bir anlayışı sunmaya başlamıştı. Benzer şekilde İran'da Kaçar hükümdarı Feth Ali Şah, iktidara geldiğinde kendisinden önceki Safevi hanedanının yapılarını restore ettirerek coğrafyadaki hanedanlar zincirinin bir parçası olduğunu vurgulayan bir tutum izlemiş ancak portresini tüm kamusal alanlarda görünür kılarak etkin bir hanedan

imgesi ve propaganda gerçekleştirmiştir. Batılı ressamın doğulu hükümdarların saraylarına davet edilmesi, kimi zaman bu sanatçıların uzun süreli olarak sarayda istihdam olması ile birlikte, hükümdar portrelerinde teknik, üslup ve ikonografide yeni anlayışları da beraberinde getirmiştir. Duruş özellikleri, kullanılan simge, semboller ve Avrupa kaynaklı eşyalar ile poz verme eğilimi bu konuda yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir.

Mehmed Ali Paşa'nın Mısır valiliği, isyanı ve isyan sonrasında yapılan portrelerinde siyasi konumu oldukça etkili olmuştur. Sanatın diğer dallarında kimi yabancı sanatçı ve mimarları sarayında daimî olarak himaye ettiği görülse de portre konusunda aynı politikayı izlememiştir. Napolyon'un Mısır çıkartması sonrasında Mısır'ın uluslararası konumu değişmiş ve ilgi odağı olmuştur. Ancak bu süreçte Avrupalıların doğuya olan ilgileri artmış, artması Yunan kurtuluş savaşı (1821-1829) ve yine Fransızların Cezayir'e girmeleri (1830) sürecini hızlandırmıştı. Bu sürede ulaşım koşullarının iyileşmesi, doğu ülkelerine yapılan geniş katımlı turların yanı sıra Avrupalı seçkinlerin ya da onlar tarafından görevlendirilen sanatçı, edebiyatçı ya da yazarların dönüşlerinde hazırladıkları kitaplar bu hareketli dönemin önemli tanıklardır. Bu kitaplarda yer alan metinler ve görseller o ülkenin antik kentlerini, yaşam biçimlerini, ibadetlerini ve kıyafetlerini barındırıyor, kimi zaman ise ülkenin önde gelen devlet adamlarını ve hükümdarlarının portrelerini içeriyordu. Bu portreler yüz yüze görüşmeler neticesinde yapılabildiği gibi çoğu zaman da hükümdarın daha önce yapılmış yaygın bir imgesi kullanılıyordu. Mehmed Ali Paşa'nın daha valiliği sırasında yani isyanından önce Avrupalıların ilgisini çekmiş ve sözü edilen seyahat kitaplarında metnin yanı sıra "Mısır Valisi" sıfatıyla litografi tekniğinde portrelerine yer verilmiştir. Örneğin 1817-1818 yılları arasında Mısır'a seyahat eden Fransız ressam Auguste de Forbin seyahat notlarını bir araya getirerek "*Voyage dans le Levant*" adlı kitabında toplamıştır. 1819 yılında basılan kitapta Mısır'dan sokak görüntüleri, tek ve kalabalık figürlerden oluşan kompozisyonlar ve Mısır'ın antik eserleri yer almaktadır. Kitabın içinde yer alan resimlerin bir kısmını Forbin'in eskizlerinden yararlanarak litografi sanatçısı Horaca Vernet yapmıştır (Forbin, 1819, s. 3). Forbin kitabında, gezginlerin Mısır'a gelerek Mısır Enstitüsü'nde çalışma yaptıklarını ve bir takım yazılı belgeler yayınladıklarını fakat bu yayınlarda görsel belgelerin eksik olmasından dolayı çalışmalarının "atlas gibi olmalı" düşüncesiyle, görsellerin bulunduğu seyahat kitabını yayınlamaya karar verdiğini ifade etmektedir (Forbin, 1819, s. 3). Forbin'in kitabında yer alan ve litografi yoluyla çoğaltılan bu baskı tekniğinde yapılmış resimler bugün çeşitli müze ve koleksiyonlara dağılmıştır. Bu resimlerin içindeki Mehmed Ali Paşa'nın Memluk beylerini öldürtmesini anlatan resimde bulunan tasvir muhtemelen Mehmed Ali'nin en erken portrelerinden biridir (Resim-8-9). İkiye bölünmüş kompozisyonun, sağ tarafta Kahire kalesinin iç ve dış kapıları arasında sıkışan Memluk beylerinin Arnavut askerleri tarafından kuşatılarak öldürülmesi canlandırılmış, sol tarafta ise kalenin basamaklarında arkasında üç

görevli ve önlerinde Paşa, bir elinde nargile diğer elinde tesbih, bağdaş kurmuş oturur vaziyette zaferi kutlayan bir eda ile betimlenmiştir.

Forbin ve Vernet iş birliğinin bir başka yansıması ise Mehmed Ali Paşa'yı at üstünde gösteren portresidir. Litografinin doğası gereği çok sayıda nüshaya sahip olma imkânı verdiğiinden bu portrenin farklı nüshaları değişik koleksiyonlarda görülmektedir. Bugün British Museum'da bulunan ve birbiri arasında küçük değişikliklerin izlendiği siyah beyaz baskılarının¹ dışında bir de renklendirilmiş bir baskısı bugün Royal Collection Trust'da bulunmaktadır² (Resim-10). Kompozisyonun merkezinde süslü koşum takımları bulunan bir atın üzerinde geleneksel kıyafetleri ile betimlenen Paşa'nın sağ arka tarafında siluet halinde atlı figürler ve palmiye ağaçları yer almaktadır. Mısır'da sık görülen palmiye ağacı hayat ağacı olarak itibar görmeye birlikte yine Arap ve Mısır medeniyeti için bereket ve zafer ile bağlantılı olarak kullanılmış olmalıdır (Wilkinson, 2011, s. 95). Hemen yan tarafında yine atlı olarak betimlenen kişi muhtemelen halefi İbrahim Paşa olmalıdır. Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren oldukça yaygın hale gelen atlı heykeller, ikonografik olarak ata binmek ile iktidar arasındaki bağlantıyı öne çıkaran önemli temsillerdir.

Forbin'in, Charles Etienne Pierre Motte tarafından litograf baskıya dönüştürülen bir başka portresinde Mehmed Ali Paşa kapalı bir mekânda dizüstü olarak betimlenmiştir. Sol yanında bir nargile, elinde tesbih ve geleneksel kıyafetler ile yer alan Paşa'nın arka tarafındaki pencere açıklığından görülen deniz manzarası, buranın İskenderiye olduğunu düşündürür (Resim-11). Mengin'in Atlasında (1823, s. 1) yer alan bu litografinin 1818 yılında Forbin tarafından İskenderiye'de yapıldığı belirtilmektedir. Mehmed Ali Paşa'nın İskenderiye'de bulunan Ras-al-Tin Sarayı'nı 1834 yılında inşa ettirdiği düşünüldüğünde, burada başka bir mekânın resmî konut olarak kullanıldığı akla gelmektedir.

Napolyon orduları Mısır'dan ayrıldıktan sonra Mehmed Ali Paşa gerek valiliği ve gerekse isyan yıllarında Fransa ile ilişkilerini sürdürmüştür. Ordunun modernizasyonu, Fransız subay ve teknik adamları sayesinde gerçekleşmişti. Bununla birlikte Paşa, Akdeniz'de İngiliz emellerini sınırlandırmak konusunda Fransa'nın yanındaydı, Fransızlar da Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne bağlı kalmak ile beraber isyan boyunca Mehmed Ali Paşa'yı desteklemiştir (Kocaoğlu, 1995, s. 202). Bu yüzden Fransız basınında sık sık gündeme gelen Mehmed Ali Paşa'dan, o tarihlerde renkli baskılarıyla popüler konuları ele alan *Images d'Epinal* dergisinde sıkça söz edilmiş ve portrelerine yer verilmiştir. Derginin 1836-1841 yılları arasındaki olayların konu edildiği sayısında yer alan bir portresinde Mehmed Ali Paşa (Resim-12) Mısır'ın genel valisi unvanı ile takdim edilse de basım tarihi

¹ Mehmed Ali Paşa, Horace Vernet, 1818-1850, Litografi, 29,7cm x 22,9cm, British Museum, Londra, Env. No: 1917,1208,3711 ve Mehmed Ali Paşa, Horace Vernet, 1818, Litografi, 39,8cm x 34,5cm, British Museum, Londra, Env. No: 1917,1208.1818.

² Env.no: RCIN 619148.

Paşa'nın isyan yıllarına denk gelir. Fransızların Osmanlı ile ilişkilerini bozmamak adına Mehmed Ali Paşa'yı Mısır genel valisi unvanı ile takdim ederken, Paşa'nın bir hükümdar gibi tasvir edilmesi, Fransa'nın ikili politikasının bir tezahürü gibidir, nitekim bu portre ile aynı derginin 1806-1813 yılları olaylarının konu edildiği önceki bir sayısında yer alan Napolyon tasviri (Resim-13) arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Avrupalı birçok gezgin, gazeteci ve ressamın doğu ülkelerine yaptığı ziyaretler ve buralarda edindikleri izlenimler ülkelere döndüklerinde kitaba dönüştürülmüştür. Bunların arasında David Roberts'in önemli bir yeri vardır çünkü Roberts Mehmed Ali Paşa ile İngiltere'nin Mısır başkonsolosunun Paşa'nın sarayında yaptığı diplomatik görüşmesine şahitlik etmiş ve Paşa'yı yakından görmüştür. Sanatçının Mısır ve Sudan gibi ülkeleri kapsayan "*The Holy Land, Syria, Idumea, Arabia, Egypt and Nubia*" adlı kitabının içinde bu diplomatik görüşmenin metinsel betimlemesinin yanı sıra görsel temsili de yer almaktadır. Louis Hague tarafından litografa dönüştürülen resimde, 12 Mayıs 1839 yılında yapılan görüşmenin tarafları İskenderiye körfezini gören bir mekânda yer almaktalar (Resim-14). Radwan'a göre Paşa'nın bağdaş kurmuş, elinde kılıç ve nargile ile betimlenişi, oryantalist bir resim anlayışının tezahürüdür. Batılı misyonun karşısında Mehmed Ali olabildiğince doğulu bir profil olarak betimlenmeye çalışılarak doğu ve batı arasındaki kültürel farklar belirgin hale getirilmiştir (2017, s. 43), demektedir. Tarihsel nitelikteki bir görüşmenin görsel dile aktarılmasında kullanılan kimi doğulu unsurların ve geleneksel kıyafetlerin oryantalist tutuma gönderme yapması kısmen mümkün olmakla birlikte, Mehmed Ali Paşa'nın vazgeçmediği geleneksel kıyafetlerin, Avrupalı misyon arasındaki kültürel farklılara işaret ettiğini düşünmek doğru olmasa gerek. Bunun yanı sıra Paşa'nın söz konusu görüşmeye şahitlik eden bir sanatçı tarafından betimlenişi, onun fizyonomik özellikleri konusunda daha gerçekçi bir anlatım bakımından önemlidir.

Paşa'nın gerçekçi portrelerinin içinde en önemlisi şüphesiz kendisi ile bire bir görüşme sağlayarak portresini yapan Sir Davir Wilkie'dir. Sanatçı ülkesinde tanınan, aynı zamanda Osmanlı sultanı Abdülmecid'in portresini yapmasıyla bilenen bir ressamdır. Osmanlı sarayında portreciliğin geleneksel bir uygulama olduğu ve Osmanlı sultanlarının portreyi önemli bir propaganda aracı olarak gördükleri bilinen bir gerçektir. Sultan Abdülmecid'den sipariş alan bir sanatçının Mısır'da Mehmed Ali Paşa'dan da sipariş alması oldukça dikkat çekicidir. Ancak Weeks, Wilkie'nin Mehmed Ali Paşa portresinin siparişini 19. yüzyılın seyahat koşullarının zorluğuna bağlar. Sanatçının kutsal toprakları seyahati için Kudüs'ü Nisan ayında terk etmeyi, ardından Beyrut'u ziyaretinden sonra evine dönmeyi planladığını ancak Yafa limanındaki veba haberlerinden ötürü Mısır'a yönelip, orada bir sonraki Londra gemisine binene kadar İskenderiye'de kalmayı tercih ettiğini aktarır (2008, s.49). Bu sırada P&O Buharlı Gemi Şirketi'nin yerel

temsilcisi Green, Wilkie'ye Paşa'nın kendisinin burada olduğunu bildiğini belirterek bir görüşme istediğini söylemiş ve bu buluşmanın gerçekleşmesini sağlamıştır (Weeks 2018, s. 49). Bu buluşma neticesinde gerçekleşen portrede, Paşa'nın önceki kıyafetlerinden farklı olarak birtakım yeniliklerle betimlendiği gözlenir, örneğin sarık yerine yukarıya doğru genişleyen püsküllü bir fes ve Avrupalı sandalye dikkati çeker (Resim-15). Abdülmecid portresi³ (Resim-16) ile kompozisyon bakımından büyük benzerlik taşıyan portrelerdeki bu yaklaşımın sanatçının isteği üzerine gerçekleştiğini düşündürmektedir.⁴ Her iki portrede kullanılan Avrupa modasına uygun koltuk ve sandalye de bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Bu benzerliklere rağmen kimi yazarlar bu iki portre arasında ikonografik olarak büyük farklar olduğunu belirtmektedirler, örneğin Weeks, iki portreyi yönetici imgesi yaratmak anlamında karşılaştırır ve sakalsız, Fransız üniformalarına benzer Avrupalı bir Osmanlı sultanı yerine, fesin dışında geleneksel kıyafetler tercih eden ve kazandığı ülkenin gelenekleri ile gurur duyan bir yönetici imgesinin daha güçlü olduğunu söyler. (2018, s. 49). Bir başka görüş ise Paşa'nın portresinin modern olanı geçmişle sürekli bir diyalog içine soktuğunu, Avrupa tarzı üniformalı Abdülmecid'in portresinin ise Osmanlı'nın tarihsel otoritesini zayıflattığını ileri sürer (Avcıoğlu & Valoit, 2017, s. 1133-1134). Bu farklı görüşlere rağmen, Osmanlı sultanı Abdülmecid, III. Selim ve arkasından kıyafet reformunu gerçekleştiren II. Mahmud'un politikalarını tutarlı bir şekilde devam ettirerek portrelerini bu amaçla kullanabilmişlerdir.

Mehmed Ali Paşa portrelerinin 1840'lı yılların başından itibaren daha çok yağlı boya tekniğinde ve sanatçısı ile bire bir görüşmelerin neticesinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Mısır'da o tarihlerde görev yapan ve Clot Bey olarak tanınan Fransız Doktor Antoine Clot anılarında Fransa ve İtalya gezisi sırasında Mehmed Ali'nin küçük minyatür portresini de yanında götürdüğünü söylüyor. Katoliklere olan hoşgörüsünden dolayı Mehmed Ali Paşa'ya büyük bir sempati beslediğini belirten Clot Bey, Kral Louis Philippe ile görüşmesi sırasında bu küçük minyatür portreyi gösterdiğini ve Kralın ise bu portreye bakarak bir başka portre yapılmasını istediğini belirtiyor (Wiet, 1949, s. 373-374). Bu anlatıdan söz konusu siparişin Fransız ressam Auguste Caoudier'e verildiği anlaşılmaktadır.⁵ Sanatçının 1841 yılında yaptığı yağlı boya tekniğindeki portrede (Resim-17) Paşa, yarım boy ve oturur şekilde, başında sarığı, siyah kıyafeti ve renkli kuşağı ile yer alırken bacalarına uzattığı kılıcı ile görülmektedir. Arkasında bulunan manzarada görünen

³ Bugün İngiliz Kraliyet koleksiyonunda bulunan portrenin dışında Abdülmecid sanatçıdan bir kopya daha istemiştir (Renda, 2000, s. 456).

⁴ Mehmed Ali Paşa'nın David Wilkie tarafından başlanmış ancak bitirilmemiş bir başka portresi daha bulunmaktadır. Sulu boya ve tebeşir ile kart üzerine uygulanan bu yarım portre yine 1841 tarihlidir ve bugün Victoria Albert Museum'da Envanter No: SD 1206. ile kayıtlıdır. Yarım boy ve ayakta olarak tasarlanan söz konusu portrede baş, omuzlar, kollar ile kılıç belirgin olup, diğer kısımlar tamamlanmamıştır.

⁵ Agust Couder'den sonra bu portre Leopold Massard ve gravürücü Blanchard iş birliği ile yapılmış gravür bir kopyası Royal Collection Trust'da 619145 envanter numarası ile kayıtlıdır.

piramitler onun Kahire Kale Sarayı'nın bir odasından poz verdiğini düşündürmektedir. Paşa'nın bir mekân içerisinde betimlenen portrelerinde arka ya da yan tarafta bir pencere açıklığından görünen manzaralar onun hangi konutunda portresinin yapıldığı konusunda fikir vermektedir. Hayali manzaraların da olabildiği bu türden bir ikonografiyi Osmanlı sultanları genellikle kendisinin hamiliğini üstlendiği bir yapıya ya da camiye bu pencere açıklığından yer verilmesi ile propagandalarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu türden bir ikonografiye Mehmed Ali Paşa portrelerinde görülmez ancak Paşa'nın portrelerinde Mısır'ın sembolü olan El-Ezher Cami sıklıkla yer almıştır. Böyle bir örnek doğuya seyahatleri ile tanınan ünlü oryantalist ressam John Frederick Lewis'in 1844 yılında yaptığı portresinde rastlanır (Resim-18). Sulu boya tekniğinde yapılan bu portre, Paşa'nın elinde bir kâğıt tutarak bir şey anlattığı izlenimini doğurur. Dökümlü perdenin önünde bir sedirde oturan Paşa'nın hemen yanındaki pencere açıklığından görünen cami muhtemelen El-Ezher Camii olmalıdır.

Mehmed Ali Paşa'nın bir grup seri portresi birbirini tekrar eder, İngiliz sanatçı Brigstocke tarafından yapılan bu portrenin (Wiet, 1949, s. 80) (Resim-19) daha sonra birçok ressam tarafından kopyaları ve adaptasyonları yapılmıştır. Bir sedirin üzerinde doğulu bir oturuş ile görülen portrede Paşa yine kılıcını dizlerinin üzerinde tutar vaziyette betimlenmiştir. Sağ taraftaki geniş pencere açıklığından bir palmye ağacı ile El-Ezher Camii görünmektedir. Bu kompozisyonda sedirin önünde uzunlamasına açılmış birtakım kağıtlar görülmektedir. Bunlar Kahire ile Süveyş arasında bir demiryolu projesinin ana hatlarını gösteren planlardır. Bu rota 1833'te öne sürülmüş ancak Linant de Bellefonds ve Süveyş Kanal Şirketi'nin baskıları neticesinde ertelenmişti. Paşa'nın 1849 yılında ölümünden sonra halefi I. Abbas döneminde, İskenderiye ile Nil arasında 1854 yılında tamamlanan bu proje, Osmanlı imparatorluğunun yanı sıra Afrika ve Orta Doğu'daki ilk demir yolu hattı idi (Christie's, 2016, lot. 135). Brigstocke'un portresinden adapte edilen bir başka portrede tüm detaylar neredeyse aynı iken sağ tarafta bulunan pencere açıklığına ve şehir manzarasına yer verilmez (Resim-20). Diğer örneklerde olduğu gibi Brigstocke'un portresi de baskı teknikleri ile çoğaltılarak yaygınlaşmıştır. Sanatçı G. R. Ward tarafından yapılan bu kompozisyonun litograf baskı (Resim-21) yöntemiyle yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

Mehmed Ali Paşa'nın özellikle 19. yüzyıl Osmanlı ve İran hükümdarlarının kullandıkları üniformalara benzer kıyafetler içerisinde gösteren çok sayıda portresi oldukça düşündürücüdür. Bu portreler genellikle tam ve yarım boy şeklinde yapılmışlardır. Wiet'in eserinde 90, 93 ve 94 görsel numaraları ile verdiği ve bugün Abidin Sarayı'nda bulunan portreler de (Resim-22, 23, 24), ressam Brigstocke'un tuval üzerine yağlı boya tekniği ile yaptığı portrede kullanılan mekânın benzeri ile oluşturulmuştur. Paşa'nın tam boy olarak betimlendiği bu portrelerdeki anatomisi, diğer gözleme dayalı yapılan portrelerdekilerle karşılaştırıldığında oldukça iri yapılı, uzun boylu ve dik bir duruş sergiler. Brigstocke portresinin esas alınarak

hayali olarak üretildiğini düşündüren bu portrelerde Paşa'nın başının tüm portrelerde aynı yöne ve aynı eğimle bakıyor olması da bunların birbirinden kopya edildiği izlenimini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra daha önemli bir sorun olarak Paşa'nın Avrupalı bir kıyafet reformu başlatmadığını ve en azından kendisinin bu tip üniformaları giymediği konusunda sadece görsel olarak değil, kendisi ile görüşen Avrupalı misyonların anlatılarının toplandığı Wiet'in kitabında da rastlanmaz.

Mehmed Ali Paşa'nın portrelerine bir Avrupa adeti olan madalyonlarda da rastlanmaktadır. Oğlu İbrahim Paşa'nın Paris ziyareti sırasında kendisine takdim edilen ve 1839 Nizip Muharebesi'nin anısına üretilen madalyon (Resim-25) E. Rogat tarafından tasarlanmıştır (Wiet, 1949, s. 386). Arka yüzünde Fransızca olarak "*Il sait défendre avec noblesse l'honneur de son pays*" ve bu yazının Arapça karşılığı birlikte yazılmıştır. "*Ülkesinin onurunu asilce savunmasını biliyor*" anlamına gelen yazılarla birlikte orta kısımda bir kılıç yer almaktadır. Ön yüzünde ise profilden betimlenmiş Mehmed Ali Paşa'nın büst portresi yer almaktadır. Ve yine aynı şekilde Fransızca olarak "*Méhmet Ali, Régénérateur*" ve karşısında Arapça karşılığı yer almaktadır. "*Mehmed Ali Yenileyici*" anlamında onun hem Nizip zaferine hem de modernizasyonlarına gönderme yapan yazı bulunmaktadır. Stothard tarafından yapılan aynı tarihli bir başka madalyonda Mehmed Ali Paşa cepheden betimlenmiştir (Resim-26). Liverpool ve Manchester'den bir grup tüccarın girişimiyle İngiltere'de basılan bu madalyon, Suriye savaşı sırasında İngiliz tüccarlarına Hindistan yolunu kapatmaması ve İskenderiye'nin İngiliz konsolosunu himayesine almasından ötürü bir teşekkür mahiyetinde idi. Henri Drospy tarafından yapılan madalyon ise, Paşa ile çağdaş olmayıp ölümünün yüzüncü yılı anısına basılmıştır (Wiet, 1949, s. 407-408). Mehmed Ali Paşa'nın Wiet tarafından yayınlanan büstü (Resim-27), 1949'da Kral Faruk'un özel kütüphanesinden elde edilmiş fotoğraflara dayanmaktadır. Bugün nerede olduğu bilinmeyen büstün üzerindeki kitabesinden de anlaşılacağı üzere 25 Aralık 1848 yılında Kahire'de, Sanatçı Dantan tarafından yapılmıştır (Wiet, 1949, s. 307). Jean-Pierre Dantan, 1848 yılında yani Paşa'nın ölümünden bir yıl önce Mısır'a gitmiş, bu süre içinde başka kişilerin büst ve madalyonlarını da yapmıştır. Paşa'nın Paris 1849 sergisi için Rouin Müzesi'nden emanet alınan alçı büst de bugün envantere bulunmamaktadır (Kreiser, 1997, s. 106) Yukarıda da işaret edildiği gibi, bugün nerede olduğu bilinmeyen bu büst, heykelin/büstün doğası gereği üç boyutlu oluşuyla ilgili olarak Paşa'nın fizyonomisine ve yüz özelliklerine en sadık kalan temsil olmalıdır. Mehmed Ali Paşa'nın bilinen atlı heykeli ise ölümünden sonra yapılmıştır (Resim-28). Hidiv İsmail Paşa döneminde sipariş edilen birçok heykel arasında Mehmed Ali ve onun oğlu İbrahim Paşa'nın da atlı heykelleri bulunuyordu. Mehmed Ali'nin heykeli o tarihlerde Atlı heykel konusunda ünlü bir isim olan Henri-Marie-Alfred Jacquemart (1842-1896) sipariş edildi. Sanatçı, XII. Louis ve III. Napolyon'un da atlı heykellerini yapan bir heykeltıraştır. Heykel İskenderiye'de sonradan Mehmed Ali Meydanı olarak adlandırılacak meydan için

tasarlanmıştı. Paşa'nın heykelini taşıyan gemi, 2 Temmuz 1872 yılında İskenderiye Limanı'na ulaşıyor ancak heykelin resmî açılışı 16 Ağustos 1873 yılında yapılabilmektedir. Bunun dışında Paşa'nın çok daha geç dönemde Fuad döneminde (1922-1936) memleketi Kavala'da ikinci bir atlı heykeli daha yaptırılmıştır (Kreiser, 1997, s. 108). Madalyonlar, hatıra-propaganda niteliği taşıyan ve portrenin 19. yüzyılda diplomatik dolaşımını sağlayan önemli araçlardır, Mehmed Ali Paşa'nın madalyonlarının Avrupalılar tarafından yapılması, bu güçlü diplomatik araca itibar etmediğini göstermektedir. Ölümünden sonra yapılan atlı heykelleri ise ailenin sonraki temsilcileri tarafından bir hanedan imgesi yaratma çabası olarak algılanmalıdır.

Sonuç

Mehmed Ali Paşa, Mısır'ın Fransa tarafından işgali sırasında küçük rütbeli bir asker iken valiliğe, oradan da isyana uzanan süreçte; Mısır'da hatırı sayılır bir değişikliğe ve farklı bir yönetim yapılanmasına yol açmıştır. Modernizasyon çalışmaları ve merkeziyetçi bir yönetim anlayışını ikame eden Mehmed Ali Paşa, kendi estetik beğenilerini doğrudan yansıtan saraylarının yapımında ve bezemelerinde kullandığı Osmanlı Rum, Ermeni ve İtalyan sanatçılar ile aslında Osmanlı süzgeçli bir estetik anlayış sürdürdüğü söylenebilir. Osmanlılardan bağımsız olarak hareket etmek isteyen Mehmed Ali'nin özellikle saray dekorasyonunda benimsediği üslup Osmanlı barok anlayışının devamı niteliğindedir. Mehmed Ali Paşa ile ilgili birçok yayında, döneminden Mısır için reform ve yeniliklerin çağı olarak adlandırılrsa da II. Mahmut'un kıyafet reformu gibi bir değişikliğe gitmemiştir. Bununla birlikte saraylarında özellikle bir nakkaşhanenin varlığından söz edilmez aynı zamanda yerli ressamı himaye etmediği de anlaşılmaktadır. Portrecilik, Mehmed Ali Paşa'nın daha çok Avrupalılardan özellikle Avrupalı sarayların hamiliğinde doğuya seyahat düzenleyen entelektüel çevrelerin, gazetecilerin, dergi muhabirlerinin ve ressamın girişimleri ile ya da askeri ve diplomatik temsilcilerin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu anlamda Osmanlı hükümdarları ile İran'da Kaçar şahlarının bu konudaki tutumları ile karşılaştırmak oldukça zordur. Bir hükümdar gibi hareket etmesine rağmen çevre kültürlerin Müslüman yöneticilerinin izledikleri portre aracılığı ile propaganda yöntemlerini kullanmaz. Valilik döneminde yapılan portreleri daha çok dergi ve kitaplarda yer alan litografi tekniğinde ve onu yerel kıyafetleri ile gösteren portrelerdir. İsyân dönemi ve sonrasında Avrupalıların ilgisini çekmesi neticesinde özellikle İskenderiye'ye gelen askeri, ticari ve idari temsilcilerin, konsoloslukların aracılığıyla görüşmeleri sağlanan ressam tarafından yapılan portreleri ise tuval üzerine yağlı boya tekniğindedir. Portrelerinde görüldüğü gibi geleneksel kıyafetlerde ısrar eden Mehmed Ali Paşa, bu yolla Mısır halkı ile özdeşleşen bir yönetici imgesi çizmeye çalışmış olabilir. Paşa'nın Avrupalı üniformalar ile görüldüğü portreleri, hayali ve gerçeği yansıtmayan ve bir kısmı Paşa'nın ölümünden sonra yapıldığını düşündürten

portrelerdir. Hatıra niteliğinde yapılan madalyonlarının yine Avrupalı saray ve ticaret çevrelerinin bir armağanı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisi ile çağdaş olarak yapılan ve bugün nerede olduğu bilinmeyen büstünün siparişi konusunda belirsizliğin ardından, ölümü sonrası yaptırılan atlı heykeli, kendisinden sonra gelen oğul ve torunlarının bir hanedan imgesi yaratmakta istekli olduklarını göstermektedir.

Kaynakça

- Abdulvahab, H. (1941). *Mecelle al-İmare*. Sayı 3-4.
- Altundağ, Ş. (1945). *Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı Mısır meselesi 1831-1841*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Avcıoğlu, N. & Volait, M. (2017). “Jeux de miroir” arxhitecture of Islam and Cairo from Empire to modernism. F. Barry ve G. Neciboğlu (Ed.), *A Companion to Islamic Art and Architecture* içinde (1122-1149. ss.), 2.
- El-Ashmouni, M. & Bartsch, K. (2014). Egypt’s age of transition: Unintentional cosmopolitanism during the reign of Muhammad Ali (1805-1848). *Arab Studies Quarterly*, 36(1), 43-74.
- Bağçeci, Y. (2014). İsyandan itaate: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Babıali ilişkileri (1841-1849). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 219-231.
- Bayhan, A. A. (2010). Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu’ya ve Afrika’ya Yansıması: Mısır ve İsrail’den örnekler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (19), 23-65.
- Behrens-Abouseif, D. (2006). The visual transformation of Egypt During the reign of Muhammad Ali. *Islamic Art in the 19th Century* içinde (109-129. ss.), Brill.
- Bellefonds Bey, L. (1872-1873). *Memoires sur les principaux travaux d'utilite publique executes en Egypte*. Paris.
- Bilgenoğlu, A. (2010). Amerikan iç savaşı ve Mısır: Pamuk örneğinde Mısır modernleşmesi ve Amerikan iç savaşı’nın sürece olan katkısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 147-161.
- Château De Versailles. (t.y.). *L’orientalisme dans la peinture (Katalog)*, 5.
- Christie’s. (2016). *Christie’s, Art of the Islamic and Indian worlds (online satış kataloğu)*, lot 135.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. 4, Türkiye Basımevi.
- El-Torky, A. A. (2018), Political symbolism in Mohammad Ali’s mosque: Embodying political ideology in architecture. *Alexandria Engineering Journal*, 57(4), 3873-3880.
- Ergün, M. (2015). Mehmed Ali Paşa zamanında Mısır’da Eğitimin Batılılaşması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 277-294.

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri

- Fahmy, K. (2010). *Paşanın adamları Kavalalı Mehmed Ali Paşa Ordu ve Modern Mısır*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Forbin, D. (1819). *Voyage dans le Levant*. De L'imprimerie Royale.
- Gülersoy, Ç. (1985). *Hidiv'ler ve Çubuklu Kasrı*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Hunter, F. R. (1999). *Egypt under the Khedives, 1805-1879*. Kahire.
- Johnston, S. (2006). *Egyptian palaces and villas, 1808-1960*. New York.
- Karakaya, E. (2019). Mehmed Ali Paşa zamanı Mısır'da askeri eğitim sisteminin modernleşmesi dinamikleri ve sonuçları (1805-1849). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), 290-301.
- Keha, M. (2017). Mehmed Ali Paşa isyanı sırasında Mısır'ın ekonomik durumuyla ilgili Sultan Abdülmecid'e sunulan bir layiha. *Doğu Esintileri*, (7), 95-122.
- Kırıkçı, E. (2018). Kavalalı Mehmed Ali Paşa Sarayı (Shubra Sarayı). E. Benian, T. Canitez ve T. Hatipler Çibik (Ed.), *I. Uluslararası Osmanlı izleri sempozyumu "Saraylar" içinde* (29-48. ss.), Edirne.
- Kocaoğlu, M. (1995). Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı (1831-1841). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 195-210.
- Kreiser, K. (1997). Public monuments in Turkey and Egypt, 1860-1916. G. Necipoglu (Ed.), *Muqarnas XIV: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World içinde* (103-117. ss.), Brill.
- Kuran, E. (1990). Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın gerçekleştirdikleri reformların karşılıklı tesirleri. *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildirileri'nden Ayrı Basım içinde* (107-111. ss.), Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Mengin, M. F. (1823). *Histoire de l'Égypte sous le gouvernement de Mohammed-Aly, ou Récit des événements politiques et militaires qui ont eu lieu depuis le départ des français jusqu'en 1823 Atlas*. Paris.
- Mestyan, A. (2014). Sound, military music, and opera in Egypt during the rule of Mehmed Ali Pasha (r.1805-1848). H. E. Weidinger, M. Hüttler (Dü.), *Ottoman Empire and European Theatre The Time of Joseph Haydn: From Sultan Mahmud I To Mahmud II (r.1730-1839) içinde* (631-656. ss.), 2, Wien.
- Radwan, N. (2017). *Les Modernes d'Égypte. Une renaissance transnationale des Beaux-Arts et des Arts Appliqués*. Bern.
- Renda, G. (2000). Portrenin son yüzyılı. S. Kangal (Ed.), *Padişahın Portresi-Tesavir-i Al-i Osman içinde* (442-555. ss.), İstanbul.

- Tanman, M. B., (2011). Kavalalı Mehmed Ali Paşa. *Nil kıyısından Boğaziçi'ne: Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri* içinde (8-13. ss.), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Weeks, E. M. (2018). About Face: Sir David Wilkie's portrait of Mehemet Ali, Pasha of Egypt. J. F. Codell, D. S. Macleod (Ed.), *Orientalism Transposed the Impact of The Colonies on British Culture*, New York.
- Wiet, G. (1949). *Mohammed Ali et les beaux-arts*. Kahire.
- Wilkinson, K. (2011). *Semboller & işaretler*. Alfa Yayınları.
- Yazıcı, N. (1991). Vakayi-i Mısriye üzerine birkaç söz. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(2), 267-278.

Resimler

Resim 1. Mehmed Ali Paşa Cami (El-Ashmouni & Bartsch, 2014, s. 46)

Resim 2. Cevhere Sarayı Kabul Salonu (Johnston, 2006, s. 19)

Resim 3. Harem Sarayı Duvar Resimleri (Abdolvahab 1941, s. 37)

Resim 4. Harem Sarayı Duvar Resimleri (Abdolvahab, 1941, s. 35)

Resim 5. Şubra Sarayı, Bilardo Odası Tavan Göbeğinde On İki Burcu Temsil Eden Figürler (Kırıkçı, 2018, s. 46)

Resim 6. Şubra Sarayı, Bilardo Odası, Roma Satürn Tapınağı Kalıntıları Duvar Resmi (Abdolvahab, 1941, s. 24)

Resim 7. Şubra Sarayı Galeri, Seyir Köşkü Tavanı, Mehmed Ali Paşa'nın Portresinin Yer Aldığı Madalyon (Kırıkçı, 2018, s. 47)

Resim 8. Asi Memlukların Kahire Kalesi'ndeki Katliamı, Horace Vernet, 1817-1818, Litografi (Forbin, 1819, s. 241)

Resim 9. Asi Memlukların Kahire Kalesi'ndeki Katliamı, Horace Vernet, 1818, Litografi, Victoria and Albert Museum, Londra, Env. No: SP.627.

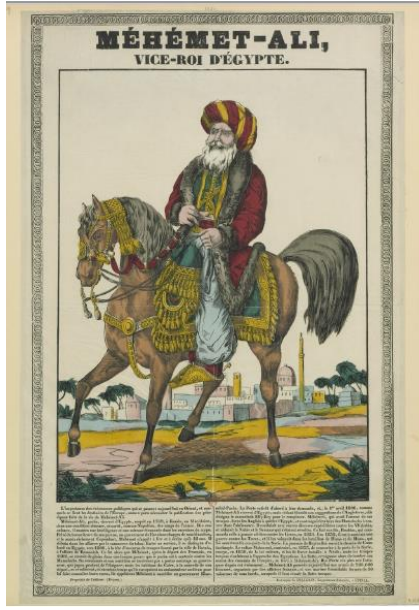

Resim 10. Mehmed Ali Paşa,
Horace Vernet, 1818, Litografi, Royal
Collection Trust, Londra, Env. No:
RCIN 619148.

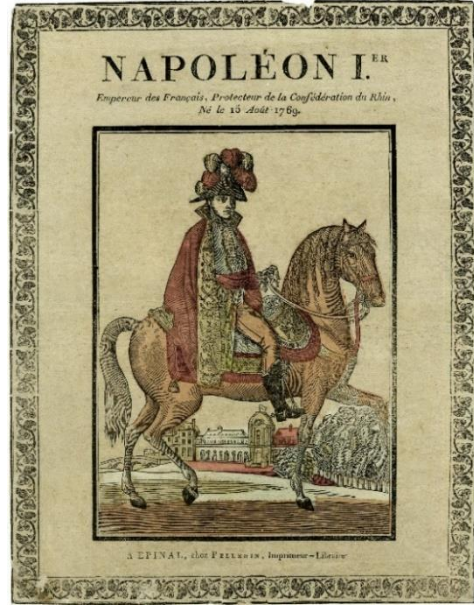

Resim 11. Mehmed Ali Paşa,
Charles Etienne Pierre Motte,
Renklendirilmiş Litografi (Mengin,
1823, s. 1)

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri

Resim 12. Mehmed Ali Paşa Portresi, Images d'Epinal de la Maison Pellerin, 1836-1841, Bibliothèque Nationale, Fransa, Env. No: FOL-LI-59 (2).

Resim 13. Fransız imparatoru I. Napoléon Images d'Epinal de la Maison Pellerin, 1806-1813, British Museum, Londra, Env. No: 1989,0930.184.

Resim 14. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ve diplomat Patrick Campell görüşmesi, David Roberts, Litografi Louis Hague, 1839, Victoria and Albert Museum (Radwan, 2017, s. 42)

Resim 15. Mehmed Ali Paşa Portresi, Sir David Wilkie, 1841, Yağlıboya, 61cm x 50,8cm, Tate Gallery, Env. No: N04276 (Avcıoğlu & Volait, 2017, s. 1134)

Resim 16. Sultan Abdülmecid Portresi, Sir David Wilkie, 1840, Yağlıboya, 70,2cm x 58,7 cm, İngiliz Kraliyet koleksiyonu, RCIN 407268. (Avcıoğlu & Volait, 2017, s. 1134)

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri

Resim 17. Mehmed Ali Paşa Portresi, Auguste Couder, 1841, Yağlı boya, 92,5cm x 76cm, Château de Versailles, Env. No: MV 4845 (Château De Versailles, s. 5)

. Mehmed Ali Paşa Portresi, John Frederick Lewis, 1844, Suluboya, V&A Museum, Env. No: CIRC.16-1930.

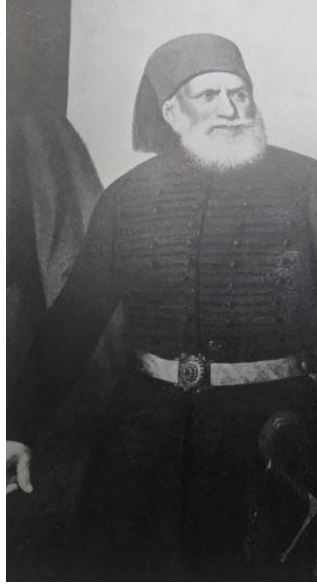
Resim 19. Mehmed Ali Paşa, Thomas Brigstocke, (Wiet 1949, r.80)

Resim 20. Mehmed Ali Paşa, A. Lecchi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, (Christie's Lot 125)

Resim 21. Brigstocke. GR Ward, yaklaşık 1850, Litograf baskı

Resim 22. Mehmed Ali Paşa Portresi, Mehmed Ali Paşa Portresi (Wiet, 1949, r. 90)

Resim 23. Mehmed Ali Paşa Portresi (Wiet, 1949, r. 93)

Resim 24. Mehmed Ali Paşa Portresi (Hunter, 1999, s. 16)

Resim 25. Mehmed Ali Paşa Madalyon (Wiet, 1949, r. 70)

Resim 26. Mehmed Ali Paşa Madalyon (Wiet, 1949, r. 71)

Vali'nin Portresi: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Görsel Temsilleri

Resim 27. Mehmed Ali Paşa'nın Büstü (Wiet, 1949, r. 85)

Resim 28. Mehmed Ali Paşa'nın Atlı Heykeli, İskenderiye

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler

Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme*

Muhammet YÜKSEL*

Özet

Bu çalışmanın amacı Türk Kooperatifçiliğinin stratejik analizlerini yaparak Türk Kooperatifçiliğinin kalkınması adına yeni stratejiler belirleyip ilgili literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışmada Türk Kooperatifçiliğinin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini belirlemek için SWOT analizi tekniği kullanılmıştır. SWOT analizinden veriler elde edebilmek için farklı iş kollarına ait (Tarım (7), Esnaf (5), Sanayi (4), Hizmet (3), Eğitim (3), Akademisyen (7)) kooperatif yöneticisi ve uzmanının yanı sıra akademisyen görüşlerine başvurulmuştur. Bu görüşler sonucu Türk Kooperatifçiliği için 16 adet güçlü yön tespit edilmiş olup en güçlü yön olarak işbirliği, 17 adet zayıf yönde etkililik düzeyi en yüksek yetersiz sermaye, 13 adet fırsat değişkeninden en etkin olanı vergi avantajı, 16 adet tespit edilen tehdit değişkenlerinde ise etkililik düzeyi en yüksek olan finansal sorunlar olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda veriler sonucu Türk Kooperatifçilik sektörüne yönelik yol göstermesi adına ilk sırada işbirliğine yönelik eylemlerin artması ve kooperatiflerin etkili kurumlar haline dönüştürülmesi, ikinci sırada Türk Kooperatifçiliğine daha çok sermaye desteği ve mevzuatta olumlu yönde düzenleme yapılması, üçüncü sırada vergi avantajları ve kooperatif ürünlerinden daha fazla tüketicinin yararlanması, dördüncü sırada ise sermaye kullanımının doğru yapılması, ekonomik tedbirler ve donanımlı insanlar için kooperatiflerin çekici hale getirilmesi şeklinde 4 strateji geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kooperatifçiliği, SWOT Analizi, Stratejik Analiz

Developing of Strategy in Turkish Co-Operationism

Abstract

The aim of this study is to provide a contribution to the literature involved in developing new strategies for the development of Turkish Co-operative, providing strategic analysis of Turkish Co-operatives. In this study, SWOT analysis technique has been used to determine the strengths and weaknesses of Turkish Co-operativity and the threats of opportunity. In order to obtain data from SWOT analysis, the cooperative director and expert of different business branches (Agriculture 7), Traders (5), Industry (4), Service (3), Education (3), Academician (7) were approached with the academic opinion. These views identified 16 strong directions for Turkish Co-operatives, the strongest direction of cooperation, 17 levels of weak effectiveness, the highest inadequate capital, 13 of the opportunity variables, the most effective tax advantage, and 16 of the identified threat variables, the highest level of efficacy, financial problems. In this context, four strategies have been developed: increased co-operation in the first place to guide the Turkish Co-operative sector; the conversion of co-operatives into effective institutions; second, greater capital support for Turkish Co-operative; and a positive regulation of legislation; third, greater use of tax benefits and co-operative products; and fourth, "correct use of capital; economic measures; and attractive cooperatives for equipped people.

Keywords: Turkish Co-operative, SWOT Analysis, Strategic Analysis

* Bu çalışma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 30.09.2022 tarihli toplantısında 8 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

• Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye, e-mail: muhammet.yuksel@hotmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-6099-0160>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynakça gösterebilirsiniz/To cite this article (APA):

Yüksel, M. (2023). Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme. *Küllüye*, 4 (1), 222-239.

DOI: 10.48139/aybukulliye.1259996

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
8 Mart 2023	25 Mart 2023	Araştırma Makalesi	222-239
8 March 2023	25 March 2023	Research Article	

Extended Abstract

Cooperatives that play an important role in the economic, social, and cultural development of societies are institutions that need to be supported both in the public and private sectors. In the history of Turkish co-operatives, there are institutions similar to those of today's cooperative structures, perhaps not by the name of cooperatives. While the Republic has made public attempts to establish modern cooperative institutions, the recent support and work has continued with various institutions. Today, it is true that the co-operatives are more attractive, as they are also a competitive component. The study provides a SWOT analysis of Turkish Co-operatives, which has been modernized in Turkish society, after the historical process of Turkish Co-operatives with economic, social, and cultural implications was announced, with meetings from industry executives, experts and related academics to determine the industry's strong-weak aspects and opportunities-threats in the sector. According to SWOT analysis data, the strategies for Turkish Co-operative development are thought to be useful to relevant researchers and authorities, particularly co-operative presidents and members.

The work has been used to create the conceptual framework by exploiting secondary information sources such as books, magazines, articles, research, statements and the Internet, and after the literature provided cooperative numbers with data from the Turkish Ministry of Co-op and currently from the Ministry of Commerce, SWOT Analysis was performed from cooperative industry managers, experts and relevant academics to identify the industry's strong-weak aspects and opportunities-threats to the sector, and to develop strategy using SWOT analysis results. The research model consists of 3 stages. The first is determining the strengths and weaknesses of the industry. The second is the prediction of threats and opportunities in the industry (external situation analysis). Third, strategic analysis (SWOT) led to the development of strategies to create a strategic road map of Turkish Co-operative.

Interviews with 7 scholars in various sectors in Turkey have been determined by 22 co-operative managers and experts in various sectors, including the strong-weak and opportunity-threatening substances of Turkish co-operatives, such as 16 for the highest effectiveness level and strengths, 17 for the weaker aspects, 13 for the opportunity, and 16 for the threats, weighing the percentage points. The effectiveness generated by SWOT analysis was generated by brainstorming, along with similar responses from cooperative managers and experts, as well as views from academics.

Using SWOT analysis findings, a strategy was developed to determine the priorities of Turkish Co-operative and consider the levels of effectiveness. Findings on the strengths show that Turkish Co-operative has a traditional background, as well as a co-operative branch of many industries that are open to cooperation. Therefore, effective structures in more sectors are needed, providing cooperation in cooperatives and many facets on cooperativism. Accordingly, Strategy 1 (SS): Cooperatives should be made more effective institutions by co-operating with their members and partners. When analyzed for weaknesses, the lack of sufficient capital was found, and insufficient state subsidies were found in many areas, such as legislation on cooperativism. Therefore, capital controls should be further conducted, requiring support from both the state, economic and legislative framework, as well as increased state co-operative co-operation. Strategy 2 (SW): The government needs to offer more capital, legislation and co-operation to the co-operatives. Opportunity findings can often be examined by eliminating a number of tax subsidies and middlemen, resulting in cheaper products or services needed. The market-driven co-op can be more attractive to consumers. Accordingly, Strategy 3 (SO): Many support benefits such as tax benefits should be provided, allowing more people to benefit from co-operative products or services for consumers. When examining the findings of threats, it points to inefficient use of available resources as well as inefficient use of existing resources and weak member sense of belonging, while

inadequate information and attention among executives. Capital utilization and organization are required in Turkish co-operatives more institutionally. Strategy 4 (ST): Economic measures for financial problems as well as co-operatives should be made attractive centers, enabling interested and equipped people to take an active part in Turkish Co-operative.

Giriş

İnsanlık varlığından bu güne işbirliği içine girmiş olup bu işbirlik zaman içerisinde kurumsal hale bürünmüştür. Bu dönüşüm kolay olmadığı gibi, yüzyıllar süren bir zaman alırken, insanlığın yardımlaşma, dayanışma gibi faaliyetleri sonucu birtakım kuruluşlar meydana gelmiştir (Bilgin & Tanıyıcı, 2008, s. 137). İlk başlarda geleneksel işbirliği gibi faaliyet gösteren bu organizasyonlar zaman içerisinde birçok evreler geçirerek modern çağa uyumlu birer örgütsel yapılara evrilmiştir (Przygodzka, 2009, s. 5). Kooperatifler geçen sürede ülke ekonomilerinin derin değişimler geçirmesini sağlayarak ekonomik kalkınmada etkin bir organizasyon modeli halini almışlardır (Majee & Hoyt, 2011, s. 49-50; Nilsson vd., 2012, s. 189). Kooperatifçiliğin tarihsel kökenine bakıldığında iki noktadan hareket edilmesi gerekmekte olup, bunlardan birincisi insanlığın birbirine faydalı yaklaşımı sonucunda doğan ortaklık ve beraberlik zihniyeti; diğeri ise Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kooperatifçiliğin ilke ve uygulamalarına ilişkin örgütsel yapı olmasına ön ayak olmasıdır (Öksüz, 1982, s. 329). Kooperatifçiliğin temel felsefi yaklaşımında ekonomik açıdan zayıf olan sınıfların ya da birçok iş kolunun toplumsal eşitliği yakalaması adına meydana gelen yapıların organize edilerek işbirliği sağlaması ve karşılıklı yardım edebilmesi yatmaktadır. Tarihsel süreç sonucunda günümüze gelindiğinde ise faydalı işler amacıyla kurulan bu örgütlerin (kooperatiflerin) geleneksel yaklaşımlarından çıkarak profesyonel iş biçimi haline geldiği görülmektedir (Esmer & Gezer, 2021, s. 120). Türk tarihi açısından bakıldığında kooperatifçiliğin benzer yapılarla fakat başka adlarla geçmişte var olduğu bilinmektedir. Türk toplumunun tarihsel geçmişinde birçok devlet kurduğu ve çok fazla toplumla sosyal, siyasi, ekonomik ilişkileri olduğu bilinmekte (Koca, 2008, s.25-28); tüm bu birikim ile birlikte, geleneksel dayanışma ruhunun ve bu duygunun gerektirdiği yapılanmaların birçok iş kolunda var olduğu görülmektedir.

Kooperatiflere benzer ilk kurumsal örgütlenmesini Selçuklular döneminde gösteren sonrasında ise Osmanlı devletinde faaliyetlerine devam eden Ahilik teşkilatı, Osmanlı devletinin son dönemlerinde yerini bugünkü kooperatiflere benzer yapılara bırakmıştır (Andaç, 1994, s.4-5; Durak, 2016, s. 105-106). Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte modern kooperatifçiliğin temelleri atılmış olup, günümüzde kooperatifler ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda önemli etkileri olan yapılar haline gelmiştir (Serinikli, 2017, s. 681). Bu nedenle çalışmada Türk Kooperatifçiliği ve tarihi ile ilgili kavramsal çerçeve açıklanmış ardından kooperatifçilik sektör yöneticileri, uzmanlar ve ilgili akademisyenlerden sektörün güçlü-zayıf yönleri ve sektördeki fırsatlar-tehditleri belirlemek amacıyla görüşme sağlanarak modernize haline gelmiş Türk Kooperatifçiliğin SWOT analizi

yapılmıştır. SWOT analizi sonucu elde edilen veriler kullanılarak Türk Kooperatifçilik sektörüne yönelik strateji geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türk Kooperatifçilik Sektörü

Türklerin kooperatif hareketlerini kültürel yapıları belirlemiştir. Öyle ki yardımlaşma, iş birliği, sevinç ve üzüntü için bir araya gelme gibi faaliyetler, Türklerin çok eski tarihlerden beri önemsedikleri kültürel eylemlerdir (Wasti, 1998, s. 609; Pellegrini & Scandura, 2006, s. 266-267). Bu eylemler toplumsal olduğu gibi toplumun ya da bireylerin otoritelerle (devletler) ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Özellikle devletleşen Türkler işbirliği faaliyetlerini kurumsal yapılara dönüştürmüşlerdir (Koca, 2008, s.25-28). İlk kurumsal olarak kabul edilen ve kooperatiflere benzeyen ahi birlikleri ise 13. yüzyıldan itibaren bugünkü modern kooperatifçiliğin konusu içerisine giren karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma gibi birçok faaliyetleriyle kendini göstermiştir (Bilgin & Tanıyıcı, 2008, s.138). Türklerde İslamiyet öncesi var olan dayanışma ruhu özellikle İslamiyet'e sonrasında ise yerleşik hayata geçiş ile birlikte daha da etkin hale gelmiştir. Bu durumun bir örneği olan ahilik teşkilatlanması meslek eğitimi, siyasi hayata etkileri, çalışma hayatının şartlarının belirlenmesi, ahlaki ve mesleki temeller, toplantı meclisleri, sosyal barış ve arabuluculuk, gençlere yönelik proje faaliyetleri gibi günümüz kooperatiflerin yaptığı birçok faaliyeti yerine getirmişlerdir (Mamuti, 2013, s. 240). Maksudı itibari ile oldukça faydalı olan Ahilik Teşkilatı daha çok el işçiliği üzerine faaliyet gösteren esnaf yapılanmasına sahip olduğundan Batı'nın sanayileşme hamlesi ile birlikte işlevini yitirmeye başlamış olup, 19. yüzyılda ise tamamen özelliğini kaybetmiştir (Gemici, 2010, s.79). Ahilik teşkilatının işlevini kaybetmesinin ardından ilk defa 1863 yılında Mithat Paşanın öncülük ederek ezilen çiftçileri korumak amacı ile kurulan memleket sandıkları ile (Tarım Kooperatifi) kooperatif uygulaması başlamıştır. Memleket sandıkları ahilik teşkilatına benzer çalışma şekline sahip olmakla birlikte, 1888 yılında daha kurumsal bir yapı haline gelerek bu ve benzeri sandıkların bir araya gelmesi ile birlikte Ziraat Bankasına dönüştürülmüştür (Doğan & Güngör, 2015, s. 52; Kılıç & Aydoğan, 2022, s. 47). Bu süreç ile birlikte, Cumhuriyetin ilanına kadar esaslı bir kooperatif çalışmalarının olmadığı bilinmekle, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde 1920 yılında Kooperatif Şirketler Kanun Tasarısının Meclise sunulması, ilk kurumsal Türk Kooperatifçiliği için önemli bir adım olmuştur (Koçtürk, 2008, s. 46). Ancak ilk yasal çalışma "İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi" adında 1923 yılında sonuca ulaşabilmiş, hemen ardından ise 1924 yılında bugün kurulan tarım kooperatiflerinin ilk mevzuatı sayılabilen "İtibari Zirai Birlikler Kanunu" çıkarılmıştır (Tecer, 2006, s. 78; Kılıç & Aydoğan, 2022, s. 47). Yine 1926 yılında şirket türleri arasında Ticaret Kanununda kooperatifçilik yer almış, 1929 yılında "Zirai Kredi Kooperatifleri" kanununun ardından 1931 yılında "Türk Kooperatifçilik Cemiyeti" kurulmuş, 1935 yılında "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" hemen ardından yine 1935 yılında "Tarım Kredi Kooperatifleri

Kanunu” çıkartılmıştır (Can & Sakarya, 2012, s. 30). Cumhuriyetin ilk döneminde tüm bu örgütlenme ve kanun çalışmalarının Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kooperatifçiliğe önem verdiği ve vereceğini göstermektedir. Tüm bu süreçle beraber 1961 Anayasası ile kooperatifçilikle ilgili hükümler anayasalarda yer vermeye başlanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019). Türkiye’de 1961 Anayasası, planlı kalkınma dönemine geçilmesi için gerekli önlemler alan bir yasa olarak, 1963-1967 kalkınma çalışmalarında kooperatifçilik devlet eliyle ayrı bir başlık olarak incelenmiş, 1970’li yıllara gelindiğinde ise sendika ve kooperatifçilik arasında işbirliği geliştirilmesi için Türk-İş sendikası kooperatif fonu oluşturmuş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır (Güney, 2009, s. 171; Koç, 2022, s. 2009). 1980’lerde konut kooperatifçiliği ön plana çıkarılarak, Türk-Konut ve Türk-Kent gibi merkez birlikleri olan kooperatifler kurulmuştur. 1991 yılında ise Türkiye Milli Kooperatifler Birliği kurulması, Türk kooperatifçiliğinin kurumsal anlamda üst örgütlenme çalışmasında çok önemli yer tutmuştur (Koçtürk, 2006, s.124). 2000 yılında Dünya bankası ile yapılan ortak anlaşmada bazı kooperatif birliklerinin özleştirilmesi sağlanmıştır. 2010’lu yıllara gelindiğinde ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nın öncülüğünde devletin kooperatif ile sorumlu olan diğer tüm birimleri ortak 2010-2016 Türkiye Kooperatifçilik Strateji ve Eylem Planı hazırlamıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012). Günümüzde 1969 yılında hazırlanan 1163 nolu Kooperatifler Kanunu ile Türk Kooperatifleri faaliyetlerini gerçekleştirirken en son bu kanunda 2021 yılında değişikliğe gidilerek güncel halini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı 2021 yılı verilerine göre GTB, GTHB ve ÇŞB’nin görev ve sorumluluk alanları içerisine giren 26 ayrı türde 84.232 kooperatif bulunmakta olup, bunların ortak sayıları toplamı ise 8.109.225 olarak belirtilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021). Bu bilgiler Tablo 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo-1. 2021 Ticaret Bakanlığı Verilerine Göre Türlerine Ayrılan Kooperatifler ve Ortak Sayıları

İlgili Bkn.	Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
		Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak K.* Sayısı	Sayısı	Ortak B.* Sayısı
Gıda , Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Tarımsal Kalkınma Koop.	8.173	842.563	82	4.939	4	77
	Sulama Koop.	2.497	295.984	13	733	1	10
	Su Ürünleri Koop.	522	29.972	14	202	1	12
	Pancar Ekicileri Koop.	31	1.638.981	1	31	-	-
	Tarım Kredi Koop.	1.767	1.082.978	16	1.767	1	16
	ARA TOPLAM	12.990	3.890.478	126	7.672	7	115
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Konut Yapı Koop	54.996	1.985.076	338	10.525	3	62
	Küçük San. Sit.YapıKoop.	1.052	127.098	5	142	-	-
	Toplu İşyeri Yapı Koop.	1.810	103.536	7	116	-	-
	ARA TOPLAM	57.858	2.215.710	350	10.783	3	62
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Tarım Satış Koop.	322	602.248	17	322	-	-
	Bağımsız TSK	22	2.245	-	-	-	-
	Tütün Tarım Satış Koop.	66	23.414	-	-	-	-
	Yaş Sebze Meyve Koop.	37	2.886	-	-	-	-
	Tüketim Koop.	2.970	288.063	17	155	1	9
	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	6.734	199.220	42	754	1	15
	Esnaf ve Sanat. Kef. Koop.	993	685.105	32	894	1	32

Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme

Küçük Sanat Koop.	331	10.043	5	14	-	-
Temin Tevzi Koop.	344	24.497	-	-	-	-
Turizm Geliştirme Koop.	391	17.448	3	33	-	-
Üretim Pazarlama Koop.	483	22.491	5	429	-	-
Tedarik Kefalet Koop.	7	599	-	-	-	-
Yayıncılık Koop.	31	767	-	-	-	-
Hamallar Taşı. Koop.	11	586	-	-	-	-
İşletme Koop.	585	98.769	1	7	-	-
Sigorta Koop.	3	15	-	-	-	-
Yardımlaşma Koop.	24	22.160	-	-	-	-
Eğitim Koop.	30	2.481	-	-	-	-
ARA TOPLAM	13.384	2.003.037	122	2.608	3	56
GENEL TOPLAM	84.232	8.109.225	598	21.063	13	233

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2021.

Metodoloji

Bu bölümde araştırmanın amacı ve modeli, çalışmada kullanılan yöntemler açıklanmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu çalışmada Türkiye’de farklı sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflerin SWOT analizi ile Türk Kooperatifçiliğinin güçlü, zayıf yönlerinin yanı sıra fırsat ve tehditleri belirlenerek Türk kooperatifçilik sektörüne yönelik strateji geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada kavramsal çerçeveyi oluşturmak adına kitap, dergi, makale, araştırma, bildiri ve internet gibi ikincil bilgi kaynaklarından yararlanılarak, literatürde Türk Kooperatifçilik tarihine ve hâlihazırda Ticaret Bakanlığı’na ait verilerle kooperatif sayı bilgilerine yer verildikten sonra kooperatifçilik sektör yöneticileri, uzmanlar ve ilgili akademisyenlerden sektörün güçlü-zayıf yönleri ve sektördeki fırsatlar-tehditleri belirlemek amacıyla SWOT analizi gerçekleştirilip, SWOT analizi sonucu elde edilen veriler kullanılarak, strateji geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Türk Kooperatifçilik tarihi ile ilgili kavramsal bilginin ve çalışmanın amacı doğrultusunda geliştirilen araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil-1 Araştırma Modeli

Kaynak: Esmer ve Gezer, 2021, s.121.

Araştırma modeli 3 aşamadan oluşmaktadır. Birincisi; sektörün güçlü ve zayıf (iç durum analizi) yönlerinin belirlenmesidir. İkincisi; sektördeki tehdit ve fırsatların (dış durum analizi) öngörülmesidir. Üçüncüsü; yapılan stratejik analizler (SWOT) sonucunda stratejilerin belirlenerek, Türk Kooperatifçiliğinin stratejik yol haritası meydana getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türkiye’de faaliyet gösteren çeşitli sektörlerdeki kooperatiflerin var olan durum tespitlerini yaparak strateji belirlemek adına SWOT analizleri yapılmıştır. İlk olarak 70’li yıllarda kullanılmaya başlanan SWOT analizi; “SWOT” kelimesinin İngilizce “Strengths (Güçlü yönler)”, “Weaknesses (Zayıf Yönler)”, “Opportunities (Fırsatlar)” ve “Threats (Tehditler)” sözcüklerinin baş harflerinden meydana gelen bir kısaltması olarak literatürde bilinmektedir (Karakavuz, 2020, s. 3578; Yetiz, 2021, s.114). SWOT analizi stratejik analiz sürecinde strateji geliştirmek amacıyla kullanılan önemli bir stratejik yönetim aracıdır (Gürel & Tat, 2006, s. 1001-1002). SWOT analizi ile birlikte araştırmaya tabi tutulan konunun iç ve dış durum analizi belirlenebilmektedir. Bu amaçla veri toplama sürecinde Türk Kooperatifçiliği ile ilgili güçlü ve zayıf yönler ile tehdit ve fırsatların sorulduğu açık uçlu soru formu hazırlanarak bu form kullanılmıştır. Soru formunda sektörün güçlü-zayıf yanları ve tehdit-fırsatları sorulmuş olup, sektörle ilgili 7 tarım, 6 esnaf, 4 sanayi, 3 hizmet, 3 eğitim sektöründe faaliyet gösteren kooperatif yönetici ve uzmanın yanı sıra 7 akademisyenle (Tablo.1.) görüşme yapılarak veriler toplanmıştır.

Tablo-2 Görüşme Yapılan Kooperatif Sayıları ve Faaliyet Alanları

Sıra No	Kooperatif Alanı- Akademisyen	Faaliyet	Görüşme Akademisyen Sayısı	Yapılan	Kooperatif-
1	Tarım		7		
2	Esnaf		5		
3	Sanayi		4		
4	Hizmet		3		
5	Eğitim		3		
6	Akademisyen		7		
Toplam			29		

Elde edilen bulgular tek bir SWOT matrisinde toplanmıştır. Yönetim, strateji ve kooperatifçilik alanında uzmanlaşan 7 akademisyenle bağlantı kurularak, SWOT analizi bulguları ile birlikte, Türk Kooperatifçiliğinin stratejik gelişimine katkı sağlayacak stratejiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Türkiye’de çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 22 kooperatif yöneticisi ve uzmanının yanı sıra 7 akademisyenle yapılan mülakatlar sonucu Türk kooperatifçiliğinin güçlü-zayıf ve fırsat-tehditleri maddeler halinde belirlenerek, bu maddeler etkililik düzeyini 1 en yüksek etkililik düzeyi ve güçlü yönler için 16, zayıf yönler için 17, fırsatlar için 13, tehditler için ise 16 en düşüğe doğru etkililik

Muhammet YÜKSEL

düzeyi belirlenerek, temsil verilen puanlar ağırlıklandırılmıştır. Bu ağırlıklandırma en yüksek puanlı olandan en düşük puanlı olana doğru sıralanarak Tablo 3'te (Türk Kooperatifçiliğinin SWOT Analizi Tablosunda) gösterilmiştir. SWOT analiz tablosu yapılan görüşmelerdeki kooperatif yönetici ve uzmanların benzer cevaplarının yanı sıra akademisyenlerin görüşleri ile birlikte beyin fırtınası yapılarak oluşturulmuştur.

Tablo-3 Türk Kooperatifçiliğinin SWOT Analizi Tablosu

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Zor durumda olan kooperatif üyelerine birçok konuda destek sağlanması (G1) • İş kollarında birliğin oluşması (G2) • Ürün ya da hizmetlerin daha kaliteli ve uygun olmasını sağlaması (G3) • Türkiye’de Kooperatifçiliğe uygun birçok sektörün olması (G4) • Devlet olanaklarından daha kolay yararlanabilme (G5) • Ham ürünleri katma değerli ürün haline getirilebilmesi (G6) • Toplu müşterilere ulaşılması (G7) • Vadeli satın almalar yapıyor olması (G8) • Çok köklü ve uzun bir geçmişe sahip olması (G9) • İstihdam imkânı sağlaması (G10) • Politik ve piyasada güçlü olabilmesi (G11) • Üreticileri şirket sahibi yapabilir olması (G12) • Sosyal sermaye imkânı (G13) • Çalışma disiplini sağlanması (G14) • Bürokraside daha kolay iş yapabilme (G15) • Kanunlarının olması (G16) 	<ul style="list-style-type: none"> • Yetersiz sermaye (Z1) • Mevzuat sorunlarının olması (Z2) • Devlet desteklerinin yeterli olmayışı (Z3) • Kooperatif sermayesinin yanlış kullanılması (Z4) • Daha çok belli alanlarda kooperatifçiliğin yoğunlaşması (Tarım, Konut) (Z5) • Denetim konularında eksikliğin çok fazla olması (Z6) • Otokratik ve kendi çıkarlarına göre hareket eden yöneticilerin olması (Z7) • Alanında yetişmiş personel eksikliği (Z8) • Kurumsallaşma sorunları (Z9) • Kayırmacılığın olması (Z10) • Yöneticilerin vasıfsız olma olasılığı (Z11) • Kooperatifçilik bilgisinin yetersizliği (Z12) • Küçük ve etkisiz kooperatiflerin olması (Z13) • Siyasi yapılara dönüşebilme ihtimali (Z14) • Devlet ile bazı konularda uyum sorunu (Z15) • Teknolojik eksiklik (Z16) • Tabela birliklerin olması (Z17)
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Vergi avantajları sağlaması (F1) • Güçlü STK yapıları olması (F2) • Aracıların ortadan kalkması (F3) • Üretilen ürün ya da hizmetler ile ülkenin her alanda ihtiyacının karşılanabilmesi (F4) • Krizlere dayanma gücü olması (F5) • Gelecek vaat eden sektör olması (F6) • Ürünlerin hak edildiği fiyatı bulması (F7) • AB gibi ülkelerin kooperatifler yolu ile kalkınmalara ilgi duyması ve kaynak sağlaması (F8) • Uluslararası işbirliğinin artması (F9) • Devlet, özel sektörün yanı sıra üçüncü sektör olarak görülüyor olması (F10) • Aile mesleğini koruyabilme imkânı (F11) • Sorunların tespitini yaparak, çözümler üretiliyor olması (F12) 	<ul style="list-style-type: none"> • Finansal sorunlar (T1) • Kaynakların verimsiz kullanılması (T2) • Politikaların kısa vadeli olması (T3) • Üyelerde aidiyet duygusunun var olamaması (T4) • Kooperatiflerin amacının dışında kullanılabilmesi (T5) • Rekabet gücünün azlığı (T6) • Bireysel çıkarların olabilmesi (T7) • Yöneticilerin çok uzun süre görev yapmaları (T8) • Olumsuz imajın olması (T9) • Eğitim eksikliği (T10) • Güvensizlik ortamının meydana gelme ihtimali (T11) • İç rekabetin oluşması (T12) • Liyakat sorunları (T13)

<ul style="list-style-type: none"> • Yeniliklerden kooperatif üyelerinin haberdar edilmesi (F13) 	<ul style="list-style-type: none"> • Gençlerin ilgi duymaması (T14) • Fiyat ve yönetim kartellerinin olması (T15) • Artan ekonomik ve küresel riskler (T16)
---	--

Tablo 3'te yer alan SWOT analizi bulguları kullanılarak, Türk Kooperatifçiliğinin öncelikleri belirlenip etkililik düzeyleri de dikkate alınarak strateji geliştirilmeye çalışılmıştır. Güçlü yönlerle ilişkin bulgular incelendiğinde Türk Kooperatifçiliğinin geleneksel geçmişinin yanı sıra işbirliğine açık birçok sektöre yönelik kooperatifçilik kolunun var olduğu görülmektedir. Bu nedenle kooperatifçilik içerisinde ve kooperatifçilik üzerine birçok kolda işbirliği sağlanarak, daha fazla sektörde etkili yapılar kurulması gerekmektedir. Buna göre; *Strateji 1 (SG): Kooperatiflerde ve üyelerinde işbirliği sağlanarak, kooperatifler daha etkin kurumlar hale getirilmelidir.* Zayıf yönlerle ilişkin bulgular incelendiğinde yeterli sermayenin oluşmadığı, kooperatifçilik üzerine var olan mevzuat gibi birçok konuda devlet desteklerinin yetersizliği görülmektedir. Bu nedenle sermaye kontrollerinin daha doğru yapılarak, devletin gerek ekonomik gerek mevzuat desteğinin yanı sıra devlet kooperatif işbirliğinin artırılmasına yönelik çalışmaların olması gerekmektedir. Buna göre; *Strateji 2 (SZ): Devletin kooperatiflere daha fazla sermaye, mevzuat ve işbirliği desteği sunması gerekmektedir.* Fırsatlara ilişkin bulgular incelendiğinde birtakım vergi destekleri ile aracılardan ortadan kalkarak ihtiyaç olan ürün ya da hizmetlerin daha ucuza sunulması görülmektedir. Piyasaya göre fiyat avantajı sunan kooperatifler tüketiciler için daha cazip olabilmektedir. Buna göre; *Strateji 3 (SF): Vergi avantajları gibi birçok destek sağlanarak, tüketiciler yararına olacak kooperatif ürün ya da hizmetlerinden daha fazla kişinin yararlanması sağlanmalıdır.* Tehditlere yönelik bulgular incelendiğinde ise finansal sorunların yanı sıra var olan kaynakların verimsiz kullanılması ve üyelerin aidiyet duygularının zayıf olması, yöneticilerde ise bilgi ve ilgi yetersizliği dikkat çekmektedir. Türk kooperatifçiliğinde sermaye kullanımı ve örgütlenmenin daha kurumsal olarak yapılması gerekmektedir. Buna göre; *Strateji 4 (ST): Finansal sorunlara yönelik ekonomik tedbirlerin yanı sıra kooperatifler cazibe merkezleri haline getirilerek, ilgili ve donanımlı insanların Türk Kooperatifçiliğinde etkin rol almaları sağlanmalıdır.* Tüm bu etki düzeyleri ve bilgiler ışığında Türk Kooperatifçiliği için belirlenen stratejiler dört gözlü SWOT analizi tablosunda düzenlenerek aşağıda gösterilmektedir.

Tablo-4 Türk Kooperatifçiliği İçin Geliştirilen Stratejiler

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p>Strateji 1 (SG): İşbirliği ve Etkili Kurum</p> <p>Strateji Konusu: Kooperatiflerin ve üyelerin arasında işbirliğinin artması, kooperatiflerin daha etkin kurumlar haline getirilmesi</p>	<p>Strateji 2 (SZ): Sermaye desteği ve mevzuat düzenlemeleri.</p> <p>Strateji Konusu: Kamu kurumlarının yanı sıra sermaye sahiplerinin de kooperatiflere finansal destek sağlaması ayrıca ilgili</p>

Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme

Yürütücü ve Sorumluluklar: Kooperatif Başkanları, üyeler, ilgili kurumlar.	kurumların kooperatifçilik mevzuatını kooperatifler yararına düzenlemesi. Yürütücü ve Sorumluluklar: Sermaye Sahipleri, Ticaret Bakanlığı ve ilgili kurumlar.
Fırsatlar	Tehditler
Strateji 3 (SF): Vergi avantajları ve kooperatif ürünlerinden yararlanma Strateji Konusu: Mevcut mevzuattaki kooperatiflerin yararlandığı vergi avantajlarından daha fazla imkân sağlanması, ayrıca kooperatiflerin ortaya çıkardığı ürün ya da hizmetlerin daha fazla tüketicilere ulaştırılması. Yürütücü ve Sorumluluklar: TBMM, Ticaret Bakanlığı, ilgili bakanlıklar, Kooperatif Başkan ve yöneticileri.	Strateji 4 (ST): Ekonomik tedbirler ve donanımlı insanlar. Strateji Konusu: Kooperatiflerin sermayelerini doğru kullanabilmesi ve ilgili, donanımlı bireylerin kooperatifçilikte etkin olmaları. Yürütücü ve Sorumluluklar: Kooperatif Yöneticileri, üyeler, üniversiteler, ilgili kurum ve bakanlıklar.

Bu çalışmada 22 kooperatif yönetici ve uzmanın yanı sıra 7 akademisyenle yapılan mülakatlardan elde edilen etkililik düzeyi ve beyin fırtınası bulguları sonucu belirlenen stratejilerinin, Türk Kooperatifçiliği üzerine yapılan akademik çalışmalar (Literatür) incelendiğinde destekleyici sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Yercan (2007) kurumsal yapılarda örgütlenmenin önemi üzerinde durarak, Türk Kooperatiflerinin örgütlenmenin kurumsal reformlar çerçevesinde olması gerektiğini belirtmektedir. Toksoy vd., (2009) kooperatiflere vergi avantajı sağlanması ve teşvik edici kooperatifçilik mevzuatının yapılması gerektiğini öne sürmektedir. Tan & Karaönder (2013) Türk Kooperatifçiliğinin başarısızlığının nedeninin mevzuat eksikliğinden kaynaklandığını belirterek, kamu kurumlarının bu konuda modern çözümler ve mevzuat çalışmaları yapması gerektiğini belirtmektedir. Örki (2016) Türk Kooperatifçiliğinin ülkesel ve bireysel ekonomik kalkınmada olumlu etkileri olduğu için daha kurumsal yapılara dönüştürülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Güreşçi & Gönç (2017) Türk Kooperatifçiliğinde var olan yasal, idari ve ekonomik sorunların vatandaşın ve devletin kooperatifçiliğe bakış açısını değiştirip, modern anlayışa sahip olduğunda bu sorunların çözüleceğini düşünmektedir. Doğan & Ersoy (2017) üniversite ve diğer kurumlarla işbirliğine gidilmesi ve kooperatif ürünlerinde çeşitliliğin sağlanmasını önermektedir. Unakıtan & Baraşan (2018) genç ve donanımlı insanların Türk Kooperatifçiliğine katkı sağlamaları için kooperatifçiliğin cazip hale getirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Everest (2018) Türk Kooperatifçiliği mevzuatı üzerine yapılan araştırma sonuçlarında mevzuatın yeniden yapılması gerektiğini belirtmektedir. Yazıcıoğlu vd., (2019) Kooperatif ürünlerinin tüketicilere daha ekonomik avantajlar sağladığını ve daha çok kişiye bu ürünlerin ulaştırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Akçay & Ünlüönen (2020) Türk Kooperatifçiliğinde sermaye yetersizliğinin giderilmesi ve dayanışmanın artırılması gerektiğini belirtmektedir. Esmer & Gezer (2021) sermaye sahiplerinin kooperatifçilik üzerine

yatırım yapmalarının teşvik edilmesi sonucuna vararak, Türk Kooperatifçiliği üzerine sermaye oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Erken (2022) kooperatif üyelerinin gelir artışından oldukça memnun olduklarını sosyal memnuniyetlerinin ise dayanışma neticesinde kazandığını belirtmiştir. Türk Kooperatifçiliğinin gelişimi üzerine yapılan birçok araştırmada bu çalışmaya benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

SWOT analizi, bir oluşumla ilgili görüş belirtmekle birlikte, önemli problem durumlarını açıklama söz konusu olduğunda da bilgi vermektedir. Akademik alanda birçok strateji çalışmasında araştırmacılar analiz yöntemi olarak SWOT analizini temel alırlar (Benzaghta vd., 2006, s. 57-60). Bu sebeple SWOT analizi yöntemi uygulayıcılarına strateji belirlemelerinde yol göstermektedir.

Ülkemizde çok farklı amaçlarla kurulan kooperatifler tarihsel açıdan incelendiğinde ekonomik olduğu kadar sosyal yönleri ile de kalkınmada önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle kurumsal yapı olarak karşımıza çıkan Anadolu Selçuklu Devletinin son dönemlerine denk gelen Ahilik Birliği örgütsel içerik olarak günümüz kooperatiflerine örnek yapılar olmuşlardır (Bilgin & Tanıyıcı, 2008, s.138). Günümüzde ise kooperatifçilik faaliyetleri geçmişte olduğu gibi toplumlara sosyal ve ekonomik etkileri olmakla birlikte, birtakım kendi işleyiş sorunlarını da içinde barındırmaktadır. Bu çalışmada sorunlar ve çözümleri üzerine konunun uzmanları ve akademisyenlerle görüşme yapılarak, elde edilen veriler ile SWOT değişkenleri etkililik düzeylerine göre Tablo (3)'te gösterilmiştir. Bu değişkenler sırası ile güçlü, zayıf yönler ve fırsat, tehditler olmak üzere dört bölgeden oluşmaktadır. Yapılan çalışma ve görüşmeler sonucunda 16 güçlü yön, 17 zayıf yön, 13 fırsat ve 16 tehdit maddeleri belirlenmiştir. Belirlenen maddeler sonucu etkililik düzeyleri de dikkate alınarak Türk Kooperatifçiliği için yol gösterici stratejiler (eylemler) belirlenmiştir. Diğer yandan geliştirilen stratejilerin analizi sonucunda ilk sıradaki stratejinin “kooperatifçilikte işbirliğine yönelik eylemlerin artması ve kooperatiflerin etkili kurumlar haline dönüştürülmesi”, ikinci sırada “Türk Kooperatifçiliğine daha çok sermaye desteği ve mevzuatta olumlu yönde düzenleme yapılması”, üçüncü sırada “vergi avantajları ve kooperatif ürünlerinden daha fazla tüketicinin yararlanması”, dördüncü sırada ise “sermaye kullanımının doğru yapılması, ekonomik tedbirler ve donanımlı insanlar için kooperatiflerin çekici hale getirilmesi” olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan sonuçlar ve ilgili literatürden destekle, Türk Kooperatiflerinin çalışmada belirlenen stratejileri gerçekleştirebilmeleri için birtakım eylemlerde bulunması gerekmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Alkan & Demir, 2013, s.7-8; Özkök & Köse, 2021, s. 2653) :

Türk Kooperatifçilik Sektöründe Strateji Geliştirme

- Türkiye’de kooperatifçiliğin alanına girecek birçok sektörün olması gereği, her alanda işbirlikleri arttırılarak daha çok ve daha kurumsal birlikler kurulmalıdır.
- Devlet bürokrasisinde kooperatifçilik işlemlerine engel olunmamalı aksine önleri açılmalıdır.
- Siyasi faaliyetlerden uzak durulmalı, kooperatifler siyasileşmemeli, bağımsız kurumlar olmalıdırlar.
- Demokratik yapılaşma gerçekleştirilmeli, şaibeye düşen faaliyetler olmamalı ve üyelerin aidiyet bilinçlerinin arttırılması gerekmektedir.
- Gerek Avrupa Birliği gerekse dünyada var olan diğer hibe destek programlarından daha fazla yararlanmalıdırlar.
- Amacından farklı işlerde kullanılmasının önüne geçilerek, kayırmacılığın önüne geçilmeli, yetkin ve bilinçli yöneticilerin kooperatiflerde olmalarına olanak sağlanmalıdır.
- Küçük birlikler olmaktan ziyade birleşerek etkin ve daha büyük yapılara dönüşmelidirler.
- Kamusal ve özel sektör işbirliği sağlanmalıdır.
- Üniversite eğitimi dâhil tüm eğitim süreçlerinde kooperatifçilik konusunda bilgilendirme yapılmalıdır.
- Teknolojik ilerlemelerden geride kalınmamalı, gerek üretim gerekse her türlü yönetsel faaliyetler teknolojinin o anki getirdikleri ile yapılmalıdır.

Bu bağlamda, son yıllarda kooperatifçilik sektörünün birçok kesim tarafından ilgi odağı olmaya başladığı dikkate alınarak, eksikliklerin giderilip, belirlenen yeni yol haritalarının (stratejilerin) başta kooperatif başkan ve üyeleri olmak üzere, ilgili araştırmacılar ve otoritelere yararlı olacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın verileri Türkiye’nin farklı bölgelerinde ve farklı iş kollarında faaliyet gösteren Kooperatif yöneticileri, üyeleri ve Türk Kooperatifçiliği alanında çalışmaları olan farklı üniversitelerden akademisyenlerin görüşleri ile elde edilmiştir. İlgililere ve çalışmayı deneyim ve bilgileri ile destekleyen herkese teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. ve Demir, E. (2013). Orman köylerinde kooperatifçiliğin gelişimine etki eden etmenler. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 1-9.
- Akçay, V. H. ve Ünlüönen, M. B. (2020). Türkiye’de yeni nesil kooperatif olarak nitelendirilen sosyal kooperatiflerin geleneksel ve yeni nesil kooperatiflerle kıyaslaması ve SWOT analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 55 (4), 2684-2703.

- Andaç, F. (1994). Osmanlı döneminde ahilik teşkilatı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 1-14. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.12.1488>
- Benzaghta, M. A., Elwalda, A., Mousa, M. M., Erkan, I., & Rahman, M. (2021). SWOT analysis applications: An integrative literature review. *Journal of Global Business Insights*, 6 (1), 55-73. <https://www.doi.org/10.5038/2640-6489.6.1.1148>
- Bilgin, N., ve Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye'de kooperatif ve devlet ilişkilerinin tarihi gelişimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008 (2), 136-159.
- Can, M. F., ve Sakarya, E. (2012). Dünya ve Türkiye'de tarım ve hayvancılık kooperatiflerinin tarihsel gelişimi, iktisadi önemi ve mevcut durumu. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 83 (1), 27-36.
- Doğan, N. Ö. ve Ersoy, Y. (2017). Tarımsal kalkınma kooperatiflerinde swot analizi: uşak ili örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 (4), 952-969.
- Doğan, C. ve Güngör, F. (2015). Midilli memleket sandıkları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 298-309. <https://doi.org/10.17755/esosder.38497>
- Durak, İ. (2016). Sosyal girişimcilik ve ahilik teşkilatı: teorik çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (47), 101-120.
- Erken, C. ve Aydın, E. (2022). Kooperatif üyelerinin üyesi oldukları kooperatiflerden memnuniyet durumları. *Journal of Entrepreneurship & Development/Girisimcilik ve Kalkinma Dergisi*, 17 (2), 153-168.
- Esmer, Y., Gezer, Y., 2021. Tarımsal işletmelerde stratejik analiz: Erzurum ili örneği. *Atatürk Univ. Ziraat Fak. Derg.*, 52 (2): 119-127. <https://doi.org/10.17097/ataunizfd.745928>
- Everest, B. (2018). Türkiye'de kooperatifçiliğin nicelik, mevzuat ve kamu yönetimi boyutlarıyla irdelenmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 53 (3), 1008. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.11.1027>
- Gemici, N. (2010). Ahilikten günümüze meslek eğitiminde model arayışları ve sonuçları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (19), 71-105.
- Güney, S. (2009). Mortgage krizi ve yapı kooperatifleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (30), 167-180.
- Gümrük, T. C., & Bakanlığı, T. (2012). *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016*. Ankara: Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.
- Gürel, E., ve Tat, M. (2017). SWOT analysis: a theoretical review. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (51), 994-1006.
- Güreşçi, E. ve Gönç, M. (2017). Türkiye'de kooperatiflerin temel sorunları ve çözüm önerileri üzerine düşünceler. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52, 219-229.
- Karakavuz, H. (2020). Covid-19'un Türk havayolu işletmeleri üzerindeki etkilerine ilişkin bir SWOT analizi. *Electronic Turkish Studies*, 15 (8). <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45677>

- Kılıç, S., ve Aydoğan, E. (2022). Türkiye’de kooperatifçilik ve toplumsal kalkınmadaki rolü. *Atatürk Dergisi*, 11 (2), 45-50. <https://doi.org/10.5152/JA.2022.22940>
- Koca, S. (2008). " Diyâr-ı Rûm" un (Roma Ülkesi= Anadolu)" Türkiye" hâline gelmesinde Türk kültürünün rolü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 1-53.
- Koç, H. (2022). Kentsel konut sunumunda giderek unutulmuş bir organizasyon: konut yapı kooperatifleri. *İdealkent*, 13 (37), 2002-2026. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1117042>
- Koçtürk, O. M. (2009). Cumhuriyet döneminde hükümetlerin ve siyasi partilerin tarım ve çiftçi örgütlenmesine yaklaşımları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15 (1 ve 2), 45-54.
- Majee, W., & Hoyt, A. (2011). Cooperatives and community development: A perspective on the use of cooperatives in development. *Journal of Community Practice*, 19 (1), 48-61. <https://doi.org/10.1080/10705422.2011.550260>
- Mamuti, A. (2013). An essay on economic values of akhism. epiphany. *Journal of Transdisciplinary Studies*, 6 (1), 238-246.
- Nilsson, J., Svendsen, G. L., & Svendsen, G. T. (2012). Are large and complex agricultural cooperatives losing their social capital?, *Agribusiness*, 28 (2), 187-204. <https://doi.org/10.1002/agr.21285>
- Öksüz, E. (1982). Kooperatifçilik kavramı ve ilkelerinin ışığında, Türkiye’de köy kalkınma kooperatifleri. *In Journal of Social Policy Conferences*, 31, 29-358.
- Örki, A. (2016). Ekonomik kalkınmada kooperatiflerin önemini örneklerle değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 13-22. <https://doi.org/10.17541/optimum.256386>
- Özkök, Y. ve Köse, Z. (2021). Kooperatifçilik ve bölgesel kalkınma ilişkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Third Sector Social Economic Review*, 56 (4), 2647-2664, <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.11.1689>
- Pellegrini, E. K., & Scandura, T. A. (2006). Leader–member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the Turkish business culture: An empirical investigation. *Journal of international business studies*, 37 (2), 264-279.
- Przygodzka, R. (2009). Cooperativeness and its Role in the Polish Food Production System (No. 698-2016-47858).
- Serinikli, N. (2017). Kooperatifçilik ve ahi birlikleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 680-689.
- Tan, S. ve Karaönder, İ. (2013). Türkiye’de tarımsal örgütlenme politikalarının ve mevzuatının irdelenmesi: tarımsal amaçlı kooperatifler örneği. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 87-94.
- Tecer, M. (2006). Atatürk döneminde (1923–1938) ekonomik örgütlenme. *Amme İdare Dergisi*, 4, 75–116.

- Ticaret Bakanlığı. (2019). Cumhuriyet öncesi kooperatifçilik, https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce#_ftn25 adresinden 11 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ticaret Bakanlığı. (2021). *Türkiye’de kooperatifçilik*, https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce#_ftn25 adresinden 11 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Toksoy, D., Yenigün, M., ve Gökhan, Ş. E. N. (2009). Orman köylerindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi (Maçka ilçesi örneği). *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 9 (1), 12-18.
- Unakıtan, G. ve Başaran, B. (2018). Genç çiftçi projesinin başarısı için bir öneri: genç çiftçi kooperatifleri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 149-157.
- Yazıcıoğlu, İ., Sarıkaya, G. S. ve Erol, E. (2019). Coğrafi işaretli ürünlerin kooperatifçilik sistemi içerisinde değerlendirilmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 54 (4), 1775-1787. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.12.1210>
- Yercan, M. (2007). TÜRKİYE ve Avrupa Birliğinde tarımın örgütlenme deseni ve tarımsal kooperatifler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13 (1 ve 2), 19-29.
- Yetiz, F. (2021). COVID-19 pandemi sürecinin Türk bankacılık sektörü çalışanlarına ve müşterilerine etkileri: Swot analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (22), 109-117. DOI: 10.31590/ejosat.835792
- Wasti, S. A. (1998). Cultural barriers in the transferability of Japanese and American human resources practices to developing countries: the Turkish case. *International journal of human resource Management*, 9 (4), 608-631.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Mesâi-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin
Gülçin Tuğba NURDAN*

Özet

Bu çalışmada İstanbul Darülfünun bünyesinde Mart 1916'dan itibaren çıkartılan Darülfünun Edebiyat Mecmuası'nın ilk sayısında Cenab Şahabeddin tarafından yazılan üç buçuk sayfalık "Mesâi-i Lisâniye" başlıklı yazıya odaklanılmıştır. Metnin aslı üç buçuk sayfa olup çalışmanın ekler bölümüne de yerleştirilmiştir. Cenab Şahabeddin'in ve dönemin dil meseleleri üzerinde durulmuştur. Servet-i Fünun Dönemine bakıldığında lügat eksikliği ve bundan kaynaklı olarak da çokça yabancı sözcük bulunması oldukça dikkat çeken bir husustur. Cenab Şahabeddin bu yazısında bir dil müessesesinin kurulmasını ne kadar elzem olduğu konusu üzerinde durur. Bunun için ise dil komitelerinin kurulmasını ve sistemli bir şekilde çalışılmasını öneren Cenab Şahabeddin, bu dil meselelerinin eğitim temelli olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Sonuç olarak dil meselesinde Cenab Şahabeddin, bu mevzunun her açıdan büyük bir özenle ilgilenilmesi gerektiğinin altını çizer. Makalesinde de bunu başarabilmek için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda Cenab Şahabeddin'in bu tavrını dönemi için oldukça ilerici bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Darülfünun Edebiyat Mecmuası, Cenab Şahabeddin, Mesâi-i Lisâniye, edebiyat, dil

Mesâi-i Lisâniye and Cenab Şahabeddin

Abstract

This study considers the article titled "Mesâi-i Lisâniye" written by Cenab Şahabeddin in the first issue of *Darülfünun Literature Magazine*, which was started to be published in March 1916 under Istanbul *Darülfünun* control. The original of the text is three and a half pages. It is included in the appendices of the study. Within the framework of this article, language issues of Cenab Şahabeddin and the period were emphasized. When we look at the Servet-i Period, it is quite remarkable that the language has a lot of foreign words due to the lack of lexicon.

In this article, Cenab Şahabeddin focuses on how essential it is to establish a language institution. For this, Cenab Şahabeddin, who recommends the establishment of language committees and working in a systematic way, also emphasizes that these language issues should be based on education.

As a result, Cenab Şahabeddin underlines the importance of the language issue and points that this issue should be dealt with great care in every aspect. In his article, he made various suggestions to achieve this. In this context, it is possible to evaluate this attitude of Cenab Şahabeddin as quite progressive for his period.

Keywords: Darülfünun Edebiyat Mecmuası, Cenab Şahabeddin, Mesâi-i Lisâniye, literature, language.

* Dr., Atılım Üniversitesi, e-posta: gulcin.nurdan@atilim.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-3440-3089>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Nurdan, Tuğba, G. (2023). Mesâi-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin. *Küllîye*, 4(1), 240-255. DOI: 10.48139/aybukulliyeye.1259778

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
6 Mart 2023	17 Mart 2023	Araştırma Makalesi	240-255
6 March 2023	17 March 2023	Research Article	

Extended Abstract

In the study titled “Mesâi-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin”, the three and a half page article of Cenab Şahabeddin that he wrote in Darülfünun Literature Magazine was examined. The article is located between pages 11-14 of the journal. Although Darülfünun Literature Magazine was first published in March 1916, a total of fort-nine (49) issues remained in publication life. Cenab Şahabeddin also included an important issue in the first issue of magazine. This issue is language. This article focuses on approach of the period to the language issue. In this study, first all, the article written by Cenab Şahabeddin was examined. In the appendices, the original text (this section also includes the contents page of the journal is also included) and its transcript are included. Thus, an opportunity arises for readers to examine the text.

Tevfik Fikret and Cenab Şahabeddin should be mentioned at the top of the list when it comes to the poetry of the Servet-i Fünun Period. Cenab Şahabeddin (1870-1934) is one of the important poets of Servet-i Fünun Period. Cenab Şahabeddin not only wrote poetry, but also touched upon the issues that he considered important for Turkish literature in his articles. The poems of Cenab Şahabeddin, who is a versatile identity, are generally studied. However, no academic study has been done on this article (Mesâi-i Lisâniye) before. This study is extremely important in terms of closing the gap in the literature. On this occasion, it was determined how he approached the language issues of his period. Cenab Şahabeddin wrote articles in many literary magazines of the Servet-i Fünun Period. One of them is Darülfünun Literature Magazine.

Darülfünun Literature Magazine is a journal published in Istanbul Darülfünun. Literature, on the other hand, has an extremely important place in Darülfünun. Many literary figures of the period such as M. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Emin Yurdakul, ... were included Darülfünun Literature Magazine with their articles. The magazine is remarkable for its period in terms of being both a literature and a history magazine. In this context, it is extremely important that Cenab Şahabeddin takes part in an important issues of his period, such as language, in the first issue.

In his article “Mesâi-i Lisâniye”, Cenab Şahabeddin underlines that language commissions should be established after making his determinations on language. Language commissions or, as Cenab Şahabeddin puts it, language police officers are extremely important in terms of language control. These language controllers have a great job in getting the language out of the influence of various languages. He emphasizes that the first and most important move to be made for this is the dictionary. These studies also need to be supervised by the state. According to Cenab Şahabeddin, science and science can advance in a society only if language is given importance.

As a result, the study titled “Mesâi-i Lisâniye and Cenab Şahabeddin” deals with Cenab Şahabeddin’s approach to language in his Mesâi-i Lisâniye article. It is also important in terms of filling the gap in the field.

Giriş

Darülfünun 15 Ağustos 1900 (18 Rebiülâhir 1318) yılında kurulmuştur. Türkiye’nin ilk üniversitelerinden biri olmakla birlikte kurulduğunda Ulûm-ı Âliye ve Diniye (İlahiyat Fakültesi)¹, Edebiyat (Edebiyat Fakültesi) ve son olarak da Ulûm-ı Riyâziye ve Tabiiye (Matematik ve Fen Bilimleri Fakültesi) şubelerinden oluşan üç temel fakülteye sahiptir (İshakoğlu, 1995, s.228).

¹ Türkiye’de kurulan ilk İlahiyat Fakültesidir.

Darülfünun'da edebiyat oldukça önemli bir yere sahiptir. Döneminin önemli bir edebiyat dergisi de mevcuttur: *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*. Bu dergi, Darülfünun bünyesinde Mart 1332 (1916) yılında çıkmaya başlamış ve Kânunisâni (Ocak) 1933 tarihindeki son sayısı ile yayın hayatına veda etmiştir². Dergi toplamda sekiz ciltte, kırk dokuz (49) sayı olarak çıkmıştır.

Dergide M. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Emin Yurdakul gibi dönemin birçok edebiyatçısı yazılarıyla yer almıştır. Ayrıca dergi sadece edebiyatçı değil birçok tarihçinin yazılarına da ev sahipliği yapmıştır. Bu bakımdan dergi hem edebiyat hem de tarih açısından büyük önem arz etmektedir:

“Darülfünun'da Fakültelerin düzenli bir dergi çıkartmaları Ziya Gökalp'in öncülüğü ile 1916 yılında başlamıştır. Her ne kadar ondan evvel Fakültelerde verilen dersleri ayrı ayrı derleyen birkaç yayın olmuşsa da bu yöneliş başarılı olamamıştır. Bu tarihten sonra bizde fakültelerin dergi çıkartması geleneksel hale gelmiş ve yayın yönetmelikleri desteği ile 1980'li yıllara kadar bu tür yayınlar devam etmiştir.” (Kazancıgil-Vergili, 2002, s.35).

Ziya Gökalp'in öncülüğünde çıkarılan *Darülfünun Edebiyat Mecmuası* bu bağlamda da Türk edebiyatı adına son derece önemlidir.

Bu çalışmada, *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*'nın ilk sayısında (Mart 1916) yazan Cenab Şahabeddin'in “Mesâ-i Lisâniye” adlı makalesi üzerinde durulacaktır. Lisân mevzuuna odaklanan makale üç buçuk sayfadan meydana gelmektedir. Mesâ-i Lisâniye makalesi daha önce herhangi bir akademik çalışmanın konusu olmadığı için bu çalışma Türk edebiyatı açısından oldukça dikkat çekicidir.

Cenab Şahabeddin (1870-1934) Servet-i Fünun Dönemi önemli şairlerimizdendir. 1900'lü yıllarda aktif bir yazın hayatı ile çeşitli dergilerde³ yer almıştır. *Darülfünun Edebiyat Mecmuası* da bu dergilerden biridir. Edebiyat üzerine mevzulara daha ağırlıklı eğilen Cenab Şahabeddin⁴ *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*'nın ilk sayısında çıkan “Mesâ-i Lisâniye” makalesinde dilin öneminin üzerinde durur.

1900'lü yıllarda dil mevzuuna daha fazla önem veren Cenab Şahabeddin hakkında Hasan Akay'ın tespitleri oldukça dikkat çekicidir:

“1912'de İctihad mecmuası ile Hak gazetesine düzenli biçimde yazılar gönderen Cenab'ın, özellikle milli lisân, kadınlarımız, lisân inkılâbı gibi konulara eğilen yazıları epey yankı uyandırmış ve dedikodulara sebep

² Bu çalışmada Darülfünun Edebiyat Mecmuası'nın sayıları taranırken Atatürk Kitaplığı'ndan yararlanılmıştır.

³ Servet-i Fünûn, Âşîyan, Güneş, İctihad, İkdâm, Mekteb, Tanin, Tasvir-i Efkâr vb.

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için “Cenab Şahabeddin'in Servet-i Fünun Dergisi'nde Yayımlanmış Makaleleri” başlıklı Yüksek Lisans tezine bakılabilir.

olmuştur. Lisânın ıslahı için Maarif Nezareti tarafından bir heyetin seçilerek çalışmalar yapması gerektiğine dikkat çeken Cenab, bu ve benzeri konularda (lisân, vezin, Türkçülük, Milli Cereyan ve Harp vb.) yazılar yayımlamış, bunların çoğu dikkat çekecek biçimde eleştiriye uğramıştır.” (Akay, 1998, s.38).

Yukarıda Hasan Akay’ın tespitleri oldukça önemlidir. Aslında bu dönemlerde Cenab Şahabeddin’in birkaç farklı dergide dil mevzuunu gündeme getirdiğini fakat onun bu görüşlerinin dikkat çekmediğini dile getiren Hasan Akay’ın çalışmasında “Mesâi-i Lisâniye” makalesine yer vermediği de tespit edilmiştir.

“Mesâi-i Lisâniye” makalesi üç buçuk sayfalık bir makale olup derginin 11-14 sayfaları arasında yer almaktadır. Bu sayıda Cenab Şahabeddin’den başka Mehmet Ali Ayni, Ali Ekrem, Necip Asım, Halid Ziya, Ziya Gökalp gibi isimler yer almaktadır.

Cenab Şahabeddin daha metnin en başında herkesin konuşabileceğini fakat herkesin fasîh ve belîğ söyleyemeyeceğini vurgular. Başka bir deyişle düzgün, açık, anlaşılır ve sanatlı bir söyleyişin olması gerektiğinden bahseder. Bunun bir dil için son derece elzem olduğunu “*Maksadı mübhem ve nâkıs anlatan dil ile te’min-i medeniyet mümkün değildir*” (Şahabeddin, 1916 s.11) sözleriyle de vurgulamaktadır. Aslına bakılırsa Cenab Şahabeddin’in “Mesâi-i Lisâniye” makalesinde her bir ifade dil ve kültür bağlamında son derece önemlidir.

Şair makalesinde lisânın önemine vurgu yapmaktadır. Bir dil ustası olan şair, şüphesiz ki dil üzerine de epeyce düşünmüştür. Lisânın insanlar arasında birbirleriyle bağ kurmalarına yarayan bir araç olduğunu “*Kelimât olmasa ne biri birimizi, ne vatanımızı, ne semayı, hiç birini anlayamaz ve sevemedik. Denebilir ki kâmus, hayat-ı cemiyetimizi taşıyor ve onsuz Osmanlı cemiyeti yaşayamaz.*” (Şahabeddin, 1916, s.11) cümleleri ile ifade eder.

Lisânın önemi üzerinde dururken bir milleti millet yapan lisânın olmazsa olmazları üzerinde de durur. Aksi hâlde kullanılan lisânın bir denetleyicisi olması gerektiğinden bahseder:

“Kâmusumuz yoktu; coğrafya lisânımız yoktu; hudûd-ı elfâmımız gayr-i mu’ayyendi. Lisânımıza nisbetle kelimeler sahnede aktörler gibiydi: Gireler, biraz dururlar, lakırdıya karışırlar, sonra ya ebedîyyen veyâ muvakkaten çıkar, giderlerdi. Lehçemiz yolgeçen hânına benzetilebilirdi: ne giren belli idi, ne çıkan... Muhâcir kelimeler geliyor yerli kelimelerin yerine yerleşiyor, yerli kelimeler hicret edip gidiyor, bir güzel ve fâ’ideli kelime bir satırda mahbûs unutuluyor, elzem bir lügat taşradan gelerek pâyitahtın bir mahallesinde bir mevsim geçirip savuşuyordu: Bu harekât-ı lağviyenin farkına varacak bir zâbita-i lisâniye yokdu!” (Şahabeddin, 1916, s.11).

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere lisânı düzenleyen, denetleyen bir lisân zabıtasına (dil denetleyicisi) ihtiyaç vardır. Yukarıda geçen “yolgeçen hanı” tabiri bu bakımdan oldukça önemlidir. Dilin yabancı kelimeler, yabancı diller etkisi altında kalmasının altını çizer. Bu maalesef ki günümüz Türkçesi için de geçerli bir durumdur. Bunun bilincinde olarak yapılması gereken ilk vazife elbette ki bir sözlüktür (kâmus). Ataları için yeterli olan bu kelimât (makalede aydınlık olarak tasvir edilmiştir) artık yeterli gelmemektedir.

Cenab Şahabeddin makalesinde, maarif nazırı Şükrü Bey’den (Ahmet Şükrü Bayındır)⁵ ve onun memlekete yaptığı yardımlardan bahseder. Şükrü Bey Ocak 1913 ve Aralık 1917 yılları arasında görevde bulunmuştur (Erdem, 2015, s. 30). Eğitimde yenilik yaparken bunun dil temelli olması gerektiğinin de bilincinde olan Ahmet Şükrü Bey’e Cenab Şahabeddin de bu bakımdan teşekkür eder:

“Şükrü beyefendi hakâyık-ı mesrûdeyi der-pîş ederek lisânın ta’bîr-i câ’iz ise esbâb-ı temdînine tevessül eden ilk ma’ârif nâzırımız oldu: Bu, irfân memlekete edilebilecek hıdmetlerin en büyüğüdür müşarünileyh hazretleri bütün mesâ’il-i lisâniye ve edebiyemizin pek münevver bir âşinası idi; ıslâhât-ı lağviye ihtiyacımızın derece-i şiddetini herkesden ve hepimizden iyi takdîr etmişti; makam-ı nezârete vâsıl olduğu gün ilk endîşesi, hiç şüphem yok kâmusumuza istihdâf etdi. Dilimizi düzeltmek ve zenginletmek için müte’addid komisyonlar teşekkül ettiğini pek az sonra istibşâr etdik: imlâ, kavâ’id, lügât, istilâhât komisyonları.” (Şahabeddin, 1916, s.12)

Ahmet Şükrü Bey, dönemin eğitim anlayışında köklü değişiklikler yapmış ve bu vesileyle dilde de yenilikler meydana gelmiştir.

Servet-i Fünun Dönemi şair ve sanatçıların yüzünü garba döndüğü yıllardır üzerinde durulan bir konudur. Burada da Cenab Şahabeddin bu fikri şu şekilde desteklemektedir:

“Şems-i medenîyet görüyoruz ki şems-i tâbî’iyetin aksine olarak garbdan doğuyor. Bu cihetle yüzümüz gibi dilimizi de garba çevirmek bize bir vazîfe-i temeddün oldu. Bize ba’dezîn öyle bir lisân lâzım ki yalnız medenî bir âlet-i tekellüm değil aynı zamanda medenî bir miiftâh-ı tefekkürde olsun; inhâ-yı medeniyetin nehr-i irfânına nisbetle bir fincan kadar kalmasın...” (Şahabeddin, 1916 s.13)

Yukarıdaki ifadelerden de görüldüğü gibi medeniyetin merkezinin artık Batı olduğu ve bu vesileyle de Batı’nın örnek alınması gerektiğinin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu Batı’yı örnek alma meselesi artık mecburî bir mesele hâline gelmiştir. Aksi halde dünyadan geri kalınacağına vurgusunu yapan Cenab

⁵ Dönemin Maarif Nazırı.

Şahabeddin, dil mevzuunu çözmeden Batı'yı yakalamanın mümkün olamayacağına farkındadır.

Cenab Şahabeddin makalesini sonlandırırken de yine dilin nasıl zenginleşeceğine odaklanır ve bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“Ve bu meslekde devam edecek kelimesizlik dilimizin altında bir licâm gibi idi; komisyonun i'tkâdınca bu licâmın def-i sıkleti veya hiç olmazsa taklîl-i sıkleti mertebe-i vücûbdadır. Komisyon bî-tevfika te'âlâ ikmâl-i mesâ'i ettiği gün eminim ki bezâ'a-i nutkiyemiz şâyân-ı dikkat bir nisbetde zenginleşecek ve artık daha az kekeleyerek basît-i efkâr edebileceğiz.” (Şahabeddin, 1916, s. 14).

Özetle Cenab Şahabeddin “Mesâi-i Lisâniye” makalesinde lisânın düzenlenmesi için bir komisyon kurulması ve bu komisyonun titizlikle çalışması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunu yapmak için de dil vurgusu yapan Cenab Şahabeddin'in “*Gökten ilim ve fen yağsa nûr-ı irfân kâse-i kelimât ile toplanır!*” (Şahabeddin, 1916, s.11) ifadesi son derece kıymetlidir.

Sonuç

Daha önce hiçbir akademik çalışmaya konu olmayan “Mesâi-i Lisâniye” makalesi Cenab Şahabeddin tarafından *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*'nda yayımlanmıştır.

Toplamda kırk dokuz (49) sayılık *Darülfünun Edebiyat Mecmuası* 1916 yılının Mart ayında çıkarılmaya başlanmıştır. Dönemin önemli isimlerine ev sahipliği yapan dergide Cenab Şahabeddin de “Mesâi-i Lisâniye” başlıklı makalesi ile katkıda bulunmuştur. Makale derginin ilk sayısında yayınlanmıştır.

Cenab Şahabeddin Mart 1916'da *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*'nda yazdığı Mesâi-i Lisâniye başlıklı yazısında dilde yapılması gereken zaruri yeniliklerin üzerinde durmuştur. Bu yazıda mutlak suretle Batı'nın örnek alınması gerektiğini vurgular. Fakat bu örnek alınmada da dilin sahipsizliğinin önüne geçilmesi gerektiğinin altını çizer. Dili yolgeçen hanına benzeten Cenab Şahabeddin Batı'nın örnek alınmasında da dil komisyonlarıyla birlikte çalışılması gerektiğini dile getirir. Ve bunun için de sözlük çalışmalarının son derece önemli olduğuna dikkat çeker.

Sonuçta Cenab Şahabeddin tüm metninde ilim ve fennin ancak dil ile mümkün olabileceğinin altını çizer.

Extended Abstract

In the study titled “Mesâi-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin”, the three and a half page article of Cenab Şahabeddin that he wrote in *Darülfünun Literature Magazine* was examined. The article is located between pages 11-14 of the journal. Although *Darülfünun Literature Magazine* was first published in March 1916, a

total of fort-nine (49) issues remained in publication life. Cenab Şahabeddin also included an important issue in the first issue of magazine. This issue is language. This article focuses on approach of the period to the language issue. In this study, first all, the article written by Cenab Şahabeddin was examined. In the appendices, the original text (this section also includes the contents page of the journal is also included) and its transcript are included. Thus, an opportunity arises for readers to examine the text.

Tevfik Fikret and Cenab Şahabeddin should be mentioned at the top of the list when it comes to the poetry of the Servet-i Fünun Period. Cenab Şahabeddin (1870-1934) is one of the important poets of Servet-i Fünun Period. Cenab Şahabeddin not only wrote poetry, but also touched upon the issues that he considered important for Turkish literature in his articles. The poems of Cenab Şahabeddin, who is a versatile identity, are generally studied. However, no academic study has been done on this article (Mesâi-i Lisâniye) before. This study is extremely important in terms of closing the gap in the literature. On this occasion, it was determined how he approached the language issues of his period. Cenab Şahabeddin wrote articles in many literary magazines of the Servet-i Fünun Period. One of them is Darülfünun Literature Magazine.

Darülfünun Literature Magazine is a journal published in Istanbul Darülfünun. Literature, on the other hand, has an extremely important place in Darülfünun. Many literary figures of the period such as M. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Emin Yurdakul, ... were included Darülfünun Literature Magazine with their articles. The magazine is remarkable for its period in terms of being both a literature and a history magazine. In this context, it is extremely important that Cenab Şahabeddin takes part in an important issues of his period, such as language, in the first issue.

In his article “Mesâi-i Lisâniye”, Cenab Şahabeddin underlines that language commissions should be established after making his determinations on language. Language commissions or, as Cenab Şahabeddin puts it, language police officers are extremely important in terms of language control. These language controllers have a great job in getting the language out of the influence of various languages. He emphasizes that the first and most important move to be made for this is the dictionary. These studies also need to be supervised by the state. According to Cenab Şahabeddin, science and science can advance in a society only if language is given importance.

As a result, the study titled “Mesâi-i Lisâniye and Cenab Şahabeddin” deals with Cenab Şahabeddin’s approach to language in his Mesâi-i Lisâniye article. It is also important in terms of filling the gap in the field.

Kaynakça

Akay, H. (1998). *Cenab Şahabeddin*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Bayık, H. B. (2000). “Cenab Şahabeddin’in Servet-i Fünun Dergisi’nde Yayımlanmış Makaleleri”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Erdem, Y. T. (2015), “Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey’in II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Katkısı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 32, 23-64.

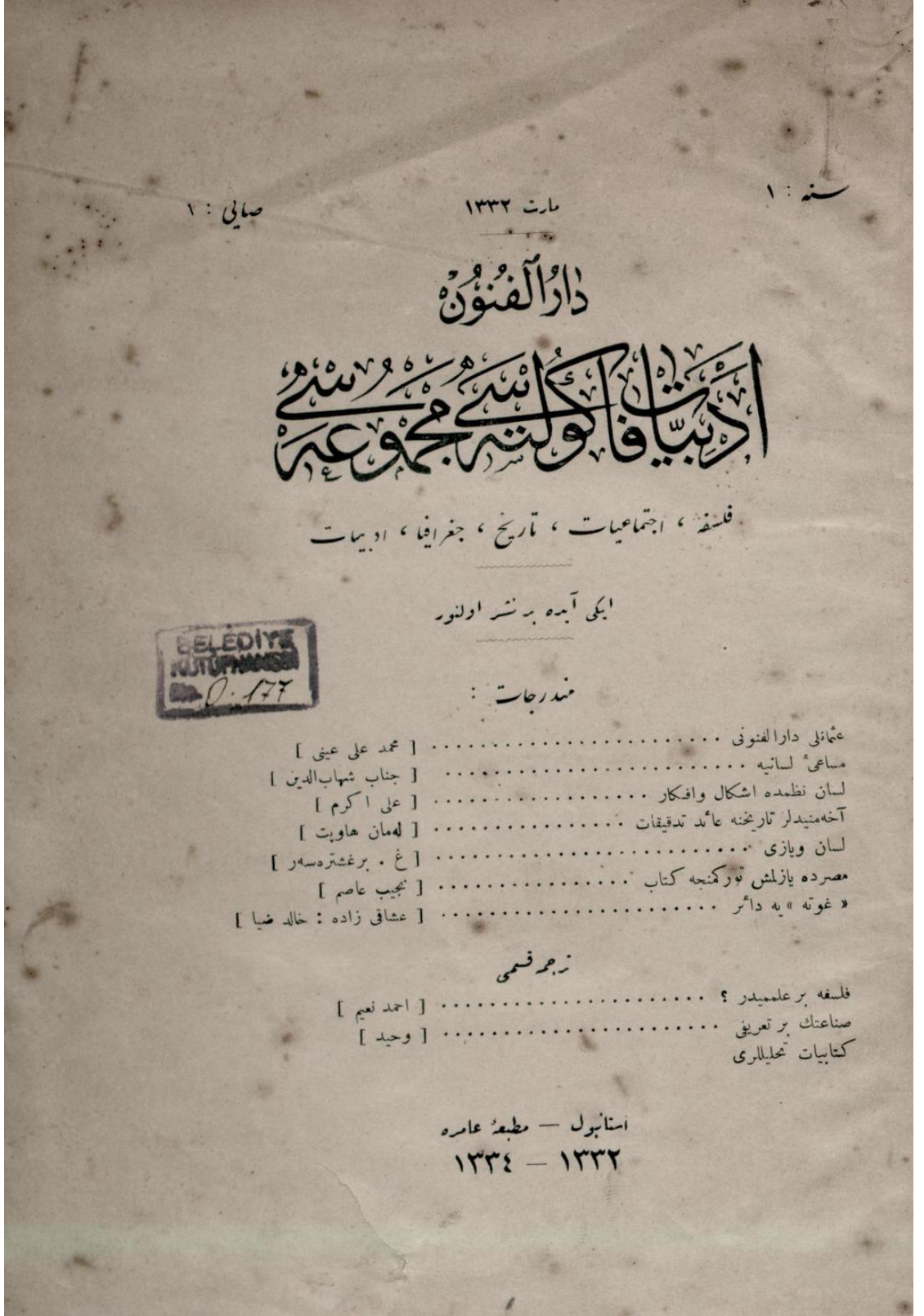
Kazancıgil, A.- Vergili, A. (2002). “İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (İnceleme ve Dizin). *TÜBAR- XII (Güz)*. 27-74.

İshakoğlu, S. (1995). “1900-1946 Yılları Arasında, Darülfünun ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi”. *Osmanlı Bilimi Araştırmalar* (Yay. Haz. F. Günergun). İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Şahabeddin, C. (1916). “Mesâi-i Lisâniye ve Cenab Şahabeddin”. *Darülfünun Edebiyat Mecmuası*. 11-14.

Ek 1

Metnin Orijinali

مسامی لسانیه

صنعتنه حرمت بسلهین بر محرک حیات کلمه حرمتی وارد؛ کلهبی بر قورو کورولتو کبی تلقی ایده مز . حقیقه و طبیعه ، شعره و صنعته آنجق اعانه کلمات ایله تملک ایده رز . حیات افکاری حیات کلمات تأمین ایدر . کلمات اولماسه نه بری بریمزی ، نه وطنمزی ، نه سمایی ، هیچ برینی آکلایماز وسوه مزدک . دینه بیلیرکه قاموس ، حیات جمعیمزی طاشیور و اونسز عثمانلی جمعیتی یاشایماز .

هرکس لاقیردی ایده بیلیر : لاقیردی فصاحت و بلاغته باقلمایان سوزدر . فقط هرکس فصیح و بلیغ سویله مز . تنویر اذهانه قرار ویرن بر دولت اول بول فضائل افاده بی حاضر لامالی . برلسان ، واضح و قطعی بر صورتده اظهار مرامه مساعد اولماقجه بر آلت عرفان اولاما . مقصدی مبهم و ناقص آکلالتان دیل ایله تأمین مدنیت ممکن دکلدر . آلتی یوز سنه اول بیله بیلنمک لازم کلن بو حقیقت بسیطه یه کیم بیلیر نیچون بزده حرمت اولنمادی . پک بیوک بر ملت قاموسسز برلسان ایله ایشته آلتی عصر دنبری یاشیور . اگرچه بر کوچک عشیرتدن بر دولت جهانگیر چیقمش ، فقط مالکانه الفاظدن محرومیت سینه سی اوله رق بر جمعیت منوره حقیقه مامشدی . کوکدن علم و فن یاغسه نور عرفان کاسه کلمات ایله طوبیلا نیر !

قاموسسز یوقدی ؛ جغرافیای لسانمز یوقدی ؛ حدود الفاظمز غیر معیندی . لسانمز نسبتله کلهلر صحنه ده آقورلر کیدی : کیرلر ، براز طورورلر ، لاقیردی یه فاریشیرلر ، صوکره یا ابدیاً و یا موقه چیقار ، کیدرلر دی . لهجه مز یول چکن خانه بکزه تیه بیلیردی : نه کیرن بللی ایدی ، نه چیقان ... مهاجر کلهلر کلیور برلی کلهلرک یرینه یرلشیور ، برلی کلهلر هجرت ایدوب کیدیور ، برکوزل و فائده لی کله بر سطرده محبوس اونوتولیور ، الزم بر لغت طشره دن کلهلرک پایتختک بر محله سنده بر موسم کچیروب صاووشیوردی : بو حرکات لغویه نك فرقه واره جق بر ضابطه لسانیه یوقدی !

بوشراط تحتنده طبیعیدرکه فصاحت آرتق جهل عمومی یه حواله ایدلش بر مسأله تصادف اولور . بزده « صفوت اسلوب » بی شبهه معناسز بر ترکییدی . محدود و مقبول بر

قاموسی ارملیان لسان ایچون هیچ برلفظک غرابتی ادعا اولونه ماز. الفاظ غریبه استعمالی
ایله ادبامزک بری بری اتها می نه قدر بی اساس و کولو نج بر غیرتدی !

**

شکری بک افندی حقایق مسروده بی در پیش ایدره رک لسانک - تعیر جاز ایه - اسباب
تمدینه توسل ایدن ایلك معارف ناظر من اولدی : بو، عرفان مملکته ایدیه بیه جک
خدمت لک بیوکی در . مشارالیه حضرت لری بتون مسائل لسانیه وادیه مزک بک منور
بر آشناسی ایدی؛ اصلاحات لغوییه احتیاجمک درجه شدتی هر کس دن وهمزدن انی تقدیر
ایتمشدی؛ مقام نزارته واصل اولدیی کون ایلك اندیشه سی، هیچ شهیم یوق، قاموس مزه
استه داف ایتدی . دیلزی دوز لکم و زکیه اتمک ایچون متعدد قومیسونلر شکل ایتدیکنی
بک از سوکره استبشار ایتک : املا ، قواعد ، لغات ، اصطلاحات قومیسونلری .

ارباب اهلیتی امور ساره مص ایش اولمالیدر که لغت قومیسونک مساعیسنه اشترا کمدن
مقام عالی نزارتجه بر فائده تخمین بیورلدی . ایکی آیدنبری قومیسونک اعضای فاضله سی
آرسنده بولمقله مباحی م و بوصفته قومیسونک هدف مال واعماله دائر از نشر معلومه
جسارت ایدیورم .

**

آچیق سویله م : اجداد مزه کافی کلن آیدینلق بزه یتشمیور . بزدها زیاده کورمک
ایستدی کمز ایچون دهه بیوک مشعلیه احتیاج حس ایدیورز . اسلافز سمان ضیا آلیر ،
برده یاشاردی . بز نور معرفته افکک براز فوقه چیقغه مجبورز . بو کونکو و باخصوص
یارینکی حیتمز ، اک قیصه تعیر ایله سویله م ، حیات کتاب در .

شمس مدنیت کوریورز که شمس طبیعتک عکسنه اوله رق غربدن طوغیور . بوجهتله
یوزمن کی دیلزی ده غریبه چویرمک بزجه بروطفه تمدن اولدی . بزه بعدازین او یله بر
لسان لازم که یالکنز مدنی بر آلت تکلم دکل عینی زمانده مدنی بر مفتاح تفکرده اولسون؛
انحای مدنیتک نهر عرفانه نسبتله بر قنجان قدر قلماسین ... برلسان غریب دن نقل افکار
ایتمک ایسته ینلر لهجه مزک ضیق وضعفی بک انی بیلیرلر . خارجدن کتیرمک ایستدی کمز

فکر لر همان دائمًا بزم کله لرمزك حدود احاطه سندن طاشیور؛ دماغمزی تقویه و تمیه ایدہ جک شیلری کویا دیلز تحمیلی فوقنده بولور... حسیاتدن بحث ایتیمورم، چونکه هیچ برلسان حسیاته استیعاب ایدہ مز. فقط برحق مشروع کبی لسانمندن طلب ایدیورم که عالم افکاره ترجمان کافی اولایلسین. فکر، انسانیتک مالکانه مشترکی در؛ لسان اونی احاطه ایدہ مدجکه قاصر و ناقص عد اولنور. حال بوکه مع الاسف کوریوروز: متفکرین غرب، اسلوبلری ولسانلری ایله، بزم قبضه ترجمه مزه صیغما بولور. بر فکر، طوغدیغی لسانده کونش قدر واضحده اولسه، بزم دیلز کچرکن آز چوق بوغولانیور: چونکه کافی درجه ده ضیای لغوی یوق. کباتک عدم کفایه سی بر پارچه بولوط کبی هر جمله مترجمه مز اوستده کولککسی حس ایتدیرر. بو بولوطک تخفیف کافنه چالشمی لغت قومیسونی فہرس وظائفنه ادخال ایتکده قسور ایتدی. زیرا قومیسون مائز مہ سی نقصان بر بنایه باشلادیغی الملك خطوه ده حس ایتشدی. ہمیز تجربه نفسیه لرمزله بیایوردق که اجنبی کله لرینی دماغمزه اوغرا تمسزین طبقات افکارده طولاشمق لسانمزك شرائط حاضرہ سنده بزه موعود دکل در. بو نقصانک وجوب تلافیسی حس ایتدک. چوقلرینه مایوسیت ویرن بو حس لت قومیسوننه بر سودای غلبه تالقیح ایتدی. نواقصی جبر ایچون قومیسون اعضاسی، نامین ایدرم که، چالشیور. آریوروز وهر عدم موفقیدن یکی بر آرزوی تجری ایله چیقیوروز. فارسیمزده هنوز تامایله حفر و تحلیل ایدلمه مش و هنوز بتون مکنوراتی ویرمه مش اوچ ارض واسع وار: تورکجه، عربجه، عجمجه... محتاج الہمزی، طبیعدرکه، اول باول کندی تورکجه مزدن ایستیوروز؛ بولامانجه، آنجق اوزمان ایکی قومشو لساندن برینه و دیگرینه مراجعتہ مجبور اولیوروز. آرایان بولور، دیرلر؛ بز بلکہ آرزو ایتدیکنز و آراد یغمز نسبتده بولامادق، فقط شہہ مز یوق که بولدیغمز بعدازین آرامق ایستہ حکلرک جسارتلرینی قیرہ جق قدر آز اولمایه جق در.

دیگر جہتدن انقاع حریقده بر طریق تنوردر: بتون دقت بز بوندن اجتنابہ مصروف اولیور؛ قبول عامہ بی قوشقولاندیرہ جق العاطه قاموسمزی قابالی طوتیوروز. قومیسونجه هیچ برکله علی العمیا شایان قبول کورولمور؛ آنجق شرائط مطلوبہ بی حائز کله لرتقاط اولونیور. بولہ جه قومیسون بعض اسکی سوزلری احیایتدی؛ بعضی کوی کله لرینی شہر لهجه سنہ لایق کوردی؛ آنجق کندی ماضیمزده و کندی مملکتیمزده بولامادیغمزی دہا

ادبیات فاگولتہ سی مجموعہ سی

۱۴

اوزاقلردہ ویا بانجی طوپراقلردہ آرادی. وبومسلکده دوام ایدہ جک . کلمه سزک دیلزک
آئنده برجام کبی ایدی ؛ قومیسونک اعتقادنجہ بولجامک دفع ثقلی ویا هیچ اولمازسه
تقلیل ثقلی مرتبہ وجودہ در . قومیسون بتوفیقہ تعالی اکال مساعی ابتدکی کونامیم کہ
بضاعہ نطقیہ مز شایان دقت برنسبتده زکینلشہ جک و آرتق دها آز ککلیه رک بسط افکار
ایدہ بیله جکز .

جناب شهاب الدین

Ek 2

Metnin Transkripsiyonu

Sanatına hürmet besleyen bir muharririn hayat-ı kelimâta hürmeti vardır; kelimeyi bir kuru gürültü gibi telakkî edemez. Hakîkate ve tabî'ata, şî're ve sanata ancak i'âne-i kelimât ile temellük ederiz. Hayât-ı efkârı hayât-ı kelimât te'mîn eder. Kelimât olmasa ne biri birimizi, ne vatanımızı, ne semâyı, hiç birini anlayamaz ve sevmezdik. Denebilir ki kâmus, hayât-ı cem'iyetimizi taşıyor ve onsuz Osmanlı cem'iyeti yaşayamaz.

Herkes lakırdı edebilir: lakırdı fesâhat ve belâgatine bakılmayan sözdür. Fakat herkes fasîh ve belîğ söyleyemez. Tenvîr-i izhâna karâr veren bir devlet evvel be evvel fezâ'il-i ifadeyi hâzırlamalı. Bir lisân, vâsıl ve kat'î bir surette izhâr-ı merâma müsâ'id olmadıkça bir âlet-i irfân olamaz. Maksadı mübhem ve nâkıs anlatan dil ile te'mîn-i medeniyet mümkün değildir. Altı yüz sene evvel bile bilinmek lâzım gelen bu hakikat-i basîteye kim bilir niçün bizde hürmet olunmadı. Pek büyük bir millet kâmusuz bir lisân ile işte altı asırdan beri yaşıyor. Eğerçi bir küçük aşiretten bir devlet-i cihângîr çıkmış, fakat malikâne-i elfâzdan mahrûmîyet-i seyyi'esi olarak bir cem'iyet-i münevvere çıkamamıştı. Gökten ilim ve fen yağsa nûr-ı irfân kâse-i kelimât ile toplanır!

Kâmusumuz yoktu; coğrafya lisânımız yoktu; hudûd-ı elfâmımız gayr-i mu'ayyendi. Lisânımıza nisbetle kelimeler sahnede aktörler gibiydi: Girenler, biraz dururlar, lakırdıya karışırlar, sonra ya ebedîyyen veyâ muvakkaten çıkar, giderlerdi. Lehçemiz yolgeçen hânına benzetilebilirdi: ne giren belli idi, ne çıkan... Muhâcir kelimeler geliyor yerli kelimelerin yerine yerleşiyor, yerli kelimeler hicret edip gidiyor, bir güzel ve fâ'ideli kelime bir satırda mahbûs unutuluyor, elzem bir lügat taşradan gelerek pâyitahtın bir mahallesinde bir mevsim geçirip savuşuyordu: Bu harekât-ı lağviyenin farkına varacak bir zâbıtâ-i lisâniye yokdu!

Bu şerâ'it tahtında tabî'idir ki fesâhat artık cehl-i umûmiye havâle edilmiş bir mes'ele-i tesâdüf olur. Bizde "safvet-i üslûb" bî-şübhe manasız bir terkibdi. Mahdûd ve makbûl bir kâmusu olmayan lisân için hiçbir lafzın garâbeti iddi'a olunamaz. Elfâz-ı garîbe isti'mâli ile üdebâmızın bir birini ittihâmı ne kadar bî-esâs ve gülünç bir gayretti!

Şükrü beyefendi hakâyık-ı mesrûdeyi der-pîş ederek lisânın ta'bîr-i câ'iz ise esbâb-ı temdînine tevessül eden ilk ma'ârif nâzırımız oldu: Bu, irfân memlekete edilebilecek hıdmetlerin en büyüğüdür müşarünileyh hazretleri bütün mesâ'il-i lisâniye ve edebiyemizin pek münevver bir âşinası idi; ıslâhât-ı lağviye ihtiyacımızın derece-i şiddetini herkesden ve hepimizden iyi takdîr etmişti; makam-ı nezârete vâsıl olduğu gün ilk endîşesi, hiç şüphem yok kâmusumuza istihdâf etdi. Dilimizi düzeltmek ve zenginletmek için müte'addid komisyonlar teşekkül ettiğini pek az sonra istibşâr etdik: imlâ, kavâ'id, lügât, ıstılâhât komisyonları.

Erbâb-ı ehliyeti umûr-ı sâ'ire massetmiş olmalıdır ki lûgât komisyonunun mesâ'isine iştirâkimden makâm-ı âli-i nezaretçe bir fâ'ide tahmin buyuruldu. İki aydan beri komisyonun a'zâ-yı fâzılası arasında bulunmakla mübâhiyim ve bu sıfatla komisyonun hedef-i mâl ve i'mâline dâ'ir neşr-i ma'lûmâta cesâret ediyorum.

Açık söylemeliyim ecdâdımıza kâfi gelen aydınlık bize yetişmiyor. Biz dahâ ziyâde görmek istediğimiz için dahâ büyük meş'aleye ihtiyaç hissediyoruz. Eslâfımız semâdan ziyâ- alır, yerde yaşardı. Biz nur-ı mârifetle ufkun biraz fevkîne mecburuz. Bu günkü ve bâ-husus yarınki hayatımız en kısa tâ'bir ile söyleyelim hâyât kitâbıdır.

Şems-î medenîyet görüyoruz ki şems-i tâbî'iyetin aksine olarak garbdan doğuyor. Bu cihetle yüzümüz gibi dilimizi de garbe çevirmek bizce bir vazîfe-i temeddün oldu. Bize ba'dezîn öyle bir lisân lâzım ki yalnız medenî bir alet-i tekellüm değil aynı zamanda medenî bir miftâh-ı tefekkürde olsun; inhâ-yı medenîyetin nehr-i irfânına nisbetle bir fincan kadar kalmasın... Bir lisân-ı garbîden nakl-i efkâr etmek isteyenler lehçemizin zayıf ve za'afını pek iyi bilirler. Hâricden getirmek istediğimiz fikirler hemen dâ'imâ bizim kelimelerimizin hudûdu ihâtasından taşıyor; dimâğımızı takviye ve tenmiye edecek şeyleri gûyâ dilimiz tahammülü fevkînde bulur. Hissiyâtdan bahsetmiyorum, çünkü hiçbir lisân hissiyâta isti'âb edemez. Fakat bir hak-ı meşrû' gibi lisândan talep ediyorum ki âlem-i efkâra tercümân kâfi olabilsin. Fikir, insâniyetin mâlikâne-i müstetekidir; lisân onu ihâta edemedikçe kâsır ve nâkıs addolunur. Halbûki ma'âlesef görüyoruz: mütefekkirin garb, üslûbları ve lisânları ile bizim kabza-i tercümemize sığmıyorlar. Bir fikir doğduğu lisânda güneş kadar vâzıh da olsa bizim dilimize geçerken az çok buğulanıyor: çünkü kâfi derecede ziyâ-yı lağvı yok. Kelimâtın adem-i kifâyesi bir parça bulut gibi her cümle-i mütercimemiz üstünde gölgesini hissedebilir. Bu bulutun tahfif-i kesâfetine çalışmağı lûgât komisyonu..... vezâ'ifine idhâl etmekte kusur etmedi. Zîrâ komisyon malzemesi noksan bir binâyâ başladığını ilk hatvede hissetmişti. Hepimiz tecrübe-i nefsiyelerimizle biliyorduk ki ecnebî kelimelerini dimâğımıza uğratmaksızın tabakât-ı efkârda dolaşmak lisânımızın şerâ'it-i hâzırasında bize mev'ûd değildir. Bu noksanın vücûb-u telafisini hissettik. Çoklarına me'yûsiyet veren bu hiskomisyonuna bir sevdâ-yı galebe telkîh etdi. Nevâkıs-ı cebr için komisyon a'zâsı te'mîn ederim ki, çalışıyor. Arıyoruz ve her adm-i muvaffakiyetten ki bir arzu taharrî ile çıkıyoruz. Karşımızda henüz tamamıyla hafr ve tahlîl edilmemiş ve henüz bütünvermemiş üç arz-ı vâsi var: Türkçe, Arabca, Acemce... Muhtac-ı ileyhimizi tabî'idir ki, evvel be evvel kendi Türkçemizden istiyoruz; bulamayınca ancak uzman iki komşu lisândan birine ve diğerine mürâca'ata mecbur oluyoruz. Arayan bulur derler; biz belki arzu ettiğimiz ve aradığımız nisbetde bulamadık, fakat şübhemiz yok ki bulduğumuz ba'dezîn aramak isteyeceklerin cesâretlerini kırarak kadar az olmayacaktır.

Diğer cihetden ikâ-i harîkde bir tarîk tenevvürdür: Bütün dikkatimiz bundan içtinâbe masrûf oluyor; kabûl-ı âmmeyi kuşkulandıracak elfâza kamûsumuzu kapalı tutuyoruz. Komisyonca hiçbir kelime âle'l-amiyâ-i şâyân kabul görülmüyor; ancak şerâ'it-i matlûbe-i hâ'iz kelimeler iltifât olunuyor. Böylece komisyon bazı eski sözleri ihyâ etdi; bazı köy kelimelerini şehir lehçesine lâyık gördü; ancak kendi mâzimizde ve kendi memleketimizde bulamadığımızı daha uzaklarda yabancı topraklarda aradı. Ve bu meslekde devam edecek kelimesizlik dilimizin altında bir licâm gibi idi; komisyonun i'tikâdınca bu licâmın def-i sıkleti veya hiç olmazsa taklîl-i sıkleti mertebe-i vücûbdadır. Komisyon bî tevfrika te'âlâ ikmâl-i mesâ'i ettiği gün eminim ki bezâ'a-i nutkîyemiz şâyân-ı dikkat bir nisbetde zenginleşecek ve artık daha az kekeleyerek basît-i efkâr edebileceğiz.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Dijital Arkeoloji Uygulamaları: Ayanis Örneği*

Sefa KÖSE*

Özet

Anadolu toprakları geçmişten günümüze değin sayısız medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede Anadolu coğrafyasının her noktasında medeniyetlerin çeşitliliklerden doğan zengin tarihi, kültürel, mimari ve arkeolojik kültür varlıklarına sahip olunmuştur. Medeniyetlerden emanet aldığımız söz konusu kültür varlıkları ülkemizin tarihi çevresini oluşturmaktadır. Bu tarihi değerler en iyi şekilde korunmalı ve gelecek nesillere mümkün olan en sağlam şekilde aktarılmalıdır. Bu amaca dönük olarak uygulanan sanal gerçeklik teknolojisi ile tarihi yapılar mevcut durumunda korunurken, ziyaretçiler bilgisayar ortamında yapının orijinal halini yaşayabilmektedirler. Arkeolojik yerleşimlerde bu yönde dünya çapında birçok çalışma olmasına rağmen ülkemizde daha az örneğe sahiptir. Bu çalışma kapsamında Urartu Krallığının ana hâkimiyet bölgesinde yer alan Ayanis Kale/Kenti 3 boyutlu olarak yeniden yapılandırıldı. Bu yöntem ile günümüzde var olmayan ve asla var olmayacak veya ulaşılması zor olan bu yapıları, uygarlığın kültürünü yansıtan gerçekçi ortamlarda, mimari dokusuyla sanki o yılda yaşıyormuş gibi deneyimleme imkânı sunmaktayız.

Anahtar Sözcükler: Ayanis Kale/Kenti, 3D, Yeniden Kurma, Görselleştirme, Sanal Gerçeklik

Digital Archaeology Implementations: Case of Ayanis

Abstract

Anatolian lands have hosted countless civilizations from the past to the present. Thanks to this hosting, it has enabled us to have rich historical, cultural, architectural and archaeological works arising from the diversity of civilizations in every point of Anatolian geography. All the artefacts remained from civilizations constitute the historical environment of our country. These historical values should be preserved in the best possible way and transferred to future generations in the most consolidated way possible. While these buildings are preserved in their current state with virtual reality technology, visitors can experience the original state of the building in a computer environment. Although there are many studies in archaeological settlements worldwide in this aspect, there are fewer examples in our country. Within the scope of this study, Ayanis Fortress/City, located in the main dominion of the Urartu Kingdom, was reconstructed in 3D. With this method, we offer the opportunity to experience these buildings, which do not exist today and will never exist or are difficult to reach, in realistic environments reflecting the culture of the civilization, with their architectural texture as if living in that year.

Key Words: Ayanis Fortress /City, 3D, Reconstruction, Visualization, Virtual Reality

* Bu çalışma, yazarın hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

• Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi, Türk ve İslam Sanatı Bölümü, Ankara / Türkiye, e-mail: sefakose@aybu.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6197-4210>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Köse, S. (2023). Dijital Arkeoloji Uygulamaları: Ayanis Örneği. *Küllüye*, 4(1), 256-281.DOI: 10.48139/aybukullüye.1261966

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
12 Mart 2023	17 Mart 2022	Araştırma Makalesi	256-281
12 March 2023	17 March 2022	Research Article	

Extended Abstract

Anatolian lands have been home to countless civilizations from the past to the present. This hosting has enabled us to have rich historical, cultural, architectural and archaeological artifacts arising from the diversity of these civilizations in every point of Anatolian geography. The artifacts and structures remaining from all these civilizations constitute the historical environment of our country. In this context, the architectural structures in various styles and meticulous workmanship that have survived to the present day show the richness of these societies. Many clues about the social and economic status, ideology of life and aesthetic understanding of past civilizations are hidden in these historical environments. Therefore, historical values should be preserved in the best possible way and efforts should be made to leave them as intact as possible for future generations.

Virtual reality technologies are used in many different disciplines as well as in the visualization of cultural heritage. With virtual reality technology, archaeological structures are preserved in their current state, while visitors can experience the original state of the structure in a computer environment. Virtual reality applications give Archaeology students the opportunity to present information as a whole in a comparative and explanatory way, as well as strengthening visual memory and making information permanent. Thus, both archaeologists can increase their interpretation skills by experiencing excavation before the application, and visitors are offered the opportunity to experience realistic representations of the status, culture and living conditions of the region at the time it was built through interactive and immersive environments.

Ayanis Castle/City, located within the borders of Van Ayanis Neighborhood today, consists of two parts: the citadel and the outer city. The city, which hides itself from nature behind the surrounding mountain ranges on an area of six hectares, also draws attention with its location opposite Mount Süphan. Since 1989, although there have been many architectural structures, the fact that we see the same number of dilapidated buildings today has made it necessary to make new breakthroughs in the field of restoration and conservation. This research involves the 3D remodeling of the architectural structures unearthed during the excavations carried out since 1989 in Ayanis Castle/City located on the shores of Lake Van.

Within the scope of the study, the Temple, East Payeli Hall, Domestic Spaces, Storage Rooms, City Walls and other estimated structures in the Ayanis citadel were brought to their feet in the virtual environment. First of all, the topographical map of the hill where the city rises has gained a 3D appearance with the help of the Autocad program. Then Lake Van and Mount Süphan, which cover the texture and landscape of the city, were designed with the Lumion 3D Rendering program. At this stage, the ground and vegetation were also added to the design. Then the locations, textures and dimensions of the architectural structures of the city were determined and processed on the template created. Adobe Illustrator and Adobe Photoshop programs were used to prepare the exterior cladding visuals. Detail drawings of the spaces whose exterior design was completed were made with the help of 3D Max program. Animations and realistic videos were designed with Lumion 3D Rendering and Adobe After Effects programs. Adobe Premiere Pro program was used for video montage and color settings of the completed structures.

Thanks to these and similar studies, data will be digitized, areas that will not be repeated will be recorded, and they will be a reference source for various excavation plans, conservation and repair projects. Undoubtedly, in order for such a study to be effective, the materials should be presented in a professional and realistic manner. In addition, since virtual reality applications require technical knowledge, the integration of technology into archaeology should also be considered.

Giriş

Kültürel mirasın korunması, gelecek nesillere aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, korumayı gerçekleştirecek temel aktör olan bireyin farkındalığı, bilinçlenmesi ve bu konudaki eğitimine bağlıdır (Sürücü ve Başar, 2016). Bu hususta son yıllarda büyük gelişim sağlayan sanal gerçeklik teknolojileri, birçok farklı disiplinin yanı sıra kültürel mirasın görselleştirilmesi kapsamında da kullanılmaktadır. Birçok arkeolojik yerleşimde ziyaretçiler sadece yapı kalıntılarını görmektedirler. Bu alanlarda yapılacak yenileme işlemleri, yapıların gelecek nesillere mevcut hali ile ulaşması taraftarı olan arkeologların tepkisi ile karşı karşıya kalmaktadır. Sanal gerçeklik teknolojisi ile bu yapılar mevcut durumunda korunurken, ziyaretçiler bilgisayar ortamında yapının orijinal halini deneyimlemektedirler. Arkeolojik yerleşimlerin görselleştirilmesi yolunda yapılan ilk çalışmalar, genellikle belgeseller için hazırlanmış animasyonlar ya da kısıtlı bakış açısında düşük çözünürlükte hazırlanmış, sabit veya hareketli görseller ile sınırlı kalmıştır. Fakat teknolojinin akıl almaz hızdaki gelişimi ile birlikte bu çalışmalar oldukça zenginleşmiştir.

" AG uygulamalarının Arkeoloji öğrencilerine salt görsel hafızayı güçlendirici ve bilgiyi kalıcı hale getirmenin yanı sıra karşılaştırmalı ve açıklayıcı şekilde bilgiyi bir bütün olarak sunabilme imkânı da vereceği söylenebilir" (Durak vd., 2020, s. 161). "Böylece hem arkeologlar uygulama öncesi kazı deneyimi yaşayarak, yorumlama kabiliyetlerini arttırabilmekte, hem de ziyaretçilere, bölgenin inşa edildiği tarihteki durumu, kültürü, yaşam koşulları hakkında gerçekçi temsilleri, interaktif ve saran çevreler aracılığıyla deneyimleme imkânı sunulmaktadır" (Aş, 2019, s. 93).

Bu araştırma Van Gölü'nün kıyısında konumlanan Ayanis Kalesinde 1989 yılından beri süregelen kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan mimari yapıların 3 boyutlu olarak yeniden modellenmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda dini seremonilerin yürütüldüğü tapınak kompleksi, elit kesimin yaşadığı domestik mekânlar, kenti çepeçevre saran sur duvarları, gıdaların ve silahların saklandığı depo yapıları, kente giriş sağlayan anıtsal kapı ve payeli salonlar sanal çevrede yeniden tasarlanmıştır. Kentin henüz açığa çıkartılmamış bölümlerinde de yapıların olduğu tahmin edilmektedir. Bu çerçevede asıl hedef kazılmamış veya yoğun tahribata uğramış mekânları kazı başkanı ve kazı ekibinin yorumları ile tamamlayıp bir Urartu kentinin tam anlamıyla nasıl görüldüğünü ortaya koymaktır. Çalışma video olarak hazırlanıp içerisinden seçilen fotoğraflar makaleye eklenmiştir. Detaylı bilgi için https://www.youtube.com/watch?v=Ur590_QGKz0 ; (Köse, 2021) bakabilirsiniz.

Genel Hatlarıyla Urartu Krallığı

MÖ 12. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'da güçlü bir krallığın ilk tohumları filizleniyordu (Çilingiroğlu, 1997, s. 16). Krallığın yeşermesine yaklaşık

400 yılı aşkın süre gerekse de geçen bu zaman zarfında (MÖ 1274-858/843) Van Gölü havzasında Urartu Krallığının "*arkaik çağı*", "*beylikler dönemi*" ya da "*Proto Urartu*" olarak adlandırılan dönemi yaşanacaktı (Pınarcık, 2012, s. 460; Caner, Parlıtı, Tosun, 2020, s. 114; Parlıtı, Kocaispir, Öncel, 2021, s. 25-26). Bu dönem hakkındaki verilere Urartu'nun yıkılışına kadar sürekli olarak adına rastlayacağımız Assur Krallığının sefer yazıtlarından ulaşılmaktadır.

Assur tahtına henüz oturduğu dönemde kuzeye seferler düzenleyen Adad-Nirari'nin oğlu Salmanasar (I)'ın 1274 yılındaki sefer yazıtında ilk kez "*Uruadri*" adını görmekteyiz. Yaklaşık 30 yıl geçtikten sonra; Assur tahtında I. Tukulti-Ninurtanın oturduğu zamanlardaki başka bir sefer yazıtında ise "*Nairi*" adı karşımıza çıkmaktadır (Çilingiroğlu, 1997, s. 10-29). "*Uruadri Ülkesi Halkı*" ve "*Nairi Ülkesi Halkı*" olarak tarih sayfalarına giren bu topluluklar MÖ 9. yüzyıla gelindiğinde tek bir çatı altında toplanıp "*Urartu Halkı*" olarak isimlendirilecekti. (Çilingiroğlu, 1997, s. 16).

Yaklaşık 400 yıl boyunca dönem dönem Assur Krallığı'nın bölgeye yaptığı seferler, dolaylı olarak bölgede bir merkezi otoritenin oluşmasını sağlamıştır. Zaman çizgisi MÖ 858'i gösterdiğinde, Assur kralı III. Salmanasar'ın yıllıklarında artık bölgenin bir krala sahip olduğu görülmektedir. Urartu'nun ilk başkenti, Arzaşkun, ilk kralı ise Arame'dir (Köroğlu vd., 2010, s.10-45; Caner, Parlıtı, ve Tosun, 2020, s. 114). Artık Assur'un karşısında kolayca alt edebileceği dağınık beylikler değil, bir kral etrafında toplanmış siyasi ve askeri bir güç vardı. Assur metinlerinden başkentin Arzaşkun'dan sonra Tuşpa'ya taşındığını ve tahtın sahibinin ise I. Sarduri (MÖ 832) olduğunu öğrenmekteyiz (Tarhan, 2005, s.126-131; Yücel, 2010, s. 1). Bu tarihten sonra Urartular kendilerine "*bia-i-ni-li*" (Bia ülkesindeki insanlar) diye hitap etmişlerdir (Wilhelm, 2004, s.119; Caner, Parlıtı, ve Tosun, 2020, s. 115). Yakınoğu'da Assur'un kudreti ile boy ölçüşebilecek tek güç olan Urartuların bu tehlikesini defalarca yok etmeye çalışan Assur Krallığı, bölgeye belirli aralıklarla seferler düzenlemiş olsa da mutlak hâkimiyet sağlayamamış, ele geçirdiği ganimetler ve esirlerle yetinmiştir.

Bu yeni krallığın sınırları bir süre boyunca Van Gölü'nün kuzey ve doğu kıyılarının dışına çıkamamış olsa da zamanla azalan Assur etkisi ile sınırlarını; güneyde Zagros Dağları'na, kuzeyde Sevan Gölü'nden doğudaki Urmiye Gölü-Hazar Denizi'ne, batıdaki sınırlarını; Erzincan, Elazığ, Malatya hattına değin genişletmişlerdir (Caner 2018, s. 10; Caner, Parlıtı, ve Tosun, 2020, s. 115, Harita. 1; Parlıtı, Kocaispir, Öncel, 2021, s. 26).

Sarduri'nin ardından MÖ 825 yılında tahta geçen İşpuini ile Urartu, Musasir'i de ele geçirip toprak kazanmaya başlamış ve daha sonra Menua ile birlikte kurulan ihtişamlı kaleler ile tam bir yükseliş devri yaşamıştır. Menua oğlu Argiştı ise Erivan'ı kurmasının yanı sıra sınırların güçlendirilmesine büyük önem vermiştir. Ardından II. Sarduri ile sınırların zirve yaptığı en parlak dönem yaşanmıştır. Yükselişin son kralı olan I. Rusa tahtayken dönem dönem Assur ve Kimmer akınları

olsa da sınırları başarı ile korumuştur. Rusa oğlu Arğişti döneminde eldeki sınırlı verilere rağmen bir duraklamadan söz etmek yanlış olmayacaktır. Fakat bu duraklama döneminden sonra Urartu'nun en ihtişamlı kalelerini yaptıran, son parlak kralı Arğişti oğlu Rusa (MÖ 685-653) tahta geçecekti. Arğişti oğlu Rusa aynı zamanda tahtta en uzun süre oturan kral olma unvanını da taşımaktadır. Ne Assur ne de Urartu yazıtlarında savaşın görülmediği bu barış ortamında Rusa beş önemli kale inşa ettirdi. İlk olarak Ermenistan Gökçeğöl civarında Karmir-Blur kalesi ardından Van gölü havzasında yer alan Kef Kalesi tüm ihtişamıyla ana kaya üzerinde yükseldi. Bunları sırasıyla Kuzeybatı İran'da yer alan Bastam ve Van Toprakkale ve son olarak Ayanis Kalesi izlemektedir (Çevik 2009, s.197; Caner, Parlıtı, Tosun, 2020, s. 116-117). Ayanis kalesi MÖ 685 ve 673/672 tarihlerinde inşa edilmiş olup, bu kalelerin en sonuncusu olmasının yanı sıra Rusa'nın günümüze en sağlam ulaşan kalesidir (Işıklı ve Aras, 2016, s. 431-444). Arğişti oğlu Rusa, krallığı için ne kadar reform ve atılım gerçekleştirmiş olsa da ardıllarının başarısız yönetimleri krallığı uzun süre ayakta tutmayı imkânsız kılmıştır. Kısıtlı bilgilere sahip olduğumuz bu dönem sonunda, yaklaşık MÖ 594 yılı itibariyle Urartu Krallığı'nın adı bir daha tarih sahnesinde anılmayacaktı (Işıklı, Parlıtı, 2019, s. 182-183; Tosun, Parlıtı, Caner, 2021, s. 108).

Ayanis Kale/Kenti

Arğişti oğlu Rusa, Ayanis kalesini daha önce yaptırdığı Adilceva/Kef kalesinin karşısına, Van Gölünün doğu kıyısında bulunan yüksek bir tepe üzerine inşa ettirmiştir. (Işıklı ve Caner, 2014, s.28-38) Günümüzde Van Ayanis Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Ayanis Kalesi, sitadel ve dış kent olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Işıklı ve Caner, 2014, s.30; Parlıtı, Kocaispir, Öncel, 2021, s. 36). Altı hektarlık bir alanda etrafındaki sıradağların ardında kendini doğadan gizleyen bir konumdaki kent, Süphan dağı'nın karşısındaki konumu ile de dikkat çeker. Süphan dağı'nın, kalenin inşa kitabesinde geçen tanrı "Eiduru" olduğu düşünülmektedir. Yapılan dendrokronolojik analizlerine göre Ayanis, MÖ 673/672 yıllarından hemen sonra inşa edilmiştir (Işıklı ve Aras, 2014, s.48). Ayanis, Arğişti oğlu Rusa'nın inşa ettirdiği son kale olmasının yanı sıra günümüze de en sağlam ulaşan kalesidir (Işıklı ve Aras, 2016, s.431-444). Bu durumun etkeni birçok Urartu kalesinin maruz kaldığı yoğun Orta Çağ tahribatının burada çok cılız yaşanmasıdır.

1989 yılından beri süre gelen zaman zarfında birçok mimari yapının bulunmasına karşın günümüzde aynı oranda harap olmuş yapı görmemiz restorasyon ve koruma alanında yeni atılımlar yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. 2013 yılı Ayanis kazıları için bu anlamda bir milat olmuştur. Bu tarihten itibaren birçok alanda restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmasının yanı sıra bilgisayar ortamında da yapılar üzerinde yeni mimari çalışmalar yapılmıştır.

400x150 m. boyutlarında olup doğal bir tepe üzerine inşa edilen iç kalede sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda, *Sur Sisteminin* önemli bir kısmı ve *Anıtsal Kapı*'nin yanı sıra, '*Doğu Payeli Salon*', '*Tapınak Kompleksi*', '*Evsel*

Mekânlar'' ve ''*Batı Depo Odaları*'' gün yüzüne çıkartılmıştır (Salvini, 2001, s. 251-278) (Resim 1). Ayanis kalesi, Arğışti oğlu Rusa dönemine tarihlenen diğer kalelere göre daha fazla arkeolojik buluntuyu bilim dünyasına kazandırmıştır. Mimarisi ve eser zenginliğiyle dikkatleri üzerine çeken Ayanis kentindeki eserlerin büyük bir bölümü sitadelin en yüksek noktası olan *Tapınak Kompleksi ve Batı Depo Odaları* 'ndan ele geçmiştir

Ayanis Kale/Kentinin Sur ve Anıtsal Kapısının 3 Boyutlu Yapılandırılması

Yapılan çalışmada önce bütün sur duvarlarının dağılmış kısımlarını tamamlandı ve sur temel planını 3D max programında yeniden çizildi. Ayanis surlarının açığa çıkartılan taş temellerinin 3-4 metreye kadar korunduğu gözlemlenmiştir. Buradan hareketle sur temellerinin yüksekliği bu şekilde inşa edildi. Bilindiği üzere kentin ön yüzü olan güney sur hariç diğer sur yapıları kyklobik taşlarla inşa edilmiştir. Buradaki sur yapılarının tasarımı için doğu surdaki kyklopik taşlardan alınan fotoğrafları Lumion programında yerlerine yerleştirerek 3 tarafına sur temelleri oluşturuldu. Doğu surun kuzeye döndüğu yerde bulunan kurt dişi tekniğini aynı şekilde çizimde de gösterildi (Bilge Baştürk, 2018, s. 13-15). Kalenin ön yüz sur duvarını tamamlamak için güney surdan örnek olarak alınan bazalt blok fotoğrafları aynı programda yapıya uygulandı. Aynı zamanda ana kayaya oturan sur temelleri yer yer ana kaya ile birlikte verilerek mimari yapının daha net olarak gösterilmesi sağlandı. *Güney Sur Duvarı'nda* görülen önemli tekniklerin birisi de, blokların dirsek yapan kilitler ile birbirlerine bağlanmış olmasıdır (Caner, 2018, s.56). Bu çalışmada bloklar bilgisayar ortamında bir birlerine kenet yapar halde tasarlanmıştır ve belirli bölgeye uygulanmıştır. Güney surda aynı zamanda kentteki atık suyun dışarı atılmasını sağlayan bir kanal yer almaktadır. Bu kanal ana kaya üzerine oturan surun alt kısmından dışarı çıkmaktadır. Kanal boyutlarına uygun şekilde tasarlanarak yerine oturtulmuştur.

Kerpiç dokuyu yakalayabilmek için orijinal kerpiç fotoğraflarından oluşturulan renk uyumu kerpiç bedenlere uygulandı. Daha sonra bu sur duvarları kerpiç sıva ile kaplandı. Açığa çıkartılan surlardaki bastion genişliklerini ve çıkıntılarını dikkate alarak simetrik olarak kalenin 4 tarafına eşit aralıklarla bastion yerleştirildi.

Batı sur malzeme bakımından doğu ve güneye benzer nitelikler taşısa da farklı bir mimari olguya sahiptir. Yapılan çalışmada batı basamaklı şekilde tasarlanmıştır. Ana kaya üzerine oturduğu açıkça belirgin şekilde inşa edilen sur yapısında tıpkı güney surda da olduğu gibi bir kanal yapısı yer almaktadır (Caner ve Özdemir, 2021). Bu kanal yapısı güney surdan daha büyük bir yapıya sahip olduğundan aynı şekilde tasarlanarak çizime eklenmiştir.

Ayanis sitadeline şu ana kadar açığa çıkartılan bir adet giriş kapısı bulunmaktadır. Bu girişin doğusunda ve batısında kuleler yer almaktadır (Caner ve

Özdemir, 2021). Bu kuleler 3D max programı yardımıyla çizime eklenmiştir ve 4 adet kör pencere ilave edilmiştir. Dendaneler ile biten üst yapıda yuvarlak başlı ahşap hatıllar belirgin şekilde gösterilmiştir. Anıtsal Kapı'nın genişliği 4 metre, yüksekliği 15 metre olarak tasarlanmıştır. Kapı geçidinin bazalt bloklarla döşeli olduğu bilinmektedir. Buradan alınan bazalt taşı örnekleri kapı geçidine uygulanmıştır. Kazı verilerinden yola çıkarak kapıdan girildikten sonra hemen doğuda iki adet kuzey-güney yönlü oda görülmektedir (Caner ve Özdemir, 2021). Kuzeyde yer alan oda 2.70 x 4.20 m. ölçülerinde iken, güneyde ki odanın ölçüleri 2.30 x 3.70 m. olarak tasarlanmıştır. Bu odaların işlevi tam olarak bilinmediği için sadece mekânın buluntuları olan seramikler konulmuştur. Kentin anıtsal giriş kapısı ve kapının önünden ele geçen ve kalenin inşa kitabesi olduğu tespit edilen yazıt uygun yere eklenmiştir (Resim 2-6).

Doğu Payeli Salonun 3 Boyutlu Yapılandırılması

Doğu Payeli Salon için yaptığımız çalışma avlu ve bu avluya eklenen depo mekânlarının yeniden inşa edilmesini kapsamaktadır. Çalışmaya önce avlu ve depo mekânlarının temel planının 3D max programı yardımıyla çizilmesi ile başlandı. Avluda 11 adet paye açığa çıkartılmış olsa da Bastam örneği göz önünde bulundurularak (Çilingiroğlu, 2011) 14 tane olduğuna kanaat getirilmiş ve çizime 14 adet 2.54x2.07 m. boyutlarında paye eklenmiştir. Payelerin temellerini bazalt bloklar oluşturmaktadır. Bu bazalt blokları daha önce de elimizde bulunan bazalt taş örneklerini kullanılarak oluşturuldu. Üst yapıyı oluşturan kerpiç doku da diğer alanlarda olduğu gibi kalede ki kerpiç örneklerinden alınarak uygulanmıştır. Böyle bir mekânın komple açık olamayacağını düşünüldüğü için avlu duvarları ile payeler arasına revakların konulması uygun görülmüştür. Revakların çatısını yapmak için belirli aralıklarla dizilmiş ahşap kirişlerin üzeri toprakla kapatılmıştır. Mekândan ele geçen palmet ve sepet örgü motifleri ve duvardan düştüğü tahmin edilen mavi boya harmanlanarak bir bezeme dizisi oluşturulmuş ve mekâna uygulanmıştır. Avlunun bilinen 2 adet kapısı da yapıya eklenmiştir.

Doğu Payeli Salonun depo mekânlarından ilki olan güney depo odası 26.5x3.8 m. ölçülerinde tasarlanmıştır. Doğu depo odası ise 36.3x82 m. ölçülerindedir (Bilge Baştürk, 2010, s.5). Depo odalarına ulaşmak için avludan depolara inen 2 adet merdiven eklenmiştir. Avlunun zeminine kerpiç bloklar uygulandıktan sonra son olarak depo mekânlarına Urartu seramikleri yerleştirilmiştir. Mekândan ele geçen bezeme motiflerinden balık ağı motifi bir bezeme kuşağına alınarak yapının duvarlarına uygulanmıştır (Resim 7-9).

Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

Yaptığımız çalışmada ilk olarak tapınak avlusunu çevreleyen duvarlar 3D max programında çizilerek taslağa oturtulmuştur. Tapınak avlusunun ölçüleri son yayınlarda 33x37 metre olarak aktarılmıştır (Aras ve Köse, 2021, s.80). Elde edilen 33x37 m. boyutlarında geniş avlu içerisine ilk olarak çekirdek tapınak boyutlarına

uygun şekilde yerine oturtulmuştur. Çekirdek tapınağın temeli tasarımda sıkça kullanılan bazalt bloklardan oluşmaktadır (Işıklı, Öztürk, Parlıtı, 2017, s. 588-589). Bu bazalt bloklar için orijinal fotoğraflardan alınan görüntüler kullanılmıştır. Temel kısmı tamamlanan çekirdek tapınağın üst yapısı, üzeri sıvalı kerpiç bloklardan oluşturulmuştur. Daha sonra çekirdek tapınağın etrafını çevreleyen 12 adet paye eklenmiştir (Aras ve Köse, 2021, s.81). Bu payelerin de temelinde yine bazalt bloklar kullanılmıştır. Bu payelerden 2 tanesi çekirdek tapınağa bitişik halde inşa edilmiştir. Bu işlemden sonra tapınak avlusunu çevreleyen duvarların büyük bir kısmına mavi renk uygulandı.

Duvarın kalan kısımları için beyaz renk kullanıldı. Tasarlanan payeler üzerine 3D max programında çizilen kalkan ve sadaklar eklenmiştir. Bunların renk tasarımı Lumion uygulamasında yapılmıştır. Tapınak avlusunda cellanın güneyinde ve kuzeyinde olmak üzere 2 adet ocak eklenmiştir. Bunlardan güneydekinin yanına seramikler yerleştirilirken kuzeyde bulunan ocağın yanında mızraklar yerleştirilmiştir. Her ikisine de Lumion uygulaması yardımıyla ateş efekti uygulanmıştır. Ayrıca tapınak avlusundaki seremonilerde kullanılan şarap kabı çizilerek 3 numaralı payenin yanına yerleştirilmiştir. Cellanın ön tarafına hemen hemen tüm Urartu tapınaklarında görülen Urartu kazanları eklenmiştir. Avlu için diğer eklenti, tam merkez konumda yer alan yuvarlak yapıdaki sunağa benzeyen yapıdır. Bu yapının taş döşeli temelini üzerinde 1 sıra kerpiç beden yükseltilmiştir. Tapınak avlusunda 2 adet giriş söz konusudur. Bunlardan ilki cella kuzeyinde yer alan ve podyumlu salona açılan kapıdır. Diğeri cella güneyinde yer alan ve avluya açılan kapıdır. Her ikisi de plan uygun şekilde çizilerek yerlerine oturtulduktan sonra tabanları su mermeri ile kaplanmıştır.

Avludaki işlemleri tamamladıktan sonra kabataslak olarak çizilen cella duvarlarına detay eklenmiştir. Bu detayların cella ön yüzünde 16 metre boyunca uzanan tapınak yazıtının eklenmesidir. Bu yazıt orijinal fotoğrafların Lumion uygulamasında taslağa eklenmesi ile oluşturulmuştur. Cella iç duvarlarında intaglio bezemeler kullanılmıştır. Bezemeler arasında kanatlı cin, kanatlı aslan, hayat ağacı ve bitki motifi yer almaktadır. Boyutlarına uygun olarak çizilen bezemeler ait oldukları yerlere oturtulmuştur. Cella'dan ele geçen süsleme elemanları da yine cella içerisinde kullanılmıştır. Cella'nın zeminini kaplayan su mermeri bloklar orijinal fotoğraflar kullanılarak yerlerine oturtulmuştur. Cella doğu duvarına yaslanan podyumun orijinal dokusuna en yakın renk seçilerek podyum tamamlanmış halde yeniden çizilmiştir. Podyum üzerinde yer alan mozaikler 2 sıra halinde etrafında sıralanmıştır. Ardından podyumun üzerinde yer alan eşsiz bezeme motiflerinin daha önce yapılmış çizimi Lumion programında hazırlanarak podyuma giydirilmiştir. Tapınak cellasının kule biçimli şekilde tasarlanmasının sebebi Toprakkale Kabartması ve Urartu kemerlerdeki betimlerden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir.

Daha sonra tapınak avlusunun güney duvarı boyunca sıralanan alt kat depo odaları için gerekli boşluk yaratıldı. Depolara iniş alanın güneybatısında yer alan merdiven ile sağlanmaktadır (Yücel, 2010, s. 19). Bahsi geçen yere uygun boyutlarda 8 adet depo odası eklendi (Batmaz, 2015, s. 183-195). Depo odalarına girişi sağlayan 7 numaralı oda için 2 adet merdiven tasarlandı. Daha sonra yapılar arasında bağlantıyı sağlayan girişler açıldı. İçlerine ele geçen buluntulardan örnek olacak şekilde kalkan, ok ve mızrak ucu, miğfer ve sadak bırakıldı. Bu buluntulardan bazıları çiviler ile duvara asılarak, çivilerin kullanım amacı gösterilmiştir.

Tapınak cellasının kuzeyinde yer alan kapı ile podyumlu salona geçilmektedir. Bir ön salon ve arka odadan oluşan Podyumlu salonun duvarlarında mavi ve beyaz rengin kullanılması uygun görüldü. İlk olarak cella içerisinde de kullandığımız şekilde olan su mermeri zemin plandaki yerine uygun şekilde eklenmiştir. Alanın geriye kalan zemini sıkıştırılmış toprak şeklinde tasarlandı. Daha sonra duvardaki niş 3D max yardımıyla taslağa eklenmiştir. Salona da adını veren podyum için cellada kullandığımız uygulamalar tekrarlandı. Kısmen daha sağlam ele geçmiş ve daha büyük olan podyumun mozaikleri daha sağlam durumda olup oldukça da fazladır. Gerçeğe mümkün olan en yakın şekilde tasarlanan podyumun üzerindeki bezemeler daha önce hazırlanmış çizimlerden kopyalanarak Lumion uygulamasında uygun şekilde yerlerine oturtuldu. Podyumun doğusuna dar ve rizalitli bir kapı eklenmiştir. Arka odaya açılan bu kapının zemini yine su mermeri ile döşenmiştir. Arka odada zeminin çoğunlukla merkezi denebilecek kısmı su mermeri bloklar ile döşenmiştir. Odanın batı ve kuzey duvarında niş 'e benzer açıklıklar tespit edilmiştir ki bunlarda benzer şekilde çizime eklenmiştir. Salondan ele geçen altın rozetlerden tahmini bir bezeme kuşağı oluşturularak bu odanın duvarları süslenmiştir (Resim 10-15).

XI. Nolu Alandaki Yapıların 3 Boyutlu Yapılandırılması

Kazısı henüz tam olarak tamamlanmamış olan alanda toplam 15 mekânın varlığı tespit edilmiştir (Beşikçi, 2021, s.107-108.). Söz konusu mekânlar plana uygun olarak kare ve dikdörtgen formlarda tasarlandı. Bu yapıların temelleri için taş görseli kullanırken üst yapı için kerpiç dokusundan alınan örnekler kullanıldı. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere mekânların iki katlı olduğu düşünülmektedir. Tabii üst kat ile ilişkin fazla bir veriye ulaşılamadığı için mekânların alt katları detaylı olarak tasarlanmamış, üst katlar boş bırakılmıştır. Bu yapı dizininin güney tarafında ele geçen buluntulardan yola çıkarak payeli bir avlunun tasarıya eklenmesi uygun görülmüştür. Bu bakımdan bahsedilen yere 4 adet paye ve etrafına bir kerpiç duvar eklenmiştir.

Yapı grubunun en önemli mekânlarından olan "*kutsal oda/koridor*" olarak da bilinen 11 numaralı mekân oldukça detaylı çalışma alanı olmuştur. İlk olarak mekândan ele geçen testiler ve bronz kandil 3D max programında yeniden tasarlanmıştır. Hatılların taşıdığı üst yapı tamamlandıktan sonra altın rozetler ile bir

bezeme kuşağı oluşturulmuştur. Yine eldeki verilere ve daha önce yapılmış olan görselleştirme çalışmalarından yola çıkarak odaya bir sehpa ve hayat ağacı motifi eklenilmesi uygun görülmüştür. Sehpanın üzerine küçük seramik kaplar ve alanın en önemli buluntusu olan Kraliçe Kakuli'nin altın yelpazesi eklenmiştir.

12 numaralı mekândan ele geçen bir insan yumruğu şeklindeki bronz objenin tasarlanmasında yaklaşık 300 bin poligon kullanılmıştır (Köse, 2021, s.148). Tasarlanan bu obje duvara (muhtemelen ait olduğu yere) monte edilmiştir. 5 numaralı mekâna 110 cm. genişliğe ve 80 cm. yüksekliğe sahip orijinali pişmiş topraktan olan bir tekne eklenmiştir. Bira yapımı ile ilişkilendirilen bu teknenin içine Lumion uygulaması ile bira benzeri sıvı konulmuştur. Ayrıca teknenin yanına çok sayıda seramik eklenmiştir. Daha sonra mekânların buluntuları olan platform, öğütme taşları, ocak, duvar süsleri, bronz kazan, külçeler, ağırşaklar, kandiller, testiler ve pithoslar 3D max programında eksik kısımları tamamlanıp çizildikten sonra Lumion programında dokusu işlenerek ait oldukları yere konulmuştur.

Yapının kerpiç duvarları diğer mekânlarda da olduğu gibi orijinal dokudan alınmıştır. Yapının üst katı aynı planda odalar şeklinde işlense de içleri boş bırakılmıştır. Henüz herhangi bir girişi bulunmayan bu mekânlar için birer kapı açıklığı oluşturulmuştur (Resim 16-18).

Batı Depo Odalarının 3 Boyutlu Yapılandırılması

Günümüze ulaşan kalıntılara bağlı kalarak on mekândan oluşan dikdörtgen planlı bir yapı 3D max programı yardımıyla tasarlandı. Bahsettiğimiz yapılar alt kattaki depo odalarını kapsamaktadır. Eğimden kaynaklanan farkı gidermek amacıyla mekânların tabanları basamaklı teraslar şeklinde tasarlanmıştır. Teraslar arasındaki ulaşımı sağlamak için yer yer kerpiç basamak eklenmiştir. Daha sonra bu mekânların birbirlerine olan bağlantıları tasarlanmıştır. Tespit edilemeyen geçişler için olası en muhtemel yerlere kapı açıklıkları verilmiştir. Tüm mekânların üst örtüsü kalın ahşap hatıllar ile örülmüştür. Mekânlarda aydınlatma için kullanılan kandillerden sadece 2 ve 6 No'lu depolarda birer tane ele geçmesine karşın yapılan tasarıda her mekâna kandil eklenmiştir (Köse, 2021, s. 158). Bu kandillere Lumion uygulamasında ateş efekti eklenerek sürekli olarak yanması sağlanmıştır. Tüm mekânlara plan üzerinden bakılarak olması gereken yerlere tasarladığımız örnek pithoslar yerleştirilmiştir. Bu küplerin bir kısmı yarıya kadar toprağa gömülü halde işlenirken bir kısmı omzuna kadar gömülmüştür. 6 numaralı mekâna, depo mekânlarının önemli buluntusu olarak sayılan, uzunluğu yaklaşık 5 m. olan kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş, kireç taşından yapılmış bir künk sistemi tasarlandı. Künkün ağzının olduğu yere bir kerpiç blok yapılarak künk onun üzerine yerleştirilmiştir. Ayrıca tasarlanan künk sisteminin etrafına da pithoslar yerleştirilmiştir. Kullandığımız seramiklerin yapısı ve dokusu için kazı arşivinden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Depo mekânlarının üst katı payeli bir avlu ve revaklı bir alan olarak tasarlanmıştır. Depolara giriş ve çıkışını sağlamak amacıyla üst kattaki avlunun kuzey bölümünde depolara uzanan 4 adet merdiven şeklinde giriş eklenmiştir. Tapınak alanındaki payelere göre daha küçük tasarlanan payeler Lumion uygulamasında orijinal bazalt blok dokusuyla kaplanmıştır (Resim 19-20). Depolara inen bu giriş mevcut verilerin yorumlanması ile tasarlanmıştır.

Sonuç

Günümüzde bilgisayar ve sanal gerçeklik teknolojileri artık her alanda kendini etkin bir şekilde göstermekte ve bu teknolojiler her geçen gün büyük bir hızla yenilenip, gelişmektedir. Bu gelişmeler neticesinde görsel iletişimin kullanımı artmakta, mimarlık ve arkeoloji gibi birçok disiplin de bunlardan faydalanmaktadır.

Sanal çerçevede *Modelleme* ve *Görselleştirme* çalışmalarının daha çok mimarlıkla ilgili örnekleriyle karşılaşılsa da, arkeolojik ve tarihi mekânlarla ilgili de bu tür çalışmalar yapılmaktadır. Arkeolojik yerleşimlerde yapılan bu çalışmalar neticesinde, hem tarihi ve kültürel mirası koruma ve belgeleme çalışmalarına farklı bir boyut kazandırılmakta, hem de tarih bilinci daha etkili bir şekilde oluşturulmaktadır. Ayrıca, görselliğin ve üç boyutluluğun algılama açısından çok önemli olduğu arkeoloji alanında, üç boyutlu çalışmalar, bilimsel verilerin daha kolay kavranılmasını sağlamakta ve bilgi aktarımında ki anlaşılabilirliği arttırmaktadır.

3 boyutlu görselleştirme çalışmaları 30 yılı aşkın süredir arkeoloji alanında kullanılmaktadır. Dünyada ve ülkemizde bu çalışmaların örnekleri sayılamayacak kadar fazladır. Birçok ören yeri ve kazı alanında bu yöntemler kullanılarak oluşturulan sanal dünya ziyaretçilerin erişimine açılmıştır. Fakat bahsettiğimiz üzere bu çalışmalar arasında Urartu yapılarına yönelik olanlar henüz yolun başındadır. Doğu Anadolu deyince akla ilk gelen zengin görsellere sahip olan Urartu arkeolojisi, ülkemiz için oldukça önemli bir sahadır. Bu alandaki arkeolojik çalışmalardan en önemlisi hiç şüphesiz 1989 yılından itibaren kesintisiz olarak devam eden ve zengin veriler içeren "Ayanis Kazıları" dır.

Çalışma kapsamında Ayanis sitadelinde yer alan *Tapınak*, *Doğu Payeli Salon*, *Evsel Mekânlar*, *Depo Odaları*, *Surlar* ve tahmini diğer yapılar sanal çevrede ayağa kaldırılmıştır. Çalışmada ilk olarak kentin yükseldiği tepenin topoğrafik haritası, Autocad programı yardımıyla 3 boyutlu bir görünüm kazanmıştır. Daha sonra kentin dokusu ve manzarasını kapsayan Van gölü ve Süphan Dağı Lumion 3D Rendering programıyla tasarlanmıştır. Bu aşamada zemin ve bitki örtüsü de tasarıma eklenmiştir. Daha sonra kentin mimari yapılarının konumları, dokuları ve boyutları belirlenerek oluşturulan şablon üzerine işlendi. Dış kaplama görsellerini hazırlamak için Adobe Illustrator ve Adobe Photoshop programları kullanılmıştır. Dış tasarımı biten mekânların detay çizimleri 3D max programı yardımıyla yapılmıştır. Lumion 3D Rendering ve Adobe After Effects programları ile

animasyonlar ve gerçekçi videolar tasarlanmıştır. Tamamlanan yapıların video montaj ve renk ayarları için Adobe Premiere Pro programı kullanılmıştır.

Yukarıda bahsedilen programlar yardımı ile başlayan çalışmaya ilk olarak kentin etrafını çevreleyen sur yapısını tasarlamakla başlandı. Kentin sadece doğu surlarının tam olarak açığa çıkartılmış olmasına karşın dört bir taraftaki sur yapılarının nasıl olduğu kazılar neticesinde bilinmektedir. Buradan hareketle kalenin surları, her yönün kendine has özellikleri ile sanal çevreye aktarıldı. Güney sur'un oturduğu bazalt bloklar, diğer sur yapılarının oturduğu kyklobik taşlar, orijinal resimlerden alınan görüntülerin tasarıma aktarılması ile sağlanmıştır. Surların yüksekliği 15 m. olarak tasarlandı. Kentin güneydoğusunda bulunan anıtsal kapı bazalt blok döşeli bir zeminle ve her iki yanında bulunan kuleleriyle birlikte tasarlandı. Bu kulelerin yüksekliği sur bedeninden daha fazla olacak şekilde tasarlanmıştır ve kör pencereler eklenmiştir. Açığa çıkartılan surlardaki bastion genişliklerini ve çıkıntılarını dikkate alarak simetrik olarak kentin 4 tarafına eşit aralıklarla bastion yerleştirildi. Ayrıca atık su çıkışı sağlayan kanallar da güney ve batı surda gösterildi. *Güney Sur Duvarı'nda* görülen önemli teknik, blokların dirsek yapan kilitler ile birbirlerine bağlanmış olmasıdır. Bu çalışmada da bu bloklar bilgisayar ortamında bir birlerine kenet yapar halde tasarlanmıştır ve belirli bir bölgeye uygulanmıştır. Anıtsal kapının önünden ele geçen ve kalenin inşa kitabesi olduğu tespit edilen yazıt da uygun yere eklenmiştir.

Urartu yapılarının en önemlilerinden biri hiç şüphesiz ürünlerin saklandığı depo binalarıdır. İki katlı olduğu düşünülen batı depo odasının üst katı ile ilgili verilere sahip olmadığımız için kazı heyet üyeleri ile bir yorum getirmeye çalışıldı ve payeli bir avlu, bitişiğinde revaklı bir alanın tasarlanmasına karar verildi. Tapınaktaki payelere göre kısmen daha küçük boyutlu olan payelerin bulunduğu alana, doğusunda yer alan bir kapı ile giriş açıklığı eklendi. Depo mekânlarına iniş içinde bu alanın kuzey duvarının bitişiğinden alt kata 4 adet merdivenli giriş tasarlandı. Depo mekânları arazinin eğimine uygun şekilde kademeli olarak inşa edilmiştir. Daha önceleri iki boyutlu çizilen pithos örneklerinin üç boyutlu olarak yeniden çizimi yapılmıştır. Oluşturulan üç boyutlu pithoslar, zemine yer yer omuza yer yer yarısına kadar gömülü biçimde sıralanmıştır.

Ayanis'te yaşayan elit zümrenin tapınak kompleksinin batısında ortaya çıkarılan mekân grubunda ikamet düşünülmektedir. Bu yapı grubu bir sarayı andırsa da aslında elit zümrenin günlük hayatını geçirdiği, tapınım yaptığı aynı zamanda depo olarak da kullandığı yapı grubu olarak tanımlanmıştır. İki katlı olarak tasarlanan bu mekânların üst katı hakkında yeterli veri olmadığı için üst kat odaları boş ve açık şekilde bırakılmıştır. Alt katında depo, mutfak, kült koridoru vs. niteliği taşıyan yapılar aslına uygun olarak yeniden tasarlandı. Duvar süsleri ve boyaları bilgisayar desteği ile gerekli yerlere uygulanmıştır. Mekânların buluntuları olan platform, öğütme taşları, silo, demir kürek, hasır sepet, pişmiş topraktan bir tekne, altın yelpaze, ahşaptan hayat ağacı, bira kazanı, ocak, duvar süsleri,

kandiller, testiler ve pithoslar eksik kısımları tamamlanıp çizildikten sonra dokusu işlenerek ait oldukları yere eklenmiştir.

Daha sonra Ayanis'e özgü bir mekân olan *Doğu Payeli Salon* ve içinde barındırdığı depo odalarının tasarımına geçildi. Mekânda açığa çıkartılan 11 paye olmasına karşın bunun 14 paye olarak tasarlanıp plandaki olması gereken yere oturtulması uygun görüldü. Daha sonra üst yapısı inşa edilirken ahşap kirişler kullanarak bir revak oluşturuldu ve üzeri çamur doku ile kaplandı. Mekândan ele geçen bezeme ve boya parçalarından hareketle bir bezeme kuşağı oluşturup tüm mekânın duvarları bu bezeme kuşağı ile kaplandı. Zeminini kerpiç bloklardan inşa edilen mekâna iki adet depo odası eklendi. Bu depo odalarına girişi sağlamak amacıyla avluya iki adet merdivenli giriş tasarlanmıştır. Depoların içindeki seramikleri aslında olduğu şekilde toprağa gömülü veya zemin üstünde olacak şekilde sıralandı. Salonun iki adet giriş kapısı da yine çizime eklenerek mekân tamamlandı.

Tapınak kompleksi, planı henüz anlaşılabilmiş bir yapı kompleksi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki alanın giriş kapısı bile kazıların başlamasından yaklaşık 30 yıl sonra bulunabilmiştir. Öncelikle avludan işe başlanarak payeler ve çekirdek tapınak inşa edildi. Daha sonra avlunun orta kısmında bulunan yuvarlak yapı tasarlandı. Cella'nın dış duvarlarına tapınak yazıtları ekledikten sonra iç duvarlarındaki intagliolar çizilerek yerlerine oturtuldu. Ardından podyumun çizimi de su mermeri podyum parçası üzerine işlendi. Daha sonra avlunun güney bölümünde yer alan depo odaları için uygun alan yaratıldı. Buraya plana uygun olarak 8 adet depo binası inşa edildi ve içleri ele geçen buluntular ile dolduruldu. Podyumlu salona geçtiğimizde, öncelikle podyum için cellada kullanılan teknik kullanıldı. Daha sonra arka odadaki bezemeler işlendi. Cella ve podyumlu salonda kullanılan tüm su mermerleri için orijinal fotoğraflar kullanılmıştır. Süsleme olarak kutsal ateş, payelere asılı kalkanlar ve mızraklar gibi objeler kullanıldı. Henüz hiçbir verinin olmadığı sitadel içindeki diğer kazılmayan yerler için örnek olarak tasarlanan yapılar topoğrafyaya göre uygun yerlere oturtulmuştur. Ayrıca Van gölü ve Süphan dağı da tasarıya eklenmiştir. Böylelikle 2700 yıl önce Ayanis'te yaşayan elitlerin gördükleri manzara dahi gösterilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak *Modelleme ve Görselleştirme*'nin önemi, tarihi ve kültürel mirası koruma ve belgeleme söz konusu olduğunda açığa çıkmaktadır. 1990'lı yılların başından beri süregelen arkeolojik yerleşimlerin modellenme çalışmalarında 2000'li yıllardan sonra sanal gerçeklik uygulamalarının etkin şekilde kullanılıyor olması ile daha fazla proje üretimi sağlanmıştır. Dünyada ve ülkemizde bu çalışmaların örnekleri sayılamayacak kadar fazladır. Birçok ören yeri ve kazı alanında bu yöntemler kullanılarak oluşturulan sanal dünya ziyaretçilerin erişimine açılmıştır. Urartu kentlerinin az sayıda yapılan sanal gerçeklik çalışmalarından hareketle Urartu arkeoloji için çok önemli bir yerleşim olan, sayısız eseri bilim dünyasına kazandıran Ayanis kenti 3 boyutlu olarak tasarlandı. Ayanis'te yapılan

bu 3 boyutlu görselleştirme çalışması, Urartu alanında yapılan görselleştirme çalışmalarının bir devamı niteliğindedir. Bu ve benzeri çalışmalar sayesinde verilerin dijital ortama aktarılması, tekrarı olmayacak alanların kaydedilmesi, çeşitli kazı planı, koruma ve onarım projelerinde referans kaynağı olacaktır.

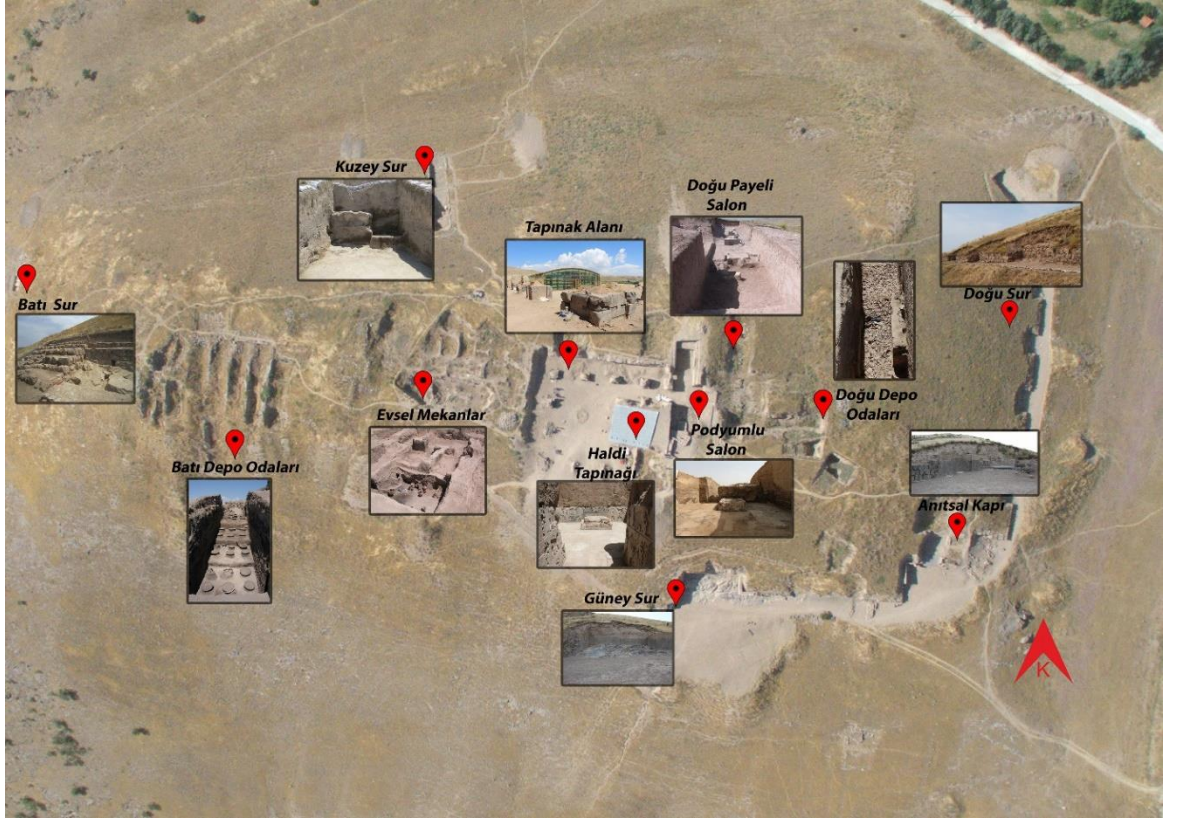
Kaynakça

- Aras O., Köse, S. (2021) Ayanis'te Urartulu Tanrıların Kutsal Alanları: Tapınak Kompleksi. M. Işıklı, A. Akın Aras, (Ed.). Tanrı Eiduru'nun Gölgesinde Bir Urartu Kenti Ayanis 30 Yılı Aşan Bir Arkeolojik Serüven Kitabı İçinde (79-106. ss.), Ege Yayınları.
- Aş, H. (2019) Saran Mimari Yazılım ve Teknolojilerinin Kültürel Mirası Koruma Çalışmalarında Kullanımı, Tasarım Enformatiği, 92-106. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/964626>
- Baştürk, M. B. (2010). The Eastern Sector at the Fortress of Ayanis: Architecture and Texture in the Pillared Hall, A. Çilingiroğlu, K. Köroğlu (Ed.), Anatolian Iron Ages 7 The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Bildirileri İçinde (1-22. ss.), Peeters, Leuven-Paris-Walpole.
- Baştürk, M. B. (2018). Urartu Surlarının Üstyapısı Üzerine Yeni Değerlendirmeler: Ayanis Örneği, A. Çilingiroğlu, K. Köroğlu (Ed.), Urartians: A Civilization in the Eastern Anatolia. The Proceedings of the 1st International Symposium Bildirileri İçinde (13-15. ss.), İstanbul, Rezan Has Müzesi Yayınları.
- Batmaz, A. (2015). Ayanis Kalesindeki Haldi Tapınağının Depo Odaları, M. Işıklı, B. Can (Ed.), International Symposium on East Anatolia—South Caucasus Cultures: Proceedings II Bildirileri İçinde Erzurum, (183-195. ss.).
- Beşikçi B. (2021) Ayanis Sitadeline XI. Nolu Alandaki Kompleks Yapı Grubu: Ayanis Elitlerin Gündelik Yaşamı, Üretimi ve Ritüellerine Dönük Veriler. M. Işıklı, A. Akın Aras, (Ed.). Tanrı Eiduru'nun Gölgesinde Bir Urartu Kenti Ayanis 30 Yılı Aşan Bir Arkeolojik Serüven Kitabı İçinde (107-120. ss.), Ege Yayınları.
- Caner, E. (2018) Ayanis Kalesi Mimarisinde Teknik ve Statik Özellikler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Caner, E., Parlıtı, U., Tosun, M. (2020) Arkeolojik Araştırmalarda Kurumsal Devlet Kimliğinin Kent Mimari Silueti Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Urartu Kale Kentleri. M. Adak, (Ed.). Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları, (111-136), Gazi Kitabevi, Ankara.

- Caner, E., Özdemir, M. A. (2021) Kentin İhtişamı: Ayanis'in Surları ve Anıtsal Kapısı. M. Işıklı, A. Akın Aras, (Ed.). Tanrı Eiduru'nun Gölgesinde Bir Urartu Kenti Ayanis 30 Yılı Aşan Bir Arkeolojik Serüven Kitabı İçinde (55-70. ss.), Ege Yayınları.
- Çevik Ö. (2009) İskan Yeri Seçiminde Bilişsel Faktörlerin Olası Rolü: Eiduru (Süphan) Dağı Önündeki Rusa'nın Kenti-Ayanis. H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A. Ü.Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M B. Baştürk, E. Konakçı, (Ed.). Altan Çilingiroğlu'na Armağan -Yukarı Deniz'in Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat Kitabı içinde (195-202. ss.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çilingiroğlu, A. (1997) Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Çilingiroğlu, A. (2011) Urartu Apadana'sının Kökeni, Anadolu Araştırmaları, 0 (6), 97-110. <https://dergipark.org.tr/pub/iuanadolu/issue/1155/13527>
- Durak H. Y., Sarıtepeci M., Çam F. B. (2020) Arkeoloji Alanında Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Kullanımına Yönelik Üniversite Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi, Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, (8), 156-179. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/954985>
- Işıklı M., Caner E. (2014) Doğu Anadolu Yaylasında Görkemli Bir Kültürel Miras: Ayanis Urartu Kalesi, Taç Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi (4), 28-38.
- Işıklı, M., Aras, O. (2016) Ayanis Aslanı. E. Dünder, Ş. Aktaş, M. Koçak, S. Erkoç, (Ed.). Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA / Festschrift für Havva İşkan Kitabı İçinde (431-444. ss.), Ege Yayınları.
- Işıklı M., Aras, O. (2021) Van Ayanis Urartu Kalesi Restorasyon ve Kazı Çalışmaları, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, (37), 48-49.
- Işıklı, M., Öztürk, G., Parlıtı, U. (2017) Van Ayanis Kalesi 2015 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, 587-598.
- Işıklı, M., Parlıtı, U. (2019) Doğu Anadolu'nun Geç Demir Çağı: Sorunlar ve Çözümsel Perspektifler, A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba (Ed.). Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları, (181-216. ss), Ege Yayınları, İstanbul.
- Koroğlu, K. (2010) Urartu Krallık ve Aşiretler. K. Koroğlu, E. Konyar (Ed.). Urartu Doğu'da Değişim Kitabı İçinde (10-45. ss), Yapı Kredi Yayınları.
- Köse, S. (2021) Ayanis Kale/Kentinin Sanal Ortamda 3 Boyutlu Yapılandırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Parlıtı, U., Kocaispir, A., Öncel, K. (2021). The Magnificent Urartian Fortress on The Southern Slope of Munzur Mountains (Tunceli): Kurmizak, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (27), 24-56.
- Pınarcık P. (2012), Urartu Krallığının Tarihi Coğrafyasın Hakkında Yeni Öneriler, Tarih İncelemeleri Dergisi (27), 459-482. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58841>
- Salvini, M. (2001) The Inscriptions of Ayanis (Rusahinili Eiduru- kai) Cuneiform and Hieroglyphic A. Çilingiroğlu, M. Salvini (Ed.). Ayanis I, Ten Years Excavations at Rusahinili Eiduru-kai 1989-1998 Kitabı İçinde (251-275. ss.), Documenta Asiana.
- Sürücü O., Başar M. E. (2016) Kültürel Mirası Korumada Bir Farkındalık Aracı Olarak Sanal Gerçeklik, Artium, (4), 14-26. <http://artium.hku.edu.tr/tr/download/article-file/283673>
- Tarhan, M. T. (2015) Tuşpa-Van Kalesi Demirçağ'ın Gizemli Başkenti, Arkeo-Atlas, (4), 126-131.
- Tosun, M., Parlıtı, U., Caner, E. (2021) An Evalation on Eastern Anatolia Late Iron Age (Persian/Achaemenid Period), ADerg (1/XXVI), 107-120.
- Wilhelm, G. (2004) The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages, Urartian.
- Yücel, Ç. (2010) Urartu dini ve tapınım sistemleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Youtube, "Youtube" 04.03.2023, https://www.youtube.com/watch?v=Ur59O_QGKz0

Resimler

Resim 1: Ayanis Yapılarının Genel Görünümü

Resim 2: Anıtsal Kapının 3 Boyutlu Yapılandırılması

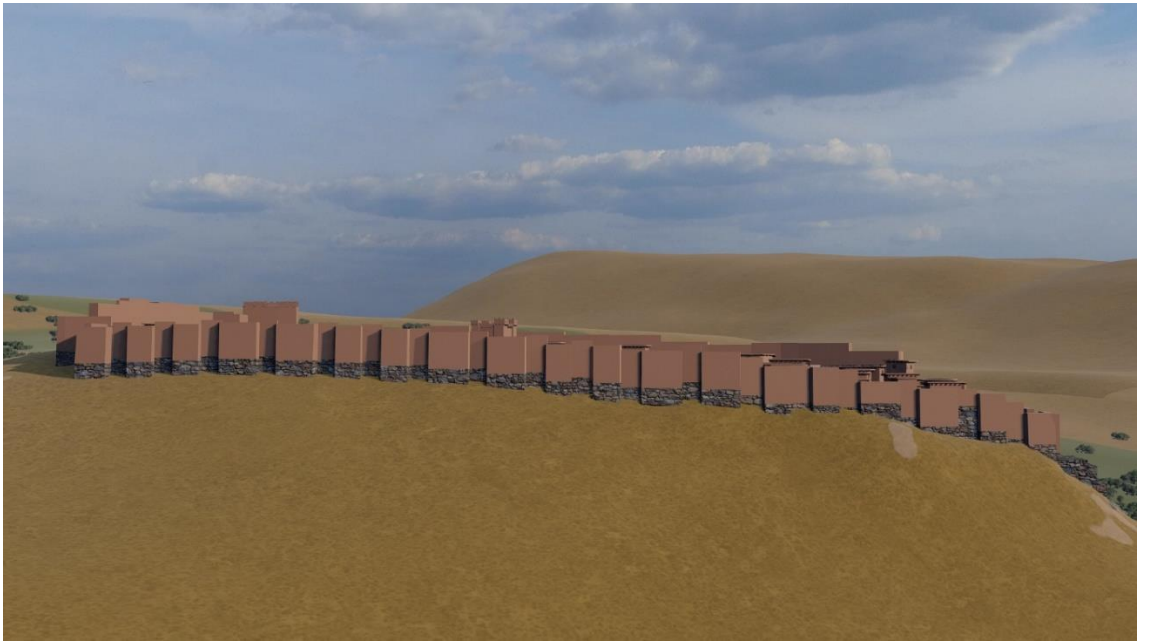
Resim 3: Anıtsal Kapının 3 Boyutlu Yapılandırılması

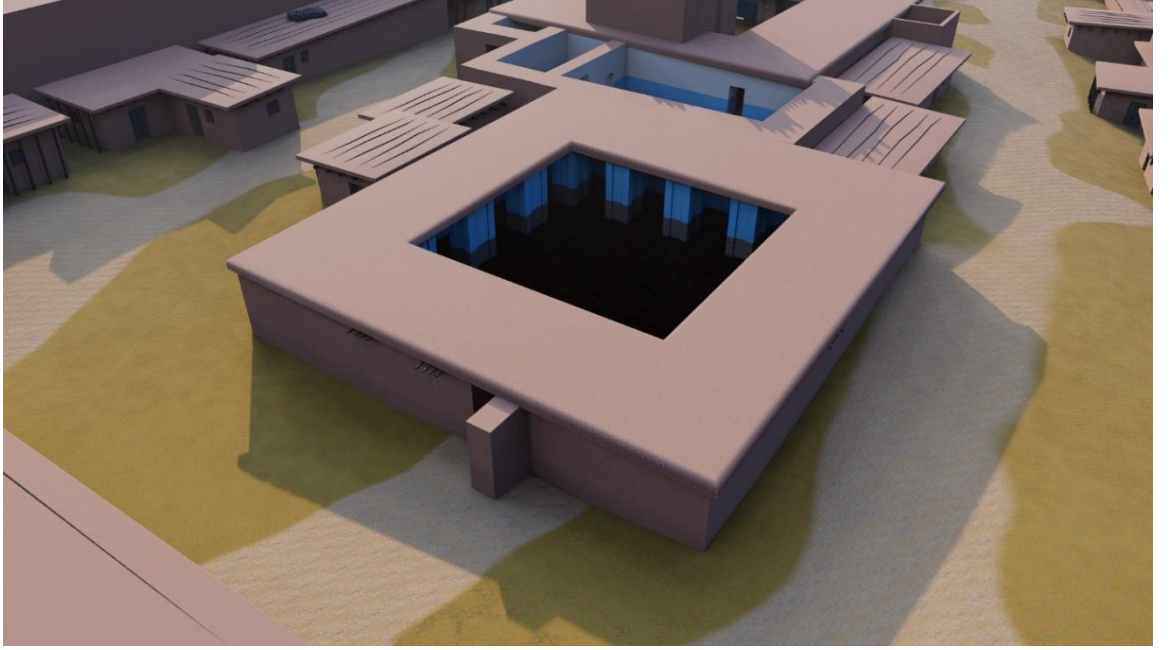
Resim 4: Anıtsal Kapının 3 Boyutlu Yapılandırılması

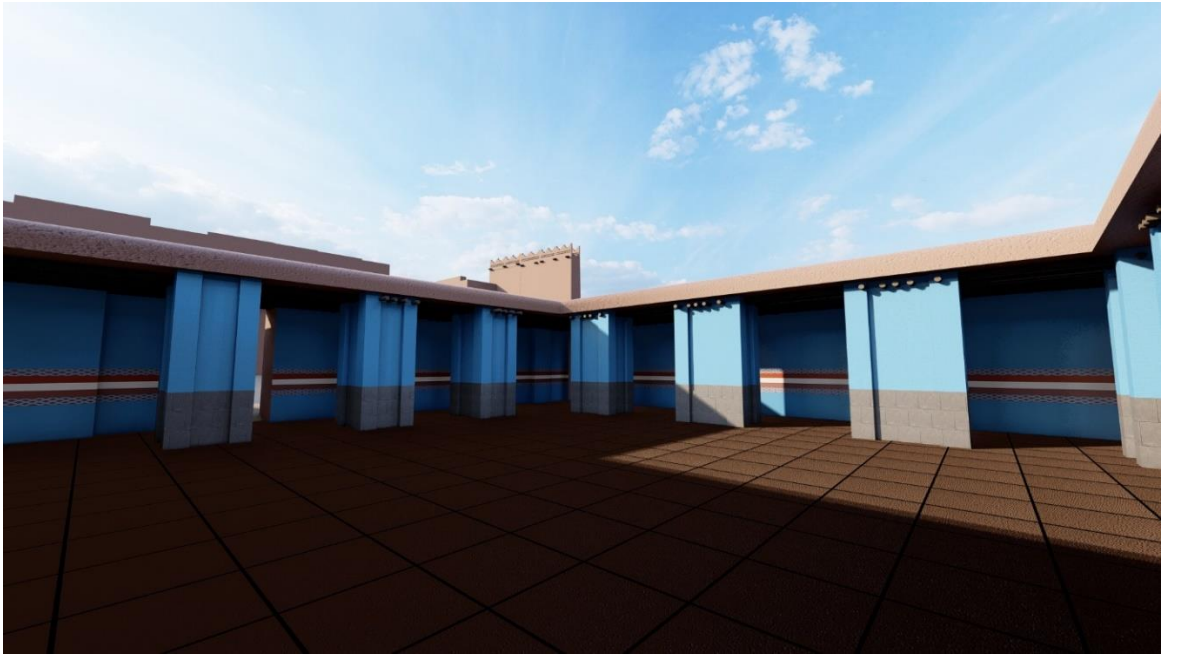
Resim 5: Güney Surun 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 6: Kuzey Surun 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 7: Doğu Payeli Salonun 3 Boyutlu Yapılandırılması

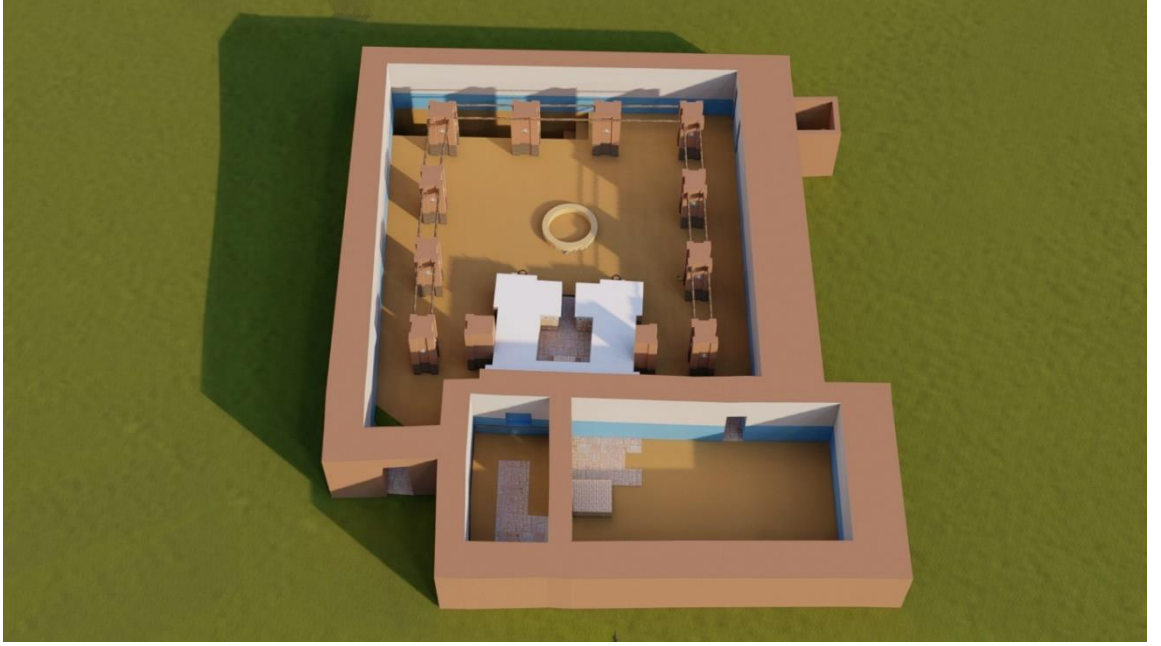
Resim 8: Doğu Payeli Salonun 3 Boyutlu Yapılandırılması

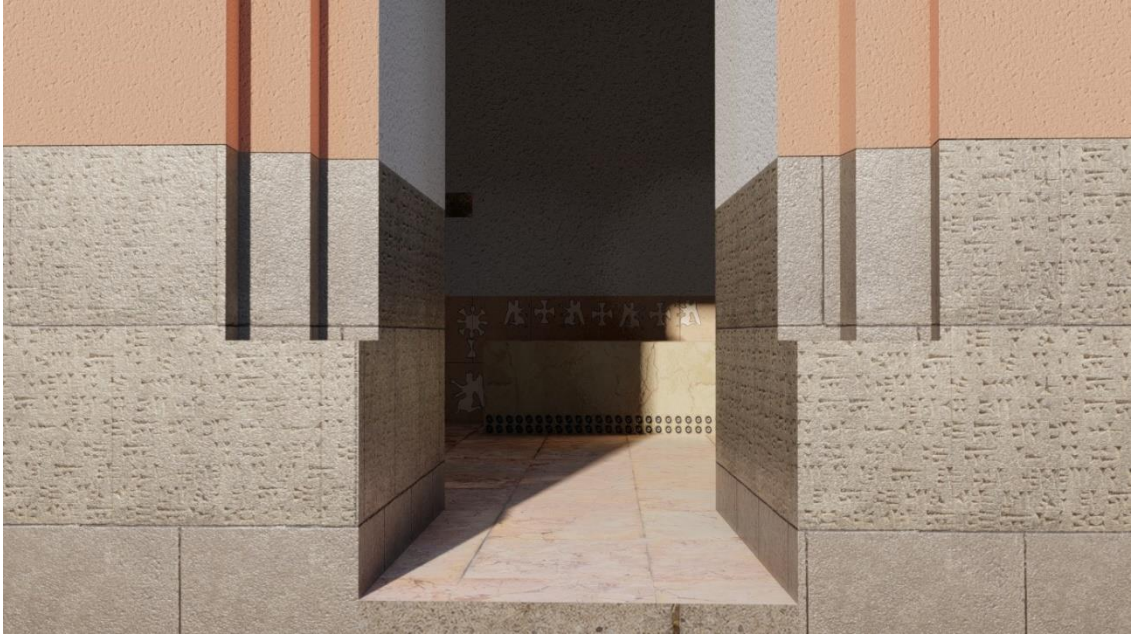
Resim 9: Doğu Payeli Salonun Depo Odasının 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 10: Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

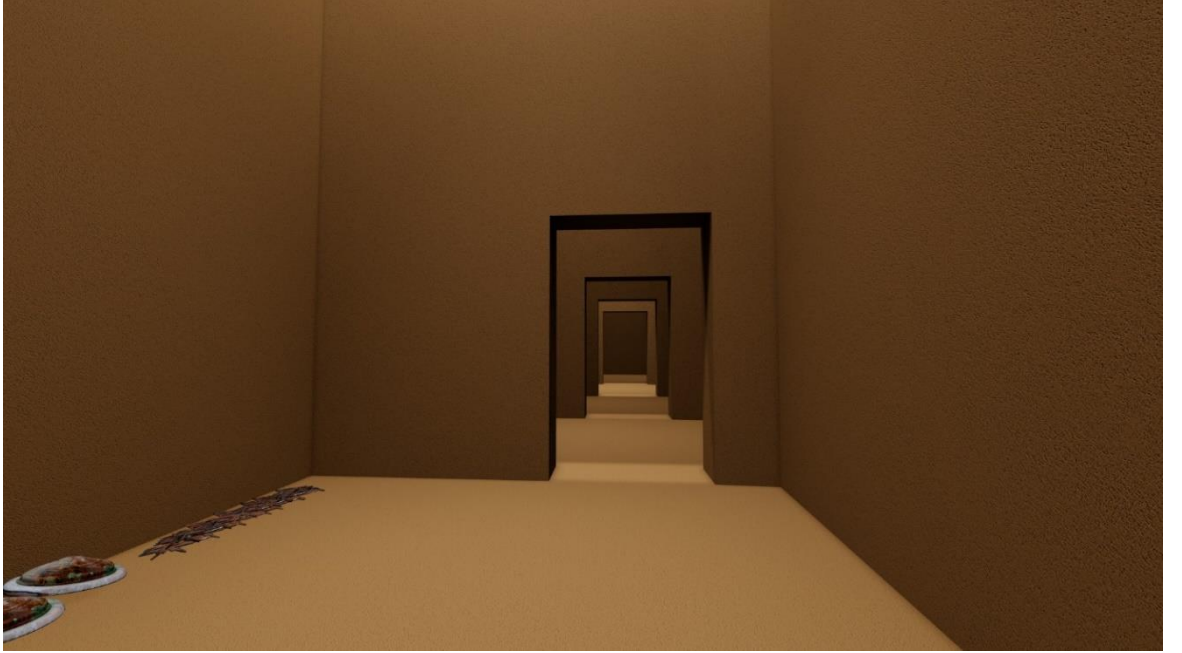
Resim 11: Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 12: Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

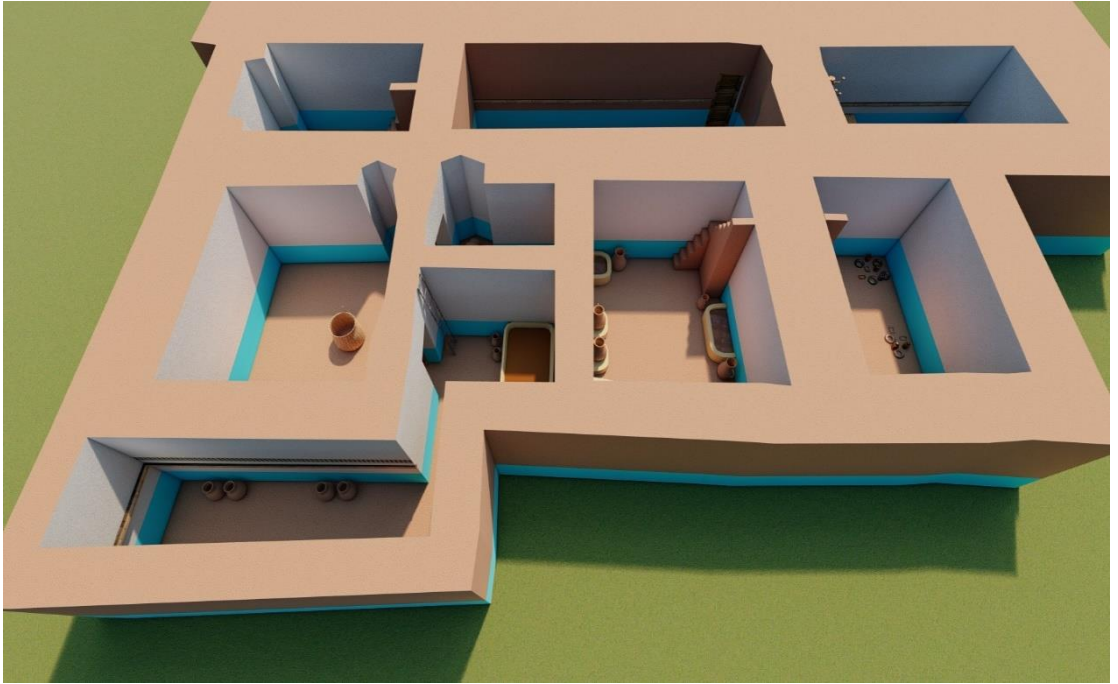
Resim 13: Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 14: Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 15: Tapınak Kompleksinin 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 16: XI. Nolu Alandaki Yapıların 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 17: XI. Nolu Alandaki Yapıların 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 18: XI. Nolu Alandaki Yapıların 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 19: Batı Depo Odalarının 3 Boyutlu Yapılandırılması

Resim 20: Batı Depo Odalarının 3 Boyutlu Yapılandırılması

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.